

V. ÉVFOLYAM.

1928.

1—4. SZÁM.

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI
DR. GYÖRGY LAJOS

CLUJ-KOLOZSVÁR
LAPKIADÓ NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.
1928.

Ára: 200 lej.

TARTALOM :

Tanulmányok :

	Lap
<i>Dr. Tavaszy Sándor:</i>	Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése 3
<i>Kelemen Lajos:</i>	A gogánváraljai mennyezetfestmény készítője és kora 13
<i>Dr. Bárány Gerő:</i>	Tragikus misztérium 21
<i>Dr. György Lajos:</i>	Két dialogus régi magyar irodalmunkban 28
<i>Köpeczi Sebestyén József:</i>	A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a Bethleni gróf Bethlen család címere 69
<i>Dr. Bitay Árpád:</i>	Román dicsőítő írás és vers a Széchenyiekről 1839-ből 84
<i>Dr. Csüry Bálint:</i>	Bod Péter Szent Hiláriusának forrása 99

Kisebb közlemények :

<i>Dr. Bitay Árpád:</i>	A Székelyi gr. Majláth család előnévéről 117
" "	Moldvai magyar kath. egyházfőgondnokság létesítési terve 1700 tájt 117
" "	A csángó név első értelmezője 118
" "	Még egy bizonyíték a Supplex Libellus kifejezés igazi értelme mellett 118
" "	Magyarizmusok egy 1701-ből való román levélben 119
<i>Ujvári Gyula:</i>	Hol keressük a Balassi Menyhárt árultatásáról írt Comoedia szerzőjét? 120

Külföldi Szemle :

<i>Dr. György Lajos:</i>	A berlini első internacionális pedagógiai kongresszus 123
--------------------------	---

Könyvszemle :

A filozófia, pedagógia, esztétika, nyelvészet, irodalomtörténet, történelem művelődéstörténet, művészettörténet, népismeret köréből 75 könyv ismertetése 140
--

Bibliografia :

<i>Dr. Ferenczi Miklós:</i>	Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év 162
-----------------------------	---

V. ÉVFOLYAM.

1928.

1—4. SZÁM.

ERDÉLYI IRODALMI SZEMLE

TUDOMÁNYOS ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT

SZERKESZTI

DR. GYÖRGY LAJOS

CLUJ-KOLOZSVÁR
LAPKIADÓ NYOMDAI MŰINTÉZET R.-T.
1928.

Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése.

Irta: Dr. TAVASZY SÁNDOR.

I.

A nemzeti kisebbségi élet etikája.

1. A nemzeti kisebbségi élet mindennemű részletkérdéseiről szinte mindennap szó esik. Egyesek, mint pl. az alkotmánypolitikai, gazdaságpolitikai és kultúrpolitikai kérdések majdnem napról-napra a közérdeklődés homlokterében állanak, de az *egész* nemzeti kisebbségi életet átfogó és alapjaiban meghatározó etikai szempontok teljesen figyelmen kívül maradtak. A nemzeti kisebbségi élet organizmusában hol itt, hol ott tűnik fel egy-egy kóros jelenség, szakad fel egy-egy fájó seb, mire az egész szervezett és szervezetlen nemzeti kisebbségi erő, érdeklődés és segítőkészség arra *az egyetlenegy pontra* veti magát s igyekszik a baj tünetét valamilyen módon, legtöbbször taktikai természetű kompromisszumok segítségével, megszüntetni, miközben az *egész orgánizmust alapjaiban pusztítja tovább a mélyben lappangó organikus baj*. Miért olyan elkedvetlenítően szomorú a nemzeti kisebbségi irodalmi közösségi élet? Miért olyan kétségbeejtően szervezetlen a tudományos élet? Miért olyan kilátástalan itt minden nemzeti művészi alkotó munka! Miért olyan elesett az egész nemzeti közművelődés, a népkultúra? És miért olyan bizonytalan és kapkodó még mindig minden nemzeti társadalmi összefogás? Csak ezeket a nemzeti kisebbségi életet szellemi oldalról érintő kérdéseket vetem fel, hogy utaljak a bajra, mely nem ott van, hogy ezeknek a részletkérdéseknek a megoldásához való kulcsot még nem találtuk meg, hanem sokkal inkább ott, hogy *az egész nemzeti kisebbségi életet meghatározó etikai magatartásunk alapvető kérdéseivel nem igyekeztünk tisztába jöni s nem törődünk azzal, hogy közösségi nemzeti életünket parancsolólag szabályozó etikai eszményeinket nemzeti öntudatunk sajátjaivá tegyük*. A mi nemzeti kisebbségi jövődönk nem attól függ, hogy a jelenlegi gazdasági krízist hogyan oldjuk meg. Nem is attól, hogy a többtermelés micsoda lehetőségeket hoz, hanem attól, hogy el tudunk-e jutni oda, hogy *egy közös nemzeti ethosz hasson át a nemzeti kisebbségi-organizmushoz tartozó minden egyes tagot*. A nemzeti kisebbségi élet legfőbb feltétele: tisztába jöni, hogy kik vagyunk, milyen szellemet hordozunk és milyen szellemiséget kell minenkünk megvalósítanunk. Reá kell térnünk már egyszer *a nemzetnevelés problémájára*, hogy ennek következményeképpen meglássuk, legalább körvonalaiban, *azt az etikát, amely világos öntudatra és közös akaratra hozza kisebbségi életünket*.

2. A nemzeti kisebbségi élet etikájának kérdése annak az ismert-kritikai kérdésnek a felvetésére készlet, hogy van-e s lehetséges-e egy nemzeti kisebbségi etikáról beszélni? Hát az ethika nem az egyetemesen kötelező normák tudománya? Kétségtelen, hogy a nemzeti kisebbségi életnek ugyanazon egyetemes érvényű ethikai normák hatalma és befolyása alatt kell érvényesülnie, azonban ezeket a normákat viszonyba kell hoznunk azokkal az életfeltételekkel és életlehetőségekkel, amelyek egy nemzeti kisebbség életét és adott helyzetét épen meghatározzák. *Amikor tehát a kisebbségi élet etikájáról beszélünk, nem teszünk egyebet, mint, hogy az egyetemes erkölcsi normákat a nemzeti kisebbségi élet adott helyzetének megfelelően érezzük ki,* hogy ezáltal az, ami általános érvényű, egyenesen odavágjon és oda szurjon, ahol a nemzeti orgánizmus a legérzékenyebb és a legfájdóbb, hogy ezen a ponton keresztül behatoljon a kisebbségi életközösség corpus mysticumába az az új szellem, amely az egészet áthatja és újjáteremti. Az egyetemesérvényű etikának ez az alkalmazása egyenesen provokatív természetű, hogy az ellanyhult megnyugvásból és a mindent kiegyenlítő megalkuvásból felébresszen, világos öntudatra és közös akaratra hozzon.

3. Mielőtt a kisebbségi élet etikájának legfőbb alapelveit előadnók, hadd mutassunk reá még arra, hogy problémánk megoldását igen sokan nagyon könnyen elintézhetőnek vélik. Sajnos, a mi kisebbségi életközösségünkhöz tartozók közül nagyon sokaknak életfolytatása és magatartása, minden elvi meggondolás nélkül, ezt a könnyű megoldást: a kompromisszumos etikában látja és ezt gyakorolja. Ennek alapján egyenesen principiumképpen mondják ki: a kisebbségi nemzeti élet nem engedi meg számunkra azt a luxust, hogy elvi álláspontokhoz szabjuk életünket és érdekeinket, hanem mindig ad hoc kell elhatároznunk magunkat. Ezt a felfogást azonban kénytelenek vagyunk, épen a legmagasabb etikai norma szempontja alatt, egészen alacsony hasznossági értékelést kifejező kalmár gondolkodásmódnak, sőt a még ennél is rosszabb szatócs szellem kifejezőjének minősíteni.

4. Ezek után hadd lépjunk közelebb témánkhoz s állapítsuk meg, hogy *a nemzeti kisebbségi élet etikai problémája abban a ténylegességben gyökerezik, hogy a kisebbségi nemzettesthez tartozók életét úgy egyéni, mint közösségi vonatkozásban annyiféle veszedelem és kísértés fenyegeti, retenti, hogy ez egyenesen kiszámíthatatlan.* Egy művészi írói kéz számára való pszichológiai feladat lenne annak leírása, hogy a különféle érdekeit féltő léleknek mily nagy körültekintéssel kell vigyáznia, milyen villogó szemekkel kell figyelnie a minden oldalról veszedelmet hozó démonokra. Egy démonikus világban él, amelyben kiszámíthatatlan minden út, minden ösvény és minden zug, mert minden hely, a virágos mező épenúgy, mint a sötét és nyirkos barlang démonokkal van tele, amelyek tépik, szaggatják és üldözik. Ebben a világban minden ember felszabadítva érzi magát minden közösségi kötelezés alól s egyenesen követeli maga számára azt a jogot, hogy a saját útjain keresse boldogulását. Ez a súlyos és nehéz helyzet a legnagyobb erkölcsi válságokba sodorja úgy az egyest, mint a kisebb-nagyobb alkotó közösségeket. De viszont ugyanez a helyzet a legmagasabbrendű etikai élet lehetőségeit is magában rejtí, ha van egy olyan világos közösségi öntudat, amely, mint egy eszményekből öntött copula, át tudja fogni az egészet, s az erkölcsi döntést kifejezésre tudja segíteni. Az ijesztő

veszedelmek megtörhetik az erkölcsi magatartást és cselekvést, de viszont meg is erősíthetik és ellentálló erejét úgy megacélozhatják, hogy az a legszebb erkölcsi teljesítményeket eredményezheti. Régi és banális, de mindig érvényes és mindig igaz állítás, hogy a pusztító erejű tűz megolvasztja és salakká minősíti a silány anyagokat, de megtisztítja és nemessé minősíti az aranyat.

El kell azonban ismernünk, hogy a kisebbségi nemzeti élet kísértései és veszedelmei olyan nagyok és olyan fenyegetők, hogy az ezek között való áthaladás a legtöbb lélek erejét felülmulja, s épen ezért elérkezett az ideje annak, hogy a kiszolgáltatott egyest, mint numerust, ne csak megszámláljuk és külsőleg megszervezzük, hanem *egy nagy közös etikai természetű nemzetnevelés által öntudatát felfokozzuk és az egész szolgálatára akaratait engedelmessé tegyük*. Minden élő szervezet szubsztanciája a belső élete mélyében és nem a külső burkán és bőrén él, tehát a nemzeti kisebbségi élet szervezésének is belső szervezésnek: etikai nemzetnevelésnek kell lennie, hogy ezáltal a közös nemzeti szubsztanciális vonások előhivassanak és aktuálissá legyenek.

Meg kell állapítanunk, hogy nem az a nagy baj, mintha ez a nemzetnevelés nem folya, mert akármilyen módon, hol nagyon nyomoruságosan, hol fonákul, hol nagyobb lendülettel és határozottabban, de foly, *azonban nem ugyanazon erkölcsi eszmények hatalma alatt, nem ugyanazon kollektív erkölcsi öntudat acélgűrűjébe foglaltan*.

5. Ennek a nagy kérdésnek az érintése szükségképpen viszen át minket is, aminthogy egyetlen etika sem kerülheti ki, az *erkölcsi szabadság* kérdésére. Ez az a punctum saliens, amelyen a nemzeti kisebbségi etika is megfordul.

A nemzeti kisebbségi élet legnagyobb kiváltságai közé tartozik kétségtelenül az az állapot, hogy a nemzeti kisebbségi élet szabadon és könnyen emáncipálhatja magát minden más csak történeti beccsel bíró politikai vonatkozású világnézet befolyása alól. A nemzeti kisebbségi életet erkölcsileg nem kötelezi sem a konzervatizmus, sem a liberálizmus, sem a radikálizmus. Ezeknek az irányzatoknak jelszavaival már csak azok játszanak, akiknek nincs saját mondanivalójuk, hanem saját szegénységüknél fogva szükségük van arra, hogy ahoz, hogy valamik legyenek, szócsöveivé kell szegődniök bizonyos ideológiáknak, amelyeknek ugyan egzisztenciális vonatkozásuk nincs, de a belső állásfoglalás hamis látszatát mégis egyidőre legalább megóvják. *A nemzeti kisebbségi életet egy soha el nem muló világnézet kötelezi csupán s ez a keresztyén eticizmus világnézete!* Ez a világnézet pedig egyetemességével igazolja és bizonyítja, hogy a szabadság fogalma azonban nem az egyéni önkényt, a korlát nélküli érvényesülést, az extrém individualizmust jelenti, hanem az egyéni és közösségi élet elé szabott gondolat, akarat és terv érvényrehozását és az annak való engedelmes szolgálatot. *A szabadság igazi fogalma azt jelenti, hogy szabad vagyok a csak külsőleg szembenálló tekintélytől, de szabad vagyok a saját magam természeti belsőtől is. Szabad vagyok mindem személyessé nem vált külső viszonylatától, de szabad vagyok minden át nem szellemesített belső indítástól. Szabadnak lenni annyit jelent, mint kellő erővel érvényesíteni tudni a hozzám intézett magasabb etikai parancsot, úgy kifelé az erőszakkal és a pusztá*

multtal szemben, valamint befelé az egyéni hajlammal, kedvérzettel és az egyéni jótéttséssel szemben.

Az így értelmezett etikai szabadság-fogalom oldja meg számunkra a nemzeti kisebbségi élet etikáját. A nemzeti kisebbségi életnek azzal kell kezdődnie, hogy saját történetében fel kell ismernie önmagát. *Meg kell látnia azt az eszményi nemzeti életet, mint idéális lehetőséget, amely számára Isten által van kiábrázolva, kiszabva és megállapítva. Fel kell ismernie tiszta szemmel és világos öntudattal nemzeti erkölcsi rendeltetését, mint egy fölébe boruló képet, amelynek mintájára kell művelnie és alakítania a nyers állapotban adott faji és népi erőket és lehetőségeket.* Az egész nemzeti kisebbségi életnek eszerint a kép szerint kell alakulnia, minden akarathoz ehhez kell alkalmazkodnia és ennek kell engedelmessé válnia, mert ez a kép az Isten akaratának kifejezője.

Az öntudatos nemzeti kisebbségi élet etikája azonban azt követeli, hogy ennek az eszményi erkölcsi képnek a kiábrázolását szakadatlanul egyetemes vonatkozásban kell végezni. Etikánk nem engedi meg az eksklusív kiszakadást és atomizálódást, mert amiképpen az eszményi magaslatból reánk ragyogó nemzet-képtől, mint sajátos egyéniségünkötől, el nem szabadhatunk erkölcsi létünk veszélyeztetése nélkül, épen úgy lehetetlen az emberiség egyetemének megtagadása is. A nemzeti történelemben, mint a nemzeti szellem tér- és időbeli kifejezésében felismert nemzeti erkölcsi eszmény határozott és biztos képe egyedül képes megóvni mind a két kisértéstől és veszedelemtől.

6. Rövid vázlatozásunk keretei között is felmerülhet az a kérdés, hogy korlátolt és lenyűgözött életviszonyaink között hogyan tölthető be a nemzeti kisebbségi élet legmagasabb etikai követelése: a kollektív nemzeti eszmény szolgálata! Nem kívánok azokkal a gyakorlati nehézségekkel foglalkozni, amelyek ebben a vonatkozásban előttünk állanak, mert nem tartoznak elvi téren mozgó problémánk körébe, csupán annyit kívánok jelezni, hogy kulturális intézményeinkért való áldozatos szeretet addig nem terem gyümölcsöket, míg ez erkölcsi nemzetnevelés gondolata, mint kategorikus imperativus, centrális kérdésévé nem válik egész kulturális programunknak.

Az etikai nemzetnevelés eredménye lesz az a szellemi koncentráció, amelynek következtében a nemzeti kisebbségi közösség minden tagja, vagy legalább is annak nagy átlaga az egységes nagy célokra fog csüggeni s véget ér az az itt és ott is felmerülő atomizálódás és figyelem szétszórás, amelyet a mi nemzeti társadalmunk nem bír el. A másik gondolat, amelynek keresztülvitele és realizálása lehetővé fogja tenni a korlátolt viszonyok között is a nemzeti eszmény szolgálatát, az, amelyik arra fog megtanítani és rávezetni, hogyan lehet szerény és szegényes eszközökkel is szolgálni és megvalósítani az erkölcsi szabadság szelleméből táplálkozó nemzeti eszményt. Egy nemzetnek akkor van csak jövője, ha van ereje a szegénységből is áldozni, mert az ilyen áldozat valóban a szív áldozata. *A legmagasabb nemzeti kisebbségi etika pedig a szív áldozatának a törvényében csúcsosodik ki.*

II.

Az erdélyi magyar világnézet eszménye.

1. A világnézeti eszmény problémája erdélyiségünk és magyarságunk viszonyában még sohasem került komoly megvitatás alá s még az első lépéseket sem tettük meg annak öntudatosítására. Még sohasem vetettük fel egészen komolyan azt az életbevágó nagy kérdést: lehetséges-e; szabad-e egységes erdélyi magyar világnézetről, vagy legalább annak eszményéről beszélni? Lehetséges-e azt az erdélyi magyarság arányaihoz képest nagy szellemi tagozódást, amely miközöttünk ma fennáll, legalább alapvonásai-ban, közös világnézeti nevezőre hozni? És, ami mindezekon túl és felül, a legnagyobb kérdésünk: az egyetemes világnézeti eszményt az „erdélyiség” és a „magyarság” milyen módon és miben határozzák meg? Tudom, hogy nagyon népszerűtlen még ma is ennek a kérdésnek a felvetése, amikor még mindig sokan vannak azok, akik éveken keresztül arra törekedtek, hogy ezt a kérdést minden alkotó-munka területéről eliminálják, mint kellemetlen, vagy indokolásuk szerint, illetéktelen kérdést, mint amely felett tapintatosan el kell tekinteni. Valamikor a szociális demokráciának sikerült nagyon ügyes világnézeti fogással a vallást „magánügy”-nek deklarálni, azzal a rejlett tendenciával, hogy ezzel a vallást zűgüggé tegye, hogy annak nemes és emelkedett erkölcsi hatását és társadalmi kritikáját közömbösítse – s valljuk meg – ez a trükk nagyszerűen sikerült; épen úgy törekednek bizonyos világnézeti irányok exponensei, akik azonban a maguk világnézetét következetesen érvényesítik, arra, hogy a világnézet kérdését is magán-üggé tegyék, hogy így saját világnézetük propagálásában versenyen kívül és verseny nélkül álljanak. Mélyen meg vagyok arról győződve, hogy az erdélyi magyarság problematikájához tartozó politikum, etikum, kultúra és nemzetnevelés nagy kérdései mind a legbensőbb összefüggésben állanak ezzel a problémával. Mind addig, amíg ezt a kérdést legalább fel nem vetjük, amíg legalább, a közös történelmi sors szorongató félelme alatt, ezzel a kérdéssel komolyan nem foglalkozunk, az erdélyi magyarság élete továbbra is hasonlatos lesz az egymáshoz kötözött, vágóhídra hurcolt állatokéhoz, amelyek ideges félelmükben, egymást hol előre, hol hátra, hol jobbra, hol balra ráncigálják és vonszolják. Az öntudatos, biztos és határozott frontot kialakítani és a nyugodt együttthaladást biztosítani csak úgy tudjuk, ha legbensőbb világnézeti magatartásunk alapvonalaiban szolidárisak tudunk lenni.

2. Világnézet nélkül sem az egyes embernek, sem egyes nemzetnek élni nem lehet. Ma különösképpen nem lehet. A lét legbiztosabb megfojtása a perspektívák elzárása. Ma, amikor a repülési világrekordok és a rádió láthatatlan, de reális világhuzalai olyan fenségesen szimbolizálják a nagy világ-szintéziseket, ma a lét veszélyeztetése nélkül nem fordíthat az erdélyi magyarság hátat nemcsak a nagy népközösségeknek és kultúrközösségeknek, de még kevésbe a nagy világegésznek, tehát nem vonhatja ki, magát az alól a meghatározás alól, amely legbensőbb magatartását illeti. Ma az erdélyi magyarság nemzeti önállítása elől a közösségi élet annyi és annyi síkja van elzárva, vagy legalább is minden érvényesülési pályatér csak korlátozva van előtte nyitva, ma a legbensőbb szintérré: a szellemi-kulturális élet színterére kell vetnie legjobb erőit s ott kell kiélnie legdrágább

és legnemesebb nemzeti kharizmáit. Ha így áll tehát a dolog, akkor világos, hogy a közös világnézeti állásfoglalás kérdése elodázhatatlan és tovább ki nem tolató. Túl kell nézmem a házamon, a városomon, népemen, nemzetemen, túl az erdélyi globuson, túl országom határain, túl Európán, túl ezen a látható földgolyón s radikálisan végig kell kérdezmem mindezeknek az adottságoknak során s állást kell foglalnom nemcsak magamban és magamra nézve, de erdélyi magyar nemzetem egészére nézve is. Öntudatos életet csak az a nemzet élhet, amely ebben a radikális végigkérdezésében is ki tudja alakítani a nemzeti szolidaritásba való tartozás kapcsoló pontjait. Én nem tudok együtt dolgozni, együtt élni, együtt küzdeni, együtt sírni és együtt örvendezni, ha nem vagyok bizonyos abban, hogy a legmagasabb érdekek szolgálatában, minden fenntartás nélkül, egy vagyok azokkal, akikkel nem véletlenül, de végső elhatározás folytán egy frontra vettem. Az ántik görög népet a harmoniára, a proporcionálításra törő világnézete kapcsolta legmélyebben Össze s amint világnézeti eszteticismusa megtörött s annak merőben ellentmondó világnézeti mozzanatok ékelődtek be lelkébe: elveszett. A római jurisztikus-utilisztikus világnézetének pompásan kialakított acélhálózata tartotta fenn. A germán khaosból kibontakozott német nép nemzeti erő kifejtése ott kezdődött el igazán, amint alapjelmének megfelelő eticizmusa annyira kifejlett, hogy *Fichte* már a „Deutschtum” fogalmában, erkölcsi elkötelezést tudott látni s mint ilyet állította oda nemcsak tudósaik szeme, hanem egész nemzete elé. Ma pedig a németiség krízisét elsősorban az okozza és az magyarázza, hogy ezt az etikai nemzet-fogalmat ellenséges és idegen világnézetek próbálják bontogatni és destruálni. Az angol-szász népek ereje, világfőlnye csodálatos aktivizmusra nevelő erkölcsi felfogásukban, mint öntudatosan végiggondolt világnézetünkben gyökerezik. És a franciának minden teljesítménye nem-e romántikus nácionálizmusában, vagy ha tetszik nácionális románticizmusában, mint ösztönöserejű világnézetében gyökerezik? Nem gondolnám, hogy ezek a megállapításaink pusztán történetfilozófiai konstrukcióknak lennének minősíthetők, amikor ezeknek a nemzeteknek jelleme és története igazolni látszik állításaink igazságát.

Ime, a világnézeti állásfoglalás minden nemzetre nézve a közös nemzeti élet végső alapjainak kiépítését és öntudatosítását jelenti. A kollektív nemzeti élet legegységesebb funkcióját: *a nemzetnevelést* addig aktualizálni nem tudhatjuk, amíg világnézeti állásfoglalásunk által ki nem tűztük azt a nemzeti ideált, amely felé haladunk s amelynek fénye mellett élnünk kell.

3. Mielőtt az eddig megvont vonalakat tovább huznók, szükséges felvetnünk azt a kérdést: mit kell világnézetben értenünk! És mi köze a világnézetnek valamely nép- és nemzetközösség öntudatához?

Világnézetben a világ egész valóságával való öntudatos állásfoglalást értjük. Az öntudatos állásfoglalás pedig két mozzanatot rejt magában: 1. jelenti a világegész szintetikus megismerését és 2. jelenti azt a személyes aktivitást, amellyel alakítólag befolyunk a világ életébe. A világnézet tehát nem passzív szemlélete a világegésznek, hanem éppenúgy teoretikus, mint praktikus magatartás, amelyek a legbensőbb kölcsönviszonyban vannak egymással, úgyannyira, hogy a teoretikus megismerést megelőzi és követi a világ praktikus alakítása, és viszont a praktikus alakítás és alkotás

mindig kapcsolatos a teoretikus megismeréssel. A világnézet logikai fogalma tehát kizárja, hogy pusztán tudós-ügynek, vagy szobai bölcsességnek tekintessék.

A világnézet fogalma kiterjed a világ egész valóságára, ennél fogva involválja a világ eszméjén kívül az ember eszméjével szemben való állásfoglalást is, mert hiszen az ember is a valóság alkotórésze, tehát a világnézeti állásfoglalás tárgya a világ és az ember.

Ezekkel a megállapításainkkal azonban még nem merítettük ki a világnézet fogalmának meghatározását, s így még csak a legnagyobb és legtávolibb körvonalait húztuk meg.

A világnézet fogalmának a megállapításához akkor jutunk közelebb, ha az eddigiek után reámutatunk a világnézeti állásfoglalásnak arra a speciális feladatára, hogy meg kell ismernie, értenie, tehát tisztázni kell a világ és az ember minőségi alapját, hogy így a világegész valóságának lényege megláttassék. Ennek a világnézeti problémának felvetése aztán szükségképpen visz az Isten valóságának nagy kérdése elé s készlet a vele szemben való állásfoglalásra is. Bármilyen világnézeti álláspontra is helyezkedik valaki, semmiképpen sem térhet ki az elől a legsúlyosabb emberi feladat elől, hogy Isten valóságával, és egyben az igazságával leszámoljon, kényszerítvén erre a világ és az ember minőségi alapjának felvetése.

A világnézet fogalmának legmélyebb indoka, amint ezekből kitetszik, az, hogy az öntudatos emberi szellem az öntudat legmagasabb reflexiófokáról szemlélni akarja azt az emberi elme által elérhető legnagyobb összefüggést, amelyben a világ és az ember ideájának a világegészhez és e kettőnek egymáshoz való viszonyát megragadni képes. Természetesen ezt a legnagyobb világösszefüggést csak bizonyos szellemi szerkesztésben, vagyis bizonyos filozófiai konstrukcióban ragadhatja meg. Ezért a világnézet-alkotás elsősorban mindig a filozófia feladata, miután csak a filozófia bír azokkal az elvi, módszerei előfeltételekkel, amelyek nélkülözhetetlenek ennek a feladatnak elvégzéséhez.

Ezekből a nagyon rövidre fogott fejtegetésekből is kitűnik már, hogy a világnézet-alkotás nincs az egyes ember kényére-kedvére kiszolgáltatva, hogy vagy felvetem, vagy elvetem, hanem bizonyos követelő kényszerrel lép fel. Természetesen csak a bizonyos reflexió-fokra eljutott egyesekkel és közösségekkel szemben. Ennél fogva a világnézet-alkotás szüksége, úgy az egyesek, mint a közösségek életében, bizonyos jele annak, hogy az intelligencia foka emelkedést, vagy esést, vagy alul maradást mutat. Életünk tágassága és emelkedettsége a világösszefüggések nagyságának arányától függ. Annyi az életigényünk és annyit ér az életünk, amennyit és amennyire a nagy világösszefüggésekkel törődünk.

Tulajdonképpen tárgyunkkal kapcsolatosan azt kérdezheti valaki, hogy mi köze a világnézet-alkotáshoz a filozófáló egyes emberen kívül a nem-filozófáló, hanem cselekvő és élő népi, vagy nemzeti vagy pusztán társadalmi közösségnek? Hogy erre a kérdésre megfelelhessünk két szempontra kell utalnunk. Az első az, hogy *Rickert* ama megállapítása, hogy csak az él, aki értékkel, mélyen igaz nemcsak az egyesek életére, hanem a közösségek életére nézve is. A nemzet, amely bedugja fejét saját kispolgári élete homok-városába, csak vesztegelő és haldokló nemzetnek tekinthető. Minden értékelő nemzet pedig, ha van benne elegendő szellemi ener-

gia, szükségképpen töri át magát az egészen közeleső összefüggéseiben az általa elérhető legnagyobb összefüggésekig. Béna minden nemzeti élet, amely konkrét létkérdéseit izoláltan, csupán önmagukban szemléli és oldozgatja. Miután pedig a világnézeti összefüggések megoldása filozofáló szellemet feltételez, egyenesen kimondhatjuk, hogy a nemzeti szellemű filozófia a kiteljesedett nemzeti élet integráns alkotórésze. A másik szempontunk pedig az, hogy a kollektív világnézeti orientáció befolyása alól az egyes nem vonhatja ki magát. Igaza van *Dilthey*-nek: „Der Einzelmensch als isoliertes Wesen ist eine blosse Abstraktion”. Tehát lehetetlen, hogy a sok egyes világnézeti állásfoglalása, a nemzeti vagy népi kapcsolatok mellőzéssel, minden kölcsönhatás nélkül vagy akár kollízió nélkül, egymásmellett elhaladjon. A nemzeti kollektivitáshoz tartozó egyesek világnézeti állásfoglalásának szükségképpen kell létrehoznia egy olyan eredményt, amellyel szemben az egyes megkülönböztetheti magát, de attól el nem szakadhat. Sőt! még többet kell mondanunk. Azt kell mondanunk, hogy valamely nemzet kollektív világnézeti állásfoglalásának mindig egy hatalmas, az egyes emberi erők és teljesítmények felett álló legmagasabb nemzeti közakarat kifejezőjének kell lennie. Ettől a legmagasabb nemzeti közakartól, mint a nemzeti lélek legmagasabb értékeit, legnemesebb kvalitásait, magában foglaló kollektív Én-től függ egy nemzet életminősége, tehát jövődjöje.

4. Ezzel, azt vélem, eljutottunk fejtegetéseink ama pontjára, ahol már felvethetjük azt a kérdést: mennyiben határozza meg az „erdélyiség” és a „magyarság” a mi világnézeti eszményünket? Micsoda jellemvonásokban látszik meg világnézetünk eszményén az „erdélyiség” és a „magyarság”?

Idevonatkozó fejtegetéseinket kezdjük azzal, hogy az erdélyi magyarság valóban, a legrealisabb és a legjózanabb történeti szemlélet igazolása szerint, mindig nagy, kvantitatív erejét túlhaladó feladatokkal küzdött. Az erdélyi magyarság történetének úgy belső politikai és kulturális, mint külső politikai tényei és eseményei igazolják számunkra ezt a megállapításunkat. Ebből pedig számunkra az következik, hogy az erdélyi magyarság történelmi erőfeszítéseinél fogva kényszerítve volt mindig arra, hogy legjobb és legacélosabb keménységű erejét hozza felszínre és valósítsa meg. Ezzel természetesen rendkívüli kemény ütések törték fel a külső természeti adottságok csonthéját, hogy a bennerejlő mag szubsztanciája kihajtszon és kivirágozzék. Az erdélyi magyar lélek a szakadatlan harcok között tragikus szemléletűvé vált. Valami egészen különös örömmel vette fel a legsúlyosabb kimenetellel fenyegető harcokat s a külső tévesztés mellett is győzelmes örömmel szemlélte belső énje gyarapodását és igazi lénye felszabadulását. Ez az életszemlélet magyarázza meg azt, hogy az igazi erdélyi magyar lélek a mindennapi élet eseményeit is mindig sub specie aeternitatis tudta szemlélni s magátólértetődő természetességgel helyezte át élete és világa súlypontját az örökkévalóságba. Ez a tragikus szemlélet s nem valami abusú dogmatizmus és rajongás az oka annak, hogy az erdélyi történelem XVII–XVIII. századai a vallási disputák, harcok és vívódások kora volt. Az erdélyi magyar sors multbavesző története azt bizonyítja, hogy az erdélyi magyar lélekre nézve valóban nem a külső, fizikai élet volt a legfőbb jó, hanem az átminősült szellemi élet állott, mint a legmagasabb követelmény előtte.

Ebből a sajátos világszemléletről következett, hogy az erdélyi magyar szellemre nézve az erkölcsi magas szempontok voltak mindig a döntők. Ha történtek is nagy félrelépések, vagy bukások, aminthogy történtek, ezek azonban a nemzeti szellem élő organizmusának csupán periférikus és nem centrális bajai és betegségei voltak. Nézzük csak végig *Dr. Lukinich Imre*: A Bethleni Gróf Bethlen Család Története címen nemrégben megjelent pompás erdélyi monográfiáját s egy Erdély történetében generális szerepet játszó család történetében fogjuk meglátni, hogy mennyi erkölcsi erő, mennyi hűség, mennyi áldozatosság, önmérséklet, fegyelmezettség, kitartás, türelem, munkaszeretet élt, ragyogott Erdélyben csak egy családnak a történetében. És ilyen család még sok van! Csak jönne el mihamarább azoknak is a monográfusa, hogy hadd lássuk meg egészen közletről, kik és milyenek voltunk és kikké és milyenekké kell válnunk, ha élni akarunk.

És milyen nagyszerű feladat lenne, levelekből, naplókából, feljegyzésekből s elmúlt korok irodalmi alkotásaiból vett pontos adatokkal felmutatni és igazolni, hogy az erdélyi magyar lélek bármennyire is megbecsülte a földi életet, mindennapi feladatait, és bármennyire ragaszkodott is gazdasági javaihoz, társadalmi, állami, közéleti pozícióihoz, bármilyen nagy súlyt is helyezett hatalmi befolyására, de ezeket a tényezőket sohasem önmagukért becsülte, hanem szolgálatába tudta mindezeket állítani mindig a mindennapiságon túleső, eszményi célnak: Istenországa ügyének. A keresdi Bethlen vár egy gyönyörű stílus templom bolthajtásain nyugszik. Nagyszerű szimboluma ez annak, hogy az erdélyi magyar lélek a mindennapi fizikai élet alapját és célját mindig önmagán kívül kereste és találta fel.

Az erdélyi magyar lélek nagy erkölcsi komolysággal foglalt állást mindenha minden komoly világnézeti és vallási reform mellett, másfelől kegyetlen keménységgel tudott visszautasítani minden komolytalan és kétes értékű kezdeményezést. Minden vallási reformnak útát nyitott, amely a megszentelt, nemes szellem uralmát erősítette, amely kulturális gyümölcsöket termelt és Isten dicsőségére szolgált, de viszont volt ereje arra is, hogy minden elszűkítő és életkárosító irányzatot és mozgalmat elfojtson.

Az erdélyi magyar lélek világnézeti állásfoglalását legékezebben a szabadság eszményével szemben tanúsított magatartása mutatja és igazolja. Az erdélyi magyar lélek mindig különösen érzékeny mérleggel tudta megmérni és megkülönböztetni a szabadságot és a szabadosságot. Számára a szabadság sohasem volt pusztán formai kategória, hanem a legmagasabb szellemi élet csillaga volt, amelyet azért követett, hogy érvényre hozzon mindent, mi önlelkében értékes és dicsőséges és amit azért biztosított mindenha a vele együtt élő népek számára, hogy azok kivirágoztassák a lelkekben élő égi magvakat. Magyar elnyomás ezen a földön sohasem volt. Minden önkény és zsarnokság, amely ezt a földet valaha megszenteltelentette, az mind nem-magyar kéztől származott, vagy legalább is nem magyar lélektől ihletett volt. De viszont azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a szabadságnak szabadossággá való devalvációja sem eredt soha erdélyi magyar lélektől. Erdély földjén jelentkező demagogikus mozgalmak mindig idegen szellemüektől eredtek és ennél fogva mindig muló jelenségek voltak.

5. Az erdélyi magyar világnézet eszménye ma ugyanazokkal a követelésekkel fordul felénk, amelyek az erdélyi magyar lelket belülről éltették,

hevítették egész történelmén át.

”Világnézetünk eszménye azt követeli tőlünk, hogy ismét egy olyan egységes szellemi életet éljünk, amelyben a religiosumot, a politikumot és az aethetikumot egymástól megkülönböztetjük ugyan és határaikat össze nem zavarjuk, de viszont mindezeket úgy éljük, hogy a legmagasabb legyen mindig alkotó és inspiráló, megtermékenyítő és motiváló tényezője a többinek. Az erdélyi magyar világnézet Isten egyetemes Evangéliumát sohasem negligálhatja.

Világnézetünk eszménye azt követeli tőlünk, hogy életünket igyekezzünk mindenha a legeggyetemesebb vonatkozásokba beállítani és a messze-néző és messzemutató perspektívák számára mindig nyitva álljon a szívünk és a szemünk.

Világnézetünk eszménye azt követeli tőlünk, hogy közösségi életünkben ne az legyen a főgondunk, hogy egyes réseket dugdossunk be a megalkuvások apró eredményeivel és ne egyes ambíciókat ápolgassunk nagy lelkesedéssel és gonddal, hanem az egész erdélyi magyar szellem erejét fokozzuk s egy egyetemes nagy alkotó akarat szolgálatába állítsuk egyéni kharizmáinkat és talentumainkat.

Világnézetünk eszménye egy égi csillag, amelyet Isten gyujtott fel. Ha nem követjük, akkor Isten magunkra hagy, hogy kövessük a magunk önkényesen, álmodozva választott utunkat. Vigyázzunk, mert az Isten által mutatott úton győzünk, a magunk szeszélyesen választott útunkon pedig elveszünk. Én hiszem, hogy mi győzelemre és nem elveszésre vagyunk ítélve!

A gogánváraljai mennyezetfestmény készítettője és kora.

Irta: KELEMEN LAJOS.

Erdélyből, a kis-küküllőmegyei Gogánváralja szegényes, kis református templomából, 1903-ban, vásárlás útján egy megrongáltan is szép, művészettörténeti nézőpontból pedig megbecsülhetetlen értékű mennyezetfestmény jutott a budapesti Szépművészeti Múzeum tulajdonába.

A szakirodalom már harminc évvel azelőtt ismerte ezt a kincset, melyet *Schulcz Ferenc*¹ építész 1869-ben, véletlenül fedezett föl. Ma már azt is tudjuk, hogy a maga nemében páratlanul áll a régi Magyarország összes ilyenfajta emlékei között. Hatvan éve, hogy bekerült az irodalomba, negyedszázada mult, hogy egy országos közgyűjtemény kincstárában kapott méltó helyet, s bár megfelelő másolata is rég elkészült: máig sincs kiadva. Igazán eljött végre az ideje, hogy ez a megbecsülhetetlen emlék értékéhez méltóan – akár magára, akár a közel egykoru ádamosi mennyezetfestményekkel együtt – színes hasonmásban kerüljön kiadásra.

A gogánváraljai mennyezetfestményeket a szakemberek közül *Schulcz Ferenc* említi legelőbb, 1869-ben.² Utánna 1874-ben *Rómer Flóris* a *Régi falképek Magyarországon*³ című művében szóról-szóra átvette *Schulcz* szövegét. E könyven és a gogánváraljai mennyezetről írott cikkén föllelkessedve, a marosvásárhelyi református kollégium két VI. gimnázista tanulója 1894 októberében

¹ *Schulcz* a vajdahunyadi vár helyreállításával lévén megbizva, onnan kiindulva, 1869 júliusában, főleg a tetőszerkezetek megismeréséért egy tanulmányutat tett Erdélyben. Így jutott el Erzsébetvárosra, ahol akkor nem volt szálloda. *Schulcz* az ottani tisztartótól kért szállást, de ez megtagadta. *Gál* nevű gogánváraljai birtokos ezt megtudva, meghívta magához *Schulcz*ot s ő így látta meg a nagybecsű emlékeket, melyekről addig semmit se tudott.

² *Schulcz* Ferenc építész jelentése erdélyi útjáról. *Archaeologiai Értesítő* 1870. II. 159. l.

³ *Monumenta Ungarica Archaeologica* III. 1. rész, 108–109. l.

elgyalogolt a mennyezetfestmények megtekintésére.¹ Egyikük három négyszögét lefestette, a másik a mennyezet beosztásáról és címereiről vázlatot vett föl, majd tovább haladva fölfedezték az ádámosi legrégebb évszámos (1526) magyar mennyezetfestményt is. Ezekről és az 1642-i magyarfülpösi mennyezetfestményekről aztán 1898 végén e sorok írója az Erdélyi Múzeumba ismertető cikket írt,² melynek kéziratát olvasva, a folyóirat szerkesztője és az Erdélyi Múzeum-Egyesület akkori titkára, dr. Szádeczky Lajos egyetemi tanár, az Erdélyi Múzeum Egyesület választmányában 1898 december 7-én jelentést tett és dr. Békésy Károly későbbi kolozsvári egy. rk. tanárral együtt, – aki kitűnő rajzoló is – megbízást kaptak a kis-küküllőmegyei műemlékek megtekintésére. Az akkori enyhe télelő lehetővé tette, hogy rögtön, dec. 9-én elindulva, három napi út után a két mennyezetfestményen kívül számos más műemlékről tehettek jelentést. Dr. Szádeczky Lajos cikket is írt erről az útról³ s ez a cikk és az ő budapesti összekötései főtényezők voltak abban, hogy Erdély két legrégebb mennyezetfestménye méltó helyekre jutott megőrzésre.

Csakhamar ezután Budapesten Ráth György szerkesztésében megjelent az *Iparművészet Könyve* s ennek második kötetében (1905) dr. Éber László a bútorművességgel kapcsolatban a mennyezetfestményekről írva, részletesen méltatta a szép gogánváraljai mennyezetfestményeket⁴ s közölte belőlük Máté evangelista képét és Sámson küzdelmét az oroszslánnal. A cikk jelezte azt is, hogy „az egész mű színes képekben való publikációja is kilátásban van, Gróh István kiválóan sikerült másolatainak alapján”.

Azóta negyedszázév telt el s a legszebb és legérdekesebb magyarországi mennyezetfestmény nemcsak hogy nem jelent meg, de az irodalom se foglalkozott többé vele. Egyedül a címereit tárgyalta és közölte 1913-ban Csoma József, a kitűnő heraldikus.⁵

E címerek alapján lehet megkísérteni annak a megfejtését, hogy

¹ A két tanuló Ribiczei ifj. Nemes Ödön és e sorok írója volt. Nemes Ödön hasonló nevű polg. isk. igazgató és festőművész édesapjának könyvtárában megvolt Rómer munkája. Ennek és Orbán Balázs Székelyföld leírásának olvasása keltette föl érdeklődésünket a fal- és mennyezetfestmények iránt. Ennek eredménye volt aztán 1894-ben a marosszentkirályi, a következő évben a marosszentannai és 1896-ban a nyárádszentlászlói freskók fölfedezése. Gogánváraljára az 1894-i szüreti szünidőn mentünk el. Désfalván, Musnay Samuné rokonomnál szállottunk meg s innen jártuk meg Gogánváralját. A templomban a festményekről ifj. Nemes Ödön vett vázlatot apja számára, akinek szándéka volt az egész mennyezet lemásolása is. Ott tapasztaltuk, hogy az eső a rossz fedelen át mennyire károsította a nagybecsű emlékeket.

² Három erdélyi mennyezetfestményről. Erdélyi Múzeum. 1898. 606–14. l.

³ Műtörténeti tanulmányát. Erdélyi Múzeum 1898. 614–16. l.

⁴ Id. mű 480–84. l.

⁵ Csoma J.: A magyar heraldika korszakai 44–45. A címerek a 45. lapon.

ki és mikor készíttette a gogánviraljai mennyezetfestményeket?

*

Csoma József a gogánviraljai mennyezetfestményeken előforduló hat cimerről a következőket írja: „Egyike Magyarország címere, négyeit pajzsban, olyan elrendezéssel, aminővel azt I. Mátyás királyunk használta. A következők: veres pajzsban ezüst kigyó, szájában kereszt aranyalmával; egy másik címer pajzsában: zöld tövises száron három fehér rózsa; a következőnek veres pajzsában három ezüst harántpólya; az ötödik sárga hárslevél és arany csillag;¹ az utolsó: veres pajzsban fehér liliom. Ezen címerek tulajdonosait még nem ismerjük, de a kigyós címer egyezik a Dorozsma-nemzetség címerével, a három rózsa a Sente-Mágocs-, a hárslevél a Rathold és a liliom a Győr nemzetség címerével. Csak a három harántpólyás címerre nem ismerünk hazai címereink között analogiát mást, mint az Ozorai (Scolari) családot, de a mely Zsigmond király országlása után nem szerepelt hazánkban.

A mennyezet nagy fakockáiban nagyon kis helyet foglalnak el a címerek. Koszorúalakú virágornamentika közepébe illesztett kis körbe vannak beszoritva a címerpajzsok. Mind a hat pajzscímer, melynek színei ma már részben meg nem határozhatók, alakjai ha itt-ott nem töltik ki egészen a pajzsot, eléggé lendületesek és jó hatásúak. A pajzs alakja a harántpólyás címernél többszörösen bekanyarított oldalú, esetlen alakú, a többinél hol balra fordított tárcsa, hol perspektív alakban festve, de mindig ügyesen beillesztve a köralakú foglalvány hajlásába. Ezen merész hajlású tárcsapajzsok meghatározzák a gogánviraljai mennyezetfestmény korát is, mely az 1475–1500-ig terjedő időszakra tehető.”²

Ezekhez meg kell jegyeznünk, hogy Csoma József csak a szövegben követi a címerek elhelyezésének sorrendjét, de ezek rajzai már nem ilyen sorban következnek. Pedig a *címerek helye a festető családjának, illetve személyének meghatározásánál elsőrendűen fontos*. Épen ezért adjuk a gogánviraljai mennyezet 48 négyzetének beosztását, mely mind a címerek, mind az alakos és növénydíszes ábrázolások, mind az utóbbiakkal a címerek elhelyezéséről is áttekintést nyújt.³

¹ E címer pajzsszínét 1894-ben pirosnak, a hárslevelet zöldnek, a szárnban fekete kihuzással s a kiserő csillagot sárgának jegyeztem le. Ezt azért tartom szükségesnek megemliteni, mert a rossz templomfedél miatt az eső és hólé más akkor megromgálta néhol a mennyezetet s azután még évekig romlott, míg megvették. Így 1894-ben még látszott a magyar címer heraldikai alsó bal mezéjében a három fej, míg Csoma képe ott csak piros mezőt jelöl. Ez a rész kétségtelenül 1894 és 1903 között ázott le. Valószínű aztán, hogy a mennyezetdeszkák a leszedésnél, csomagolásnál és szállításnál a legnagyobb vigyázat mellett is szenvedhettek apróbb sérüléseket.

² Csoma J.: id. műve 44–45 l.

³ Az alakos minták meghatározásánál teljesen Éber László drt követem.

KELET

	Angyali üdvözlés	Növénydísz	Az oltári szentség misztikus formában; Jézussal ábrázolva	Angyal, lándzsával	Vadember	Barii Szent Miklós püspök
	Növénydísz	Növénydísz, közepén a kígyós címerrel	Növénydíszítmények		Növénydísz, közepén a magyar címerrel	Növénydísz
	Máté evangélista	Dávid és Góliát harca	Növénydísz, a 3 rózsás címerrel	Sámson harca az oroszlánnal	Növénydísz a három haránt-polyás címerrel	János evangélista jelvénye
ÉSZAK	N ö v é n y d í s z í t m é n y e k					
	N ö v é n y d í s z í t m é n y e k				Szent György	Növénydísz
	Márk evangélista jelvénye	Növénydísz	Növénydísz a hársleveles címerrel	Növénydíszek		Lukács evangélista jelvénye
Növénydíszítmények		Növénydísz a lilimos címerrel	Növénydíszítmények			
N ö v é n y d í s z í t m é n y e k						

DÉL

NYUGAT

Ez a beosztás az első pillantásra mutatja, hogy az alakos ábrázolások a templom hajóját borító mennyezet deszkanégyszögeinek keleti során, az oltár felé, a főhelyen s utána a harmadik sorban csoportosultak legnagyobb számban¹. Közöttük az alakos

¹ Az első sor hat táblája közül ötön kapunk ilyeneket. A harmadik sorban újra hat tábla közül négy alakos. A következő öt sorra aztán mindössze csak két evangélista jelvénye és Szent György jut.

ábrázolások gazdag keretében, a második sorban, ott találjuk aztán a délről számitott második táblán a magyar országcímet s ugyanazon sorban az északról számitott második helyen vörös pajzsban az ezüst kígyót, szájában kereszt aranyalmával.

Ez az előkelő, főhelyre alkalmazott, az országcímerrel szembe forduló címer kétségtelenül, a menyezet festetőjének, a donatornak a címere.

Azt kell tehát keresnünk, hogy melyik családból, ki lehetett az?

*

Csoma József a mennyezet kígyós címeréről azt mondja, hogy az egyezik a Dorozsma nemzetségével. Ebből a nemzetségből származtak a hatalmas Garaiak. *Éber* László is ezen az alapon írta azt, hogy a kérdéses címer nyilván a Garai családé. Viszont *Schulcz* és *Rómer*, valamint *Szádeczky* Lajos minden bizonyítás nélkül, ugyanezt a Bethlen címernek mondják. A kétféle, látszólag ellentétes megállapítás oka pedig ismét az, hogy a Dorozsma nemzetség, illetőleg a Garaiak címere némileg hasonlít a Bethlen címerhez.¹

A kérdést az dönti el, hogy melyiknek volt köze a Gogánváraljához és templomához.

Mindenekelőtt bizonyos, hogy a Dorozsma nemzetségnek s a belőle származó Garaiaknak Erdélyben, de különösen Gogánváralján soha sem voltak birtokai². Címerük tehát csak a család valamelyik országos főméltóságát viselő tagja címerként kerülhetett volna a gogánváraljai templom mennyezetére. A család utolsó ilyen tagja Garai László nádor volt. De róla tudjuk, hogy már Mátyás király uralkodása elején, 1458-ban vagy 59-ben meghalt s családja tagjai sem vittek többé Mátyás alatt és után jelentékeny szerepet. Mindazok a szakemberek, akik e mennyezetről újabban írtak, annak keletkezési idejét díszitményei, címerei és betűi alapján, kivétel nélkül a XV. század utolsó negyedére, vagy végére tették. Itt tehát nem lehet szó Garai László nádor címeréről. De aligha lehet szó

¹ A hasonlóság azonban épen nem teljes. Erre nézve l. *Dr. Nyáry* Albert: A heraldika vezérfonala 238–39 l. és a lapok közt Garai Miklós nádor 1415-i színes címerét. *Csoma* József: Magyar nemzetségi címerek 41–44. és 71–74. A pajzs színe a Dorozsma nemzetségből származó Garaiaknál *kék*, a kígyó *arany*. A Becse-Gergely nemzetségbeli Apafiak és Bethlenek pajzsszíne a XVI. sz. elején egyformán *vörös* volt s így a nemzetség pajzs színének is a legrégebb emlékek nyomán a *vöröset* fogadhatjuk el. A Bethlenek kígyója mind a gogánváraljai mennyezet címerén, mind a goroszlói csatában zsákmányul esett régi zászlójukon *ezüst*. V. ö. *Sebestyén* Józsefnek e folyóiratban az Apafi és Bethlen címerekről most megjelenő tanulmányát. Továbbá a *Turul* 1893. 11. évf. 9. lapjához tartozó műlapján a Bethlen zászlót. *Varju* Elemér a Századok 1928-i évfolyamában megjelent bírálói észrevételeiben az Apafi címerről csak XVII. századi adatok alapján írván, észrevételei a címerpajzs régi színének megállapításában nem irányadók.

² L. Karácsonyi János: Magyar nemzetségek stb. I. 414–24. Csánki Dezső a Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. V. c. 861–62 és 900.

más gogánváraljai XV. századi birtokos családról vagy személyről is.¹

Gogánváralja a középkorban egyszerűen *Váralja* volt. A fölötte emelkedő hegyen állott *Újvár* vára, mely valószínűleg a nagy mongol-tatárjárás után épült s a XIV. százévben mint királyi vár szerepelt.

Azonban Zsigmond király 1405-ben az egész várat Bonyha mezővárossal s Bernád, Csávás, Solymos, Dályán és *Váralja* falukkal együtt Losonczi (Dezső fia Miklós fiának) Istvánnak adományozta. Később is főleg az ő utódai bírták, a XV. század végéig, 1492-ig. Ekkor a magvaszakadt Losonczi Dezsőfi László után királyi adományul a vár és tartozékai a Báthoryak kezébe jutottak, de már 1495-ben *Váralja* – a vár nélkül – más falukkal együtt ismét Losonczi Dezsőfi birtok s akkor a vécsi várhoz birtokolták. Pár év múlva, 1501-ben aztán *Bethleni Bethlen Miklós* olyan megállapodásra lépett nádasdi Ungor (Ongor, Hongor) Jánossal és Miklóssal, a Hunyadiak rokonaival, hogy ezek a Bethlen Miklós birtokában levő, a cserelévélben megnevezett várakért és tartozékaiért átadják neki a küüllőmegyei Magyaros, Hétur, Bun, Solymos, *Váralja* helységeket, *Újvár* várát (Gogán vár), Leppendet Csávást és két Torda megyei falut s több részjórészt. Ehhez az egyezséghez 1503. június 7-én II. Ulászló király is hozzájárult. Bethlen Miklós még ebben az évben, előbb, ápr. 5-én, be is iktattatta magát új birtokaiba.²

Lukinich Imre dr.-nak a Bethleni gr. Bethlen család története című művéből részletesen megismerhetjük ez V. Bethlen Miklós életét. Mátyás király alatt részt vett annak hadjárataiban s Alsó-Ausztriában Retz vár és város parancsnoka volt. Mátyás halála után előbb Korvin János mellett foglalt állást, de midőn ennek megválasztása nem sikerült, kétféle pártváltoztatáson keresztül esve, 1491 végétől II. Ulászló híve lett; visszatért Erdélybe, megosztozott Bernát nevű testvérével, majd rendre megszerezte ennek vagyonrészét s pár év alatt óriási kiterjedésű birtokot hozott össze, melyet aztán előbb 1511-ben gyermekeivel megosztott, majd midőn ő 1520 május előtt meghalt, utána ezek örökölték.³

¹ A Csánki Dezső id. művében említett családok, melyek *Váralján* 1405-től a XVI. század első két évtizedéig birtokosok voltak a *Losonczi* v. *Losonczi Dezsőfi*, a *Fejéregyházi* vagy *Nádasdi Ungor* (Ongor, Hongor) *Báthory*, *Bethlen* és *Szobi*. Ezek közül e sorok írója csak az elsőnek és a három utolsóknak címerét ismeri. Ezek nem azonosak a gogánváraljai mennyezet címereivel.

² A Hunyadiak kora Magyarországon. Csánki Dezső dr.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. V. c. köt. 861–62. 900. Beke Antal: A kolozsmonostori konvent levéltára 89 l. Dr. Lukinich Imre: A bethleni gr. Bethlen család története 21 l.

³ Lukinich Imre dr. id. műve 20–26.

E vagyon egyik jelentékeny része s a régi családi birtokokon kívül épen az első legnagyobb, állandóbb szerzeménye a küllőmegyei Ujvár vára és tartozékai voltak. Ezek közé tartozott a vár alatt fekvő Váralja falu is, melyet a pápai tizedjegyzékek már 1332–37-ben önálló egyházas helységnek említnek. Egyszerű kis, csúcsives izlésű temploma már jó kétszáz éves épület lehetett,¹ midőn Bethlen Miklós a fölötte álló vár és Váralja falu birtokosaként kegyura lett. Bizonyára újtásra szorult s Bethlen Miklós kora szokását követte, midőn nagy, új vagyonhoz jutva, hálából áldozott az Isten házára is s annak diszes mennyezetet készíttetett.

Erre a mennyezetre festette föl – ismét kora szokása szerint – családi címerét is.²

A gogánváraljai kígyós címert tehát csak az V. Bethlen Miklós címerének lehet tekintenünk s a mennyezet délkeleti sarkába festett Szent Miklós püspök képe is minden bizonnyal az ő keresztnévvel függ össze³. Mivel pedig Bethlen Miklós 1501-től, illetőleg 1503-tól 1520-ig volt Ujvár és Váralja ura, így a mennyezetet is ebben az időben festethette. A diszitmények, viseletképek és a címerpajzsformák mindenesetre inkább a XVI. százév letelejére vallanak s lélektani okokból is valószínűbbnek látszik, hogy a festmények nem sokkal a tényleges birtokbajutás után keletkezettek.

A keletkezés korára különben a mennyezeten előforduló címerek szerencsés megfejtése még több világosságot deríthet. Ezek közül azonban még az országcímert is eddig több-kevesebb határozottsággal Mátyás kori magyar címernek tartották. Tény, hogy azt ilyen formában Mátyás király is használta; de viszont a négyeit pajzs ezzel az elrendezéssel épen úgy megfelel II. Ulászló kori címernek is, mert a polyákon és a kettős kereszten kívül a cseh oroszlánt és a dalmát koronás leopárdfejeket II. Ulászló épen oly jogosan használhatta, mint I. Mátyás király. Itt tehát e címernek legfennebb egy ritkább alakja áll előttünk.

A többi címerről még nem tudjuk, hogy kikéi. Bizonyos, hogy

¹ Midőn a régi templomot lebontották, alapfalában egy középkori felíratos téglát találtak, melyet az Erd. Múzeum Régiségtárába küldtek be Felirata ma is megfejtetlen.

² Ugyanezen Bethlen Miklóstól maradt fenn 1489-ből és 1504-ből a Bethlenek legrégebb ismert pecsétcímere. Ez egyezik a gogánváraljai mennyezetével. Az utóbbin azonban a kígyó balra fordul, ami a vele szembe elhelyezett országcímer iránti heraldikai udvariasság szabályszerű követelménye.

³ Szent Miklós névadó védszentje lehetett. Mint vitéz katonának járhatott a kedvében a festő Dávid és Góliát harca, Sámson küzdelme és Szent György, a lovasok védőszentje megfestésével.

egyik sem az 1503–1520 közötti nádorok és erdélyi vajdák, vagy a templommal egyházilag vonatkozásba hozható akkori pápák, esztergomi és kalocsai érsekek, vagy erdélyi püspökök címere¹. Sőt úgy látszik, hogy Bethlen Miklós feleségéé, Álmosdi Chyre Margit², vagy legközelebbi rokonaié sincs közöttük³.

A gogánváraljai címerek

E címereknek jellemző sajátása, hogy *kivétel nélkül pajzs-címerek*. Ezeket főleg az olasz heraldika használta s divatjuk onnan jött át a renaissance izléssel Magyarországra. Hasonlóképpen olasz vonás a lófőpajzs használata is, melyet a keletről számitott harmadik mennyezetnégyesög-sorban, a magyar címer alatt találunk.

Mindezek, bár a későgot izlés számos jelét mutatják, mégis főleg környezetük gazdag lombdíszeivel, inkább a renaissance összbenyomásával hatnak és olasz mestert sejtetnek.

Annyi bizonyos, hogy ez a mennyezetfestmény, ha egy évtizednyivel, vagy legtovább negyedszázaddal fiatalabb is, mint eddig hittük: *a maga nemében egyetlennek s a régi Magyarország legszebb mennyezetfestményének marad*. Méltán sorakozik a Becse-Gergely nemzetség másik családjának, az Apafiaknak almakeréki művészeti emlékei mellé, hogy a Bethleneknek sok szép építészeti emlékükön kívül a festőművészetben is örökössé tegye alkotó érdemét.

¹ Ezek címerai mind ismeretesek, de a gogánváraljai címerektől mind különböznek.

² Ennek családja az Ákos nemzetségből származott.

³ A sógorságból is a Bolyaiak és Baládfyjak címerét ismerjük, de ezek a mennyezetben nincsenek ott. Épen úgy nincsenek ott Bethlen Miklós vejeinek, Bánffy Jánosnak és Patócsy Miklósnak a címerai sem.

Tragikus miszterium.

Irta: Dr. BÁRÁNY GERŐ

Tragikus miszteriumnak kell tartanunk az egész létet általában. *Miszterium* azért, mert megoldhatatlan rejtély. Megoldhatatlan, ha a megértés céljából közeledünk hozzá, de valójában akkor is megoldhatatlan, ha cselekvésünkkel életünk feladatait teljesíteni óhajtjuk. Mindnyájunknak dolgunk végezetlenül kell távoznunk az életből. Egészen bizonyosan tragikus miszterium az élet, és hogy a mi életünk valóban tragikus miszterium, erről sajnos legközvetlenebb tudomásunk van.

Csoda a világ léte általában. Ennél még nagyobb csoda az élet s nyilvánvalóan a legnagyobb csoda az ember élete, amiben a szellem élete legközvetlenebbül jelentkezik előttünk. Ez a miszterium, a lét, élet és szellem *mysterium magnum*-a, szemelláthatóan *tragikus miszterium*. Mert *mindeneknek keletkezése magában viseli már az elmulás csiráját*.

A bibliai tanítás szerint Isten semmiből teremtette a világot. A világ tragikus felfogása úgy is kifejezhető, hogy az egész világ, – az élettelen, élő, de még a szellem-világ is, – magán viseli eredetének bélyegét.

A világ maga, amint, méltóságosan nyújtózkodik a tér és idő végtelenségében, mindenesetre felemelő látvány és felemelő elgondolás, ami bennünk a fenséges érzelmét kelti. A világ nagyszerűsége még meghatározódik az által, hogy a világban megjelenik az élet, a szellem élete; – az emberi élet pedig betetőzi ezt a nagyszerű, fenséges rendszert. Az emberi élet, amelynek nyilvánvalóan legértelmesebb eleme is, meg célja is a szellemi, illetőleg a szellem-erkölcsi élet, a létnek általában, tehát az egész mindenségnek is, különösen, magasztos értéket kölcsönöz.

Az embernek pusztán megjelenése is egészen különös értéket ad a létnek és a világnak. Hogy ez így van, azt könnyen megérthetjük, ha a világot elképzeljük – az ember nélkül. Az sem kétséges, hogy maga a szépség is olyan, amihez mindenesetre szükséges a szépet megismerő és felismerő alany, tehát megint az ember.

Az állatvilág intelligenciája aligha alkalmas arra, hogy a világban s a világ dolgaiban megnyilatkozó szépséget felismerje és elismerje. Lehet, hogy a világ dolgai magukban is, a megismerő alany nélkül is, szépek, – ez ugyan nekünk embereknek egyenesen elképzelhetetlen, – *de e szépség felismeréséhez szükséges az emberi intelligenciának a megjelenése*.

Akárminő véleménnyel legyünk is a megismerő alany szerepéről és a tapasztalat keletkezéséről, az kétségtelen, hogy ha önmagunkat kitörőlnők ebből a világból, az operáció után megmaradt világ egészen más volna

mostani világunknál s a mostani világunknak színei, hangjai, szépségei hiányoznának abból a másik, abból az igazában elképzelhetetlen világból.

I.

Ha a világot *kívülről* nézzük, – már pedig nézni igazán csak *kívülről* nézhetjük a *külvilágot*, – *rendet, mértéket, rendszerességet és szépségei látunk benne*. Ritmust látunk az éjjel és nappal változásában, az évszakok egymásra következésében, a tenger életében. Rend, bámulatos rend van a világban. Az anyagi világ a térbeliség világa s a térbeliség világára pedig kivételt meg nem tűrően érvényesek a mértan törvényei. Általában az egész fizikai világra minden kivétel nélkül érvényesek a fizikai törvények. Az egész világ *kívülről* akár a fizikai törvényszerűség anyagának is tekinthető. Örök törvények uralma alatt áll az egész mindenség, mind a maga egészében, mind pedig legapróbb részleteiben.

A költőknek és filozófusoknak figyelmét minden időkben különösen a csillagok ragadták meg, a *csillagok, amelyek mintegy jelképei az örök törvényszerűségnek s egyszersmind az örök kötelességteljesítésnek is*. De nemcsak rendet, törvényszerűséget és rendszerességet árul el a *külvilág*, hanem határozottan olyan a világ kicsinyben és nagyban egyaránt, amire legtöbbször a szép jelző is találó. A *világ*, úgy látszik, a *kimeríthetetlen szépség forrása is*. Kimeríthetetlen ez a forrás azért is, mert a természet minden látszólagos ismétlésében is állandóan újat, azt lehet mondani olyasmit produkál, ami eddig soha nem is volt ezen a világon. Mindennap más a napfelkelte és minden naplemente különbözik minden eddigi és minden ezután való naplementétől. Minden szépsége ilyen a természetnek. Nemcsak az és annyi igaz, hogy minden táj különbözik minden más tájtól, de volta-keppen ezen a világon minden állandó változásban lévén, igazában minden táj minden pillanatban más és más is. *Végtelen a világ. Végtelen térben és végtelen időben. De végtelen a világ szépségben is*. És csodálatosan, ami nem szép, még az is alkatrésze lehet a szépnek, ha másképp nem az ellentét által.

Ebben a világban élünk mi, valódi „élő tükrei a világegyetemnek”.

Ebben a minden tekintetben fenséges világban mi *nemcsak* amolyan *statisták vagyunk, hanem igen előkelő szerep jut nekünk*, mind a világ megismerésében, mind pedig a világ működésében. Tagadhatatlan ugyanis, hogy a világ nagyban és egészben nekünk olyan, amilyenek megismerjük, mint amilyené azt mi formáljuk. Cselekvésünkkel pedig részt veszünk a világ működésében s alkotásainkkal minden bizonnyal gazdagítjuk, gyarapítjuk a világ értékeit. Bár talán az egész emberiség minden alkotása is semmivé zsugorodik össze a világgal szemben s minden népek összes alkotásai még annyit sem jelentenek talán a világban, mint egy csepp a tengerben, azért egészen bizonyos az, hogy, mondjuk, az Iliás, a biblia, – de mondjuk általánosabban a tudomány, a művészet, a filozófia és a vallás alkotásai, általában *az emberi szellemnek az ideálok még pedig a legnemesebb ideálok által irányított alkotásai nem kicsinylendő értéket jelentenek a világban*.

Milyen felemelő, fenséges dolog lehet ebben a világban élni, amiben a legnagyobb rend, legharmonikusabb törvényszerűség uralkodik s ami tele van minden ízében felemelő, lelket, szívet és elmét derítő szépséggel s

amelynek nagy értékeit alkotásunkkal még gyarapítani bírjuk.

Mindezt látva, mindezt tudva, az volna a világon a legtermészetesebb dolog, hogy ezek után *kikiáltssuk az emberit a világ legboldogabb lényének*. Ezt azonban ellenzik a tények. Érdekes az is, hogy az emberek, műveltek s műveletlenek egyaránt, legboldogabb kornak a gyermekkort tartják. Mert *a gyermekkorban a tudatosság nem rontja még meg az élet harmóniáját s ezzel egyidejűleg magát az emberi életet is*. A boldogságot aligha az intelligencia kifejlésében találhatjuk meg. S ha a felvetett kérdésnek kérdezésétől és megválaszolásától nem riadunk vissza, akkor azt kell mondanunk, hogy az állat boldogabb, mint az ember s ha túlozzuk ezt a gondolatot, elmondhatjuk: a növényvilág általában boldogabb, mint az állatvilág, mert nincs fogékonysága a fájdalom iránt, s ha meg egyáltalában lehet boldogságról beszélni az élettelen természetben, úgy azt kell mondanunk, hogy itt a legnagyobb a boldogság. Paradoxonnal úgy is kifejezhetjük ezt a gondolatot, hogy a boldogság ott a legnagyobb, ahol megszűnik a boldogság és annak lehetősége.

II.

A természet világa fölé emelkedik a kultúra világa. Ez a világ olyan-nak látszik, amely tényleg mindenben a természet fölé emelkednék. Ami a természetben tudattalan volt, itt tudatossá válik. A természet világában is lehetett rend, rendszeresség és törvényszerűség, de mi mindez ahhoz képest, amit a Kultúra világa tár elénk?

A természet világával szemben áll a szellem, világa, amelynek központja többé nem a külvilág, hanem a belső világ, nem a testiség, hanem a lélek világa. Itt is van rend, itt is van szépség, de ez nem a geometriának rendje s nem a fizikai szépség, ez a lélek rendje s a lélek szépsége. Itt ebben a világban is van nehézkedés, csak hogy itt a lélek vágyódása az, ami mindeneket betölt s ez a vágyódás ad szárnyat a léleknek abból a célból, hogy semmiféle nehézséget és akadályt nem ismerve kövesse a maga törvényeit és szabályait, amelyek a legmagasztosabb magasságokba emelik az embert, az eszmények világába, amely szebb is, jobb is és igazibb is, mint amilyenek ezt a világot leggazdagabb fantáziánk legmerészebb röptében is el tudnók képzelni.

Ha e magasztos magasságból ismét a földre, a mindennapi életünk közönséges dolgai közé ereszkedünk le, akkor is azt kell mondanunk, hogy a természet rendjét, ami mondjuk a geometriában megnyilvánul, amibe valójában ez egész fizikai világ bele van építve, még sem lehet összehasonlítani akárcsak a kultúremberiség jogrendszerével sem, amikbe a kultúremberiség egész élete bele illeszkedik, vagy plane nem hasonlítható a természet törvényszerűsége az etikai szabályok rendszeréhez, amely nemcsak rendkívüli finomsággal és érzékenységgel szabályozza az emberi akaratot s akarati cselekvéseket, hanem amikor ezt teszi, akkor egyszersmind arra is törekszik, hogy az emberi cselekedetekkel értékeket még pedig emberi megállapítás szerint – a legfőbb értékeket valósítsa meg.

Lehetséges, – ámbár ezt a fizikai világ kifejezetten, hogy úgy mondjam kézzelfoghatólag avagy erősen szembeszökően nem árulja el, – hogy maga a fizikai világ léte és működése is bizonyos értékek megvalósítása céljából történik, de a kultúra világa hangos, félre nem érthető beszédes-

séggel elárulja, hogy igenis céloknak, értékeknek köszöni létét is – és hogy az ember minden kultúrtevékenysége célok és értékek szolgálatában áll. Sőt alaposabb elemzés útján könnyűszerrel megállapítható, hogy az egész kultúra, az ember minden kultúrtevékenysége emberileg legmagasabb és legmagasztosabb célok és értékek szolgálatában áll.

Igen, igen: a földön állunk, itten vetjük meg szilárdan lábainkat, de az égbe nézünk. Hihetjük, hogy ha a földön derekasan elvégezzük dolgunkat, akkor rendeltetésünknek is eleget teszünk. Eleget teszünk annak a rendeltetésünknek, amely már nem tapad minden ízében a földhöz, hanem a földről felemeli az embert – az erkölcsiség révén a kötelesség tudatának erejével az elképzelhető legmagasabb magasságba, ahol egész lényünket áthatja az az érzés, – ami kezdetben csak homályos sejtésként jelentkezik, de hovatovább mind tisztábbá, világosabbá és érthetőbbé válik bennünk, hogy *amikor létünket erkölcsi létnek ismerjük el s amikor feladatunkat az erkölcsiségnek, minden áron, – ha kell önmegtágadás és önfeláldozás árán – való megvalósítását ismertük el, akkor voltaképpen az istenség intencióit valósítjuk meg s így mintegy az istenség munkatársává válunk.*

Az erkölcsiség szolgálatában levő helyes kulturát olyan emberi alkotásnak is tekinthetjük, amelyet az istenség intencióját teljesítő ember létesít akkor, amikor rendeltetését betölti ezen a földön. Ez is mindenestre egyik, talán éppen legfontosabb oka annak, hogy azt mondtuk, – s joggal mondhattuk, – hogy a kultúra minden tekintetben a természet fölé emelkedik.

A kultúra maga is mint nagy és szent dolog jelentkezik, épp úgy, sőt talán még inkább mint a természet – s jóllehet a kulturát és a kultúrtevékenységet irányító elvek, célok, értékek nekünk inkább érthető nyelven, jelentésüket és értelmüket is felfedő módon szólnak hozzánk, azért mégis azt kell mondanunk, hogy a kultúra is mint misztérium mered reánk, mert a kultúra is olyan valami, ami emberi célokat szolgál, még akkor is, ha e célokat az istenség céljainak tüntetjük is fel, avagy ha ezeket a célokat valóságosan az istenség céljainak tekintjük is.

Úgy látszik hamis útra tévedtünk. A kultúra csak látszólag szolgálhatja az ember célját, a természet sem szolgálja az ember célját. A természet legalább is közömbös az emberrel és az ember céljaival szemben, a kultúra pedig egyenesen áldozatot követel az embertől. A legmagasabb fokon, ott ahol a kultúra teljesen az erkölcsiség szolgálatában áll, egyenesen önmegtágadást és önfeláldozást követel az embertől. Mintha éppen azt lehetne állítani, hogy sem a természet, sem a kultúra nem mozdítja elő sem nem szolgálja az ember célját, *az ember boldogságát.* Ez pedig azért van, mert *abban a világban, ahol halát van, egyáltalában nem lehet boldogságról beszélni.* Sem a természet világában, sem a kultúra világában nem is lehetséges a boldogság abban a világban, amelyhez szintén teljes egészében hozzátartozik az ember: a történet világában. *Nem az emberi boldogság a célja a kulturának és nem az emberi boldogság a célja a történetnek sem. De azért mégis igaz az, hogy minden ember tényleg mindig és minden körülmények között a boldogságra törekszik.* Ez a visszásság is egyik oka annak, hogy az egész világot, de különösen az emberi életet tragikus misztériumnak kell tekintenünk, amely annál tragikusabbá válik, minél tartósabban szegezzük reá tekintetünket.

Kétségtelen, hogy az ember érzéki eszes lény. Mint érzéki lény a fizikai világ része, mint eszes lény pedig a kultúra világában otthonos. Mindkét világ tekinthető a jelen pillanatban, tehát abban a pillanatban, amelyben éppen mi élünk, s ez esetben tényleg az élet kizárja a halált. Ez azonban nyilvánvaló fikció. Életünkhöz s minden lény életéhez hozzátartozik a halál, de csak a legintelligensebb élőlényben válik tudatossá s ott mély hatásokat vált ki. *Vajda János* mondja:

*„Ki mondja meg, hogy mi történik ott,
Ama sötét üregben azután
Hogy koporsónkra lehányják a göröngyöt
S magunkra hagynak onnan távozó,
Siránkozó szeretteink? Ki mondja meg
Mi van a sírban, a halál után?
A sír mélyébe hasztalan kiáltok
Hiába itt minden rimánkodás,
Sírás-rívás és fogcsikorgatás.... e
Gyógyíthatatlan siketnéma hallgat.
A tudomány tántorogva, szédelegve
Tapogatózik az örök sötétségben?”*

Majd később:

*„Hisz és remél tehát föltétlenül,
Megnyugszik és ugyanazon kötélén
Ereszkedni le boldog áhitattal,
Sírjába, melynek éjjele előbb
Kétségbeejté a kételkedőt”*

S a költemény végén:

*„És lenn a mélységben tündöklenek
A csillagok és integetnek
Fenyégetőleg: ember, ember,
Ki ide tévedtél, ragadd kezedbe
A hit koporsókötelét szilárdul,
S el ne bocsásd többé soha!”*

Minden bizonnyal nagy igazságot fejezett ki *Aristoteles* akkor, amikor megállapította, hogy az ember társadalmi lény, olyan, aki reászorul a társadalomra és aki képes is a társadalom alapítására. De ezt a megállapítást ki kell egészíteni azzal a semmivel sem kevésbé nagy horderejű igazsággal, hogy az ember történelmi lény is. Olyan, akinek van története, olyan aki benne él a történetben s azt csinálja is. Ez azt jelenti, hogy az emberi lét gyökere a múltban van, ahonnan öröklí az ember a halottak kinceit s jövője abban a jövőben van, amelyben a ma élő emberek már halottak lesznek – s az élet színpadára más szereplők lépnek. Ha az embert történelmi lénynek tekintjük, akkor az embert az időben tekintjük, vagyis voltaképpen az emberiségnek az időben lejátszódó életét vesszük tekintetbe, amihez hozzátartozik az egyéni élet születése és meghalása is.

Erre az életre pedig szösz szerint illik a most idézett *Vajda János Végtelenség* című versének erőteljes, megdöbbentően szép nyitánya :

„Ha járok a sirok között,
– S mikor nem ott jár a halandó?
Van-e a földön talpalatnyi tér,
Hol sírhalom nem domborult?
Van-e fűszál, virág a réten,
Mely hulla nem volt egykoron,
S ki tudja hányszor, mily alakban,
Mily szörnyű lét után?
Mert hát mi volna itt lehetetlen
Az örökkétartó időbeni?”

Goethe mondja, hogy a halál a természet műfogása abból a célból, hogy sok életét produkáljon. Ez lehetséges, bár meghalás, elmulás mássálevés nemcsak az élet világában van, hanem mindenütt a mindenségben. A mássá levés, a pusztulás, az elmulás az élet világában válik leginkább fájdalmassá, majdnem elviselhetlenné.

Az elmulás meglátása, értelmünkben tudatossá válása teszi elsősorban a mi életünket s ennek során az életet, a világot s általában az egész létet magát tragikus miszteriummá.

Am jó, beletartozunk a fizikai világba, ahol minden testi valóság ott-hon van, ahol az anyag halhatatlan, mert elpusztíthatatlan. Ad-e, adhat-e ez a halhatatlanság, ez az elpusztíthatatlanság valaminő vigaszt az élő és gondolkozó lénynek? Az anyag halhatatlansága és elpusztíthatatlansága a holt anyag elpusztíthatatlansága; paradoxonnal úgy is kifejezhetnők magunkat, hogy ez a halhatatlanság valójában a holt anyag halhatatlansága, kissé túlozva s kiélesítve ezt a gondolatot, úgy is kifejezhetjük, hogy ez a halál halhatatlansága. Ha meg a kultúrában s a történetben nézzük az embert, akkor igazában csakis az emberi alkotások fennmaradásáról s az emberi cselekedetek hatásairól s lényünknek, illetőleg életünknek, tevékenységünknek, alkotásainknak az emberek emlékezetében való továbbéléséről beszélhetnénk, ami semmiképpen sem kárpótolhat bennünket az elveszett életért, az öntudatos szellem pusztulásáért.

Értsük meg jól: itten nem arról van szó, hogy az élet értékét lemérjük az életben. Nem az itt a kérdés, hogy szép-e a világ s az életben mi van túlsúlyban: az öröm-e vagy a szenvedés? Itt arról van szó, hogy minden élet a halálba torkollik, itt valóban az élet haláltáncáról van szó, amely danse macabre enyhén szólva minden életet, a kellemes, a boldog, a nemes, a kultúrjavakat gazdagító, a történetet helyes irányba terelő tevékeny, gazdag, szép életet is tragikus miszteriummá avat. Szóról-szóra, betűről-betűre úgy van, ahogyan ezt a gondolatot *Horatius* egész lényünket megdöbbentően élénk tárja:

„Nézd az idő gyors röppenését,
Oh Posthumus, s bár jó valál,
Fölszántja arcodat a vénség,
És eljön érted a halál.”

(Ifj. Szász Béla fordítása.)

E tragikus miszteriumot, gyönyörű szavakban, komor egyszerűséggel világítja meg *Sophokles*:

„Sok nagyszerű van a földön,
Köztük az ember a legnagyobb,
Átkel a komor tengereken,
Haragos habok között
Előre törve merészen
A déli szél alatt.
Az örök istenáldta Gaea
Ő neki termi gyümölcseit éven át,
Körül és körül barázdát.
A repülő vidám madárt
A vad állatok ezreit
És a vizek szülőtteit
Ügyesen bekerit
Haló fodraival az ember,
S eszével fogja meg.
Csalások fogásaival legyőzi
A sivatag vadjait
S a sörény borította nyakú paripát
Meg a szörnyű bérci bikát
Igába hajtja.
A beszédet, a gondolatot
Neki adta a sors egyedül
Törvényeket ő hoz a földön:
Elűzi fejéről a zord fagyot és záport,
a Zeus mennyköveit.
Esze mindent kitud,
S készen éri mindig a jövő.
Egy van, mi leveri őt: a halál.”

(Csiky G. ford.)

Az életet, a világot s általában az egész létet szemlélje, azt kell mondanunk, hogy határozottan tragikus miszteriummal állunk szemben, bár-hová tekintünk is, – és ebben a tragikus miszteriumban mi magunk, emberek, vagyunk a letragikusabb szerepők.

Két dialogus régi magyar irodalmunkban.

Irta: Dr. GYÖRGY LAJOS.

1. Julius dialogus (1513.)

Ennek a ma már teljesen kiveszett műformának, amelyet ókori minták nyomán a renaissance keltett életre s főképen a 16-ik század töltött meg jellegzetes tartalommal, két igen nevezetes példánya rejtőzik régi magyar irodalmunkban. Mindkettő a magyar szellemtörténet európai kapcsolatainak értékes és számbavételre érdemes emléke.

Eredetére régebbi a világhírű *Julius dialogus*, mely a humanizmus kedvelt műfajának egyik legklasszikusabb darabja. Évszázados multja ellenére tárgya még most is sokkal kényesebb, hogy sem valamennyi vonását részletezni lehetne. II. Gyula pápa, Szent Péter és a Genius között pereg le ez a folio alakban 16 levél terjedelmű párbeszéd, amelynél elevenebbet, tökéletesebb kivitelűt és főképen gúnyosabb hangut keveset termelt a szatirikus irodalom. Tartalma könnyen összefoglalható abban az egy mondatban, hogy a mennyország ajtaján először alázatosan kérve, majd büszkén követelőzve s végül kardcsörtetően fenyegetve kopogtató, zörgető, dörömbölő Gyula pápát nem bocsátja be az égi kapuőrző. A kinkedvt toporzékoló Gyula pápa s a Géníussal megbotránkozva visszahuzódó Szent, Péter jellemzi a tragikomikus helyzetet, amelynek lényege nem a sovány cselekményen, hanem a rövidsége mellett is rendkívül karakterisztikus párbeszédéken sarkallik. Ebbe a Géníus épen csak az elején és a végén avatkozik be két jelentéktelen megjegyzéssel. A szövívő véges végig maga a pápa, akiből Szent Péter közbevetett kérdései, szurós megjegyzései és felháborodott kifakadásai elmúlt életének olyan eseményeit kényszerítik ki, amelyek őt a lehető legkedvezőtlenebb színben tüntetik fel. Ezek az itt-ott heves vitatkozássá surlódó párbeszéddek s a kiméletlenül őszintének látszó, de azért a durvaságot mindig elegánsan kikerülő összetűzések a pápa magánéletének és uralkodásának olyan kényes részleteit lebbentik fel, a hatalomratörés önző céljának s emellett minden más érdek cinikus megvetésének olyan mérhetetlen fokát élezi ki, hogy olvasás közben állandóan a legkinosabb és a legderüebb érzések közt hanykodunk.

Az efajta hangnemtől elszokott mai olvasó könnyen megbotránkozhatik az ilyen természetű íráson, különösen ha korától elszigetelve tekinti és saját érzelmi világát nem szabályozza a történelmi perspektiva megértő szempontjaival. Annyira intenzíven lenyűgöző ez a kis könyvecske, hogy magával sodró hangulata, bár 400 esztendő távolságból árad felénk, hamar megingatja tárgyilagosságunkat, különösen ha nem vesszük számba termelő tényezőit: az újkor fordulójának óriási méretű politikai, val-

lási és szellemi átalakulását, amelyet különösen Itáliában rengeteg-terjedelmű és fékevesztett szenvedélyességű szatira és pasquillus irodalom kísért. Főképen két érzés fütötte a kor lelkét: a túlhajtott gyűlölet az egyház ellen, amelynek hullámai folytonosan dagadtak, és az elégedetlen tömeg ellenszenves magatartása, mely a hatalmasokról úgy gondolkozott, hogy azok minden elképzelhető alacsonyságra képesek. Természetes, hogy az irodalom, mely ezekből az érzelmekből táplálkozott, hallatlan mennyiségű szégyent és becstelenséget halmozott fel. A pasquillus írók csapatának állandóan szemmel tartott célpontja, gyűlöletük szüntelen kirobantója épen Gyula pápa volt (1443–1513, mint pápa: 1503–1513), a „Pontifice terribile”, aki karddal kezében hágesón kapaszkodott az–ostromlott Mirandola falaira. A pápaság egyházi rendeltetése és világi helyzete közti ellenmondás, amely épen az ő uralma alatt rikitott legélesebben, hatalmas szatira-özönt fakasztott, amely Gyula pápára rendkívüli népszerűsége ellenére is minden szégyenletes dolgot rákent, Szent Péter legméltatlanabb utódának tüntetve fel őt.

Nem tartozik tárgyalásunk körébe, hogy igazoló adatait keressük ennek a felfogásnak, sem az, hogy vitába szálljunk a karrikatura ferdítéseivel. Az nyilvánvalóan látszik, hogy Gyula pápa még életében a legellentetesebb vélemények ütközőjében állott. Míg egyrészt a legszélsőségesebben és a legkiméletlenebbül elítélték, másrészt dicsőítésére nem találtak elég mértéket, különösen az olasz poéták. Kétségtelenül a renaissance igazi pápája volt, erős lelkű és szenvedélyes uralkodó, aki nem hiába viselte címerében a tölgyfát.¹⁾ Az Uffizi képtárban látható Rafaelnek róla festett bámulatos kifejező erejű portréja. Két megkapó férfias vonása tűnik szembe rajta: hajlíthatatlan határozottsága és lankadatlan tetteire, amely szakadatlan harcaiban soha egy pillanatra sem ernyed el. E képből mindenestre megérthetjük e kiemelkedő egyéniséget vakon támadó és rajongással körülhízelgő ellentétes véleményeket.

Az ellene irányult összes gúnyiratok között tagadhatatlanul a legszellemesebb és a legélesebb épen szóban forgó dialogusunk, melynek a 16-ik század elején megjelent első kiadása a következő címet viseli: *F. A. F. Poetae regii Libellus de obitu Julii Pontificis Maximi. Anno Domini M. D. XIII.* Ez a hely és nyomtató nevét eltitkoló első kiadás ritka példányszáma s nem mindennapi tartalma révén a bibliofilek körében ma is annyira kapós és híres, mint későbbi valamennyi latin nyelvű lenyomata s francia meg német nyelvű fordítása. Az előbbiek közül különösen nevezetes a Wittenbergben 1557-ben Johann Lufftnál megjelent editio, amelyet maga Melanchton rendezett sajtó alá, továbbá a Gourmont-Mondier féle 1612-iki párisi és a Joseph Retzertől lenyomtatott 1781-iki bécsi kiadás.²⁾ Megjelent azonkívül a 16-ik század leghíresebb pasquillus gyűjteményében³⁾ s több izben Hutten Ulrich művei között.⁴⁾ Le-

¹⁾ Burchardt: Die Cultur der Renaissance in Italien. Leipzig 1877. I. 112., 231 l. – Marezali Henrik: Nagy képes világtörténet. VII. 22 l.

²⁾ L. Ketzner alább id. munkájában Vol. I. p. 496–538.

³⁾ Pasquillorum Tomi duo Eleutheropoli (Tigurini). 1544. p. 123–178.

⁴⁾ Valamennyi kiadását felsorolja Brunet: Manuel du libraire. Paris 1862. III. col. 389–391.

fordítására csak a 18-ik században gondoltak, amikor a nemzeti nyelvek mellett a latin kezdett háttérbe szorulni. Mindössze csak három nyelv nyitott utat neki: a francia 1727-ben,⁵⁾ a német 1784-ben és a magyar a 18-ik század 80-as éveiben (cca 1785). Nyelvünkre Kovács Ferenc mérnök, Beöthy Zsolt dédapja, fordította, Nevezetes kéziratát a Kisfaludy-Társaság örzi; címe a következő: *Második Julius, avagy Beszélgetés Julius, – ennek Annyala – és Szent Péter között a Mennysországba. Bégen K. J. Olvasó! ne nevedd* (3 és fél ív terjedelmű). Kovács Ferenc minden valószínűség szerint, mint többi munkáinak java részét, ezt is németből ültetett át nyelvünkre, még pedig abból a kiadásból, melyet a felvilágosodás korának katolikus ellenes mozgalma ezen a címen terjesztett: *Gespräch zwischen Peter, Julius II. und seinem Schutzgeiste. Frankfurt und Leipzig 1784. Hartmann.* Míg azonban a franciák 1875-ben egy modern kiadással újból életre keltették⁶⁾ nem épen a legbarátságosabb szándékkal a katolikus egyházzal szemben, és a németek is 1877-ben megint kinyomtatatták⁷⁾ válaszul a Canossa-járás 800 éves fordulóját ünneplő Rómának, addig a mi fordításunknak mind a mai napig nem sikerült az észrevétlenség homályából napfényre vergődnie.

Pedig ez a dialogus pusztán irodalomtörténeti szempontból is egyike a legérdekesebb tárgyakkal. Több mint 400 év óta izgatja a kutatást titokzatos eredete, de rejtelseit tisztázni még mindig nem sikerült. Amikor közvetlenül Gyula pápa halála után ez a pamflet megjelent, óriási feltűnést keltett az akkori tudós világban. Ezt főképpen az idézte elő, hogy az 1512. május 3-ikán tartott lateráni zsinaton nagy feltűnést keltő Aegidius Viterbo beszédének s Peter d'Ailly meg Gerson halaszthatatlannak hirdetett reformgondolatainak megragadó merészséggel és rendíthetetlen bátorsággal kifejezésre juttatott visszhangját csendítette meg az érdekelt körökben. Hangja, merészsége és szokatlan ereje azt sejtették, hogy a névtelen irat mögött kiemelkedő egyéniségnek kell rejtőznie. Ez a magyarázata annak, hogy a dialógust a közvélemény kezdetben a kor legharcosabb szellemének, *Hutten* Ulrichnak, tulajdonította. Ez a feltevés Brunet tekintélye révén az irodalomtörténeti köztudat egy részében voltaképpen ma is benne lappang. Hutten összes műveinek kiadásában Eduard Böcking *Julius*-t ugyan a „Dialogi Pseudo Huttenici” közé helyezte,⁸⁾ de a kérdést valójában ő is megoldatlanul hagyta s azok sem tudták végkép eldönteni, akik határozottan vitatták, hogy sok szó fér Hutten szerzőségéhez.⁹⁾ Az igazság minden bizonnyal az utóbbiak részén van. Tény, hogy ezt a nevet ma már senki komolyan nem emlegeti *Julius* írójául, mert oly nagy és feltűnő a különbség a párbeszéd sima, könnyed, ügyes retorici-

⁵⁾ Dialogue entre Saint Pierre et Jules II à la porte du Paradis. Amsterdam, Bernard, 1727. A. A. Barbier: Dictionnaire de Ouvrages Anonymes. Paris 1872. Tom. I. col. 944.

⁶⁾ Julius dialogue entre Saint Pierre et le Pape Jules II à la porte du Paradis. (1513). Traduction nouvelle en regard du Texte Latin par Edmond Thion. Paris 1875.

⁷⁾ Julius II. Ein Gespräch vor der Himmelsthür. Aus dem Lateinischen des Girolamo Balbi, Bischofs von Gurk. Berlin 1877. Verlag Adolf Enslin.

⁸⁾ Ulr. Hutteni opera quae reperiri potuerunt omnia, edidit Boecking. Lipsiae, Teubner, 1859. IV. 421 kkl.

⁹⁾ Dav. Friedr. Strauss: Ulrich von Hutten. Bonn 1878. 68 kkl.

kája és Hutten nehézkes, széles előadásmódja között, hogy ez határozottan ellene mond a német író szerzőségének. Természetesen Huttenen kívül mások is szóba kerültek. Így sokan Desiderius Erasmus-ra gondoltak, a kor másik hírneves dialogusírójára. Épen Luther vette őt gyanuba.¹⁰⁾ Ezt azonban Erasmus erélyesen és felháborodva utasította vissza 1519-ben a Lorenzo Campeggi kardinálishoz intézett levelében, ahol többek között ezeket írja: „Quidam testabantur Hispani cujuspium esse, sed suppresso nomine, rursus alii Fausto poetae tribuebant, alii Hieronymo Balbo”.¹¹⁾ E felvetődő nevekből látszik, hogy a közvélemény semmiképpen sem tudott napirendre térni e szellemes dialogus homályba burkolózó eredetén. Erasmus levele figyelmünket visszatereli a könyv címére, amelynek élén ott áll ez a megfejtésre váró 3 betű: *F. A. F.*, amely Erasmus sejtésének megfelelően így oldható fel: *Fausti Andrelini Foroliviensis*.¹²⁾ E szerint tehát annak a költőnek a munkája volna, aki Forliban született s 1517-ben Párisban halt meg, ahol 30 éven át a széptudományok mestere volt, azonkívül XII. Lajos és Bretagnei Anna „poeta regius”-a. De épen ez utóbbi vonatkozása kizárja még a feltételezését is, hogy egy ilyen mérész és egyházellenes könyvet mert volna a világ elé bocsátani. Összegyűjtött munkáinak egyik kiadásában sem fordul elő ez a dialogus, s mindazok közt, kik e névtelen művel vonatkozásba kerültek, az ő szerzőségének van legkevesebb valószínűsége, annak ellenére, hogy a címlap gyanut ébresztő kezdőbetűi egészen ráillenek. A névtelenség körüli vitában tényleg eddig még senki komolyan közbe nem lépett a „poeta regius” írói tulajdonjoga érdekében.¹³⁾

Hutten, Erasmus és Faustus Andrelinus nevének kiküszöbölése után nem marad más hátra, mint *Hieronymus Balbus-ra*. háritani a gyanut, úgy ahogy azt már Erasmus tette. Költő, tudós, filozófus, jogász, történetíró, szónok, diplomata, egyházfő s minden téren elsőrangú tehetség volt ez a velencei születésű és fényes közéleti pályát megfutott ember, aki bennünket közelebről azért is érdekel, mert hányt-vetett zajos életének java részét Magyarországon élte le. Amikor hozzánk érkezett, kalandos mult állt már mögötte. Erkölcstelen élete miatt állítólag Páduából szöknie kellett a nép dűhe elől. Ez azonban homályos, tisztázatlan pont, esetleg pusztá mendemonda. Élete csak 1485. óta kísérhető figyelemmel. Ettől az évtől kezdve a párisi egyetemen a humaniora tanára volt s állandó harcban állott kollégáival, főképen Tardivussal, és földijével, Faustus Andrelinussal, ami egyre mérgesedett s végül annyira elfajult, hogy a rázuduló egyéb botrányos híresztelések miatt is futva kellett otthagynia Párist. Faustus Andrelinus a „De fuga Balbi ex urbe Parisia” című versében gúnyosan utána is nevetett. Balbus azonban olyan ember volt, aki minden körülmények közt talpra esett. Miksa császár felszólítására még ugyanabban az évben (1493) beiktattatta magát a bécsi egyetem tanári

¹⁰⁾ Tischroden. 209 l.

¹¹⁾ Laurentium Campeginua Cardinalem. 416 sz.

¹²⁾ Panzer, Tom. IX. p. 165.

¹³⁾ Egyedül csak Otto Menkenius kardoskodott mellette: Miscellanea Lipsiensia. Lipsiae 1743. VI. l.

karába. Új állomáshelyén lelkes hallgatóságának a jogbölcseletet és a retorikát tanította. Összeférhetetlen természete azonban itt is olyan kellemtelenségeket zúdított rá, hogy türhetetlen helyzetét 1499-ben csak újabb meneküléssel tudta lerázni magáról. Magyarországon keresztül szándékozott hazájába futni, de a Vértesben a rablók kifosztották s félholtra verték, amint ezt egyik versében szánalmasan elpanaszolja. Barátai pártfogása révén sikerült ekkor a prágai egyetemen meghuzódni, de erkölcstelen magatartásával megint annyira felingerelte maga ellen az egyetem tanári testületét s még legjobb barátait is, hogy nem volt maradása, jóllehet a közvélemény kiengesztelésére még a papi rendet is felvette. 1501 táján tehát Magyarországra költözik s itt ritka ragyogású új élete kezdődik. Ulászló később megbízta gyermekei (Lajos és Anna) nevelésével, s ennek révén egyre váltogatja a fényes állásokat: 1513-ban váci prépost és királyi titkár, 1514-ben egri örkanonok és 1515-ben pozsonyi prépost. Azonkívül a király bizalmas embere s az ország leghatalmasabb főúrának, Szakmáry Györgynek, kegyence. Ennek kölni diplomáciai megbízatásait is: 1515-ben követségben jár Innsbruckban Miksa császárnál, ugyanabban az évben előkészíti Miksa, Ulászló, Lajos és Zsigmond bécsi találkozását s maga is résztvesz azon. Később Zsigmond lengyel király krakói esküvőjén képviseli a magyar királyt s 1518-ban az augsburgi tartománygyűlést tüzei harcra a török ellen. 1520-ban szintén mint magyar követ jelen van V. Károly aacheni megkoronáztatásán s szerepet vitt Mária és II. Lajos politikai érdekű házasságának előkészítésében is. Legfényesebben a wormszi gyűlésen (1521) állotta meg helyét, ahol a Lutherre zugó s a török ellen izgató szónoklatával bámulatra ragadta hallgatóságát. Elég tájékozottsága volt a politika rejtelmeiben, hogy korán észrevegye a Nyugat irányába hömpölygő török veszedelmet s Magyarország elháríthatatlan vézetes sorsát. Két évtizedes nyugalmas magyar élet után, mely feledtette multját s teret adott becsvágyának, átpártolt tehát Ferdinándhoz s lett belőle gurki püspök (1522). Hosszas volna részletezni a hanyatló ember életét, amelynek van még egy-két ragyogó pontja: Ferdinánd megbízásából követsége több alkalommal a pápai udvarban, propagandája a török ellen s buzgolkodása a reformáció feltartóztatására alakítandó fejedelmi szövetség érdekében. Utolsó nagy sikerét az V. Károly bolognai koronáztatására írt „De coronatione” című állampolitikai értekezésével (1530) aratta. Ebben többek között azt hangoztatta, hogy a német császárnak nincs szüksége Róma elismerésére s ezzel megint haragot szított maga ellen, most az egyházáét. Élete végső éveit nem ismerjük. Az 1535-ből való utolsó adat szerint ez mindenestre nagyon szomorú lehetett: szülővárosa szegénykórházában a legnagyobb nyomoruságban halt meg.

Ez a rövid életrajza¹⁴⁾ annak a férfiúnak, aki a legügyesebb diplomaták közé számítható; gazdag munkássága: latin versei, levelei, dialo-

¹⁴⁾Ezt legkimerítőbben *J. Retzer* írta meg: Hieronymi Balbi Veneti Gurcensis olim episcopi Opera poetica oratoria, ac politico-moralia. Ex codicibus manuscriptis, primisque typis collegit et praefatus est Josephus de Retzer. Vindobonae, apud Josephum Stahel, MDCLXXXI–II. Vol. I. p. VII–LXXII: „De vita et scriptis Hieronymi Balbi.”

gusai, beszédei, erkölcsfilozófiai, jogi és történelmi tanulmányai révén pedig korának legkimagaslóbb humanista szellemei közt foglal helyet. Nem csoda tehát, hogy a közvélemény, melynek visszhangjául tekinthető Erasmus levele, benne sejtette a *Julius* dialogus szerzőjét. Valóban mindazok között, akik számba jöhetnek, ő vonhatja ki magát legnehezebben a ráháramló gyanu alól. Mellette illetőleg ellene szól főképpen két körülmény: személyes ellenszenve II. Julius iránt, akire szülővárosa érdekeit sértő politikai eljárása miatt neki, mint Velence fiának, épen elég oka volt haragudni, továbbá meggyőződéssel vallott felfogása az egyház reformjáról, aminek több ízben, így VI. Adorján és VI. Kelemen pápa előtt is, kifejezést adott. Élete és jelleme sem mond ellen ennek a feltevésnek. Összeférhetetlen, kritizáló, környezete és feljebbvalói eljárását kellemetlenül fessegető szellem volt, aki az embereken és a viszonyokon mindig erőszakosan felül akart kerekedni. Általában tipikus képviselője korának, melynek jellegzetes hibája, a gyakori és könnyelmű összeütközés az erkölcsi világgal, életének valamennyi mozzanatából visszaverődik. A dialogus szelleme és szellemessége, fényes retorikája és sima ügyessége – a durvaság határait surló kényes részletek hirtelen letompításával – kétséget nem hagy, hogy az senki másától nem származhatott, csak a humanizmus valamelyik fényes elméjétől, amilyen maga Balbus is volt. Növelte vele szemben a gyanut, hogy többi prózai munkái és a dialogus stilusa közt, főképpen bizonyos stereotyp fordulatokban, szembetűnő hasonlóság mutatkozik. Ez készítette már Gourmont véleményét s még inkább Retzert, Balbus műveinek kiadóját, szövegkritikai érvekkel is e vád meggyőződéses állítására. Zavaros életében Balbus sokkal súlyosabb meggyanúsítások alól ki tudott sikamlani, ez azonban még ma is megcáfolatlanul tapad rá. El nem döntött perrel állunk ugyan szemben, de azért az irodalomtörténet szívesen hajlik e vélemény felé, amely még csak növeli a dialogus szenzációját. Hozzá tartozik azonban az igazsághoz, hogy Balbus felhozhat két méntséget, amellyel tompítani tudja a rákent gyanú élet. Egyik az, hogy a dialogus nyilvánvalóan a francia udvar érdekeit szolgálja, amely ellen – mint a történelemből ismeretes – Gyula pápa a „szent ligá”-t alakította s hadi sikereivel elég érzékeny megaláztatást is mért rá. Épen ez a háttér annak, hogy XII. Lajos megengedte a dialogus nyilvános előadását a párisi egyetemen. Megmagyarázhatatlan azonban, hogy ugyan mi oka lehetett a Párisra különben is kellemetlen érzelmekkel emlékező Balbusnak a pápával szemben a francia érdekeket pártfogolni. Ez kétségtelenül gondolkozóba ejt Balbus állítólagos szerzőségével szemben. Másik mentő körülménye az olasz eredetű budai humanistának a dialogus élén álló *F. A. F.* rejtélye, amely csak Faustus Andrelinus nevével oldható fel. Ámde Balbus hívei illetőleg vádlói erre azt felelik: milyen könnyű és szellemes volt ezekkel az oda csempészett kezdőbetűkkel állani bosszút biztos magyarországi magányából azon az Andrelinuson, aki őt Párisból menekülésre kényszerítette!

E feltevés szerint tehát világhírű dialogusunkat, mely a 16-ik század tudós közvéleményét felverte s még nyugvópontra nem jutott négy évszázados vitát eredményezett, a velencei eredetű váci prépost írta, akinek fényes tehetségét sok szál fűzi a magyarországi humanizmushoz. *Ábel*

Jenő kimerítő tanulmányára¹⁵⁾ kell itt utalnunk, aki először iktatta őt be szellemtörténetünk multjába. Tagja volt a Cestestől 1497-ben szervezett „Sodalitas Litteraria Danubiana” körének s előmozdítója a magyarországi és a bécsi humanisták szellemi érintkezésének.¹⁶⁾ Allítólag Magyarország történetét is megírta, de ez elveszett, s jogi tanulmányaival befolyással volt a magyar törvényhozásra is, de ennek terjedelme még megállapíthatatlan. A Retzer kiadásában olvasható magyar tárgyú versei és levelei¹⁷⁾ amellelt tanuskodnak, hogy kapcsolatait szellemi környezetünkhöz két évtizedes magyarországi tartozkodása meglehetősen szorosra fűzte és elmélyítette. Érdeklődésünk tehát a személyével kapcsolatba hozott Julius dialogus iránt jogos és egészen természetszerű.

Ettől függetlenül *Kovács Ferenc* fordítása ténylegesen is a magyar szellemtörténet körébe vonja azt, jelentős adattal gyarapítva európai vonatkozású kapcsolatainkat. De mi juttatta eszébe ennek a szorgalmas, lelkes írónak, hogy éppen akkor ezzel a látszólag elavult dialogussal foglalkozzék? Egy pillantás a 18-ik század 80-as éveire, amikor tudvalevőleg tobzódott a pasquillus-mánia, visszaemlékezve a felvilágosodás korának katolikus ellenes magatartására s II. József egyházpolitikájára, egy-szerre nyitját adja a Gyula pápáról költött dialogus alkalmoszerű fellevenítésének. Éppen beleillett ebbe az időbe, amely újból vitába szállt az egyház világi hatalmával. Ehhez járult egy nagyjelentőségű világtörténeti esemény: VI. Pius személyes látogatása Bécsben II. Józsefnél, mely a közvéleményt a röpiratok özönével izgatta az érkező pápának nem a személye, hanem az egyház érdekeit védelmező szándéka ellen. A különben is híres, és forgalomba hozott új kiadásai révén igen jól ismert *Julius* dialogus, melynek tárgya a napi eseményekbe élesen belevágott, ezeknél az éveknél megfelelőbb pillanatot nem találhatott volna emlékezetbe idézésére, olvasására, s egy olyan irodalmilag műveit embernél, mint amilyen *Kovács Ferenc* volt, a maga multságául egyszersmind lefordítására. Egyébként is divat volt akkor pasquillusokat írni, olvasni s a katolikus egyház és vallás rovására nevetni. Ez az idő volt az, amikor részben hívott, de leginkább hívatlan elemek kezéből a 80-as évek szellemi viszonyaira és érzületére rendkívül jellemző pasquillus tömeg került ki, amely célt tévesztve az egyház elleni küzdelem teréről a katolikus vallás dogmáinak bántó kritizálására, milliók szent meggyőződésének gúnyos támadására,

¹⁵⁾ *Ábel Jenő*: Magyarországi humanisták és a Dunai Tudós Társaság. Budapest 1880. Akad. Ért. VIII. k. 8. sz. 82–38 l. (A dialogus szerzőségében azonban *Abel Balbus* ellen nyilatkozik. U. o. 71 l. 101 jegyz.) *Balbus* magyarországi szereplésére l. még *Knauz Nándor*: *Balbi Jeromos II. Lajos király tanára*. Magyar Sion IV. 1866. 5 kkl.

¹⁶⁾ *Hegedüs István*: Hieronymus *Balbus* dicskölteménye *Mátyás királyról*. IK. 1921. 153 l.

¹⁷⁾ Verseket írt *Vitéz Jánoshoz*: 114 sz. I. 195 l., 138 sz. I. 206 l. *Vitéz Mihályhoz*: 118 sz. I. 197 l., 130 sz. I. 203 l., 153 sz. I. 215 l., 154 sz. I. 215 l., 167 sz. I. 224 l. Van egy „De schismaticis in Hungaria” (204 sz. I. 239 l.) és „De legibus Hungariae” (202 sz. I. 237 l.) c. verse. Ez utóbbi eredetileg *Verbőczy Tripartitumának* 1517-iki bécsi kiadásában jelent meg. A „De laudibus bellicis regis Pannoniae” c. *Mátyás királyt* dicsőítő verséről, melyet *Hegedüs István* magyarra fordított, l. IK. 1921. 150–155 l. *Lajos királyhoz* és *Szankmáry Györgyhoz* intézett levelei (I. 2–98 l.) szintén tele vannak magyar vonatkozásokkal.

ferdült. Természetesen hozzánk is eljutott belőle egynehány. Épen abban az időben, amikor Kovács Ferenc a *Julius dialogus*-t fordíthatta, bocsátotta ki *Szacsvay Sándor*, a Magyar Kurir szerkesztője, ennek az irány-
nak két legjellemzőbb darabját: *Az Izé-t és Zakkariásnak... levelei*-t.¹⁸⁾ Az előbbi e kor legfrivolabb irodalmi terméke, az utóbbi annyira pórias és obszcén s iránya oly mértékben sértő, hogy „bizonyos nemét az undor-
nak kelti fel”.¹⁹⁾ Hozzájuk képest a *Julius dialogus*, mely a vallásos ér-
zületet bántólag nem érinti, csak az egyház világi hatalomra törekvésével
hadakozik, magas irodalmi színvonalon álló, ízléses és szellemes írásmű.
Esetleges megjelenése a 18-ik századi magyar röpiratirodalom szintjének
csak javára vált volna.

Nem tudjuk, mi tartotta vissza Kovács Ferencet fordítása kinyoma-
tásától. Lehet, hogy szándékában sem volt efféle terv. Nem érezte magát
írónak, csak saját kedvtelésére forgatta a tollat, sokkal több kéziratot
munkát hagyva hátra, mint amennyit jól megfontoltan kinyomatott.²⁰⁾
Az is lehet, hogy jó érzése és átlagon felülálló ízlése riasztotta vissza attól,
hogy a durva pasquillusoktól felizgatott katolikus közvéleményt a tömeg
újabb gúnyos kacagásnak tegye ki. Becses kézírata így is mindig fenntartja
annak emlékét, hogy a felvilágosodás korának katolikus ellenes áramlata
hozzánk is elhozta a világirodalomnak ezt a még sokáig nevezetes hírben
maradó és érdekes multu humanista dialogusát.

2. Krisztus Urunk beszélgetése Szent Péterrel (1560.)

Az Erdélyi Múzeum Egyeslet könyvtára I. Hung. Q. 132 szám alatt őrzi
régii magyar irodalmunknak azt az érdeemes verses emléket, amelynek betű-
hív szövegét alább tesszük hozzáférhetővé irodalomtörténetünk számára.
Kiadását megokolja az a körülmény, hogy a szerencsés véletlen egyetlen, ne-
hezen megközelíthető példányban őrizte meg számunkra ezt a ritka érde-
kességű dialogust, amelyet Krisztus Úrunk folytat Szent Péterrel a „vi-
lág el-fordult... gonosz s veszedelmes állapottyárról”. Érthető tehát, hogy

¹⁸⁾ 1. *Az Izé Purgatoriumhoz való Utazása*. Sz. S. H. n. 1786. 2-ik kiad. 1787. –
2. *Zakkariásnak a pápa titkos író-deákjának az austriai tartományokban lett vallás-
béli meg-világosításáról, Rómából költ levelei az ő lelki barátjaihoz*. Kiadattak egy
eretnek-által. Fordítottak olasz-nyelvből. 1786 eszt. H. és ny. n. – *Szaitz Antal Mária*
(Máriafi) „Igaz Magyar”-jában (1788–89. II. 40. III. 44.) általánosságban már
utalt arra, hogy e röpiratait Szacsvay németből fordította. Ballagi Géza alább idézett
munkájában (169, 171 l.) hiányzik megjelölése a meglehetősen nehezen hozzáférhető
forrásuknak, amelyeket az Ungarische Jahrbücher-ben (1928. Band VIII. 79, 82 l.)
már megállapítottam: 1. *Reise nach dem Fegefeuer. Ein Gesicht von L. Dingen*, (!)
S. I. 1784. – 2. *Briefe aus Rom über die Aufklärung in Oesterreich von Zakkaria*
pápstl. Geheimschreiber an seine gestliche Freunde. Herausgegeben von einem Protes-
tanten. Aus dem Italienischen. Frankfurt u. Leipzig 1785. – Ez az apokrif Zakkaria,
kinek nevét elcsente a röpirat, nem más, mint *Francesco Antonio Zaccaria* (1714–1795),
századának legharcosabb szelleme és legkiemelkedőbb jezsuita írója, akinek *Backer*
(Bibl. n. éd. par Sommervogel. 1898. VIII. 1381 kkl.) 161 nyomtatott munkáját
sorolja fel. Az osztrák provinciában is tevékenykedett. A röpirat ismeretlen szerzőjé-
nek tehát kézenfekvő volt személye és neve, amellyel hatásosan hátba támadhatta a
katolikus egyházat. Egy másik skandalozus tartalmu könyvet is kiadtak Zaccaria neve
alatt *Christlicher Tugendspiegel* címmel (Roma u. München-Leipzig, Weygand 1786.)

¹⁹⁾ *Ballagi Géza*: A politikai irodalom Magyarországon 1825-ig. Budapest 1888,
169, 171–172 l.

²⁰⁾ *Császár Elemér*: Kovács Ferenc irodalmi hagyatéka. IK. 1918. 208, 299, 423 l.

irodalmi összefoglalásaink kénytelenek voltak eddig csupán cím szerinti megemlítésére szorítkozni²¹⁾ s így mind a mai napig a magyar szellemtörténet felhasználatlan adata maradt. Szabó Károly bibliografiai leírásán²²⁾ s egy doktori értekezés tartalmi kivonatolásán²³⁾ kívül egyedül csak Thienemann Tivadar szólott hozzá érdemileg.²⁴⁾ Ő is azonban kénytelen volt német forrásán keresztül ítélni róla.

A 4-rét, alakú s teljes két ív terjedelmű (A₁₋₄, B₁₋₄) könyvecske, amelynek épen és hiánytalanul ránk maradt lapjain két hasábosan futnak a verssorok, 1649-ben jelent meg Bréver Lőrinc lőcsei könyvnyomdájában. Legelőször Bod Péter vett tudomást róla Szent Hilarius-a előszavában (Szeben 1760), cím szerint megemlítve az „éles, elmés, szurós együtthaló beszélgetések, satirák, ortzazó versek” között, „amelyek ... azért iratnak, hogy fulánkot hagyván az Olvasóknak elméjekben, az vétkektől elvonattatnának”. Magyar Athenas-a 93-ik lapján ismét figyelemre méltatja ezt a „minden rend-béli embereknek veszett tselekedetekről” írt „szép elmés könyvetské”-t. Ez a szorgalmas irodalomtörténeti adatgyűjtőnk, az első magyar nyelvű írói lexikon szerkesztője, gr. Gyulai Kata gr. Teleki Imréné könyvtárában ismerkedett meg dialogusunkkal. Később a könyv Benkő Ferenchez került s az ő ajándékából jutott aztán az Erdélyi Múzeum Egylet tulajdonába. Unicum példányunk tehát azért is érdekes, mert Szabó Károly teljes valószínűleg látszó megállapítása szerint valaha Bod Péter kezei között forgott.²⁵⁾

A címlap szerint Gyirwa Wentzel buzgalmának köszönhetjük e verses párbeszédet. Tőle Bod Pétert csak egy évszázad választotta el, de már ő sem tudott számot adni, hogy ez az idegen hangzású név viselője „mitsoda rendbéli ember” lehetett,²⁶⁾ Kevés figyelemben részesült személyéről útbaigazító adat azóta véletlenül sem vetődött felszínre. Biztosan csupán azt tudjuk róla, hogy ő gazdagította szellemtörténetünket azzal a középkori Sibylla verssel, amely régi irodalmunk legegységesebb tárgykörű emlékei közé számítható.²⁷⁾ Megállapítható továbbá még az is róla, hogy minden valószínűség szerint katolikus vallású ember lehetett. Mindkét munkájában, ha nem is kiélezetten, elárulja felekezeti pártállását.

Gyirwa Wentzel oly korban élt, mely az írói tulajdonjogot tiszteletben tartotta, nem úgy, mint a következő évszázad, amikor – nálunk épúgy, mint külföldön – meglehetősen elmosódott e fogalom tartalma és értéke. Becsületesen megvallja tehát, hogy Nyul Conradus művét fordította németből magyarra az „ujság kívánóknak kedvekért”. Annyira lelkiismeretesen járt el, hogy még a szerző nevét is megmagyarosította. Abban az időben természetesen az irodalmi újdonság is más megítélés alá esett,

²¹⁾ Pintér Jenő: A magyar irodalom története a legrégebbi időkől Bessenyei György fellépéséig. Budapest 1909. II. 313 l. 2. jegyz.

²²⁾ Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. Budapest 1879. 350 l.

²³⁾ Ujvárossy Szabó Gyula: A magyar verses oktató költészet története 1772-ig. Budapest 1910. 122–123 l.

²⁴⁾ Thienemann Tivadar: XVI. és XVII. századi irodalmunk német eredetű művei. IK 1923. 152–153 l.

²⁵⁾ Szabó Károly: i. m. 351 l.

²⁶⁾ Bod Péter: Magyar Athenas. 1760. 92 l.

²⁷⁾ Szövege bevezetéssel e sorok írójának kiadásában sajtó alatt.

mint ma. Évtizedek, néha évszázadok teltek el, míg egy irodalmi mű a nyelvhatárokon átjutott. Ebben az esetben közel 90 esztendő választja el a német eredeti és a magyar fordítás megjelenését. Az eddigi kutatások szerint a német irodalom területén 1560-ban tűnt fel először a mi magyar dialogusunknak megfelelő német szöveg a következő címmel: *Gesprech des Herren Christi miy S. Petro von der Welt lauff vnd jrem verkerten boesen wesen*, amelynek még ugyanabban az évben megjelent második bővített kiadása a szerzőt is megnevezi: *Beschneiten durch Conrad Hasen*. Goedeke a 16-ik század második feléből még 8 kiadását sorolja fel ennek a nyilvánvalóan kedvvel olvasott könyvecskének.²⁸⁾ Nyelvének utbaigazítása szerint írója, – aki személyileg ép annyira ismeretlen, mint a magyar fordító – sziléziai ember lehetett s dialogusát az 50-es években írhatta, még pedig Fr. Dedekind széles körben olvasott könyvének, a 16-ik század nyers erkölceit ironikusan és durva módon ostorozó *Grobianus-ának* megjelenése (1549) után, melyre a német szerző két helyen is hivatkozik.²⁹⁾ Egyébképpen formailag, nyelvilleg, verselésében és rimelésében semmiesetre sem tartozik ez a költemény korának legkiválóbb termékei közé, hasonlóképpen magában a dialogusban sincs semmi feltűnő művészi készség. Ezt pótolja tartalma, amely éles és érdekes bepillantást enged az akkori idők társadalmi életébe és erkölcsi viszonyaiba.

Az elbeszélésnek ma jól ismert és megszokott kerete akkor még az újdonság ingerével hathatott. Szent Péter kíváncsi a világ folyására, vajjon úgy tartja-e magát, mint amikor az Urral a földön járt-kelt. Krisztus Urunk ugyan óva inti, hogy tegyen le szándékáról, de azért hajlandó egy hónapi szabadságra ereszteti őt. Péter ezt keveseli s hat hétért könyörög. Alig forog le azonban 14 nap, váratlanul visszaérkezik. A vers hátralevő részét (53. sortól végig) aztán a földön szerzett keserves tapasztalatainak, illetőleg panaszainak felsorolása tölti ki. Annyira fel van háborodva a merő rusnyasággal fertőzött világ rosszaságán, hogy csak egy napra szeretné átvenni az Úrtól a világ kormányzásának hatalmát. Majd méltóképpen megbüntetné az elvetemült embereket. Elbeszélése rendjén még több ízben kihozzák sodrából az élénken felelevenedő földi képek. Az isteni jóság és bölcsesség, amely csak rövid közbeszólásokkal szakítja meg az elbeszélés rendjét, állandóan csendesíti Péter gyarló emberi természetének szenvedélyes kifakadásait.

Földi vándorlásában legelőször is arra volt kíváncsi, vajjon prédikálják-e és mily módon hirdetik az Úr igéjét? Bemegy egy templomba, ahol nagy csodálkozására alig 50 hallgatót lát, míg az utcán és piacon papot szidó s egyházra morgó száz embernél is többen sűrögnek-forgognak. Meg nem állhatja, hogy rá ne szóljon a csavargókra, de azok istentelen csúfos feleleteikkel beléfojtják a szót. Közben észrevesz egy korcsmát s benéz oda. Milyen nagy az álmélkodása, hogy bor, kártya és kocka mellett többen vannak benne, mint a szentegyházban. Magának is bort hozat és csendesesen visszahuzódik egy szegelyetbe. Jámorsága azonban durva tettelegességre iz-

²⁸⁾ Goedeke: Grundriss. Dresden 1886, II. 274 l:1560., s. a., 1560., s. l. 1561., s. l. 1568., s. l. s. a., Nürnberg 1584., s. l. 1587, Ez utóbbi kiadást újból lenyomatta Oscar Schade: Satiren und Pasquille aus der Befeformationszeit. Hannover 1856. I. 154–175 l.

²⁹⁾A 219. es 329. sor Schade id. kiadásában.

gatja a duhaj vendégeket. Felháborodásában már-már vissza akar fizetni, de mégis meggondolja, hogy azok többen vannak s okosan beletörődik kényelmetlen helyzetébe.

Még sok leverő dolgot látott az Úr szolgálja. Az emberek tele vannak képmutatással, hazudozással és rosszindulattal. Csak színnel és szájjal keresztények, az Úr igéjéhez nem tartják magukat, rusnya viszázkodás és vérontás az egymás közti igazi viszonyuk. A papok tudatlanok, hiveiket legeltetni nem képesek. A parasztot nem tanítják, csak korholják, ez azonban szavukra ügyet sem vet, mert a dorgáló élete nem felemelő ragyogás, hanem merő rossz példa. Nem is csoda, mert ahány pap, annyiféle: az egyik szofista, a másik Picard hive, a harmadik Zwingler követője, s mindenik a saját hasznán kívül egyebet nem lát és nem keres. Csak lett volna hatalma, eltörölte volna mindnyájukat, – kiált fel újból a világ csalárd folyásával elégedetlen Szent Péter. Aztán hol vannak a régi oskolamesterek, akik hasznukat nem nézve szépen oktatták a gyenge ifjúságot! Hirük sincs már ezeknek. A mostani tanítók hetekig könyvet sem vesznek kezükbe, ellenben tükör előtt hivalkodnak, pálinkáznak, nyelveskednek, csak imígy-amúgy tanítgatnak s még templomba járni is szégyelnek. „Igen néznek fizetésre, de ritkán az gyermekségre”. Egészen érthető, ha a gonosz példától elvakult apró emberkék, kik még az ábécét sem tanulják meg, zablán nem tarthatók s felnöve a gonoszságban teljesen elmerülnek. Ilyen körülmények közt az igazság is csalárd szint mutat, s betörik a feje vagy előnti tejfölet, ki annak érdekében szót emel. Már a bírák sem az igazság emberei. Nincsen olyan dolog, amit ezüsttel elkötni nem lehetne. Az igazság pehelykönnyű, a pénznek ellenben nagy a súlya s így a szegény ember, ki a prókátort ki nem elégítheti, mindig pervesztes a maga igazában. „Hogy lehetsz oly nagy türethető, ily sokáig szenvedhető” – kiált fel újból türelmetlenül a világ gonoszságán eléggé megbotránkozni nem tudó Szent Péter.

És következik egy másik örök kép: a mértéktelenségben és bujaságban tobzódó emberiség leábrázolása. Csak kockán s mulatságon jár az eszük, s némelyek annyira elvadulnak, hogy papucsból, mosdóból isznak, üveget rágnak, gyertyát nyelnek. Isten adományát, a bort, életük rövidítésére fordítják, testileg-lelkileg tönkremennek, a jókat leszólják s napestig fejükben csak paráznás dolgokat kergetnek. Ismét kéri Szent Péter az Urat, hogy hágjon rájuk s büntesse pokollal latorságukat.

Egy alkalommal kellemetlen élményben volt része. Szállásán katonákkal akadt össze. Jámborul meghuzódott egy sarokban, szemlélve az éktelen ruházatu vitézeket. Egyszer csak az egyik hozzá sompolyog, szeme láttára ellopja süvegét, nyomban el is adja, a másik pedig sörrel arcát tele fujja. Helyéből még megmoccanni sem mert, mert velük egy kovászból való még gorombább társaság lépett be. Álmélkodva hallgatta merő istentelen, rút átkokkal-szítkokkal terhes beszédüket. Elgondolta, hogy az Úr ezekért az érdemetlenekért szenvedett fájdalmas kereszthalált. „Uram mért engedsz nékiek, hogy el nem hagyod veszniek?” – fejezi be panaszainak újabb szakaszát Szent Péter.

Sorra jön aztán a társadalom többi rétegeinek erkölcsi feltárása. A parasztok is állandó tobzódásban tékozzolják javaikat, fennen ágaskodók s paraszt létükre nemes formát üznek. Egyszer meg is járta egy ilyen bársonyos ruhájú „mint egy disznó részeg” paraszttal, aki kevélyen ficáncoló

paripájával kétszer rátaposott, amikor a mezőn járt-kelt. Ilyen a paraszt ember: mindig csak a bor után tudakozódik, megrészegeedik, verekedik. Lelkiismerete könnyebben elviseli az embervért, mintha egy kutyának oltja ki életét. Csak büntetéssel lehet a parasztot észre téríteni, különben gonoszságával még az Urat is lerántja a mennyekből. Nem sokkal különbek a szülők és a gyermekek erkölcei. Alig cseperedik a lányka 15 esztendőre, elkezdik cifrázni két-három szoknyával, palásttal, hajfonó zsinórral s övvel, hogy férjhez mehessen. Nagy kényesen járja a piacot, míg otthon alig van betevő falatja. Végre sikerül férjet fogni, megszületik a gyermek, semmi pénzük s feleáron elkotyavetyélik minden vagyoniukat. Szép fajtája az embereknek a kalmár népség is. Ahol csak lehet, meghuzza a szegény embert: hamis mértéket használ s áruját mindenféle ravaszsággal nehezíti, csakhogy nyereségét szaporíthassa. A szomszédok kutya-macska barátságban élnek, egymásnak még köszönését sem fogadják. A szolgák és szolgálók az ételben melegszenek, de a dologban reszketnek. A gazdának magának kell a dolog végét megfognia, ha valamiképen létre akar jönni. Egyszer szállás keresés közben véletlenül bevetődött egy fonóba. Micsoda latornépség volt ott, legkisebb gondja épen a fonás. Amikor szemrehányással illette őket, keményen ráfordult egy hatvan esztendő virágszál: az erkölcsi szabályokat, az utolsó ítéletet s mi egyebeket csak papi fabulának minősítette, aztán „hallgass kopasz, mert majd úgy jársz, mint egy kuvasz” felkiáltással hozzáverte rokkáját. Erre a gonosz szolganép megfutamította, úgy hogy alig tudott egy csűrben elrejtőzni, ahol alaposan megfázott. Ezek a kellemetlen emlékek természetesen egyre nyomatékosabban sürgetik az Úr büntetésének rásúlyosodását az elvetemedett gonosz emberekre. A gazdagokban nincs semmi könyörület a szegény emberek nyomorúságán. Tíz közül egy ha enyhít a nélkülözésen. Igaz, hogy a koldusnépség is megbízhatóan. Nyomoréknak, betegnek tettetik magukat, emellett – mint egy korcsmában véletlenül tapasztalta – jól esznek-isznak, még kutyájukat is vajjas kenyérről hizlalják s hozzájuk hasonló fertelmes rusnya asszonyokkal dúdasíp mellett mulatoznak. Mások meg közülök dulkanak, rabolnak, a szegény embereket kifosztják, a szép lányokat megszeplősítik. A mesterember is megbízhatatlan. Portékáját kétszer is eladja, magával csak dicsekedik, emellett kontárkodik, rontva a jó mesterek munkájának becsületét és értékét.

Nyugodtan nézi az Úr ezt a sötét képet, melyet Péter a világ család állapotjáról eléje tár s fenségesen hallgatja a vádak özönét, melyet az Isten ígéjétől elvetemedett emberiségre zúdít. A szent ígéje ellen vetkedő világot eléri bosszúállása: majd észretéríti hadakkal, rablással, döghalállal és éhséggel. Akik bűnüket megsíratják, számíthatnak a mennyei eledelre, de a gonosz konokok a pokol kínjába veszítik magukat. Vigyázzon Péter, – adja ki utasítását az Úr – hogy csak az igazakat bocsássa be a mennyek országának kapuján.

E színes és korántsem egyhangú kép vázlatos körvonalából is látszik, hogy a versíró különösebb feltűnést nem keltő szellemmel és kezdetleges művészi készséggel rajzolta meg különben igen értékes kultúrhistoriai képét, amely inkább kor- és erkölcstörténeti szempontból, mint költőileg köti le figyelmünket, Mindenesetre többre kell tartanunk holmi lendületlen próza tökéletlen rimbeshédénél. A szerzőnek tagadhatatlanul volt mon-

danivalója s annak számára tudott is megfelelő formát találni, legfőlebb csak ügyessége hiányzott a kettő harmonikus egybeillesztésére. Nagyobb gondot fordított a kort jellemző vonások minél teljesebb összeszedésére és a való elemek száraz egymásutániságára, mint eszmei elrendezésükre és költői alakításukra. Olyan ember munkája, aki elégedetlenül szemlélte korának eltévelyedését, az erkölcsök kétségbeejtő meglazulását, a közélet bántó ferdeségeit s általában a rendes medréből kiköckent világ tétova félrekanyarodását. Ha nem is tudott olyan magaslatra emelkedni, mint nagy kortársa, Erasmus, akinél a jó és a rossz ellentétei kiegyenlítődve megbékülnek, viszont nem font ostort századának merev szigoruságából, hogy kegyetlen csapásokkal korbácsolja bűnbánatra a megtévedt embereket. Szigorú állásponttról nézi ugyan a társadalom minden rétegének erkölcsi inogását, de egy pillanatra sem laposodik el a 16-ik század jól ismert unalmas moralizálásában. Erkölcsi felháborodása a megtorlásra érett világ vétkes magatartásán csak Szent Péter gyakori megdöbbenésén s az Úr büntetésének követelésén érzik meg, viszont volt érzéke ahhoz is, hogy ironikusan nézze a viszonyokat s szelid humorral enyhítse a kép egyoldalú zordságát. Bármennyire is felháborodva analizálja a társadalom erkölcsi állapotát, valamennyi osztály képviselőre vet egy ironikus mosolyt és Szent Péter alakját is a humor szelid árnyalatával övezi. Ez a vonása kiemeli versünket régi irodalmunk száraz és unalmas erkölcsi fenytékei közül.

Elbeszélésünk épen azért, hogy tartalmilag a való élet nagyon is hű elemeit foglalta össze s csak arra helyezte a súlyt, hogy a romlott időnek minél több vonását egyesítse korképpé, jóval több a minden idők örök elégedetlenének zsörtölődő zúgolodásánál. A politikailag, vallásilag, szellemileg egyensúlyát veszített s főképen erkölcsileg megtántorodott és elvadult 16-ik század német társadalmának döbbenetes körvonalai vetődnek itt elénk, ami azonban a magyar változatban igen érdekesen, majdnem teljesen elmosodik előttünk. Ha Gyirwa Wentzel a címlapra lelkiismeretesen nem jegyezte volna rá, hogy dialogusát németből ültette át magyarra s útbaigazítása nyomán nem ismernék eredetijét, azt hinnék, hogy ezt az érdekes korképet, melyet a westfáliai békét követő esztendőben nyomtatott ki, közvetlenül az akkori Magyarország viszonyairól vette föl. A 30 éves háború kétségtelenül a német birodalmat rendkívül megviselte, de rombolólag avatkozott be Magyarország életébe is, amelynek közviszonyait hozzá még több mint egy évszázados török nyomorúság is züllesztette. A 17-ik század híres magyar hitszónokai, különösen *Pázmány Péter* és *Köleséri Sámuel*, elevenbe metsző kemény szavakkal ostorozzák az erkölcsi megtántorodásnak épen azon jelenségeit, amelyeket lesújtó földi tapasztalataiból Szent Péter Krisztus Urunknak felsorol. A részegség és a tobzódás veszedelmes voltáról mondott szent beszéde Pázmánynak épen azon kevesebb számú darabjai közé tartozik, amelyet különös nyomatékkal a magyarság erkölcsi életére vonatkoztat. Tudja – ugymond – milyen nehéz a megörögzött szokásból és csaknem természetté vált erkölcsből kiragadni az embereket, „kivált-képen abban az Országban, melyben az emberek Pinczetokok; és kikhél az élet csak ital, nem élet”. Azt gondolja, hogy Isten épen azért „rontotta és pusztította... a’ mi szegény Hazánkat, hogy az ő szabaddulásaért annyi részegítő köszönések lettek; hogy, ha egy nagy völgybe

vinnék a' Török Császár erejét, és reá eresztenék azt a' Bort, melyet. sok részegeskedésben meg-ittak Magyar-ország szabadulásaért: nem kellene semmi Viz-özön a' Török veszedelmére; mind Borban hálnának.” Amikor pedig az igazságról és a bírák kötelességéről prédikál, néhány sorba egy egész erkölcsi korképet tömörít: „Mennyi verekedések, vér-ontások, gyilkosságok esnek naponként, nem csak az úton fosztogatóktól, hanem egyéb embentől-is. A' jövők-járók tolvajlasi, minden-napi kenyér. A' lopás, oly köz, mint-ha tisztességes kereskedés volna: mert sokan, csak azt nem lopják-el a' mihez nem férnek. A' Kereskedők, mesterséges csalárd-ságirul; A' Vitézlő rendek, ragadományirul, nem Predikációkat, hanem egész könyveket, és *Lamentációkat* kellene írunk.” Egy másik helyen a megvesztegetett bírakat annak a Cambysesnek példájával figyelmezteti pártatlanságra, aki megnyúzatta az igazságtalan ítélezőket s bőrükből csináltatott ítélőszéket az utódok emlékezetének ébrentartására. Van szava az „Ország tagjai síralmából gazdaguló”, a szegény ember kutyáját, juhát, szőlejét, gabonáját harácsoló vitézek elítélésére is.³⁰⁾ *Köleséri Sámuel* pedig „A gyógyulhatatlan nép nyavalyássága” című prédikációjában ilyen megrázó képet rajzol: „Bizony, ha a' Képirok le akarnák írni Map-pára a' mostani Magyar hazát, egy sinlő beteg ember képében kellene le írni, ki csak agonizál, mert ha el szemléllyük: Beteg ebben az Ecclesia. Beteg a Politika. Betegek annak igazgatói. Beteg az egész Teste a' Nemzetnek, nincs abban épesség tetétül fogva talpig... Oh szegény beteg Haza! Bezzeg nagy mint a' tenger a te nyomorúságod, kicsoda gyógyít meg tégedet?” Nem egy prédikációjában felcsattan éles ostorcsapása a „megtérés nélkül való nyakas Magyar Nemzet” testén, mert „az Ég alatt Isten törvényéhez Engedetlenebb s' nyakasabb, Isten szolgálait csúfolóbb, Erőszaktevőbb, s' el Aradottabb Nép nem lehet a' Magyar Nemzetnél”, – s lehangoltan teszi hozzá: „Ez a nemzet csak ajakán pengeti a' Réligiót, de ahoz illendő, szíves maga meg jobbulás nélkül való. A' kegyességnek formáját viseli, de annak erejét meg tagadta.”³¹⁾

Olvasva ezeket a hol keserű, hol haragos, az akkori magyar közéleti viszonyokat súlyosan vádoló szavakat, feltárul előttünk az a szomorú idő, amely Gyirwa Wentzelt a *Szent Péter dialogus* megmagyarosítására készítette. Általános kortünet volt tehát a társadalom erkölcsi életének bomladozása s épen ez indíthatta Gyirwa Wentzelt arra, hogy lefordítsa a német reformáció korának a mi viszonyainkra jellegzetesen illő dialogusát, amely a 17-ik század közepén az ujdonság friss és az aktualitás melepően találó erejével hathatott nálunk. Kétségtelennek érezzük, hogy a magyar fordító szeme előtt a saját környezete lebegett, amikor a német szöveget magyarra áttette, s az olvasó sem gondolhatott másra, csak az őt közvetlenül körülvevő akkori világ csalárd folyására. Éppen ebből az eljárásból következik, hogy Gyirwa Wentzel versét tulajdonképen nem lehet pusztá fordításnak minősíteni. Az elején ugyan egy darabig sorról-sorra kíséri eredetijét, de mihelyt a társadalmi osztályokra s az erkölcsi élet példáira kerül a sor, saját lábára áll s nagy önállósággal és szemmelátható belemelegedéssel pergeti tovább sorait. Ragaszkodik ugyan a maga előtt tartott szö-

³⁰⁾ *Pázmány Péter*: Predikációk. Posen MDCXXXVI. 216, 222, 629, 638, 1156 l.

³¹⁾ *Köleséri Sámuel*: Arany Alma Avagy alkalmazatos idoeben mondott ige. Debreczenben MDCLXXIII. Esztendoeben. 72–73, 78, 241–242 l.

veg gondolatmenetéhez, de ahol azt részletezőnek vagy unalmasnak találta, a sorokon átugrott, hosszabb részleteket 1–2 sorba tömörített, viszont a neki tetsző helyeken kényelmesen megállapodott s mintáját saját szemlélete szerint színezte tovább. Eredetijétől a legtöbb helyen csak indítékokat kölcsönzött, a kivitelben aztán saját erejére támaszkodott, amely gondolatokban soványabb, érthetőségben homályosabb, de tartalmilag formásabb eredményre vezetett. Különösen javára vált a magyar versnek, hogy a dialogus szatirikus jellegét plasztikusan kidomborította, jóízűvé élezte s általában a szatirát a maga egészében eredetijénél élvezhetőbbé tette. Ehhez járul még az is, hogy a nehézkesen hömpölygő és esetlenül hosszú német verssorokat majdnem kifogástalan ütemezésű 8 szótagos rövid sorokra tagolta, ami a német verssel szemben határozott formai előnyt, könnyedséget és élénkséget biztosít a magyar dialogusnak. Ez befolyással volt természetesen a magyar szöveg terjedelmére. Ahol ragaszkodott eredetijéhez, annak egy sorát a maga rövidebb formájában kénytelen volt két sorra terjedelmésíteni. Ha tehát mindent lefordít, kétszeresére növekedett volna a magyar vers, így azonban csak 100 sorral lett bővebb. E látszólagos megnyújtás ellenére is tartalmilag voltaképpen rövidebb a német szövegénél, annak körülbelül csak háromnegyed része.

Gyirwa Wentzel, mint e dialogussal egykoru Sibylla verséből is megállapítható, határozottan rendelkezett költői érzékkel, anélkül azonban, hogy valami különösebb művészi rátermettségét igényelhetne magának. Helyes érzékkel választotta meg a 30 éves háború viharaitól megviselt 17-ik század emberének lelki érdeklődését lekötő verses műveit, amelyek amellet, hogy a korszellem éles tükrei, nemzetközi vonatkozásaik révén is előnyös gazdagodására szolgálnak e század magyar szellemi képének. Irodalomtörténeti szempontból ez a verse azért nevezetes, mert a 16-ik század népszerű német dialogus típusát hozta el hozzánk. Ez a műfaj, mely a humanista colloquiumokban és a renaissancetól életre keltett ókori dialogusban gyökerezik, *Hutten Ulrich* „Phalarismus”-ával (1517) vonul be a német irodalomba. Nehány éven át Hutten teljesen egyedül képviseli ezt a műfajt, csak az 1520-as évek táján lépnek melléje mások is, részben a drámától befolyásolva. Fejlődésének első fázisában, amelynek épen a fent ismertetett *Julius* dialogus a leghíresebb darabja, a műfaj természetesen ragaszkodott a latin nyelvhez. A német nyelvű dialogusirodalom fejlődése Hutten 1521-ben megjelent „Gesprachbüchlin”-étől számítható. Ettől kezdve a német nyelvű termékek rendkívül gyors szaporodásnak indulnak s 1524-ben érik el virágzásuk teljes kibontakozását. Utána lassú hanyatlás következik: a műfaj hatásköre szűkülni kezd s népszerűsége egyre alább hagy. A negyvenes évek nagy eseményei: Luther halála, a trienti zsinat és a schmalkaldeni háború újabb lökést adtak neki s termeltek még néhány nevezetes darabot. Életét tulajdonképpen már a reformáció korában befejezte, habár utórezgése még néhány évtizedre kiterjed. Erejét népies elemek felszívásából gyarapította, elszíntelenedése pedig akkor kezdődik, mikor a felekezeti polémiák érdekkörébe tolódott.³²⁾

Verses szatiránk tehát a német dialogusirodalom hervadásának korá-

³²⁾ *Endolf Hirzel*: Der Dialog. Leipzig 1895. – *Alois Böhmer*: Die lateinischen Schülergespräche der Humanisten. Berlin 1897. – *Gottfried Niemann*: Die Dialogliteratur der Keformationszeit. Leipzig 1905.

ból való, virágzó időszakának némely épen megőrzött előnyeivel. Így a felekezeti pártszempontokon felül tudott emelkedni, s ha meg is érzik Conrad Hasen, hogy a protestantizmus híve volt, nem száll vitába egyik vallással sem, mint szatíraíró kortársai tették. Hogy Gyirwa Wentzel ezt a néhány protestáns elemet is törli, anélkül azonban, hogy a saját pártállásának támadó kifejezést adna, ezzel nemcsak a maga katolikus érzelmeinek tett eleget, hanem a dialogusnak Krisztus Urunk és Szent Péter személyéhez illő elfogulatlanságán is javított. Az írónak és a fordítónak ez az eljárása annál megbecsülni valóbb, mert a korszellem és a tárgy könnyen az ellenkező végletbe is csábíthatta volna őket. Különösen a németek dialogusirodalmában épen a *Julius* közvetlen befolyása alatt Szent Péter gyakran felhasznált népszerű alakja bőségesen szolgáltatott mintát a szatírák felekezeti polemikus kiélézésére.³⁸⁾ A német szerző tehát készen kapta a formát, amelyet a magyar változat teljesen érintetlenül hagyott, de sem az író, sem a fordító nem arra használta fel, amire kortársai, akik rendszerint Szent Péterrel leckéztették meg a katolikus egyházat s különösen a papok viselkedését.

A német reformáció korából hozzánk átszármazott Szent Péter dialogus formailag tehát szorososan Összefügg a *Julius* dialogussal: ez a műforma újkori fejlődésének latin nyelvű kezdő stádiumát, az a nemzeti nyelvű elernyedő korszakát jelöli. Mindketten nevezetes képviselői a 16-ik század dialogus irodalmának s általában figyelemreméltó emlékei egy szellemtörténeti szempontból nevezetes és gazdag irányzatnak. Termékeny feladat lenne előkeresgelni régi irodalmunkból e műfajnak még számbavétlenül heverő többi darabjait is, amelyeknek összefoglaló képe bizonyára jellemzően gyarapítaná a magyarság európai szellemi vonatkozásait és a nagy eszmeáramlatokba mindig megértően kapcsolódó érdeklődésének színes köreit. Más szempontból is érdemes lenne pontosabb szemügyrevétele. Kutató utánjárásaink eddig még kellőképen nem méltatták figyelemre azt a jelenséget, hogy a régi irodalomban a dialogus és a dráma határai majdnem teljesen egybefolytak, s amennyiben ezeket ma elválasztani akarjuk, a különbséget abban lehet megállapítani, hogy dialoguson a 16-ik század párbeszédés formában írt, de nem előadásra szánt irodalmi művet értett, tekintet nélkül annak prózai vagy költői, drámai vagy elbeszélő lényegére. Különösen fejlődésének attól az időpontjától kezdve nehéz a kettőt egymástól elkülöníteni, amikor egyrészt szatirikus polemikus elemek, másrészt pedig a dialogus útját kitágító népies motívumok nyomulnak ebbe a tág keretű formába. Ez a jelenség, a dialogus átszövődése új elemekkel, már az olasz humanizmus latin nyelvű dialogus irodalmáig visszanyúlik, s a hatása alatt álló német dialogust, amely igen gyakran „comedia” vagy „fabula” nevet is visel, épen ezek a fölülkerekedő s drámai színezetű elemek erősítették virágzó műfajjá. Érdemes volna tehát ebből a szempontból is revízió alá vonni drámai irodalmunk régi emlékeit, vajjon közülök egyik-

³³⁾ *Dialogus zwischen Petro und eynem Bawrn, darinne angezeigt wurd, wie man ausz Petro einen Juden gemacht hat, und wie sey ken Boem kommen. 1523. – Dialogus, so Franciscus von Sickingen vor des Himels Pforten mit Sant Peter und dem Bitter Sunt Jörgen gehalten, zuvor und ehe dann er ingelassen ist worden. 1523. (Schade i. m. II. 45–59 l.) – Niklas Manuel: Vom Pabst und seiner Priesterschaft. 1522. (Keller: Fastnachtspiele. Nr. 20. Stuttgart, Lit. Ver.) – Bileamsesel. 1550. etc.*

másik nem ettől a dialogus-típustól ered-e? Gondolunk itt első sorban a Páduában tanuló, az olasz humanizmussal, de bizonyára a német dialogusirodalommal is közvetlen érintkezésben álló *Sztárai* darabjaira. A humanista és a német dialogusnak ez a jellegzetes vonása csak megerősíti Thienemann Tivadar azon helyes észrevételét, hogy régi birodalmunk néhány drámának minősített emlékééről még ki fog derülni, hogy német dialogusok magyar származékai.³⁴⁾

³⁴⁾ IK. 1923. 147 l.

2. Az EME könyvtárban őrzött 17-ik századi magyar dialogus címlapja

URUNKNAK SZENT PETERREL VA-
LO BESZELGETESEI, Kő-
vetkezik.

SZENT PETER.

EN édes Uram Istenem,
Ne légyen heában
kéréfem.
Engedd-meg mostan
énnékem,
Kit kívánok oh szej-
relmem!
5. Mennyekek alá ez világra,
Hadd láffam magát mint tartya.
Ugyé még-is mint akkoron,
Hogy edgyütt jártunk ez földön.

AZ UR.

Péter, hogy im kérfe engemet,
10. *Nem szejgem-meg te kedvedet,*
Hogy gondolatod illyre vitt,
El-mehetz békével innét.
De meg-láfd hogy meg ne bánnyad,
Moftani világban jártad.

SZENT PETER.

15. Tsak ez okért alá-megyek,
Hogy ott tsudákat szejmléllyek.
Ott ez világ mi hittel bir,
őrómmel ha Iftent ditsir.
De Uram meddig engeded,
20. Hogy alatt maradgyak töled.

A₂ I. h.

Az itt következő idézetek a nem mindenütt egyformán világos magyar szöveg pontosabb megértésére, részben a fordító eljárásának megvilágítására szolgálnak. A német szöveget egy nürnbergi s. l. s. a. (ca. 1560. Gedruet zu Nürnberg, durch Nicolaum Knorm. Berlin, Staatsbibl. Yg. 5480), Goedeketől nem ismert kiadásból idézem. A zárójelbe tett szám ennek a kiadásnak a verssorait jelöli.

14. vs. Denn die Welt hat sich gar vernewt (14).

18. vs. A fordító hozzátoldása. Az eredetiben:

Was die Welt hab für ein Glauben (17).

AZ UR.

*Péter, hald-meg edgy holnapig.
De tovább nem lehet hidgyed.
Ott alatt ne fzitkozódgyál,
Se pöröly fe patvarkodgyál.*

SZENT PETER.

25. Ó Uram, hat hétig kérlek,
Hogy ott alatt én lehejűjek,
Nétalámtán találkoznék,
Hogy barátimmal mulatnék.
Mert ugy akarom tartani
30. Magam, mint illik vífelni.
Es az meg-nevezett időn,
Vízjzsa-jövök ez ejsztendön.

AZ UR.

- Nohát hű szolgám meny alá,
Az emberek látására.*
35. A' kevés rövid napokban,
*Meg-probálhadd te azokban.
Most ez világban fok féle,
Vallás és rend fzerén-fzörte,
Gyűlekezetem-is fzinte,*
40. *Találmányokkal van tele.*

A₂ 2. h.

SZENT PETER.

- No immáron el-indulok,
Mert az útra-is kész vagyok.
*Uram ne vigy kisirtetben,
Hanem légy jelen igyemben.*
45. Péter hamar vízjzsa-térvén,
Tsak két hétig alatt lévén.
A lakás néki nem tetűzék,
De az földre zugolódék.

39—40. vs. Mein Kirch ist gar zertrent vnd verrot.

Mit menschen Lehr vberschut (33—34).

45—48. vs. Ez a rész nem tartozik a párbeszédhez. Az eredetiben különleg el is van különítve attól.

AZ UR.

- Nojza Péter honnét mostan,*
50. *Véltem, hogy tsak most vagy ottan.*
Mint tettzik azért ott néked
Az világban, meg-bezéllyed.

SZENT PETER.

- Oh Uram ott vándorlottam;
Edgy darabján el-fordultam.
55. De hald meg én panaszimat,
Kérlek még-is hald-meg fjomat?
Igéd s' parantsolatiddal,
Senki nem gondol azokkal.
Tsak gyönyörködnek rojzságban,
60. S' förtözödnek gonofságban.
Alatt femmi jóság nintsen,
Tsak merő rufnyaság minden.
Ha én így mint magad volnék,
Mindeneket el-vefztenék.
65. Tűzet s' kénkövet azokra
Hannék, büntetvén, nyakokba.
Es így mi(n)den birodalmot,
El-rontanám ez (vil)ágot.
De Uram engedd-meg kérlek,
A₂ 3. h. 70. Bár tsak egy nap birjak véle(k)
Akaratom szerént őket,
Hadd bünteffjem feregeket.

AZ UR.

- Ne Péter, ez tanáts nem jó,*
Erre fzándékom fem hajló,
75. *Hogy bünteffjem hirtelenül,*
A' meg téroket mód nélkül,
Mert én jó vagyok s' kegyelmes,
Irgalmas és nagy kegyelmes.
Nem, mindgyárt érdemek fzerint,
80. *Büntetem az embereket.*
Jól tudom, hogy mind bünösók,
De még-is kegyelmes léfzók.
52. vs. A fordító eddig követte szó szerint az eredetit. Innen kezdve csak értelmileg adja a német szöveget.
70. vs. Gib mir das Regiment nur ein tag (58).
74. vs. Sajtóhiba: fzándékom.
81—82. vs. Denn wenn ich solt straffen nach der that.
Es lebet kein Mensch der nicht sünde hat (66—67).

- Néha néha nyavalyákkal,
 Meg-fanyargatom azokkal!
85. Kikkel lágyítom szívemet,
 S így hozzám térítöm őket.
 Penitentia tartással,
 Bűnöknek el-hagyásával.
 S így kell nékem térítenem —
90. Meg, mert könyörülő szívem.
 Mert sem ezüstön aranyon,
 Hanem drága nagy váltságon,
 Véremmel szabadítottam,
 Pokolba nem bocsátottam.
95. En az bűnöknek halálán,
 Nem úrúlok kárhozattyan.
 Inkább meg-térőhöz hajlok,
 Kit ezer izig-is áldok.
 De kik engemet tsufolnak,
100. Nevek ki-törtöm azoknak.
 Megbűntetem a' testekben,
 A: 4. h. el-is veztem ő lelkekben.

SZENT PETER.

- De oh Uram hally nagy tsudát.
 Miképpen jártam ott alat!
105. Midőn széllyel jártam vólna,
 Igyen gondolkodom vala:
 Templomokban ha bémegeyek,
 Talám úgy vannak mindenek.
 Igéd úgy prédikáltatik,
110. Hafznojján ki-fzolgáltatik.
 De te igéd mellyet hagyál,
 Praedikálni parantsolál,
 Az egyházban hogy bémenék,
 ötven halgatót ha láték.
115. Melly dolgon el-tsudálkozván,

107—114. vs. Nem adja elég világosan vissza a német szöveget, amely így hangzik:

Da ich auff Erden kommen bin
 Erstlich fiel mir in meinen sinn,
 Wo ich eine Kirche fünde
 Ob auch noch darinne stünde,
 Dein Göttlich wort vnd heilsam Lehr
 Ob es auch noch verhanden wer,
 Dein Göttlich wort das du jnh hast gelassen
 In dem kam ich eben zu massen,
 Das man hub zu Predigen an
 In der Kirchen warn kaum funffzig man (86—

- Hogy több vala fázánál utzán.
 Kik igédet nem halgatván,
 Felette rajta bufúlván.
 Mikor piatz körül járnék,
 120. Es ott vélek mulatoznék,
 Kőztők fok morgáft én hallék,
 Némelly Papra fzitkozodnék.
 Illy dolgokat láték s' hallék,
 Kit halgatni el nem tőrék.
 125. S' mondám, az őrdög vakított,
 Hogy miveltek ilyen dolgot?
 Az Ijsten meg-vér benuetek.
 S' edgy hozzám fzolla közzülők,
 Az verjen téged pokollal,
 130. Mi közöd néked azokkal?
 Mi hajzon templomban lenni,
 Ha nem adnak innya s' enni?
 Pap és káplán hon lakoznak,
 De máfnak femmit fem adnak.
 135. A' többi tsak tsufol vala,
 Mellyet fzenvedék halgatva.
 Az után edgy fzegeletbe,
A₃ I. h. Láték edgy tzégért ki-téve.
 Ott én nagy kiáltáft hallék,
 140. Kinn fzivem el álmélkodék.
 Mondák, hogy ott bort mérnének,
 Kinek látására menék.
 Ott kártyás és kotzkáft láték
 Az bornál többet fzemlélék
 145. Hogy fem mint az fszentedgyházban,
 vigadozván bor italban.
 Kőzikben edgy fzékre űlék,
 Magamnak én-is hozaték.
 Ott edgyik tárfságokból,
 150. Hozzám fzolla vig voltából,
 Jobb kéz fogva kőfzönt vala,
 Máfikkal penig meg-ránta.
 Ez latorságát el tőrém,
 S' többi tsufolását nézém.
 155. Mint az Bagoly kőztők valék,
126. vs. Das jr so Gottes Diener schendt (107).
 127. vs. Sajtóhiba: bennetek.
 132—134. vs. Darinne schenkt man weder Bier noch Wein,
 Denn da zecht der Pfaff vnd Caplan
 Sie trincken allein geben mir nichts dauon (113—115).
 142. vs. Mich durstet sehr gieng hinein (123).
 155. vs. Wie ein Eul vnter den Vögeln ich was (136).

- Sok bofzjuságot fzenvedék.
 Kit ugy én-is fizetnie,
 Akarék vífzfa mérnie.
 De én magam meg-gondolván,
 160. Mihelyt fok voltokat látván.

AZ UR.

- Péter, vadnaké közöttök*
Ifstenes s' kegyes emberek,
Hű tanítók várofokban,
Prédikátor Országokban.
 165. *Vagy Oskolának Mesteri,*
Iffiuságnak oktatóji.
Tanitnaké mint kívánom,
S tartyáké parantsolatom.
Hiveim mint fzaporodik,
 A₃ 2. h. 170. *Kikkel én országom telik?*

SZENT PETER.

- Meg-lehet némelly helyekben,
 Taláztatnak emberekben,
 Hogy te igédet igazán
 Hirdetik, és nagy fzés tisztán.
 175. De az fok gonofz emberek
 Miatt, úadról térülnek.
 Kik tsak fzájokkal igédet,
 Illetik fzent törvényedet.
 Tettetik ök-is kegyefjek,
 180. De minden dolgok fzinefjek.
 Nints fzivekben femmi jóság,
 Hanem tsak merő tsalárdság.
 Szegény embereken húzó,
 Hamifzsággal rajtok vonó.
 185. Es ha valaki házakhoz
 Mégyen, menten, kéfz tsaláshoz.
 Egyebet femminek tartván,
 S' baráttyoknak hazudozván.
 Abban igen gyönyörködnek,
 190. Hogy tsallyanak, böltselködnek.
 Sőt okossaknak-is mondgyák,
 Magokat olly nagyra tartyák.
 Szinnel penig kerefztyénnek,
 Hittel igen nagy tellyefnek.

158. vs. Fürwar ich het jhn erstochen (139).

178. vs. Vnd das Hertz solchs nicht thut berüren (151).

195. Szolnak néha ſzent irásból,
De femmit nem tartnak abbol.
Ha feddettetnek belőle,
Semmit fem gondolnak véle.
Nem híſznek tanítójoknak,
200. Jóra intőt rágalmaznak.
Egyéb helyen-is hol voltam,
Egyebet ollynál nem láttam.
Hogy emberek ő dolgokat,
Igdéhez ſzabnák magokat.
205. Hanem edgyik a' másiknak,
A₃ 3. h. El-vejtéſen olálkodnak.
Több fok ruſnya viſzſzálkodás,
Kőztők forog az vér-ontás.
Igen forgattyák az iráſt,
210. Még fem veſznek vigáſztaláſt.
Ott én fok Papoknál vóltam,
Tudományokat tsudáltam,
Hogy ők olly roſz tudatlanok,
Legeltetni-is nem tudnak.
215. Templomban hogy tanitanak,
A' kit magoktul faragnak.
Szegény edgyűgyű köſſjégnek,
Szemek azzal ki-veretnek.
Néha azoktól irtoznak,
220. Hogy külömbek taláztatnak.
Sok emberektől hallottam,
Kinn magam-is el-busultam.
Ha az paraſztot dorgállják,
Papunk fem jobb, még ezt mondgyák.
225. Ha tanítáſok ſzivekből
Volna, tehát ez veſzélyből
Nétalám ki-térűlnének,
Pokolba-is nem mennének.
Nagyok s' ki-mondhatatlanok,
230. Dolgok is tsudálatofok.
Ott taláztatik Sophiſta,
Pickhárd és Zvvinglerus abba.
Elő nem tudom ſzámlalni
Mind mik fognak taláztatni.
- 213—218. vs.
Die kundten kein Predig verwalten
Sie kundten nichts denn Mess halten
Sie zieren Herr Gott nicht deinen Tempel
Sondern geben den Leien böſs exempel (173—176).
- 231—232. vs.
Es ſind mancherley Glauben im Land
Papisten, Widerteuffer, Jhesuzwiter genant (185—186).

235. Edgykor menvén edgy városba,
Láték edgy templomot abba.
Benne penig fok Papokat,
Kik hirdetnek új dolgokat.
Ki-ki mind hajznát kerefi,
240. Tsak láttatnak tanítani,
Mindenekre zugolódni,
A₃ 4. h. Nem hajznojjan tanítani.
De uram ha birodalmom
Lótt volna, vólt akaratom
245. Hogy el törölvén mind őket,
Erdemelvén el-vefzteket.
Tovább mit mondgyak, s' mivellyek,
Vagy többeket még befejlyek,
Mert akkor tífztes emberek,
250. Vóltanak tudós Mefterek.
Kik az gyenge iffiúságot,
Szépen oktatták azokat,
Tanítván fzegényt s' boldogot,
Nem nézván az ő hajznokat.
255. Többet végeztek intéjffel,
Hogy nem fzitokkal, veréjffel.
Mint az moftani tanítók,
Vagy Oskolára vigyázók,
A' kik tsak innya és enni,
260. Vagy buján fzerelmeskedni.
Magokat igyen oktattják,
Sipolájjal vigajztallyák.
Edgy hétben sem jút ejszekben,
Hogy könyv lenne ő kezekben.
265. Tsak az afzfzonyokkal vigak,
Tanulókkal nem gondolnak.
Hadnak letzkét az apróknak,
Imigy amugy tanitgatnak.
Halgaifsák s' vegyék ejszekben,
270. Mert fzegyent vallnak ezekben.
- 237—238. vs. Darinn ich einen Priester fand
Der selbig predigt nur menschentand (191—192).
- 243—246. vs. O Gott het ich gehabt deine macht
Ich het jhn lassen den Donner erschlagen (196—197).
- 247—248. vs. O Herr ich mus dir weiter sagen
Es hat sich verkert alle ding (198—1).
- 249—250. vs. Zu der zeit hatten wir erbar frome Schulmeister (201).
- 257—258. vs. Itzund seind die grossen Hansen in den Schule (205).

- Igen néznek fizetésre,
 De ritkán az gyermekfjégre.
 Az Ur tudgya nem tanítanak,
 Még ritkán köztők-is vadnak.
275. Némellyik az A. b-céztékét,
 Azt sem tudgya a' kis letzkét,
 Mesterek templomban menni
 Szégyenlik gyermeckel jární.
A4 I. h. Inkább tükör előtt állnak,
280. Othon vagy égett bort ifjznak.
 Ollykor jól tudnak Deákul,
 Nyelveskednek jók dolgokrol.
 Nem rég én egy helyre menék,
 Mestert Cántort edgyütt lelék,
285. Az tudám Cifjójánoft,
 Hát forgatnak bolondságot.
 Szégyen nem vala ezekben,
 S' nem gondolván gyermekekben
 Hamarébb fog az gonofság,
290. Hogy nem az oktato joság.
 Nem hogy ők az szent irásbol
 Oktatván őket azokból.
 Illyen rút gonofz példákkal,
 Iffiúság tsak véfz azokkal.
295. Igy öreg korokban osztán,
 Senki nem tarhattya zablán,
 Mert iffiúság hasonlatos,
 Az gyermekdéd gyümöls fához.
 Mig gyermekdéd nem kötözik,
300. öreg korban meg tsonkudik.
 Es igy ofztán semmi jóban,
 Hanem merül gonofságban.
 Semmi jámborság körülé,
 Nem marad az jó ó véle.
305. Mindeltig tőle tsak gonofzt,
 Nem hallni tőle semmi jót.
 Kiket tőle el nem űzhet,
 Az mellyel nem űdvözülhet.

AZ UR.

Péter, hogy nem tanítottál,

280. vs. Trincken daheim ein branten Wein (219).
 285—286. vs. Ich gedacht sie repetierten Cystanum
 So declinierten sie den Grobianum (223—224).
 305—309. vs. Kein frumbkeit wird nicht angesehen
 Herr so sich nicht wird dein zukunfft nehen,
 Vnd wirst abthnn das böss auff Erden
 So werden wenig Menschen selig werden (235—238).

310. *Felőlem nem praedikáltál,
Ugy meg-lágyitván fűveket,
Hozzám térítvén mind őket.*

A 2. h.

SZENT PETER.

- Igy jem fogtak volna hinni,
315. De sőt Uram velem bánni
Mint kesztek volna rongálni,
Es te fűzodat el nem hinni.
Mert valaki igafságot
Szóll, az tehát bofzfuszuságot.
320. Sőt annak feje bé-török,
Avagy el-ontya téj-főlit.
Es nem tsak kergetik vonnyák,
De mindenütt kinzák s' rontyák.
Mert az igazság el-rejtve
325. Vagyon, s' hamífsággal telve.
Birodalom-is nyomatik,
Tőlők mind el-tapottatik.
Maga birónak olly dolga,
Pénzel az ő boldogsága,
330. Hanem kell-is az jót rontya,
Tsak fordithajffa hajznára.
Nints olly dolog kit a' pénzel,
El nem kőthet az ezűftel,
Akar erős és értelmes,
335. Az pénz által veřzedelmes.
Jofzág kintsek mind el-veřznek,
Tűz miatt ořztán meg-égnek.
Ez világot hasonlítom,
Es tsak pók hálónak mondom,
340. Kinn dongo légy által menvén,
A' fűznyog meg-kőőztetvén.
Igy jofzágos tselekedet,
Alig nyom edgy nehézéket.
Tőrvényben-is a' gazdagnak,
345. Tetteti vagyon fűbának.
Tőbbet hířznek ő nékiek
Uram, hogy nem a' fűzegénynek.
Illy dolgokat ők mivelnek,
A 3 h. De légy kegyelmes ezeknek.
350. Tőrvényben ez példa beřzéd,
Mit malomban vířz azt őrhedd.
Szegénynek nints annyi pénze,
Procátort meg-elégitse.

311—312. vs: Vielleicht hettest du sie können stillen (240).

- Es így minden igazságát
355. El-vefzti, s' lájđ gazdag dolgát.
Hogy lehetz olly nagy túrhető,
Illy fokáig űzenvedhető?

AZ UR.

- Péter tsudás vagy elmédbe,
Ki vagyok én, vedd efzedbe.*
360. *Sokáig váró kegyelmes,
Bűnősköz nagy figyelmes.
Mert ez világ árnyék völgynek
Hivattatik, embereknek
Kerefztel benne élniek,*
365. *Szükség azért mindeneknek.*

SZENT PETER.

- Uram hallyad még-is űzomat,
Meg-beűzéllem rofz vóltokat
Nyelvem moft elődben hozza,
Miként magát tobzottattya,
370. Több bujaságban-is élnek,
Nintsen mértékleteűűęgek.
Most más ujságot gondoltak,
Gonoűságra kit fordítottak.
Kotzkán nyert jóűzágért iűznak,
375. űveg pohárral tobzódnak.
Több ha oda jó itatnak,
Iűten hozott, így szóllanak.
Szép tiűzta borral kinálnak,
Nagy pohárockal onűzolnak.
380. Jókat hogy már ők tiűztelik,
A₄ 4. h. De bofzűzusággal illetik
Es ha ki akarattyoknak
Nem enged tartyák bolondnak.
Láttam több találmányokat,
385. Bűnre hajlandóságokat.
Paputsbol moftdoból ivót,
357. vs. Ich schlug fürwar mit Keulen drein (275).
358—365. vs. Az eredetinek e 3 sorát bővitette itt a fordító 8 sorra:
Petre du bist wunderlich in deinem sinn
Weist du nicht das ich gütig bin!
Warumb heist die Welt ein jamerthal! 276—278).
372—375. vs. Ein neue Manir hat man erdacht
Ein Würffel ist in ein Glass gemacht,
Wer rüttelt ein Quatwer, Es oder Zincken
So viel mal mus ers Glass ausstrincken (284—287).

- Uram láttam illy dorbézlót
 Kik az üvegeket-is rákták,
 Némelytől nyelettek gyertyák.
390. Sokaknak bűdős volt szájok,
 Bor miatt rothat a májok,
 Sokak szegényekké léfsznek,
 Az ital miá el-vefsznek.
 Hamar éltek végezödik,
395. Bor miatt rövidítettik.
 Sok bűn kár vallás nem vólna,
 Ha így nem vágnának borra.
 Modgyával s' mértékletejfen
 Ha innának istenejfen.
400. Bort meg-ífszja, értelme nints,
 Soknak végre semmie fínt.
 Aján-ékod tobzodáfra
 Fordittyák nem tápláláfra.
 Hogy ók máfnak szolgálnának,
405. S' szegényeket táplálnának.
 Vagyon még több latorságok,
 Kiknek nintsen immár számok.
 Kik köztők mint burjáng fel-nőtt,
 Hamiságoknak feje lött.
410. Ki közöttők szerelmetesbb,
 Azt mondgyák, hogy leg mesterebb.
 Hogy tudós ő affélében,
 Az vigaságos mindenben.
 Effélék ha edgyben ülnek,
415. Napejstig illyről befszélnek.
 Paráznás s' kurvás dolgokat
 Forgatnak s' szollyák az jókat.
 Nem ugy mint az régi kegyejfjek,
 Istenejfen befszélgettek.
420. Mint mojtanság az újétók,
 Tsak latorságot forgatók.
 Mellyik tud üzni tsufságot,
 Ez nyér sokszor uraságot,
 A' kiknek módgyok van ebben,
425. Mért erejsted elő ebben.
 Tsak játék az paráznaság,
 Ha haragod rájok nem hág.
 El-merültek az aszfszonyok,
 Férfiak és az leányzók,

420—421. vs. Jtzund thut mans gar anders reformirn
 Man thut den Grobianum declinirn (332—333).

428—429. vs. Diss laster nicht allein die Mannen treiben
 Es geschickt von Junckfrawen vnd Weiben (340—341).

430. Kiknek lábok koporjában,
Azok-is fők ez dologban.
Azok pénzért afzjzonyokkal,
Uram büntesd-meg pokollal.

AZ UR.

- Péter, ez fzők ellen ki-vét,*
435. *Mellyet szent Pál nekik jelent,*
Holott mondatnak boldognak,
Teftekkal Christus tagiának.
Tinéktek mindnyájatoknak,
Ugy léfzen mint a Christufnak.
440. *Midőn ofztán fel ébrettek,*
Földnek porából fel-keltek.
Kik tefteket a Christufstol,
El-fzakaftyák ez nagy jotol,
Es életét paráznával
445. *Tölti ijefti pokollal.*
Ez beszédet ki-tsufságnak
Tartya, tehát már jaj annak.
Többé benne én nem lakom,
Lásák ha meg-fzomoritom.
450. *Tsak az meg-térőkért vagyon*
Az szép nap-is ez világon.
B₁ 2. h.

SZENT PETER.

- Uram el-váláfom után
Negyedik éjel hol hálván,
Vitézekkel meg-bezféllem,
455. Mint történt dolgom énnékem;
Voltak tele bujasággal,
öltözetek undoksággal.
Azt el-hifzem kétség nélkül,
ördög-is illy éktelenül,
460. Vagy formán volna pokolba,
Mi hafzon fzolnia rola.
Egy fzegeletben le-űlvén,
Az edgyik hozzám eljövén.
Monda rokonom légy vigan,
465. Süvegem el-lopá ottan.
El-mene s' menten el-adá,
Kit fzezlélék bozfzjonkodva.

432. vs. Die verursachen die Frauen mit gelt dazu (344).
450—451. vs. Von ewge der die da nicht wissen was gut oder böss ist.
Geb ich der Welt noch lenger.frist (362—303).
457. vs. Biss auff die Fuss hiengen jhn die Hosen (369).

- Még is tsak veřzteg halgaték,
Hald-meg řzomat ott mint járék.
470. Ottan más jöve én hozzám,
Kőřzöne edgy italt reám,
Az ur élteřřen, azt mondám,
Sőřrel tele fuvá ortzám.
Ugy meg-ářztata azontul,
475. Mint kit ki-vonřznak a' kútbol.
Azon felette buřfulék,
Noha rola nem tehetek.
Mert helyemből ki mozdulni,
Nem merek vala fel-kelni.
480. Más Compánia hogy juta,
Edgy kovářzbol ez-is vala.
Edgyik monda a' többiknek,
Az őřdög hozott bennetek.
Tsudálám ez gyűlés honnén,
485. Bálint korsága el-lellyen.
A' Lucipér mořt titeket,
B. 3 h. Honnét hozott benneteket?
Szájokbol řemmi jó nem jött,
Hanem tsak řzítok ki-řzökött.
490. A' Bibliában olvařván,
Az Jofue mint hartzolván.
Le-efvén İřtent imáda,
Hogy az Amorettel viva,
Ez inřęgből řzabaditná,
495. Igéretit meg-gondolná.
Igy a' napot meg-állatá,
Mig ellenřęgét meg-rontá.
De ez Soldáktul nem vala,
Illy imádság ki-buzogva.
500. Hanem merő iřtentelen,
Rút átokkal volt éktelen,
Nints olly řzítok ez világon,
Mellyet řzájok ki ne fűjon.
Atkozodo voltok miatt,
505. Tsuda az nap-is fenn maratt.
Sodomának s' Gomorrának,
471. vs. Der sagt, ein Katzentrunck bring ich dir (376).
479. vs. Denn sie hatten alle Spiess vnd Degen (389).
485—487. vs. Das dich S. Veltens wunden rűrn
Von wann thut dich der Teuffel fűrn,
Ich gedacht du werst vor lengst gehangen
Potz wunden wie hat es dir ergangen (396—399).
490—497. vs. E rész az eredetiben terjedelmesebb (402—413).
500—503. vs. Az eredeti részletezi a szitkokat is (416—421 vs.), amit a fordító
csak általánosságban jelez.

- Nem volt illy nagy gonofságok.
 Kiket tüzze el-süllyesztél,
 Es bünöknek nem kedvezél.
510. Mit ezekért tselekedtél,
 Kerefszt-fára fejtettél.
 Nagy ként s' fájalmot fzenvedél,
 Kit értek nem érdemlettél.
 Még-is tsufollyák jó vóltod,
515. Es gyalázzák fzent halálad.
 De igéd gyalázattyáért,
 Rontsd-meg ő gonofságokért.
 Jelennyél-meg hatalmaddal,
 Szivek lágyitsad azokkal.
520. Már az leg rofzszabb állapot,
 Moft el-fogta ez világot.
 Uram mért engetz nékiék,
 B₁ 4. h. Hogy el nem hágyod veszniek?

AZ UR.

- Péter, jól tudom idómet,*
 525. *Által nem hágom rendemet.*

SZ. PETER.

- Még edgy dolog van efszemben,
 Mint élnek ott az rút vólgyben,
 Magokat olly nagyra tartják,
 A' tanitót nem halgattják.
530. Tsak éjel nappal lakoznak,
 Sok bort ók el-tikozlanak.
 Ki által meg-fzegényednek,
 S következik vezfzedelmek.
 Az után panafzolkodnak,
535. Es tégedet okul adnak.
 Szerentséjek hogy nem volna,
 Nem gondollyák magok oka.
 Jovaik el-tikozlóttak
 Egéffjegek-is el fogytak.
540. Némely rendek az urokra
 Vetnek; mint az volna oka.
 Semmi fegitfeggel nintsen,
 Ezért fzegény moftan igen.
 Moftan az paraftz emberek,

507. vs. Sajtóhiba: gonofságok. 512. vs. Sajtóhiba: fájalmot.
 517. vs. Thu jhn Pestilentz vnd vnglück senden (435).
 528—529. vs. Keinen gehorsam halten sie nicht (445).

545. Mint edgy Nemes formát űznek.
Magokat igen rá tartják,
Pénzek miatt el-is bizzák.
Edgykor lelék edgy parasztra,
Ki az mezőben jár vala.
550. Ennek bársonyos ruhája,
Mint edgy Díszno részeg vala.
Paripáját ez nyargallya,
Keményen ugrádoztattya.
Annyira bolondoskodván,
555. Kétfzer engem tapodtatván.
B₂ I. h. Uram tekints hatalmatad
Parasztoknak rofz voltokat
Ronts-meg, fordits elméjeket,
Ne engedgyed veszélyeket.
560. Így el-hagyván rofz vóltokat,
Elő vésznek jámborságot.
Ha büntetés a parasztban
Nem forog jút kárhozatban.
Szokája ez hová megyen,
565. Rá tartya magát nagy fennyen.
Es bor felől tudakozik,
Ha talál meg-részegedik.
Az után meg-verekedik,
Halálig mind viaskodik.
570. Illyet fokát tselekefznek,
Mitsoda, pénzel fizetnek.
Uram hald-meg többet mondok,
Mitsodás törvént tartanak.
Ki ebet őlénd közöttök,
575. Azok nem tiszteljesesők.
Nem érdemel köztök lakást,
Vészzen mindentől utálást.
De ha ki ember vért botsát,
Tsak le-téjzi annak diát.
580. Mint ötödik parantsolat
Tartya, nem nezi az táblát.
- 556—560. vs. Ach Herr durch deinen Göttlichen willen
Thu den Bawern jhren hochmut stillen,
Thu jhnen das glück mit den Pferden verkeren
Las sie wider reuten auff den Ackermeren,
Triff Herr mit jhnen ein mittel
Vnd jag sie in die Henffen Kittel
Sind sie haben die grossen Pferd geritten
Ist bey jhnen abkommen vnterthenig sitten (470—477).
- 570—571. vs. Sagen dennoch wol es hat kein noth
Mit gelt ichs wol bezalen kan (485—486).
- 570—581. vs. Mit gelt macht man denselben gut,
Man acht das fünfft Gebott nicht gros in der Welt
Wers verbricht löset sich mit gelt (492—494.)

De kérlek, hogy ez világban,
Ne örvendeztesd a' jókban.
Mert utollyára tégedet,
585. Le-vonfzák te Felfégedet.

AZ UR.

Péter, űlök nagy magaffan, (jc. ne félek)
B: 2. h. *Bátor jójón hatalmaffan.*

SZENT PETER.

Leg-főb dolgom el-felejtve,
590. Van panařzom ařzřzony s' férjre.
Mert az ő pompás voltokat,
Fitogattyák ő magokat.
Ha tizen-öt eřztendősök
Az ő fiok és leányok,
595. Edgyik az mářikat láttya,
Hogy vagyon jó ruházattya,
Ottan irigyfégbe jutván,
Mond: nem jobb nálamnál bátyám.
Es igy az attya és annya,
600. Leányát-is meg-ruházza.
Ha akarják szerettetni.
Az leánt meg-kell ruházni.
Annak két vagy három řzoknyát,
Kell meg-venni az palářtyát.
605. Haj-fonót řinórt és ővet,
Meg-tziffřázván talpig őtet.
Piatzon jár nagy fényeřfen,
Otthon penig az kenyérben,
Alig ihatik az vizben,
610. Még-is tartya magát fennyen.
Nem néznek řzemérmeteřřfen,
Még-is nékik férjek léřzen.

584—585 vs. So werden sie dich von deinen Thron stürzen (496).

586. vs. Zárójelben a fordító magyarázata.

589. vs. Das best hat ich schier vergessen (498).

593—602 vs. Wird eim ein Sohn funffzehen jar alt,
So mus er habe Hosen von mancherley farben
Solts gleich Vatter vnd Mutter darben,
Sieht die Tochter das der Sohn ist gekleid
Von stunden fengt sich an ein neid,
Wil der Vatter friede haben
So mus er die Tochter auch begaben,
Wil er haben der Tochter huld
Damit kompt der arme man in schuld (502—510).

604. vs. Zween Mentel ein Schwebische schurtz dabey (512).

- Ofztán, hogy gyermekek léfzen,
Sokfzor edgy pénzek-is nintsen.
615. Minden marháját árullya,
Fele árrán másfnak adgya.
Nagy változás minden rendben
Van Uram midden népekben.
Tobzodó voltokrol fzolnom
620. Vagyon nékem moft fzándékom.
Moftan vadnak olly kalmárok,
Kik fű-fzerfzámot árulnak,
Azokat nyakokon hordgyák,
Gazdagoknak oltsón adgyák.
- B₂ 3. h.*
625. Azzal igen kereskednek,
Ha pokollal-is nyeletnek.
Ollyakat fokakat tudok,
A' kik fzegényeken huzók.
Elnek hamis rofz fontokkal,
630. Tsalnak hamis fzerfzámokkal.
Bors között fokát találnak,
Hogy közzéje sárt morsálnak.
Azonképpen gyömbérben-is
Törnek, és a' Sáfrányban-is.
625. Tyukmon sárgáját, mondolát,
Igy elegyíti áruját.
A' mértékben nehéz légyen,
Meg-elegyitik ök igen.
Edgyik az máfikát tsallya,
640. Igyekezik penig rajta.
Eskűfznek a' te nevedre,
Hogy fű-fzerfzámok jo féle.
Semmit véle nem gondolván,
Tsak az nyereség fzolgálván.

AZ UR.

645. *Péter, mond-meg a' fjomfzédok,
Mint vífelik magok azok.
Vagyoné edgyeffég köztök,
Maga birók nem kényesők.*

618. vs. Sajtóhiba: minden.
623—628. vs. Die thun Wurtz auff dem nacken vmbrragen
Geben sie neher denn der mit Ross vnd Wagen
Damit auff dem Land raisst vnd handelt
Auch ist dieselbig wahr gantz verwandelt
Von denselben Kremern man das wol weiss
Damit ziehen sie ab den armen blut vnd schweiss (529—534).

SZENT PETER.

- Mint az ebek és a' matskák
650. Elnék, s' edgymájt huzzák vonszák.
Edgymás mellett lakó népek,
Mindenkor tsak verfenyefek.
Ha edgyik májfnak köszön,
Nem fogadgya azt tífztesön.
655. Réfzegen őszve-találnak
B: 4. h. Az utzán, ősztán morognak.
Edgyik másiknak mond fiát,
Igy fzeretgeti fjomfzedgyát.

AZ UR.

- Péter, azt nem jól tselekefzik,*
660. *Hogy ki-ki mind vezfekedik.*
Hát fzolgák és a' fzolgálók,
Tífztesfegben tartják urok?

SZ. PETER.

- Azt tselekefzik mit akarnak,
Dolgokban ők el nem járnak.
665. Ha penig urok f Zoll nékik,
ördög vidd-el mint haragfzik.
Azontul menten butszuzik,
Kinn az gazda bofzfzonkodik.
De ha kézfzülnek afztalhoz,
670. Gyorfjan meg le-ülnek ahoz.
Az ételben melegefznek,
Dologban penig refzketnek.
Nintsen femmi kedvek ahoz,
Tsak juthaffjanak juffokhoz.
675. Ha parantsol nékik reggel,
Dellyeft mondgyák te végezdel.
Ottan hogy dolga végződik,
Jol lakáfra gondolkodik.
Minden jofzága el-fogyna,
680. Ha maga hozzá nem látna.
Annak okáért meg-értsed,
A' jót igen ritkán leled.
Edgykor én edgy helyben juték,
651. vs. Je weiter Nachbar je besser freund (555).
657—658. vs. Heissen einander Schelmen vnd Dieb
Lieber Herr das ist der Nachbar lieb (561—562).
666. vs. So murren sie vnd thun das nicht (567).
667. vs. So wollen sie vrlaub haben vnd lauffen daruon (569).

- Tsak el-imigy amugy valék;
 685. Szállás miatt én bufulék,
 Nagy kéfőn-is hozzá juték.
 Találék egy fono házban
B₃ I. h. Menni, hát edgy kurva gazban.
 Máfok edgymáfjt úzik vala,
 690. Futkározva bolondozva.
 Több gonofság-is vólt dolgok,
 Nem az fonás ő fzándékok.
 Egyéb dolgot-is miveltek,
 Feddvén, inkább tselekedtek.
 695. Kinn bofzfzonkodám reájok,
 Mondám átok fzal reátok.
 Edgy vén azonban kezd fzolni,
 Keményen rám morgolódni.
 En hatvan efsztendős vagyok,
 700. Itélet napról is tudok.
 Papok rola fabulálnak,
 Kivel fok embert bodétnak,
 Mond miért nem volnék vígan,
 Iffiak gyönyörködnek abban.
 705. Eleinten iffiúságban,
 örömesben laktam vígan.
 Mondék; tellyes latorsággal
 Vagy te, gonofz bátorsággal.
 őket jora tanítani
 710. Kellene rofztul tiltani.
 Ezt Ijten rajtad bofzfzullya.
 A' vén afzfzony hozzá fzolla:
 Nonda hozzám; halgafs kopařz,
 Mert majd ugy járřz mint edgy kuvařz.
 715. Jol hozzám veré a' rokkát,
 Ki miatt vővék fzaladářt.
 A' fzolgák penig utánnam,
 Elóttók van fzaladářom.
 Ott én edgy tsúrben fzaladék,
 689. vs. Sie jagten einander vnter Tisch vnd Bencke
 So nerrisch kan mans nicht erdencken (591—592).
 695—696. vs. Vnd sagt jhn von der Zukunfft,
 Deines Gerichts du wurdest sie straffen (598—599).
 701—702. vs. Man hat stetigs vom Jüngsten tag gesagt
 Es sind Fabeln damit man vns plagt,
 Het ich so lang rote Güllden zu zelen
 Ich wolt mir kein besser sach erwelen,
 So lang biss das kem das Jüngste Gericht
 Es ist nichts dran, ist nur eitel Pfaffen gedicht (603—608)
 713. vs. Sajtóhiba: Monda.
 713—714. vs. Schweig du kalköpfichter tropff,
 Oder wirst geschmiert vmb deinen kopff (617—618).

720. Hidegben csak meg nem halék.
Uram az nagy latorságért,
Verd-meg őket ez gonofzért.
Mert mind szolgák és szolgálók,
B: 2. h. Merő gonofságra valók.

AZ UR.

725. *En fokáig túró vagyok,
Adfoságot ötzve-rakok.
Ha bűnök-ből meg nem térnek,
Mind örökké ők el-vefznek.
Onnan nintsen szabadulás,*
730. *Péter, hát szegény nyavalyás,
Kiknek nintsen tartományok,
Gazdagoktul tápláfok.
Ez szegényeket én tartom,
Felette van rájuk gondo(m).*

SZENT PETER.

735. Uram femmi bősületek,
Gazdagtól nintsen nékiek.
Azok kitsint könyörülnek,
Nem tápláltatik szükfegek.
Mondom némely kis kenyérrrel,
740. Nem ajándékoz-meg edgy pénzek.
Találkozik néha edgy ád,
Tizz közzül-is alig ezt ládd.
Némelly koldus ezt el-járja,
Az országot bé-nyargallya.
745. De némelly egéjffegesek,
Tsalárdok s' nem betegefek.
Tetteti hogy már beteges,
De az gyomra egéjffeges.
Ha reá kél jól ihatik,
750. Es máfokkal szömben-szökik.
Edgykor őket edgy kortsomán,
Hogy találálám, tsudálkozván

732. vs. Sajtóhiba: tápláláfok.

737—738. vs. Ein jeder nur den armen lacht,
Es erbarmet sich niemand der armen noth,
Kein Heller, Pfennig vnd kein Brot,
Langet man den armen zuspeisen
Niemand wil sich gegen jhn beweisen (638—642).

752. vs. Sajtóhiba: találám.

- Minémű-képpen tántzolván,
 Duda fípnál mulatozván.
 755. Kőztök olly bejzédék vala,
 B₃ 3. h. Mellyet én nem értek vala.
 Magokkal edgy komondor vólt,
 Az tudott fok fele tántzot.
 Effele fok gonofságnak,
 760. örültek az latorságnak.
 Midőn az eb tántzát végzi,
 Ottan néki adnak enni.
 Fejér kenyeres levejffel
 Tartyák a' rojz kuvaszt illyel.
 765. Az el-fogyván, turbájokban
 Többet kerefnék azokban,
 Vajjal kenyeret meg-kenvén,
 Az eb ojtán ezt így évén.
 Az után több vigasággal
 770. Mulattak a' rojz vilával.
 Rojz ajszjzonyok is ő vélek
 Iddogálván bejzélgettek,
 Rusnyák, fertelmefen vóltak,
 Bejzédék hasonlatosfak.
 775. Edgy-edgy rojz foltos paláftba,
 Néhol fődőzte Amita,
 Rút ruhájok, s' rojz sarujok,
 Kuldujokkal latorkodók.
 De az után tovább mi lött,
 780. Palatzkokat edgy meg-töltött,
 Az után belőle ittak,
 Néha penig meg mojdottak,
 Semmi nyavalya ezekért,
 Nem érkezett bor italért.
 785. De reggel vizzont fel-kelvén,
 Azon motskofan hörpentvén.
 Illyen módon ő magokat
 Tartyák, kiálnak hujjátat.
 Gondolván nem árt nékiek

750—754. vs. Denn mancher der hat viel Wiesen vnd Ecker
 Denn ich thet jhr eins mals im Kretschmer vil ergreifen
 Da tatzte sie nach der Sackpfeiffen
 Vnd spielten mit einander der Orther
 Auch hatten sie seltzam Sprichwörter
 Das ich darinne kein Teutsch verstund (652—657).

765—766. vs. Darnach theten sie jhren Secken suchen (666).

790. ördög, mert edgyütt jzűlettek.
Semmi nyavalyájok nintsen,
B₃ 4. h. Tagjaik jó egéjffegben.
Az után meg-tudák máfok,
Hogy hamis alamifnáfok,
795. Mellyet kellett volna adni,
Erdemejeknek oŷztani.
Azok oŷztán ő közzűlök,
El igazították tőlök.
Más kborlókát-is tudok,
800. Vitezekből valók azok,
Midőn paraŷtához jutnak,
Erővel mindent el-vonŷznak,
Nem jzokták ők az kolduláŷt,
Hanem inkább tsak az duláŷt.
805. Afféle rút nyuzás foŷztás
Paraŷtnak elég bodulás.
Mert vitézek közzűl jökak,
őŷzve eskütt atyafiai.
Kiknek fokŷzor jzép leányok,
810. Hajduktul jzeplőket vallók.

AZ UR.

*Péter, nézd-el ez világot,
Melly igen mofi meg-változott.*

SZ. PETER.

- Meg Uram. Majd imitt amott
Alig edgy jó, el-rongyozott.
815. Mert moŷt az meŷter ember-is,
Edgy marhát el-ád kétŷzer-is.
Edgyik máfnál fellyebb tartya

- 783—790. vs. Da warn sie gerad von Leib
Als irgendt eines Burgers Weib,
Des morgens wie sie auffstunden
Jhr angesicht sie wider verbunden,
Da sahen sie hesslich wie der Teuffel
Das ich glaub on allen zweiffel,
Sie wern lahm von mutter leib geborn,
Ich het drauff ein Eid geschworn,
Sie wern lahm von jhren Gliedern
Welche sie doch wol kunten bidern (679—688).
807—810. vs. Denn Bettel leut vnd Landsknecht stand
Die sein einander so nah verwand
Das sie forthin nicht dürffen meh
Einander die Kinder geben zu der Ehe (706—709).

- Magát, és jobnak alittya.
 Parasztnak ha van edgy fia,
 820. Meferfjgre tanittattya.
B₁ l. h. Ez midőn ojtán ki-tanul,
 Faluban mivel kontárul.
 Vefzecedik az mint lehet,
 Miveli az mefterfjget.
 825. Rofz munkátskáját fél árron,
 El-adgya azt tsak nagy oltson.
 Goromba emberek véfzik,
 A' rofzszért fel-bötsültetik.

AZ UR.

- Mivel nints femmi rend-tartás,*
 830. *Rájok ér az bofzfu állás,*
Hogy ez világ illy dúhőffen,
Vetekedik igém ellen.
Nagy haragomban meg-rontom,
Orfzágokból el ki-hajtom.
 835. *Hadat, rabláft, és dóg-halált,*
Sok éhfjget közöttök lát.
En igémet ha fogadgyák,
Es ha bűnöket firattgyák,
Magokat nem tobzottattgyák.
 840. *Eljövemet várhattgyák.*
Akkor fzejp örvendetes helyt,
Adok mennyei eledelt.
De kik jó voltom nem véfzik,
Azok magokat el-vefztik.
 845. *Eórókké pokol kinnyába*
Kell nékiek maradnia.
Holott óróom és vigaság,
Nem adattatik fjabadság.
Te Péter, meny tsak ajtohoz,
 850. *Más rendet ne botsafs ahoz.*
VEGE.

813—818. vs. Ja Herr ich glaub das in der Welt kein Stand

Ist der da nicht were zerrüt
 Alle ding sind mit laster beschüt,
 Auch sind alle Handwerk verderbt
 Die vorthail list haben viel geerbt,
 Es ist immer einer vber den andern,
 Komt was neues auff das alt muss wandern (711—717).

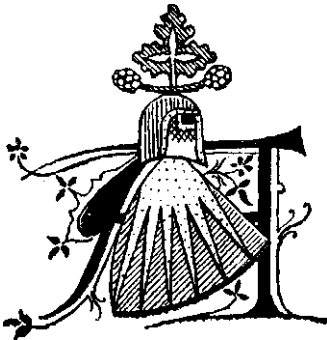
819. vs. Hat ein Bawr ein lahmen Sohn (718).

829. vs. Petre dieweil kein Ordnung ist vnd kein Recht (729).

842. vs. Sie werden leuchten wie die Sonne (744).

A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a Bethleni gróf Bethlen család címere.

Irta: KEÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF.

fejedelemséget viselt, kihalt Apafi, a történelmi szereplésű Bethleni gróf Bethlen család néhány rég kihalt családdal együtt a XII. század óta oklevélileg ismert Becse-Gergely nemzetségből származott.

E génusnak az emlékekből kimutathatólag megvolt a nemzetségi címere, melyet családokra szakadva különböző-

képen formáltak és viseltek.

Első ismert címeres emléket a nemzetségnek az általuk építtetett, anjoukori, felségesen szép freskókkal ékített almakeréki templom szentélybeli boltívtetőköve őrizte meg. E szép, ősi köemlék nem a teljes címert mutatja, hanem csak a nemzetség oromdíszes sisakját. Kerek, széles legendakörrel övezett, bemélyített mezejében domború, profilban ábrázolt csuporsisak foglal helyet, melynek kúpszerű csúcsára sisakdíszképen egy kissé lefelé ívelt szőlőág van fektetve, ennek mindkét vége egy-egy szőlőgerezdben végződik; az ág közepén a sisak csúcsa felett egy szőlőlevél áll, erősen hangsúlyozott, keresztformájú levélbordával. A sisakon egy csipkézett, s e felett egy sima vörös vonal húzódik a szemréstől harántosan hátra, a takaró csipkézett szélét és efölötti beszegését jelezve, a sisak hátsó részénél pedig egy vörös, lepelszerű takaró van az alapra festve. A domborúan kifaragott és a kő természetes színében hagyott sisak alapja kékeszöld színű, a szőlő zöldesszürke, szára és a levél zöld, a levél keresztbordája pedig szürkés fehér; utóbbi tehát színével is ki van emelve. A legenda: AN^o AVTV^o APPA^o † nagyon nemes formájú maiusculái vésettek és aranybarnára színezettek.¹

A sisak formája a XIV. század divatját mutatja, mely az u. n.

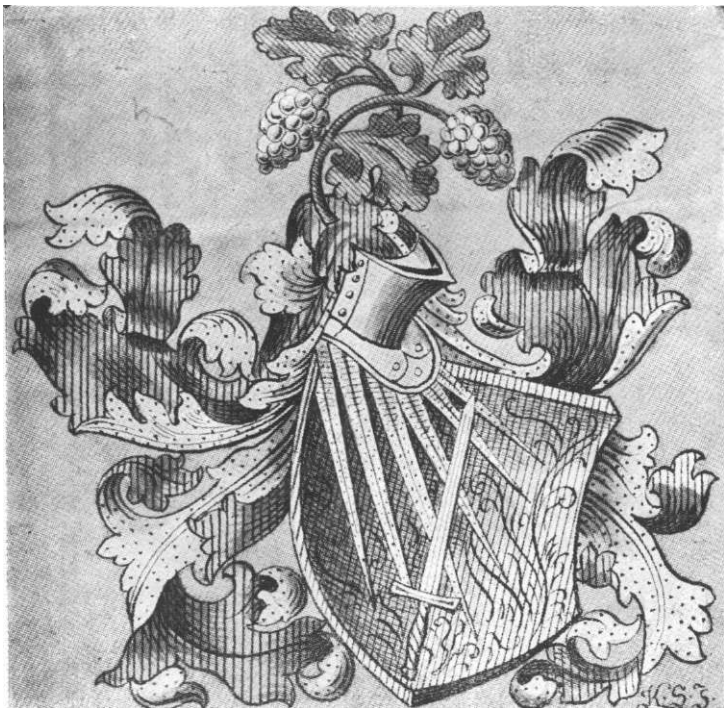
¹ Lásd a mellékleten, 1. sz.

csuporsisaknak (heume, Topfhelm) egy fejlettebb alakja. E sisakforma a XII. század vége felé jött divatba, eleintén lapostetejű volt, csak a fejet fedte, s erre nehezedett. E lapos tetőre erősítették fel viselőjének sisakdíszét. A későbbieknek, melyek sorába az alma-keréki ködomborműben ábrázolt csuporsisak is tartozik, már domború, vagy kupszerűen csúcsos tetejük volt s az arcél előtti részén a szemrést keresztben felezve egy éles orompánt vonult végig, mely az almakeréki sisakábrázoláson is látható. Később e sisakban ezen arcélpánt elmaradt, s így az egész szemrés nyitott lett. E sisak fejlettebb formáját, mely már nem a fejre, hanem a vállakra nehezedett, *csöbörsisaknak* (grand heume, Kübelhelm) nevezték. A csöbörsisak a XIV. század közepe után jött divatba, tehát az *almakeréki csuporsisak korát kúpszerű teteje és arcélpántja határozza meg, vagyis ez a XIV. század elejénél nem korábbi és e század közepétájánál nem későbbi, hanem az év száz derekatájáról való.*

E korra mutat a sisak háttérébe festett lepeltakaró is, mert a korábbi típusu csuporsisaknak alsó szélénél alighosszabb, kámzszerű takarója volt. Legendája a sisak eredetije tulajdonosának és e felségesen szép, köríves alapon épült, kora csúcsíves, bazilika-alapongolatu templom áldozatos építetőjének nevét is tudtukra adja. Ez *Apa*, a legenda írásmódja szerint *Appa* volt, II. vagy III. *Apa*, a Becse-Gergely nemzetség Bethlen ágából.¹ II. Apára dr. Lukinich Imre pompás műve, a *Bethleni gróf Bethlen család története* szerint okleveles adatok 1325–36-ból, III. Apára pedig 1355–68. évekből maradtak napjainkra. A zárókó legendájának másik két rövidített szavát nem tudjuk megoldani. A lepeltakaró a sisaktesten – úgy lehet – szándékosan és nem tudatlanságból van csak egy vonallal jelölve, nehogy az egész ábrázolás a magasban, az ablakok színes világánál bizonytalanná váljék, mert a templomalapító főúr sisakja képének a szindús freskók közt dominálnia kellett. A sisakdísz ábrázolásának stílusa határozottan román stílus. Nem dönthető el, hogy a szöllőlevél erősen hangsúlyozott keresztbordája nem akarta-e valamely rend jelvényét ábrázolni, mely rendnek az építető főúr tagja volt. Az is lehet, hogy egy keresztalakú ércpánt képe ez, mely a sisakon a valamelyes masszából formált szöllőlevél kifestésére és fenntartására szolgált. Annyira erős domborítású és fehérés színével is kiemelkedő, hogy egyik feltevés sem jogosulatlan.

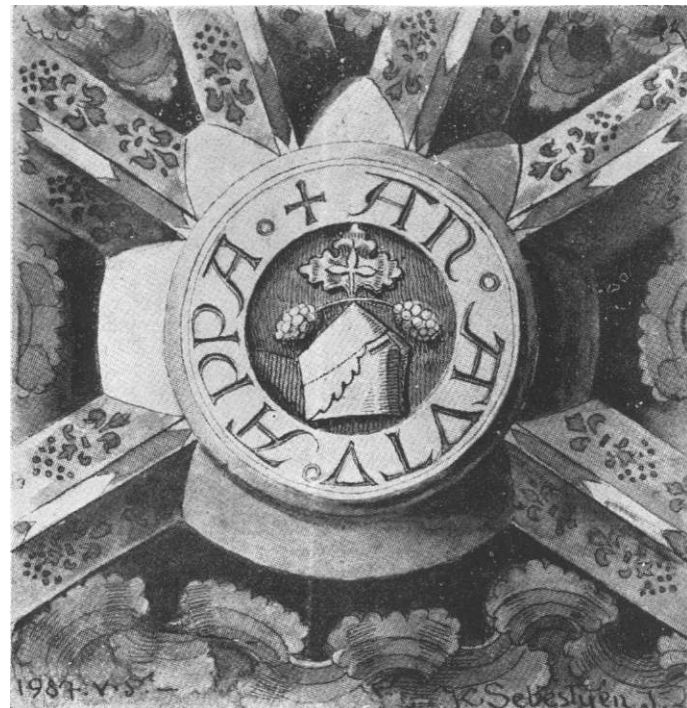
¹ *Dr. Roth Viktor: Az almakeréki templom és műkincesi. Dolgozatok az Erd. Nemz. Múz. Érem és Régiséggyűjtéséből, 1911. 128–173 l. A zárókó legendájának olvasása ez értekezésben hibás; nem GEN(tile;SCVTVM APPAE a legenda, hanem AN° AVTV ° APPA ° f+ Továbbá a Dr. Roth által írt galambokat sem tudjuk a sisakon felfedezni. Bizonyosan szerző sem fogalmazta német anyanyelvén így, hanem Taube-nak, s olvasáshiba folytán lett a magyarra való átültetésben galamb-Taube. A sisak karddal sincs – és nem is lehet ez időtájt – „átütve”, mint azt Dr. Szádeczky Lajos látni vélte. L. az Apafiak sírboltja és hamvai. Századok, 1909. E hibák az emlék nagyon nehezen való megközelíthetése folytán keletkeztek. Ez értekezés szerzője két ízben vizsgálta meg a helyszínen, s rajzolta le magas létráról.*

2. sz.

Az Apafi-ház régi címere, az almakeréki ev. templom oltárának predelláján

1. sz.

Az almakeréki templom boltívzáróköve,
a Becse-Gergely nemzetség oromdiszes sisakjával

E sisakdísz, tekintve, hogy a festett ármálisok későbbben, a XV. század legelején, jöttek nálunk divatba, nem adományoztatott uralkodóilag, hanem önjogulag vétetett fel. Tehát ezen emlékből megállapítható, hogy a *Becse-Gergely nemzetség címerének sisakdíszé szöllő*.

A nemzeti címer pajzsát egy későbbi, ugyancsak az almakereki templomban levő emlékről ismerjük meg. Ezt a templom XV. század közepe táján készülthatalmas szárnyasoltára őrizte meg, predellájának baloldali mezejében. A jobboldali predellamezőben minusculás írás nyomai láthatók. Az írás úgy lepattogzott, hogy egyetlen szava sem olvasható. A bal, ívelt szélű predellamezőre a következő címer van festve: *balradülő, vörös tárcsapajzs peremének jobb- s jobboldalának felső részéből előtörő, sugárszerűen szétágazó, a pajzs szembefekvő oldalát és talpát nem érintő hat arany ék; -az egészre, cölöp helyén – hegyével felfelé – ezüst pallós van helyezve. Koronátlan, vörös-arany takaros, balra fordított csőrsisakjának díszé: két, leveles, ívben hajló és egymást keresztező zöld szöllőág, egy-egy fehérés-zöld szöllőgerezddel¹. A pajzs damaszkolt, vörös mezeje, mint a kései gótikában szokásos, teknőszerűen, homorúnak van ábrázolva. A sisakdíszül szolgáló szöllő pedig a boltzárókö még romános stílusú ábrázolásához képest naturalisztikus felfogású. Hiányzik itt a záró-kő szöllőlevelének erősen prononszirozott keresztbordája, mert e naturalisztikus ábrázolásnál, akár rendjelt jelentett eredetileg, akár feszítőpánt képét mutatta, nem volt a kompozíció megbontása nélkül ábrázolható.*

E címer az első pillanatra elárulja, hogy egy eredeti, XV. század közepe táján kelt ármális címerének meglehetősen pontos, ügyeskezű mesterre valló másolata. Középkori ármálisaink címeinek színes kiadványait a *Turul* évfolyamaiban címerünkkel összehasonlítva, azt találjuk, hogy ez feltűnő hasonlatosságot mutat Hunyadi János országhormányzó két ismert címeradományával, különösképpen a Pogány Miklós tordai polgár részére 1447-ben adományozottal.² Ugy a pajzsforma, mint az egész beállítás és a takarók tagoltsága, kivéve a címerünk takaróin látható visszatüresket, melyek a másoló egyéni ízléséből fakadtak, azt tanúsítják, hogy e címert Hunyadi János eredeti ármálisáról másolták az oltár predellájára. Berekszői Péter Hunyadi János által adományozott címerének (1448)³ tárcsaalakú pajzsához szintén hasonló címerünk pajzsa; a Berekszői címernek azonban, szokatlanul, lepel-takarója van, mely már az adományozás idejében régen divatját multá. Az ármális a címer felfestése idejében még egészen új lehetett, mert az oltár a maga egészében – *tehát predellájával együtt* – a XV. század közepéről való.

E hatalmas és művészettörténelmi szempontból is kiváló becsű szárnyasoltár főképe, a szüzanya mellett alapítójának, egy Apafi

¹ Lásd a melléklet 2. sz. képét.

² *Turul* VIII. évf.

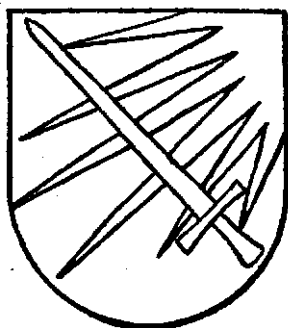
³ *Turul* VIII. évf. 411.

nének fiáért való szívbemarkoló bánatát örökíti meg, s az egész mű úgy látszik e fájdalomnak köszöni létrejöttét. Mindkettőnek, anyának és fiának ott látjuk képét az oltáron, a szüzanya előtt térdelve, a legegyszerűbb darócruhában, a bűnbánat viseletében. Mily reménytelenül fájdalmas az anya arca, mily kifejezők imára kulcsolt kezei az *Ora pro me sanda dei genetrix* feliratu mondat-szalagot tartva! Vele szemben térdel beteges, halvány fia. Szőke fűrtjei, nagy kék szemei, kis kerek álla, domború homloka a gr. Bethlenekben ma is élő családi típusát tünteti fel. Összekulcsolt keskeny kezében a mondatszalagon fájdalmas felsőhajtása: *O fili dei, miserere mei*, van megörökítve. Az oltár baloldali szárnyán, belül ugyanezen ifju látható, csillagos, sötétkék égben, fehér szárnyakkal, a gyümölcsoltó boldogasszony jelenetében. Itt már díszes, főrendü öltözetben van ábrázolva, szép fehér velencei virágmintás, aranszegélyű köntösben, bíbor köpennyel, baljával három hosszúszáru fehér liliomot, jobbával pedig fehér szalagot tartva, *ave gracia plena dominus tecum* felirattal. Előtte virágos baldachin alatt, irópult előtt a glóriás szüzanya térdel, imára kulcsolt kezekkel.

Az oltárpredellán megörökített címer stilusa azt mutatja, hogy a nagy Hunyadi János a Becse-Gergely nemzetség néhány tagjának, valószínűleg csak az Apafi családbelieknek, ősi címerét megerősítette és megbővítette. Ha az ősi sisakdísz lényegtelen stiláris különbségeket leszámítva változatlanul megmaradt, úgy minden bizonnyal a címer főalkotórésze, az ősi pajzsok címer ábrázolása sem változott meg, legalább lényegében nem. E címer pajzsa két címeralkotórészt mutat: egy *mesteralakot*, a sugár szerint rendezett ékcsoportozatot és egy *címerképet*, a pallóst, mely a mesteralakos pajzsra van helyezve. Ha a pallóst elveszük a pajzsról, úgy előttünk áll egy tipikusan középkori, teljes egészet mutató, heraldikailag kifogástalanul szép, mesteralakos címerpajzs, a *Becse-Gergely nemzetség címerpajzsa*, melyre a pallós utólag s nem is egészen kifogástalan heraldikai érzékkel van ráhelyezve. Ha a festett címer stilusa alapján eldöntöttnek vesszük s nyugodt lelkiismerettel vehetjük, hogy eredeti, Hunyadi János kormányzósága idejéből származó eredetiből másoltatott, úgy teljes bizonyossággal állíthatjuk, hogy az ősi, nemzetségi címere pallóssal megbővült s ha az ősit rekonstruálni akarjuk, úgy a pallóst belőle el kell hagynunk. Ami még marad, az ékcsoportos pajzs kevés stiláris változással, a Becse-Gergely nemzetség ősi címerpajzsa. A festett címer sisakjának mindkétoldali vörös-arany takarója is a pajzs színét és a mesteralak mázát ismételvén és hangsúlyozván, ezen meggyőződésünket erőteljesen támogatja.

A középkori címerek ismerete és a helyes heraldikai érzék alapján valószínűbb, hogy az ősi Becse-Gergely nemzetség címerpajzsán a sugárszerű ékcsoport nem a jobb, hanem a felső bal sarkából indult ki és az egész pajzsmezőit betöltötte, az egyes ékek hegyei a pajzs szélét érintvén. Ilyen pajzscímert mutat Nagyapa-

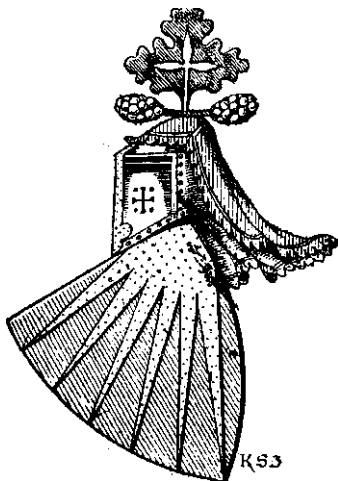
falvi Apafi Ferenc 1493. április 6-án kelt okiratának pecsétje.⁴ Hogy a predellán és a teljes joggal feltételezett eredet in miatt van és volt a címer balfelé fordítva, pajzsbeli éksoportjával együtt,

Nagyapufalusi Apafi Ferenc

pecsétjének címere 1493

azt az a középkori heraldikai felfogás magyarázza meg, hogy a magyar ármálisokon a címer a szöveg elejére lévén festve – idegen ármálisokkal szemben, hol a diploma közepét foglalta el – nem fordíthatott hátat az adományozó uralkodó nevének, templomban az oltárnak, ez oltárpredellán pedig a predella középső főképeinek, Krisztusnak sirból való kiemelkedése jelenetének.

A Becse Gergely nemzetség

rekonstruált címere

A bemutatott három emlék alapján megkísérelhetjük a Becse-Gergely nemzetség ősi címerének megszerkesztését. E címer a bemutatott emlékek, egykorú példák és heraldikai ismereteink alapján a következő volna:

Jobbraduló, háromszögű, vörös pajzs, melynek mezéjét a pajzs bal felső

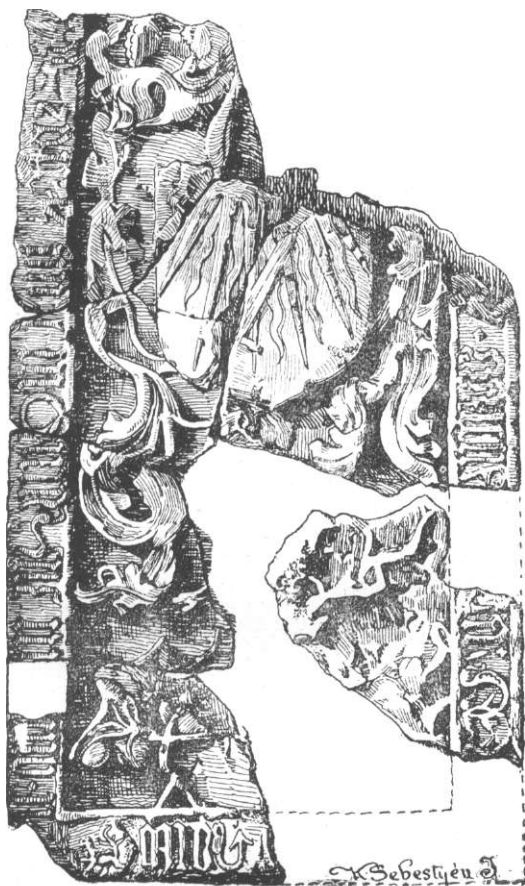
⁴ Csergheő Géza: Az Apafiak, Rhédeyek és Wesselényiek legrégebb ismert címerai. Turul. VIII. 83–86.

sarokrészből előtörő, sugárszerűen szétágazó, hat arany ék szeli. Csoporsisakjának disze: egy fekvő, kissé felfelé ívelt zöld szőlőág, mindkél: végén egy-egy zöldesfehér gerezddel és közepén egy felfelé álló zöld szőlőlevéllel, melyet a sisak ormába tűzött egyenes száru, hosszú levélalakú csúcsú és karú ezüst keresztpánt tart kifeszítve. A sisak kamzszerű takarója vörös és arany.

Címereink mesteralakjainak formálásában elég korán jelentkezett a természetes ábrázolásra való törekvés. Így változott át a Becse-Gergely nemzetség mesteralakja is címerképpé, az ékcsoportból egyenes és lángszerű sugarakból alakított, előtűnő, u. n. „déli” nappá, melynek váltakozva ékformájú és lángszerű sugarai már nem a pajzs egyik vagy másik sarkából indulnak ki, hanem hogy félreérthetetlenül napot mutassanak, a pajzserem közepéből legyezőszerűen terjednek szét a pajzs mezejében. E felfogásnál új az elhelyezés és más a lényeg, melyet a lángszerű sugarak hangsúlyoznak. Ilyen példát mutat az a szép, bár nagyon töredeztetett köemlékünk az Erdélyi Nemzeti Múzeum Régiségtárában, – egy XV. százévi Apafi sirfedőlap – melyet Marosvásárhelyen, a református temetőben, egy építőanyagfalban *Kelemen* Lajos talált és mentett meg a beépítéstől. E hosszas négyszögű (kb. 175 X 102 cm.) emlék feliratos kerettel körülvett, bemélyített mezejének felső felében van a nagyon plasztikusan kifaragott címer. Az egyenesen álló, kissé kerekalajú felé domborodó háromszögű pajzs peremének közepéből déli nap tűnik elő, melynek hat ékformájú hosszabb sugara közt öt lángszerű sugara van; az egészre – balharántpallós van helyezve, hegyével felfelé. Sisakjából csak egy kis domborulat maradt meg, így ennek formája nem határozható meg; valószínűleg, az egykorú emlékek tanúsága szerint csórsisak lehetett. Sisakdíszéből egy fűrt szőlő s egy szőlőlevél töredéke látható. A gótikus ornamenszerű sisaktakarók a pajzslábnál sokkal alább nyulnak le s ezek alatt még egy díszítés, talán egy szőlőleveles indával körülfont pálca foglal helyet, mely már nem alkotórésze a címernek, mégis a sisakdíszül szolgáló szőlő kedveltségét és a család szemében való fontosságát hangsúlyozza. A maiusculás kezdőbetűjü minusculás, nagyon töredeztetett legenda az emlék keretében csak töredékesen olvasható. Úgy látszik azonban, hogy a család egy *Mihály* nevű tagjára vonatkozik.¹

Nagyon szép az egyik, bizonyára egy románkori festett initialról másolt *M* maiuscula. A legendasorban alul még egy kis, jobbraduló pajzsocska képe látható, mezejében ágaskodó orozslánnal. Alkalmassint ez ősmagyar nemzetségnek a mesteralakos címere előtt orozslános címere volt, mert mindenütt, hol századok óta laktak e nemzetség családjai, Keresden, Bethlenben, Bethlenszentmiklóson, Bonyhán, stb., megtaláljuk az orozslán kőből faragott képét, ha nem is heraldikus formában, mégis önállóan, saját magukért; rendszerint a kastélyok előkelő címert megillető helyén, elhelyezésükre készült fülkébe helyezve. E sirfedőn heral-

¹ Lásd a melléklet 3. sz. képét.

3. sz.

Apafi-sírfedőlap a XV. századból,
az Erd. Nemz. Múzeum Régiségtárában

dikus formában, pajzsba foglalva jelenik meg az oroszlán. Lehet, hogy az alatta nyugvó Apafi családbeli anyjának vagy feleségének volt a címere, de az sem lehetetlen, hogy a legősibb nemzeti címert óhajtották vele emlékezetben tartani. Minden ősi, mes-

A keresdi

kőoroszlán

teralakos címer előtt egy más, címerképes keresendő. Tudjuk, hogy a dinasztiai címerei a fennmaradt emlékek szerint a XIII. évszázad második negyedében csaknem mind megváltoztak. E változás a keresztesháborúk alatt ment tulajdonképpen végbe, még pedig hadi szükségéből. Egy viharban lobogó, vagy szélcsöndben lefüggő zászlón a címerkép, bármily egyszerűen formáltatott is, nem volt oly könnyen felismerhető, mint a sávozás, négyelés stb., egyáltalán a mesteralak. Ezek eredetileg kétségtelenül hadi jelvények voltak s csak azután lettek a dinasztiai és saját csapatok alakítására és vezetésére jogosított előkelő főurak címereibe foglalva, az ősi oroszlán, sas, medve, rózsza, lilium stb. címerkép helyett. Középkori magyar címeres emlékeink, épen a legelőkelőbbeké bizonyítják, hogy főuraink is hódoltak e szükségszerű szokásnak, mint a sasos címerű Aba nembeliek személyenként különbözőképpen formált pólyás, vagy vágásos címerei, vagy a hársfaleveles címerű Rathold nembeli Roland nádor kettőskeresztes címere mutatják.

A címereknek is megvolt a maguk rendszeres fejlődésük, bár nem tartottak sohasem lépést a műstílusok egymásra következőjével, hanem mindig a régiesség látszatát óhajtván kelteni, régebbi, már elmúlt, vagy múltófélben levő műizlésben ábrázoltattak. Ennek szép példáját mutatja az almakeréki boltzárókó sisakcíme is, mely a gyönyörű gót környezetben az elmúlt román izlést érzékelteti, holott a templommal egykoru.

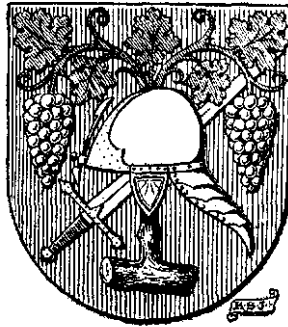
* *
*

Úgy az Apafi, mint a gróf Bethlen címernek az ősi, nemzeti címerből való kifejlődése rendkívül érdekes és tanulságos.

Vizsgáljuk meg először, hogy fejlődött ki az ősi nemzeti címerből a kihalt Apafiház ismert címere. Ez három fejlődési fokozatot mutat. Az első változása, mikor az ősi mesteralakos pajzs a címerképpel, a pallóssal megbővül. Ez az első módosulás nem önkényes, mert kétségtelenül uralkodói kegyképen, az udvari kancellárián szerkesztetett.

A második fejlődési fokot az ismertetett XV. századi kősírfedő címere mutatja. E címerváltozat már a mesteralaknak magyarázatot igyekszik adni, illetve azt természetesen törekszik ábrázolni; ezzel a mesteralakból címerkép lett.

A harmadik és utolsó változat, mely már az ősi nemzeti címerhez legkevésbé sem hasonlít, mert abban az ékcsoportozatot, vagy az ebből fejlődött „déli” napot egyáltalán nem találjuk meg, az a címer, mely viselője, Apafi Mihály fejedelem révén oly nagy

Az Apafi-ház

renaissancekori címere

szerepet vitt Erdély történetében. Erdély főrangú családainál gyakori szokás volt, hogy címerpajzsukban nem a címerképet viselték és viselik ma is, hanem a sisakdíszet, leginkább a sisakkoronából növekedve. Így van a báró Bánffyaknál, kik egész griffjük helyett sisakdíszüket, a koronából növekedő griffet viselik pajzsukban és sisakjukon egyaránt. A nemes és gróf Kendeffyeknél, kik térdelő nyilasok helyett régi sisakdíszüket, a koronából növekvő, vörös ruhás nyilast használják pajzsukban és sisakjukon; a grófok pajzsa ezüst, a nemeseké pedig kék. Milyen érdekes a Wesselényiek koronás, rózsacsokrot tartó szirén címerképének kifejlődése, mely az ősi sisakdísznek egy változata. A Gyerő-nembeli kihalt Magyarbikali báró Vitéz család ősi címere kétkben, zöld pázsiton ágaskodó szarvas volt, mindkét agancsán egy-egy zöld koszorúval; sisakdíszül ugyanezt használták, növekedő formában. Később az ugyanazon nemzetségbeli báró Keményekhez hasonlóan pajzsukban a sisakdíszet viselték: a koronából kinövő koszorus agancsu szarvast; félhold és csillag kísérettel. A koszorú itt a *cimertörésnek* egy

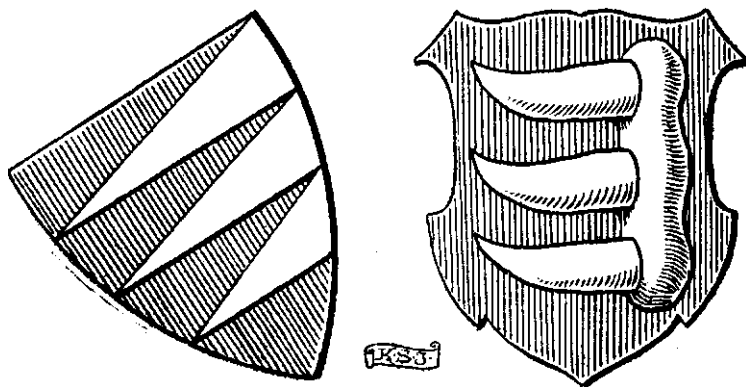
érdekes példája, mert a Gyerő nemzetségnek csak a Vitéz családja viselte.

Az Apafiak sisakjukat szőlő sisakdíszével együtt vették fel pajzsukba; azért a sisakkal együtt, mert ez, mint az alma-keréki oltár címerén, valamint más példákon is láttuk, nem volt koronás. A régi pajzscímerből megtartották a harántos helyzetű pallóst; a napsugár csoport nem férvén el, egészen elmaradt. A szőlőt pedig nem a sisakból növekedve ábrázolták, hanem a pajzslábban lebegő csonkból kinövő venyigeként, mely felül, a sisak felett gyümölcsös és leveles szőlőággá lombozódik. A csőrsisakból rákfarkas, fül- és orrvédős rohamsisak lett. Az Apafi címer utolsó változata, mellyel a történelem szinpadáról le is tűnt: *vörös pajzsban, balharánt, arany markolatú és védővasú pallós lebeg, hegyével felfelé; est a pajzslábban lebegő, természetes színű csontokból kinövő, felül zöldleveles és zöldesfehér gyümölcsös lombozatú szőlővenyige cölöpmenti szára keresztezi; a kereszteződésen jobbra fordított, orr- és fülvédős, rákfarkas hudiesisak nyugszik.* Rajzunk az Apafi címer harmadik és utolsó változatában mutatja be.

*

A Bethleni gróf Bethlen címer egyetlen átalakuláson ment át, valószínűleg még a XV. század első felében. Azóta majdnem félezer éve, változtatás nélkül viseli e történelmi szereplésű, ősi, magyar főrangú család.

A Bethlen címernek a Becse-Gergely nemzetség címeréből való kifejlődése épen azt az átalakulást mutatja, mint a Guthkeled nembeli Báthoriak címere. Mint a hogy az ősi, mesteralakos Guthkeled nemzetségi címerből, a háromszor vágott és sávonként, –

A Guth-Keled nembeli Báthori-ház középkori, mesteralakos és renaissancekori cimere (sárkányfogas) címere

az alsót kivéve, – vörösre és ezüstre balharánt szelt pajzs ékformájú mesteralakjaiból a lebegő inyből kinövő, hármás „sárkányfog” lett, épen úgy változott át a Becse-Gergely ékcsoport mesteralakból a kigyó, melynek fején a korona s szájában az országalma már természetes következménye volt a Bethlenek

országos szereplésének és a környezetükhöz viszonyított nagyhatalmi állásának. Nincs kizárva, hogy Gara Miklós nádornak IV. Károly francia király által, 1416-ban adományozott és Zsigmond királyunktól megerősített ármálisának⁵ koronás, országalmát tartó, arany kigyós címere is befolyással volt az ősi nemzetségi címer átalakulására, de sokkal valószínűbb az, hogy III. Bethlen Gergelynek olaszországi útján látott címerek is befolyással voltak arra, hogy mesteralakos, nemzetségi címerét megváltoztassa. Dr. Lukinich Imre nagyértékű Bethlen művéből tudjuk, hogy Bethlen Gergely Zsigmond királynak testőre volt; 1431-ben Milánóban, 1433-ban pedig Zsigmondnak római császárrá koronázásán Rómában szerepelt. Milánóban láthatta e hercegségnek, a Sforzáknak, gyermekeket elnyelő koronás, kigyós címerét, mely később Izabella királynő címerében, anyja Sforza Bona révén nálunk is sze-

Izabella királyné címere

(I. 1–3 Szapolyai, 2–4 Magyarország, II., Lengyelország, III., Sforza (Milánó), IV., Dalmátország)

repelt s melyet Alsórákoson, Olthévízen, egyszerű falusi házak oromfalán, népies formában, ma is gyakran láthatunk. Első ismert emlékünkhöz a Bethlenek kétségtelenül középkori olasz jellegű, koro-

Bethlen Miklós 1489

és 1504 évi gyűrűpecsétje

nás, országalmát tartó, kigyós címeréről Lukinich műve szerint Bethlen Miklósnak 1489. évi pecsétjén látható. E címer azóta sohasem változott meg, hűséggel kitarított mellette a család, a későbbi

⁵ Br. Nyáry Albert: A heraldika vezérionala. A 238 és 39 lapok közötti színes címer.

rangemelkedéseknél is. A Bethlenek egyik legjellegzetesebb tulajdona az alkotás, az építkezés és a művészetek alkotó egyéniségükből folyó pártfogása volt. Tekintsünk végig a Sajó és Nagyszamos völgyében levő középkori, XIII., majd XV. század közepén és a legujabb korban épített (ma mind református, magyar) templomaink egész során, a várkastélyokon, udvarházakon, melyeket e nagy családunknak köszönhetünk, hogy megtudjuk ítélni, hogy nemzeti és kulturális életünkben mit jelentettek és jelentenek a Bethlenek. Nincs Erdélyben olyan család, mely annyit építkezett volna, s oly értékes építészeti és szobrászművészeti emlékeket hagyott volna ránk, mint e főrendü nemzetség. A cimerről értekezvén, meg kell jegyezzük, hogy más alkotóknál épen az a jellegzetes, hogy címerüket nagyon sokszor variálják; gondoljunk csak a nagy alkotó és műbarát Mátyás- király nagyszámu címervariánsára.⁶ A Bethlenek mélységes szeretettel és tradicionális hűséggel voltak mindig címerük iránt; úgy használják ma, mint közel félezer évvel ezelőtt. Idők, divatok, szokások jöttek, multak, de címerük lényegén nem változtattak semmit. Sisakdíszt sohasem viseltek, talán, hogy koronás, országalmát tartó kigyójuk imperiális megjelenését el ne homályosítsák. Egyébiránt ez is valamelyes bizonyítéka annak, hogy e címer III. Gergely olaszországi útja alatt keletkezett, mert az olaszok, s egyáltalán a latin nemzetek csak pajzscímert viseltek. A germán nemzetek pedig a sisakot és annak címerszerű, öröklődő díszét kultiválták erősen. A német befolyásnak tulajdonítható, hogy nálunk oly erősen kifejlődött a sisakdísz jelentősége, hogy sokszor még a pajzsképet is helyettesítette.

Az ősi szöllő sisakdísznek emléke azonban úgy látszik, nem merült teljesen feledésbe, mert Bethlen Sámuelnek, a Bethlen János kancellár fiának I. Leopold király által Bécsben, 1693 március 1-én adományozott bárói címerének sisakdíszén szerepel a szöllő.⁷ E bárói címer a diploma festménye szerint a következő: *Ovális kék pajzsban, cölöp helyén, négyszer görbülő, kettős nyelvét kiöltő, ezüst kigyó lebeg. A pajzson leveles korona nyugszik, mélyen két arany, kettősfarkú griff ágaskodik szemközt, közösen egy zöldlevelesszárú szőlőgerezdet tartva. A koronából jobbról kék-arany, balról vörös-ezüst foszlánnyok omlanak alá.* A diploma, mely Bethlen Sámuel régi családi címerének kibővítéséről tudósít, zöld pázsitot említ a pajzs alján, mely a festményen hiányzik. Továbbá a takarók leírásánál sisakot ír, mely a festményen szintén hiányzik. Ezek nem lényeges különbségek; nagyobb és bántóbb hiányossága a címernek az, hogy a kigyó fejéről a korona s szájából az országalma elmaradt. Sok ősi címerünk változott meg a bécsi kancellárián s vetkőzött ki klasszikus szépségéből. A két griff – nem a pajzsképet ismételvén meg –

⁶ *Keöpeczi Sebestyén József*: A brassói fekete templom Mátyás kori címerei, 10 l. *Erdélyi Tudományos Füzetek*, 8 SZ.

⁷ *Dr. Aldásy Antal*: A Magy. Nemz. Múz. könyvt. címereslevelei 260 l. CDXXV. sz. címereslevelé.

ez esetben *segédsisakdisznek* tekintendő; az általuk közösen tartott szőlőgerezd pedig a *tulajdonképeni sisakdisz*, az ősi nemzetségi címer sisakdisze. A kígyónak sisakdíszképen való megismétlődését a Haller nemzetségkönyvben találjuk a Haller Péterné–Bethlen Zsófia és Haller Györgyné–Bethlen Éva arcképe melletti címeren.⁸ A zöld leveles száru piros rózsza pedig, melyet mint

Bethlen Sámuel bárói címere 1693

Bethlen Elek⁹ (1643–1696), ki a keresdi, bonyhai és bethleni várkastélyokat kiváló izléssel átépíttette s kit előkelő műízlése, formaezérke, áldozatkészsége és történelmi tudásáért Erdély fejedelem-

⁸ Dr. Lukinich Imre: A Bethleni gróf Bethlen család tört. 43 és 123 sz. illusztráció.

⁹ A nagy építkező Bethlen Elek nemcsak a saját családja emlékeit gyűjtötte össze és gondozta, hanem Wass György naplója (222. l.) szerint 1696-ban a gyulafehérvári templomban levő „régí királyok s méltóságos emberek monumentumainak köveit kerestette s szedette s rakatta össze.” (L. Lukinich J. Bethlen cs. tört. 364–365 l. Jegyzetek). E halhatatlan, nagy alkotó Bethlen kétségkívül külön monográfiát érdemelne, hiszen nálánál többet és szebben senki sem építkezett Erdélyben, s mennyi urasztali kelyhe, kanecsója, pohara maradt napjainkra, egyházaink tulajdonában!

5. sz.

Bethlen Elek nagycimere Bethlenben,
gróf Bethlen Pál kastélyának ebédlőtermében

4. sz.

Bethlen Elek kiscimere Bethlenben,
gróf Bethlen Pál kastélyának ormfalán

kori műtörténelmében a legelőkelőbb hely illet meg, kétféle típusú címert faragtatott; a *kiscímet*, mely gyümölcs ornamentáció közé, olaszkoszorúba foglalt pajzsban csak a pajzscímet tünteti fel és a *nagycímet*,¹⁰ mely hasonló díszes keretben a pajzscímet, koronás, nyílt sisakkal és igen szépen formált takarókkal mutatja, de sisakdísz nélkül. Mindkét típusból több példány hirdeti ma is Bethlen Elek előkelő műízlését a keresdi várban, a bonyhai és bethleni kastélyokban. Ezen emlékek igazgyöngyei fejedelemkori szobrászművészetünknek és címeres emlékeinknek.

*

Még a gróf Bethlen címer színeiről kell megemlékeznünk.

A gogánváraljai templom mennyezetén – mely most Budapesten, a Szépművészeti Múzeumban van elhelyezve – szerepel kétségtelenül a legrégebb *színes* Bethlen címer. A mint e mennyezet a templomban el volt helyezve, ennek déli részén, a keletről nyugatra menő második sor, második kazettáján volt. E címer vörös tárcsapajzsban, cölöp helyén, balra fordult, négy hajlású, szürkés-fehér (ezüst) kígyó, szájával arany országmát tartva. A kígyó fejről a korona elmaradt. – E címer balra fordul, az ugyanezen sorban az utolsóelőtti kazettában elhelyezett magyar országcímer felé. Nemcsak az elhelyezés szimmetrikus, de a tárcsák is, mert a Bethlen pajzson a bal – az országcímer pajzsán pedig a jobb pajzsfél van kikanyarítva és így tárcsává alakítva.

E mennyezetet kétségtelenül a Mátyás korában nagy szerepet vitt Bethlen Miklós készíttette, ki Ujvárat (Gogánvár) és Váralját megszerezte, tehát e címer az övé. A Garai címer nem lehet, mert ennek pajzsa az 1416. évi ármális szerint kék és a kígyó arany. A Dorozsma nemzetség tagjai itt birtokosok nem voltak, tehát e nemzetség valamely tagjái sem lehetett. A mennyezet készítésének korát a tárcsapajzsok a XV. század utolsó negyedére, vagy a XVI. század legelső éveire határozzák meg.

Korra nézve a második adat a Bethlen címerpajzs vörös mázára a goroszlói csatában (1601) kézrekerült erdélyi zászlók közt a Bethlen-címeres zászló, melynek színe vörhenyes sárga¹¹. Ez kétségtelenül vörös volt, mert e színből a napsütés, ázás és hosszú használat folytán ilyen vörhenyes-sárga válhatott, de a kék színből soha.

A nagy építkező Bethlen Elek családjának első genealogusa és historikusa volt. Levéltárakat rendezte és jegyzetekkel látta el. Ő volt Bethlen Farkasnak Erdély története megírásában a leglelkesebb munkatársa, s e műnek kinyomatására keresdi várban sajtót rendeztetett be. Két nagy, díszes kiállítású, az udvari kancellárián készült, pergamentre írt és festett genealogiai táblája maradt napjainkra: egy Bethlenben, gróf Bethlen Pál, és egy Keresden gróf Bethlen Bálint tulajdonában. Mindkét táblán úgy az Apafi, mint a Bethlen címer pajzsa vörös. E címerek készíttetőjük és készíttetője

¹⁰ Lásd a melléklet 4. és 5. sz. képét.

¹¹ Turul 1893, a 9. laphoz való műmellékleten.

helyüknél fogva is teljes hitelt érdemelnek. Nem tételezhető fel, hogy az udvari festő hibázott volna fejedelme és a hatalmas szereplésű Bethlen család címerének megfestésében, melyre bizonyára a nagy építkező, tudós Bethlen Elek is a legnagyobb figyelemmel volt. Jellemző ez alkotó főurra, hogy keresdi nyomdájából egyetlen nyomtatott ívet sem bocsátott ki, míg azt saját maga felül nem vizsgálta. E gondosság semmi esetre sem hiányozhatott e genealogiai táblák elkészítésénél sem. Az almakeréki sisak vörös takarójából és az oltárpredellára festett címerből, a gogánváraljai címer és a goroszlói zászló szinadataiból, valamint Bethlen Elek genealogiai tábláin levő címerekből az következik, hogy a Bethlen címer pajzsa eredetileg a XVII. század végéig *vörös* volt. A XVII. század végétől pedig – alkalmasint Bethlen Sámuel már említett bárói címere folytán – kék lett a pajzs színe, s e színek haszná-

A Bethleni gróf

Bethlen család címere

lata azóta általános. A nagybúni Bethlen címeres emlékeken¹² a pajzslábban a zöld pázsitot is megtaláljuk, melyet a bárói diploma leír ugyan, de festett címerén nem szerepel.

¹² A nagybúni Bethlen címeres emlékek, melyeken a pajzs alján zöld pázsit van, a következők:

1. Nagy, empire stílusú márvány címer, a földcsuszamlás következtében erősen megrongált és lebontott középkori, református templom kriptájából. A cser- és babérággal övezett empire háromszög pajzsban a koronás és országalmát tartó ötször hajló, cölöphelyéni kígyó farka a pajzs talpát elfoglaló zöld pázsiton fekszik. A gyöngyös grófi korona összes gyöngyei barbár módon letörték. E nagyon gondos kidolgozásu, szép emlékek felirata, vagy évzárma nincs.

2. Gróf Bethlen Klára (szül. 1784, † 1844), gróf Bethlen Gergely özvegyének kettős, házassági címere, barna selyemre festve. A kígyó itt arany mindkét címeren.

3. Gróf Bethlen László (szül. 1811, okt. 11-én, meghalt 1875, febr. 21-én) temetési címere. Ovális pajzsban a zöld halmon ágaskodó kígyó *arany*. A grófi koronából kék-arany, vörös ezüst foszlányok övezik a pajzsot. Fehér selyem.

4. Gróf Bethlen Gergely (meghalt 1835 március 1-én, 57 éves korában). Címer mint előbbin; fehér selyem.

A Bethleni gróf Bethlen család címere; *kék pajzsban, cölöp helyén, ötször hajlott, koronás fejű és szájában arany abroncsos és talpas-keresztes arany országalmát tartó, ezüst kígyó lebeg. A pajzson a régi emlékek szerint leveles, régi grófi – az újabbakon pedig gyöngyös, újabb grófi korona nyugszik. Néha a pajzsra koronás, nyílt sisak van helyezve – sisakdísz nélkül – kék-arany, vörös-ezüst takarókkal.*

Bethlen kőcímer 1649-ből a keresdi várkertben (Elias Nicolai szebeni szobrász műve.)

Román dicsőítő írás és vers a Széchenyiekről 1839-ből.

Írta: DR. BITAY ÁRPÁD

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924. febr. számában (136–141 l.) „Gróf Széchenyi Istvánnak és apjának híre és egykorú ismertetése Romániában” címen közölt cikkemben már jeleztem, hogy a két Széchenyi nagy alkotásairól egy román nyelvű magasztaló könyvecske jelent meg a múlt század harmincas éveiben, amely terjedelmes Széchenyi irodalmunkban teljesen ismeretlen.

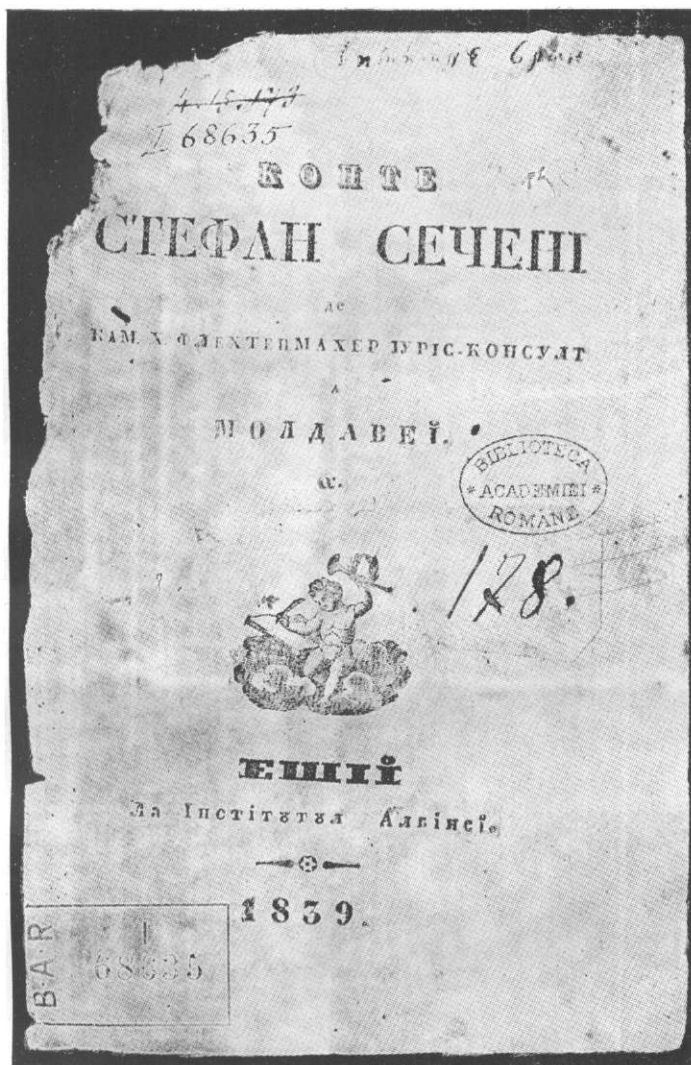
Akkor csak másodkézből vett adatokat, elszórt jeleket s ezekre alapított következtetéseket jeleztem, mert maga a kérdéses művecske még nem állott rendelkezésemre. Azóta, a múlt év őszén, sikerült hozzájutnom, elolvassom s lefordítanom. Minthogy csak egyetlen-egy példány ismeretes belőle s minthogy, amint fentebb is mondtam, Széchenyi irodalmunkban ismeretlen mozzanat, címlapjáról fényképes másolatot is készíttettem.

A bukaresti Akadémia könyvtárában őrzött cirill-betűs művecske szerzője előkelő közjogi állást töltött be Moldvában. A fejedelmi tanács (Divanul Domnesc) jogi szakértője, jogtanácsosa volt. Származása és neve szerint – *Flechtenmacher Keresztély* (1785–1843) – erdélyi, brassói szász, akit 1813-ban jeles jogi készsége miatt hívott meg erre a magas állásra a moldvai fejedelem, hogy vezesse a moldvai törvénykönyv szerkesztési munkálatait.¹ 1836-ban vagy 1837-ben írta a Széchenyieket magasztaló művecskét, amint az a mű 12. lapjának egyik megjegyzéséből kitünik és Jászvásárt (Iasi) adta ki 1839-ben.

Ismerte-e személyesen a két nagy alkotó magyart? Erre nézve határozottan sehol sem nyilatkozik, sőt épen az ellenkezőjét gyaníthatjuk. Széchenyi kiadatlan naplói esetleg döntő adatot szolgáltathatnak ennek megállapítására is.

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* fent idézett cikkében (141 l.) még azt a nézetet vallottam, hogy a kérdéses művecske megírása valamiképen az első bukaresti ref. magyar pap, Sükei Imre, a dadogó, de Gyulai Páltól is nagyra becsült Sükei Károly költő apja ösztönzésére, vagy közvetítésére történt. Most azonban – minthogy az akkor másodkézből vett, vagy csak a jelekből következtetett adataim magának e művecskének az ismerete után nem mind helytállóak – inkább hiszem, hogy másfelé, Moldva ma-

¹ A rávonatkozó adatokat 1. font idézett cikk 139. l.

1. A Széchenyieket dicsőítő cirill betűs román könyv címlapja

gyarjai közt kell keresnünk az ösztönző, vagy közvetítő gondolatot. Itt pedig elsősorban *Viola Józsefre* (1770–1858.) gondoltunk, erre a derék marosszéki születésű székely katonaoorvosra, akit – épügy mint Flechtenmacher is – egyéni kiválósága miatt hívtak meg Moldvába, ahol egy emberöltőn át vezette és újjászervezte a kórházakat s az egész közegészségügyet. Széchenyi István halhatatlan alkotásával, a Magyar Tudományos Akadémiával, mint tag közeli és állandó kapcsolatban állott, s csángó népdalokat is küldözgetett Moldvából az Akadémiának, amint ezt az *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924. évi 1. sz.-ban is jeleztem.² Az élénk szellemű Flechtenmacher figyelmét utazásai s az erdélyi szász, meg osztrák és német újságok is felhívhatták Széchenyi István korszakos alkotásaira. Violától is megkaphatta a magyar sajtó vonatkozó termékeit. Mert azt, hogy Flechtenmacher magyarul is tudott, életrajzából is tudjuk. Azt meg, hogy Violával érintkezett, feltétlen bizonyossággal következtethetjük magas állásukból. Hisz’ a moldvai fejedelemség legelső jogászának gyakran már csak hivatalból is kellett érintkeznie az ország legelső orvosával, az országos közegészségügyi főfelügyelővel, aki egyben a fejedelem udvari orvosa is volt. De még a lélektani megfontolások is emellett szólnak. Moldvába, tehát idegenbe került magas állású erdélyi szász és székely hogyne érintkezett volna?

Az *Erdélyi Irodalmi Szemle* említett számában részletezett egyéb adatok és feltevések tehát részben a jelen fejtegetések szerint módosulnak, részben pedig még megerősítésre várnak. Főleg annak a megállapítása volna érdekes, hogy milyen eredeti után végezte Flechtenmacher a fordítást.

I.

A 12X18 cm. nagyságú művecske 4 számozatlan + 16 számozott lapból áll. Az utolsó három lapot (14–16) a vers foglalja el. A felső bal sarka s általában az egész bal oldal foszladozott, elrongyolódott. A lefoszladozott résszel együtt, főleg az utolsó oldalokról, egy-egy sorkezdő vagy záró betű is eltűnt. Ezeket azonban könnyen ki lehet találni.

A szöveg maga román nyelvű, de cirill-betűs. Cirill-betűs, mivel 1860-ig a románok cirill betűkkel írtak és nyomtattak; bár az erdélyi g. kath. műveltebb osztály már 1780 óta hangoztatta a latin-betűs írás bevezetésének szükségét, csak 1860-ban, Havasalföld és Moldva egyesülése után egy évvel, rendelte el a Ghica-kormány – a Nyugattal való érintkezés megkönnyítése végett is – a latin-betűs írás bevezetését.

A művecske nyelvezete teljesen moldvaias színezetű; itt-ott dagályos. Minthogy a román nyelv akkor még nem volt elég hajlékony és szókincséből hiányzott a modern élet sok szava, Flechtenmachernek gyakran nyelvújítónak is kellett lennie. Új szavait többnyire zárójelben értelmezi, körülírja. Feltűnő, hogy a „város” kifejezésére a közromán „oraş” helyett

² *Szinnyei Magyar Ilók...* Violára vonatkozó forrásait kiegészítő és helyreigazító adatokat sorol fel e sorok írója: „A moldvai magyarság” Kolozsvár, 1926 (külön lenyomat az *Erdélyi Irodalmi Szemléből*) c. tanulmányában, az 56. jegyzetben.

az új görög „politia”-t = πολιτεία = használja (8. és 11. l.) Ez megint épen jogi műveltségéből és foglalkozásából magyarázható. A szerkesztésében megjelent moldvai törvénykönyv ugyanis jórészt görög (bizánci) források után és görögül íródott. Ugyancsak új-görög szóval értelmezi zárójelben a latin spatiumból képzett „spațiu” szót is: spațiu (8. l. Diastima = Θιαστημα = köz, távolság). Máshol meg a francia kiejtés szerint írja: comers (11. l.), revoluționer (3. l.) stb. a mai comerțiu, revoluționar stb. helyett. A latin societas-ból, helyesebben ennek tárgyesetéből, képzett „soțietate” (11. l.) szót a latin nyelvnek erdélyi magyar és szász kiejtése szerint írja, a mai román „societate”-vei szemben.³ Széchenyi István keresztnévét is a címlapon „Stefan”-nak írja, a szövegben mindenütt románosan „Ștefan”-nak. Szlávós (oroszos) alak a címlapon: *Moldavei* a köz-román *Moldovei* helyett.

A szöveg teljes megértése végett még a megjelenés korával és helyével kapcsolatos sajátos körülményekről kell egyet-mást megemlítenem.

A román vajdaságok történetében az 1828–1848 közé eső időszak a legteljesebb orosz befolyás kora. Az 1828–29-es orosz-török háború hadi színterére az orosz sereg a vajdaságokon keresztül vonult fel. Meg is szállotta őket, még pedig azzal a szándékkal, hogy véglegesen rájuk teszi kezét. A nyugateurópai hatalmak meggyőzték ezt a tervet. Erre az oroszok a drinápolyi békében legalább azt csikarták ki a töröktől, hogy a két román vajdaság – mint török hűbéres terület – mindaddig orosz megszállás alatt marad, míg a törökök a hadisarcot ki nem fizetik, hogy a megszállás alatt új szervezetet adhatnak a két vajdaságnak, amely távozásuk után is érvényben fog maradni s hogy a két vajdaság fölött a Porta hivatalosan is elismerte az orosz protektorátust. Így tehát a vajdaságok államjogi helyzetében az a nevezetes változás állott be, hogy a török hűbérúr mellé egy másik gazdát is kaptak: az orosz védnököt. A krími háború után aztán az orosz protektorátus az akkori európai nagyhatalmak kollektív védnökségévé szélesedett.

A „beteg ember”, a török hűbérúr, azonban alig érvényesült a „vascár”, I. Miklós mellett. A hűbérúr és a protektor közös megegyezése alapján kinevezett vajdák mellett és helyett a jászvásári és a bukaresti, gyakran goromba és erőszakos orosz konzulok voltak a fejedelemségek igazi urai.

Az 1834-ig tartó megszállás alatt az oroszok olyan alkotmányt („Szervezeti Szabályzat”) dolgoztak ki, amely társadalmi téren hasznos újításokat hozott, akkora részletességgel, hogy pld. nemcsak az egyes társadalmi osztályok ruházatát írta elő, hanem még a dajkák kötelességét is. Politikailag azonban állandósította a megszállás utánra is a teljes orosz irányítást. A két vajdaságnak külön-külön szervezeti, szabályzata volt, de ezek csak lényegtelen apróságokban tértek el egymástól.

A szervezeti szabályzat terminológiájából vett „adunarea obștească”

³ A fentiek megértése végett tudnunk kell, hogy a mai román helyesírási jegyek magyar megfelelői a következők: ț=c, c=k vagy es (ugyanazon körülmények közt, mint az olaszban), s=sz, ș=s.

(a bojárok évi nagygyűlése) kifejezéssel értelmezi zárójelben Flechtenmacher a magyar országgyűlések latin „dieta” nevét (2. l.) A korlátlan s a cenzúránál kizárólag érvényesülő orosz hatalomra való tekintettel említi meg, s ez nyilván az ő egyéni betoldása a szövegbe, olyan nagy tisztelettel Nagy Péter orosz cár nevét és reform-munkásságát is. Ez a rész aligha volt benn a fordítás alapjául szolgáló eredetiben.

A hatalmát modern eszközökkel is terjeszteni és véglegesíteni akaró orosz megszállás alatt indultak meg a legelső román újságok is a két vajdaságban 1829-ben, természetesen orosz szellemben és sugalmazás szerint. Asachi György (1788–1869), Moldova akkori szellemi életének irányítója,⁴ aki az említett körülmények közti keletkezett első moldvai román újságot megindította, annyira orosz-barát volt, hogy még a lap címét is: „Albina Românească” (Román Méh) – amint máshol⁵ rámutattam – a magyarul „Észak Méhe” című reakciós orosz kormánylap mintájára és szellemének a jelzésére választotta meg. Az „Albina-Intézetben”, tehát mintegy a moldvai állami sajtón nyomták a Széchenyieket magasztaló művecskét is, amit az orosz hatalom bizonyára készségesen megengedett, mivel a nyugtalan forradalmiaskodó fiatal bojárok figyelmét érdekében volt a Széchenyiek békés alkotó munkájára terelnie.

A cirill-betűket mai román értékükre átírva, a címlap így hangzik:

Conte
STEFAN SECENI
de
CAM. CHR. FLECHTENMACHER IURIS-CONSULT
a
MOLDAVEI
Eşii
LA INSTITUTUL ALBINEI
1839

Magyarul:

SZÉCHENYI ISTVÁN
gróf
Irta
FLECHTENMACHER KERESZTÉLY NEMES
MOLDVA JOGTUDÓSA
JÁSZVÁSÁRT
AZ ALBINA INTÉZETNÉL
1839

⁴ 1820-ban Kolozsvárt Bánffy György erdélyi kormányzótól kért és kapott engedélyt arra, hogy tanult erdélyi románokat vihessen ki tanárokul Moldvába.

⁵ A kolozsvári Dacoronia c. folyóirat II. évf.-ban (p. 682–3): De unde şi-a luat Asachi denumirea de Albina Românească? (Honnan vette Asachi az A. R. elnevezést?)

* A címlapon csak rövidítve szereplő „căminar” szó egy bojári rangot jelent, amely eredetileg bizonyos adóellenőri tevékenységgel volt kapcsolatban. Mutatis mutandis: valami tárnokmester félével lehetne fordítani. Ekkoriban azonban már csak üres cím volt, a sokféle bojárfokozat egyik fajtája. A rövidség kedvéért egyszerűen „nemes”-nek fordítom. Ugyancsak a címben inkább Conte-le-t várnánk a Conte helyett.

Belül, a címlap belső oldalán, középen:

Cu voia țenzurei (A cenzura engedélyével)

N. Suțu.

A következő, tehát a számozatlan 3-ik oldalon, olvasható az ajánlás:

Ecselenței Sale	Őnagyméltóságnak
Contelui Ștefan Seceni	Széchenyi István grófnak
etc., etc.	a tisztelet és bámulat érzelmeivel
dedică cu simțiri de mirare și	ajánlja
respect	mély hódolattal
prea plecat	Flechtenmacher Keresztély
C. Chr. Flechtenmacher.	nemes

Ennek a hátulsó fele (vagyis a számozatlan 4-ik l.) üres.

Ezek után kezdődik maga a szöveg és a lapszámozás, úgyhogy az 1. számozott, valóságban az 5. l.

A szöveget teljesen hű magyar fordításban adom. A szedésben megkülönböztetett részek is mindenben az eredetinek megfelelően vannak kiemelve. A függelék alkotó vers, – amely poétikai szempontból elég gyenge alkotás, de amelyben mégis megkapó a Hunyadi-Széchenyi párhuzam – magyar fordítása Dr. P. Jánossy Bélát dicséri.

A fordítást a fentiekben megjelölt szempontokon és beállításon kívül – egy pár lapalatti jegyzettel is elláttam.

II.

Széchenyi István gróf alkotásainak leírása.

Széchenyi István gróf úgy születése, mint függetlensége miatt a legkiválóbb férfiak közé tartozik; akaraterejét nagy reformátori tettek hirdetik; bátorsága, az emberiség javára bűzgő, nemes lelkesedése, nagy s önzetlen hazaszeretete folytán új meg új nagy terveket vet fel hazája boldogulására. Törhetetlen erős akarata, kiváló szellemi tulajdonságai s félelmet nem ismerő bátor férfiassága elhárítanak minden akadályt azok elől. Bécsben született, az 1792-ik év*) szeptember 21-én, régi magyar nemzetségből. Apja, Széchenyi Ferenc gróf, mint a csodálatraméltó *Magyar Nemzeti Múzeum* halhatatlan alapítója nevezetes; halhatatlan azon legtökéletesebb és legelőli álló példája révén az Ausztriai Birodalomban, amelyet ezzel az alkotásával nyújtott s amelynek a mintájára alakult meg aztán a *Joanneum Grazban*, a *Ferenc-Múzeum Brünnsben*, a *Múzeum Prágában* stb. Hosszú évek során otthon, hazája keblén s a külföldön, Nápolytól fel Skóciáig éberrel figyelő lélekkel s nagy fáradtsággal, roppant költségekkel, de egyben nagy eredményekkel végzett utazásai alatt összegyűjtött mindent, amit nemes hazafisága, hazája ismeretének gyarapítására alkalmasnak talált, mindent, amit bárhol magyar kéz alkotott: kéziratokat, könyveket, rajzokat, fegyvereket, ritkaságokat, felírásokat, nemesi

* így a helyes 1792 helyett.

címereket és okleveleket, pénzeket, érmeket a legrégebb időktől le egészen a legújabbakig. Ez a bármely királyhoz méltó roppant gyűjtemény a legcsodálatosabb bizonyítéka alapítója királyi lelkületének. Miután Széchenyi gróf a kifejlett férfikor tisztos fokára jutott, 1802. nov. 25-én formális ajándékozási okmányt is állított ki gyűjteményéről a magyar királyság számára, amely ajándékozást aztán 1802. nov. 26-án királyi oklevél is megerősített s az országgyűlés is beiktatott az 1809. évi 26. cikkel; 1812-ben a korral járó gyöngesége mellé betegség is járult s így oltotta ki életét a sors 1820. dec. 20-án.

Élete vége felé ez a minden tiszteletre méltó hazafi újra megnövelte, lankadatlan lélekkel és tervének megfelelően, a tudományos segédeszközök használható állományát, az *Országának* és a *Nemzeti Múzeumnak* ajándékozva könyvtárát, amelyben több mint 9205 kötet volt igen nagyértékű rézmetszetekkel, a hellén és római remekírók legszebb kiadásai és közel 6000 darab térkép. Mindezt 1819-ben átvitték Best városába.

Több magas hivatalt viselt, még pedig uralkodója legnagyobb megelégedésére. Egyetlen alkalmat sem mulasztott el a forradalmi eszmékkel szemben táplált gyűlölete kimutatására; évente segített viselni a nagy háborút,** de főleg 1793-ban és 1809-ben olyan jelentékeny pénzüsszegekkel, katonaállítással és érlelmi szerekekkel, amint a *Széchenyi névhez* s az ő szívbeli nagyságához illett. Adakozó bőkezűsége, iskolákat alapító s a szegények nyomorát enyhítő buzgósága, a tudományok, művészetek és mesterségek gyarapodását célzó hatalmas adományai ráterelték úgy honfitársai, mint a legtávolabbi külföldi országok idegenjeinek magasztaló figyelmét. Széchenyi István gróf ilyen nagy névnek a méltó örököse, valamint azoknak az erényeknek is, melyek főúri atyját annyira ékesítik. Nagy lelki adományokat örökölve, páratlanul éber szellemével és gazdag érzelmi világgal az emberiség jobbulásáért és haladásáért buzog s egyetlen célja hazája java. Szolgált a hadseregben. Aztán, hogy a különböző eszközökkel való mechanikai kísérletezéshez tapasztalati anyagot gyűjtsön s hogy azokat hasznosan alkalmazhassa hazájában, Európa sok országát beutazta, de főleg Angliát, amelynek nagy ipari és szellemi fejlettsége tartósan magára vonta figyelmét és elmélyedő tanulmányát.

Széchenyi István gróf az elsők elseje volt azok között a férfiak közt, akik feltétlen bizonyossággal meggyőződtek arról és belátták, hogy a Duna vize többé nem akadályozhatja (mint eddig ezer és ezer éven át) hullámain a Fekete-tenger felé irányuló forgalmat. Hisz' ez így nem haladást és boldogulást, hanem csak kárt és pusztulást jelentett. Neki, az ő fáradhatatlan buzgóságának köszönhetjük, valamint a Duna vizén le egészen Konstantinápolyig tett utazásainak – ahol kieszközölte a Dunában felmerülő akadályoknak az ő személyes közreműködése mellett való megvizsgálását – nem különben a maga költségén végzett kísérleteknek s az ezeken nyugvó tervei megvalósításának a Duna szabályozását s ezzel együtt rajta a gőzhajók megindulását, igen, mindezt az ő példátlan munkásságának köszöni nemcsak Magyarország, hanem az egész Közép-Európa. A Duna vízének forrásától egészen a torkolatáig való végigkutatását sür-

** a francia- forradalom és Napoleon ellen.

gető óhajok az ő nemes izgatása következtében ma már egytől-egyig mind megvalósulva láthatók. S amit a Duna rohanó árja évezredekken át le nem tudott dönteni, a hajózást kőfalként gátoló *Vaskaput*, ezt, az összes akadályokkal együtt, egyedül csak a Széchenyi gróf buzgósága hárította el.

Grófunk gyakorta jelent meg a kietlen partokon, hogy hathatós szavával, biztatással és tetteivel ellensúlyozza és erőlténise a vidék lakóinak maradi felfogását, amelyen ugyancsak meglátszott a vidéket jellemző ostoba elvakultság. Egy angol ujság mondja: két nagy folyóvíz, noha már a legrégebb idők óta ismerjük őket, mégis fel nem derített, át nem kutatott dolog maradt mindmáig. Noha fontos volna teljesen ismernünk őket s bár egyes utazók egy pár pontjukon végeztek is kutatásokat, végig a torkolatukig senki sem ment rajtuk s nem tudja senki pontosan megjelölni folyásuk kelet felé való hajlásait.

Az említett két nagy folyóvíz közül az egyik az afrikai Niger, a másik a mi Dunánk.

Ezzel a párhuzammal korántsem azt akarjuk mondani, hogy a legyőzendő akadályok is azonosak voltak ennél a két nagy folyónál s hogy a velük kapcsolatos eloszlatozó, megvilágítandó homály is egyforma nagy volt, vagy hogy kereskedelmi s általános emberi hasznuk azonos lett volna. Mert a Duna, ámbátor Európa civilizált részének a közepén folyik keresztül, mégis majdnem épen olyan kevésbé volt ismeretes, mint a Niger, amely pedig Közép-Afrika pusztáin hömpölyög keresztül. *Széchenyi István gróf* fellelkesülve a nagy, közhasznú feladattól, elhatározta, hogy ennek a nagy folyóvíznek az akadályait legyőzve, a gőzhajózás segítségével megnyitja hazája előtt az európai kereskedelmet. Hosszasabban időzött Angliában, ahol – mint *Első Péter* is – megismerkedett a szükséges tennivalókkal, főleg a hajózás mibenlétével. Hazájába visszatérve tanulmányait és tapasztalatait a Dunán kezdte alkalmazni, amelyen addig még senki végig nem tudott hajózni. Nagy vállalata neki is sikerült, akárcsak *Nagy Péternek*.

A Duna egész magyarországi szakaszán egy végefogyhatatlan szemmel be nem fogható síkságon hömpölyög keresztül, részben alacsony, gyakran mocsaras partok közt, amelyek azonban nem akadályozzák a hajózást. *Moldova* falutól kezdve el egészen a Vaskapuig azonban már számtalan akadály tornyosul azon emberi törekvések és célok elé, hogy a királyi folyó hátán veszély nélkül vigyék tovább a gazdagságokat, a szükséges javakat, le egészen a Fekete-Tengerig. Egyes helyeken mintha mozdulatlanlanságra kárhoztatnák a hullámokat a szakadatlan szikla torlaszok, amelyek egész a víz színéig emelkednek, vagy pedig falként húzódnak keresztül egyik partról a másikig, elgátolva a hömpölygő hullámokat. A veszélyes helyeket vészes zúgás jelzi már távolról. Máshol meg egymásra torlódnak a vad sziklatömbök, vészjóslóan nyomva, emelve ki egymást, egészen függőlegesen is, a folyó medréből. Két oldalról annyira egymásnak törnek, hogy a Duna örült sebességgel kénytelen keresztül zúgatni ezeken a keskeny rést hagyó zord akadályokon habzó hullámain, nagy vízmennyiségét, hiszen száznál több víz ömlik már addig is belé.

Általánosan ismert a *Vaskapu* vagy *Demarka*. nevű sziklasoros a katonai határörvidék* és Szerbia közt. Tachtalinál, a forgón alul, az egyik

* hotarãle militare, ami nyilvánvalóan a fenti értelemben fordítandó.

partot egy sziklasor szűkíti össze, amely a Duna felett, a szerb parton, mintegy kétszáz lépésre húzódik; az ausztriai részen** széles vonalon és függőlegesen esik a sziklafal. A Dunának ezt a szakaszát Tachtali és Damarka*** közt, ahol a dunai hajózásnak két veszélyes pontja van, *Alibég*-nek hívják. Egy roppant arányú, messze csillogó, fej-alakú kőtömb adott alkalmat erre az elnevezésre. A víz nyilsebesen és szörnyű erővel robajlik át a Vaskapú szoroson s aztán jobb felé mindjárt el is szélesül. A szerbek ezt a szorost *Gorne Cserdat-nak* nevezik (azaz Felső-), megkülönböztetésül a másik *Dorne**** Cserdától*, amelyik lejjebb van, *Orsova* és *Kladova* közt.

Azoknak az akadályoknak az eltávolításán, amelyek Moldova falu és a Vaskapú közt a Dunán való hajózást gátolják, *Széchenyi gróf* nagyon sokat tett és fáradozott. Az ő vezetése alatt 1834 októberben kezdték meg a forgalomgátló sziklának löpor segítségével való robbantását. Naponta mintegy ezer robbantó dolgozott Linkova és Zvivicza közt a vízesésnél. A legfelemlőbb jelentetek közé számítható az a látvány, amelyet egyfelől a pusztulással és rombolással sziklaroncok és tépett bokrok közt áradó Duna, másfelől a munkálatokat vezető s a kiállított őrszemeket oktató mérnökök nyújtottak. A sziklavágók, robbantók a közeli császári-királyi bányákból, főleg Új-Moldovából kerültek ki, ahol rövid időre az összes munkálatokat beszüntették, hogy teljes erővel segíthessenek a Duna gonosz szikláinak eltávolításánál.

A víz szokatlan esésétől is támogatva, olyan eredménnyel haladt a munka, hogy hozzávetőleges számítás szerint több mint 1000 köb-öl követ robbantottak ki és vittek partra.

November elsején ment végig először egy hajó a csatomán és egyszerre eloszlott és megszűnt minden kétség, amely szerint a dolog céltalan vállalkozás, mert sohasem fog ott hajó végigmenni. Egyszerre magasra lobbant a remény s megerősödött a meggyőződés, hogy az államkormány áldásos jótéteményt műveit azon az elhagyatott, vad helyen.

Az angol M. J. Queen*****, aki 1834 októberében arra megfordult (dunai utjáról írott naplójában) ezt mondja az épen akkor bevégzett sziklarobbanásokról: „Egy nagy csomó ember sürgött-forgott ott. A feltornyosuló sziklatömböket aknázták alá, hogy robbantással eltávolíthassák az útból. A megontott sziklákat a partra hordták, amely csak úgy visszhangzott a munka zajától, hangos kiáltásoktól, a csákányok és kalapácsok szapora kopogásától, a feszítő és emelő vasak, vésők és lapátok hangos tevékenységétől. A függőlegesen meredező kőfalakba 28–30 tenyérnyi

** „dinpartea Austriana”; ilyen és hasonló kifejezések, államjogi pontatlan adat-megjelölések tudvalevőleg gyakran fordulnak elő a magyar viszonyokról író idegeneknél.

*** fentebb Demarka-nak írja.

**** helyesen Dolni (nem Dorne) és Gorni, azaz Alsó- és Felső Cs.

***** A cirill ABC megfelelő hiányzó betűit így pótolja ennek a névnek az írásánál: Kuin.

magas alagutat fúrtak (mint a Themse-nél); s én, bármilyen mesteri ügyesen volt is csinálva mindez, egy lépést sem mertem volna ott tenni, annak a világos átlátása nélkül, hogy bármely pillanatban porrá zúzhatott volna valamely sziklatömb, ami véletlenül a fejem felett meredező szirtetkből leszakadt volna. Ahol a sziklafalak kissé beljebb álltak, ott kevesebb volt a munka. Ott pedig, ahol a sziklafelület mélyebbre süllyedt, mint amilyen vonalra tervezték az útat, ott töltéssel és áthidalásokkal segítettek e dolgon. Mindez pedig egyesítette magában a megingathatatlan erőt s a szép, díszes kivitelt, úgy hogy nekem a régi rómaiak alkotásait juttatta eszembe. Egy egész völgyet töltött meg a sok hevenyészett kunyhó és bódé, amelyek a munkások és hozzátartozóik, valamint a felügyelő ausztriai hivatalnokok lakásául szolgáltak. Mindenki jött-ment, tevékenykedett itten; mosás és szárítgatás, fonás és kenyérsütés jelenetei hullámoztak az ember előtt. Én gyönyörködve néztem az emberi szorgoskodásnak ezt a mozgalmas képét, amilyent Bécs óta sehol sem láttam.”

Ezeknek a forgalmi akadályoknak az eltávolítása nagy hasznára és javára lesz a hajózásnak, főleg gőzhajózásnak, az összes kereskedelmi érdekeknek. Egyebek közt főleg *Havasalföld* és *Moldva* kereskedelmi kapcsolataira nézve fog ez áldásos és termékeny jótéteményt jelenteni s egyben jelentékeny ipari életet is fog ott teremteni, ami pedig közvagyonunk gyarapodását és gazdagodását s ezekből következőleg népességünk növekedését is eredményezi.

A Felső-Dunán, *Ulmtól* közlekedő és a Duna-Gőzhajózási Társaság* vezetése alatt álló gőzhajó-forgalom, valamint a Duna és *Rajna* közt a Duna-csatorna kiépítésével létrejövő kapcsolat – amelynek a munkálatait a múlt (1836)** nyáron már meg is kezdték – egyre növekvő jelentőséget kölcsönöz ennek a vállalatnak, úgy hogy a számolgotó, latolgotó emberi elme még fel sem tudja fogni a Duna egész vonalán való hajózhatóság jelentőségének és hasznának határait.

Pár évvel ezelőtt még lehetetlennek tartották volna ennek a gigászi*** munkának véghezvitelét. Ha valaki az első gőzhajózási kísérletek után, (ezelőtt 18 évvel), a Bécs szomszédságában levő Nussdorf falunál egy táblát tett volna ki szép, nagy betűs felírással: „Cs. K. Szabadalmazott Gőzhajózási Társaság 1830 Pozsony, Pest, Zimony, Galacz, Konstantinápoly és Smirna közt, azt bizony menthetetlenül kikacagták volna. De most bezzeg nem kacag senki, hanem csak álmélkodva nézi a kultúra és a civilizáció haladását és előnyomulását.

Ezek mind olyan békés alkotások, amelyekért örökre hálásaknak kiell lennünk *Ferencz* és *Ferdinánd* császárok áldásos uralkodása iránt

* Alapítási éve 1830 (Zsebatlasz 1917, p. 9)

** Ebből látszik, hogy az itt fordításban közölt munka még 1836 végén, vagy 1837 elején készült.

*** a „gigantic” szó mellé zárójelbe teszi a moldvaias színezetű „urieszác” értelmezőt.

****I. Ferenc és V. Ferdinánd magyar királyokról van szó, akik nem osztrák császári, hanem magyar királyi minőségükben szerepeltek Széchenyi aldunai alkotásainál.

Széchenyi gróf közepes termetű, katonás külsejű, arcvonásai megnyerők, kellemesek és nagy értelmi erőt tükröznek. Most *Magyarország Királyi Társágának az Elnöke.***

Eddig tart a fordítás. Ami még lejjebb következik, az alulírott saját szerzeménye.***

Az a mélységes tisztelet, amelyet én e bámulatos munka végrehajtója iránt érzek, aki olyan tettet vitt véghez, amelyent soha egy uralkodó sem, az ösztönzött engem e pár lap lefordítására s az alábbi versek megírására.

Ezek után nem kívánhatok egyebet, minthogy az az örök emlék, amelyet *Széchenyi István gróf*, a csodálatos alkotó, önmagának emelt, legyen olyan maradandó és állandó, mint a Duna folyása s hogy nyomában napról-napra gyarapodjék a közjő az emberiség ezen nagy jótevőjének dicsőségére, akit mint a Béke Héroszát, ha a görög-római mesés időkben élnénk, a népek az istenek közé emeltek s kezében a bőség szarujával Astreia tündér mellé helyeztek volna s tiszteletére templomok emelkednének. Ezen eleven érzésektől áthatva, bátorkodom aláírni a nevem, mint:

Nagyméltóságod

legmélyebb tisztelője és hódolója,
Flechtenmacher Keresztély nemes
a Moldovai Fejedelmi Tanács Jogtanácsosa.

HUNYADI ÉS SZÉCHENYI

*Világ nagy hőse Hunyadi,
Kereszténységnek vára,
A bús anyának oltalom,
S halál az ottománra.*

*A széles Vaskapu, mely ott
Kevélykedett feléje,
Nem aggasztotta von, ha nem
Keresztények veszélye.*

*Romlásukat mely érlelé,
Vad áldozatra készen.
De jött a nagy szabadulás,
Váratlanul, merészen.*

*Széchenyi ime vaskezét
A büszke szirtre tette.
És az alkotva-rombolás
Rendet teremt felette.*

** „Prezident a Soțietății Crăiești a Ungariei.” Csak így, ilyen pontatlanul.

*** A Nagy Péterre stb. vonatkozó megjegyzések, kitérések mutatják, hogy a fordítás nagyon egyéni és szabad.

*A Duna már nem rém jele,
Hajó hajó nyomába,
S a zord kaput ki félte, már
Nem rémledez hiába.*

*Enyhülésben a Porta zord
Vadsága sem kivétel,
S heggeszti harci sebeit
Kultúra gyógyfűvével.*

*És szomjuhozva, egyre tör
Tettek útján előre,
S a fejlődést, így melyre lel,
El nem vehetni itőle.*

*A dics s örökzöld koszorú
A csodálatos hősé,
Ki füzte Kelet– s Nyugatot
Testvéri ismerőssé.*

*Hömpölygő hátán a Duna,
Terhét, mely gazdag, édes,
Sóhajtva hordja, s habja míg
Mormoló és beszédes –,*

*Röpül a fűrge „Ferdinánd”
S ha útja célhoz ére,
Rakja az árut – kincset –
A partnak kebelére.*

*És mindezt, mindezt mintha csak
Álmodnák ébren, ülve,
Tetted csodás, nagy alkotó,
S mély értelemnek műve.*

*Béke ragyogó embere,
A te nagy műved mindez,
A föld sarkáig elragyog
Az üdv, mit szerte hintesz.*

*A lelkes muzsa készen áll
Hódolni nagy nevednek,
Nagy műved fogják nemzetek
Dicsérni nemzeteknek.*

(Fordította P. Jánossy Béla.)

III.

Ilyen feltétlen hódolattal, ekkora magasztalással még honfitársaik sem írtak a két Széchenyi kultúr-heroizmusáról. Feltűnő, hogy míg a Széchenyi Ferencről szóló rész, ha rövid is, de többoldalú, addig Széchenyi István sokágú reform-alkotásaiból csak egyetlen-egyét, a Duna szabályozást emeli ki és részletezi. Sem többi nagy alkotásairól, még az Akadémia megalapításáról sem, sem pedig terjedelmes és fontos írásairól egyetlen szóval sem emlékezik meg. A Duna-szabályozásának héroszi munkája azonban annál jobban megragadta képzeletét s minthogy ez – amint kifejezetten meg is említi – kiszámíthatatlanul áldásos következményekkel járt a román vajdaságok, főleg Havasalföld, fejlődésére, a művelődés minden terén való gyors fellendülésére, színes, meleg, költői leírásban foglal kozik vele. Ódai szárnyalásba csap át a nagyalkotó iránt érzett tisztelete és csodálata a prózai rész végső (eredeti, nem fordított) soraiban, úgyszintén eredeti versében.

A Széchenyi-név azonban másképen is kivívta a románság hódolatát. Hisz' a román irodalom legelső pástorversét is – amelyet szintén e sorok írója fedezett fel és tett közzé⁶ – József nádor és Széchenyi Ferenc gróf tiszteletére írták (1805). Szerzője, *Sinkai György* (1753–1816) tüzes román történetíró, nemcsak személyesen ismerte Széchenyi Ferencet, akinek halhatatlan intézetében, a Magyar Nemzeti Múzeumban, mindjárt megalakulása után anyaggyűjtő bűvárkodást: is végzett, hanem anyagi támogatást is élvezett a nemeslelkű alapító bőkezűségéből.⁷

Történeti tény, hogy Sinkait egy másik magyar főuri család, a Wass grófok is segítették, elannyira, hogy Sinkai terjedelmes krónikájának, amely az összes román törekvések programmja lett, egyik helyén így nyilatkozik: „Ha nem segít rajtam ez a család, én ugyan a románok jóvoltából soha meg nem írhattam volna ezt a művet.”

Sinkai kortársa, a román irodalom u. n. latinus triászának (Sinkai-Micu-Maior) egy másik tagja, *Maior Péter* (1754–1821), akinek nevezetes többnyelvű román etymologikus Budai Szótárába (Lexicon de Buda 1825, a román nyelvészeti és szótáriródomalom legnevezetesebb terméke) Virág Benedek is dolgozott, mint a magyar rész munkatársa,⁸ szintén nagy tisztelettel és rokonszenvvel beszél műveiben a magyarságról. Így pld. u. n. Vitaíratainak 30, 32, 36, 38, 60 lapjain „Ungurii preanobilul neam” (a magyarok, ez a nagyon nemes nép) mondja többek között.

Az említett triász mindhárom tagja hivatalnoka volt a tavaly (1927) fennállása 350-ik évfordulóját ünneplő Királyi Magyar Egyetemi Nyomdának. (Sinkait kivéve a másik kettő ebben az állásában halt is meg; Sinkai a Wass grófnál). Mint az ott nyomtatott cirillbetűs román könyvek cen-

⁶ A fentebb említett Dacoromania II–III. köteteiben.,

⁷ Erre vonatkozólag l. az *Erdélyi Irodalmi Szemle* 1924–25. évfolyamának vonatkozó közleményeit e sorok írójától; Széchenyi Istvánnak a románsághoz való más kapcsolatait a kolozsvári *Pásztortűz* 1925. nov. Széchenyi számában sorolja fel.

⁸ l. az előbbi jegyzetben említett helyen.

zorainak nemcsak anyagi megélhetésük volt biztosítva, miután Bálázsfalvát a püspökükkel való összetűzésük után mint gr. kath. papok elhagyták, hanem műveiket is ott nyomtathatták. Így tehát a román irodalom legnevezetesebb termékei jó száz évvel ezelőtt a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda betűivel jelentek meg. Így a már említett nagy szótáron kívül az első román útleírás (Golescu Konstantintól), az első állandóbb jellegű román folyóirat, amelynek egyik helyén szintén mély tisztelettel emlegetik Széchenyi Istvánt és a román vajdaságokbeli olvasók zömének főolvasmányát tevő hasznos naptárak és iratterjesztő röpiratok. Ezekről írja, saját gyermek- és ifjúkori emlékei és tapasztalatai alapján, Negruzzi Konstantin (1808–1868), jeles román író és mindmáig a legjobb román történelmi novella szerzője: „A buzgó románok vágyakozva tekintettek Buda és Brassó felé, ahonnan minden évben szép elbeszéléseket tartalmazó naptárakat kaptak s egy-egy füzetet, amely kioktatta őket arra, hogy kell kukoricaszárból cukrot és krumpliból kenyeret készíteni.”

Mikor 1829-ben – a fentebb említett körülmények közt – a román fejedelemségek első újságjai megindultak, Havasalföldre betűanyagot és szakembereket a Királyi Magyar Egyetemi Nyomdától kértek.

Mindezt csak annak a bizonyosságául hoztam fel, hogy az 1800-as évek elején, az első 2–3 évtizedben, érdekes kapcsok fűzték a román szellemi életet a magyarhoz. Ezek a kapcsok többoldalúak és színesebbek, mint a reformáció után, a protestáns erdélyi fejedelemség nagyarányú művelődési tevékenysége alatt voltak, amikor tisztán csak a vallási-élet; és irodalom volt a főkérdés, de amelyeknek a románságra nézve az a rendkívül fontos eredménye volt, hogy hatásuk alatt felszabadult a román nyelv a szláv egyházi nyelv igája alól, megerősödött s irodalmi használatra is alkalmassá csiszolódott. A reformációt megelőző századok ugyancsak fontos kapcsolataitól meg abban különböznek, hogy azok főleg a névtelen tömegeket, formáló általános művelődési kapcsolatok voltak, míg a protestáns korban többnyire névleg is ismert kiváló egyének irányította hatásokról beszélhetünk az egyházi irodalom terén, egyes, a román papi osztályhoz tartozó szereplők útján, A Széchenyi Ferenc és István kultúr-hős egyénisége, mint központ körül kijegecesedő fenti kapcsolatok, amint láttuk, többoldalúak, színesebbek, kiemelkedőbb egyének tevékenységéhez fűződnek, de általános hatás, mélység és a tömegek formálása szempontjából nem tekinthetők egyenlő értékűeknek az előző kétrendbeliekkel. Ennek oka pedig az, hogy a fellángoló politikai szenvedélyek és törekvések hatása alatt a románság ellenségként fordult a magyar szellemi élettel szembe.

Ezeknek az 1800-as évek első 2–3 évtizedében virágzó kapcsolatoknak a kezdetét Faludi Ferenc egyik munkájában látom, amelyet – amint az Erdélyi Múzeum Egyesület könyvtárában őrzött példány cirill-betűs bejegyzéséből kitűnik – az erdélyi gör. kath. román papság a XVIII. század második felében szívesen olvasgatott s egy-egy kenyérért adott egymásnak

⁹ I. ezekről Hunfalvi Pál, *Jancsó Benedek, Moldován Gergely* terjedelmes könyvei mellett szerző összefoglaló tanulmányát: *Az erdélyi románok a protestáns fejedelmek alatt*. Diesőszentmárton, 1925.

tovább. Legkiemelkedőbb mozzanatait pedig a Széchenyi Ferenc és József nádor tiszteltére írott Sinkai-féle versben (az első román pásztor-vers!), a fentebb idézett Sinkai-Maior-Negruzii-féle nyilatkozatokban, a Királyi Magyar Egyetemi Nyomda fontos román termékeiben s Virág Benedeknek az első román etymologikus szótárhoz való munkatársi viszonyában szemlélhetjük. Alig egy évtizeddel később s még egy teljes évtizeddel sem a 48-as események előtt, Flechtenmacher fentebb közölt és értelmezett röpiratával és versével, hirtelen megszakadtak ezek a kapcsok. Az általános magyar-román művelődéstörténeti kapcsolatok szempontjából ea a jelentősége és a helye, histórikuma és szerepe a Széchenyieket magasztaló Flechtenmacher-féle román művecskének. A Széchenyi-kultusz szempontjából pedig az, hogy ennek a két nagy magyar kultúr-hősnek emlékét és dicsőségét román nyelven is megörökítette s a távolálló, elfogulatlan idegen kortárs fenntartás nélküli hódolatával Széchenyi Istvánt, mint a „Béke Emberét”, a békés haladás „Héroszát” magasztalja.

IV.

A körülmények kiszámíthatatlan alakulása úgy hozta magával, hogy a Béke Emberét, a békés haladás Héroszát magasztaló román művecskének a taglalásával Lipcsében foglalkoztam, ahol a Béke Embere a háború daliás hőse volt. Erről azonban Flechtenmacher mit sem tud, hiszen Széchenyi István katonai pályájáról csak egyetlen rövid mondatban emlékezik meg. Lipcsében, ahol a népek gigászi csatájában a békés haladás Hérosza világtörténelmi jelentőségű bravúros hősi tettet vitt véghez: összekötetést, egyetemes taktikai fellépést közvetítve és teremtve a Napoleon ellen küzdő szövetséges hadsereg két nagy csapatteste közt, ami nélkül a szövetségesek döntő győzelme aligha jött volna létre.

Kíváncsian kezdem érdeklődni, hogy a népek csatájának terjedelmes német irodalma mit tud róla s hogy jegyezte fel Széchenyinek ezt a döntő jelentőségű hőstettét? Mélyen megütődve láttam, hogy a terjedelmes monográfiák egyetlen-egy árva szót sem szólnak róla, egyáltalában meg sem említik Széchenyi nevét. Pedig ugyancsak kimerítő részletességgel beszélnek a legapróbb mozzanatokról is. A népek csatája egyik mozzanatában, a Lipcse mellett fekvő Sellerhausen előtt szereplő egyetlen angol rakéta-űteg balsorsáról pld. aprólékosan írnak s a közben hősi halált halt űtegpárancsnokról, *Bogue kapitányról* ilyen kegyeletesen emlékeznek meg: „Die kurze Ruhmesbahn des englischen Offiziers, der am Nachmittage des 18 Oktober (1813) in der *Völkerschlacht auch den englischen Namen zu Ehren gebracht*, fand hier vor Sellerhausen ihr frühes Ende. Der Gefallene wurde auf dem Gottiesacker zu Tauche begraben, wo ihm seine Landsleute einen Gedenkstein gesetzt haben.”¹⁰ Megilletődve kerestem fel Bougie kapitány emlékkövét, mintahogy kegyeletesen elgondolkozva jártam be a népek csatájának más pontjait, míg a Lipcse körül vívott régi nagy csatamezőket is: Breitenfeldet, Tilly vereségének, és Lützent, Gusztáv Adolf hősi halá-

¹⁰ Die Völkerschlacht bei Leipzig von Fr. Seyfert (a Deutsche Schlachtfelder sorozat 5. sz.), Dresden, 1913, p. 198. Az alább említendő Poniatowski emlékmű képe a 288. oldalnál látható benne.

lának színhelyét. Bent Lipcse városában, az Új Városháza közelében, kegyelettel járok el azon emlékkő mellett, amely jelzi, hogy a népek csatája előtt pár hónappal ugyancsak Lipcse vidékén halálosan megsebesült Körner ott húnyt el, vagy a Lessingstr. kanyarulatában álló *Poniatowski* emlékmű előtt, amelynek latin és lengyel felirásai a lengyel nép megható gyászát panszolják a népek csatájában hősi halált halt lengyel herceg s közvetve a Napoleon seregeiben Európa sok országában hiába ontott lengyel vér tragikuma felett...

A magyar szellemi élet egyik kegyeletes kötelességének tartom, hogy ki kell küzdenie Széchenyi István számára a megillető elismerést a népek csatájában véghez vitt döntő fontosságú hősi tettéért, amellyel, az angol Bogue-ként, egy nép nevét tisztelte meg, ha, hála a Gondviselésnek, nem is olyan tragikusan.

Ugyancsak magyar kegyeletes kötelességnek tartanám ezt is, hogy nagy fiának dicsőséges tettet, ha még oly szerény módon is, de valamiképpen megjelölje a magyarság, valahol a megállapítható szintéren eggyel növelve, Széchenyi emlékének hódolva, a nagy csatátér sok helyén felállított emléktáblák, kövek és feliratok tekintélyes számát.

1863-ban kitűnő alkalom kínálkozott volna arra, hogy Széchenyi István neve és hősi tetteinek emléke dicsőségesen bevonuljon a német köztudatba. Ekkor, a lipcsei csata 50 éves fordulóján, avatták fel Bajorországban, Regensburg közelében, Kehlheim felett a Duna partján, az u. n. *Befreiungshalle*-t. Ennek a hatalmas emlékműnek belsejében egy-egy remekművű pájzsba vagy márványtáblába vésvé olvashatjuk azoknak a nevezetes csatáknak és hadvezéreknek a nevét, amelyek és akik a németységnek Napoleon ellen vívott felszabadító hadjáratában nevezetes szerepet vittek. (Részletes leírását l. Hans Weininger: *Die Befreiungshalle bei Kehlheim*).

A diadalmas harcosok sorában egy magyar nevet is láttam: „Graf Gyulai, Feldzeugmeister, Oesterreich.” (Igy van ott elkönyvelve ez az erdélyi magyar, 1763–1831, mint a cseh Radetzky is.) Gyulai mellett Széchenyi István gróf nevét is szeretnők ott látni. Minthogy azonban a *Befreiungshalle* lezárt volta miatt most már aligha lehet pótolni ezt, amit Széchenyi tragikus halála után kevéssel elmulasztott a magyar szellemi élet, legalább Lipcse közelében, a népek csatájának a színhelyén, kellene valami szerény emlékjelt és szöveget elhelyeznie.

Kegyeletes és örvendetes lehet a szöveg, hisz’ nem kell a Poniatowski-féle tragikum fenségével hirdetnie: „Polegl z Chawala” (Dicsőségesen elesett), mert az Egek Ura megengedte, hogy a csaták Hőséből amint a fentebbismertetett román dicsőítő vers mondja – a Béke Embere, a békés alkotás Hérosza legyen!

(Lipcse, 1928 április 8-án, Széchenyi István tragikus halálának évfordulóján.)

¹¹ Itt emlitem meg, hogy a német Alex. F. Heksch a Dunáról írt terjedelmes művében (*Die Donau, Wien–Pest–Leipzig*, 1881) a Vaskapuról beszélve Széchenyit „der zweite Traian”-nak nevezi (p. 765).

Bod Péter Szent Hilariusának forrása.

Irta: DR. CSÚRY BÁLINT.

A *Szent Hilariusról*, e méltatlanul feledésbe merült, a maga idejében igen népszerű népkönyvről gyakran esett szó az irodalomban. Életírói, tanulmányozói kellőképpen méltatták értékét.¹⁾ Haraszi rámutat arra is, hogy egyik-másik találósmeséje a nép ajkára is átment (Figyelő IV. 26). Ehhez pótléku megemlítjük, hogy Göcsejben egyik lakodalmi ceremónia alkalmával Bod Péter Szent Hilariusából származó találósmeséket: adnak föl a menyasszonyért jövő násznépnek (*Gönczi Ferenc: Göcsej*, 343. l.).

E népszerű, félig humoros, félig komoly könyv forrását az irodalomtörténet a német irodalomban keresi,²⁾ de eddig még nem sikerült megtalálnia.

Az alábbiakban részletesen ki fogjuk mutatni, hogy a *Szent Hilarius* egy német találósmese gyűjteményen alapul, melynek szerzője *Heidfeld János* ebersbachi prédikátor *Szenczi Molnár Albert*nek bizalmas barátja volt, kivel Molnár levelezésben is állott s művéhez: a *Sphinx theologico-philosophica*-hoz adalékokat is küldött. Molnár adalékait a *Sphinx* 5. kiadásától kezdve (1608.) *Analecta aenigmatica* cím alatt a mű függelékében találjuk meg.³⁾ *Heidfeld* fenti művének három kiadását ismerem: a 2-ikat (Herborn, 1602), a 6-ikat (Herborn, 1612) és a 8-ikat (Herborn, 1621). A kilencedik kiadása 1631-ben jelent meg Herbornban. A műnek ez a kiadása volt meg *Bod Péter* könyvtárában.⁴⁾ Sajnos, a 9-ik kiadáshoz, mely kétségtelenül közvetlen forrása volt *Bod Péter*nek, hozzáférni nem tudtam s így a *Szent Hilariust* csak a 8-ik kiadással hasonlíthattam össze: *Octavum renata, renovata, ac longe ornatius etiam, quam unquam arntea, excul-ta SPHINX THEOLOGICO-PHILOSOPHICA. Authore JOHANNE HEIDFELDIO, Ecclesiaste Ebersbachiano. Herborn, 1621. 8 r. 1339. l.*

¹⁾ *Haraszi Gyula: Szent Hilarius. Figyelő*, 1878. 23–28. l. – *Imre Sándor: A néphumor a magyar irodalomban. Budapest*, 1890. 99–101. l. – *Szigetvári Iván: Bod Péter, mint versíró. I. Közl. 1912. 395. l.* – *Mikó Imre: Bod Péter élete és munkái. Pest*, 1862. – *Sámuel Aladár: Felsőcsernátoni Bod Péter élete és művei. Budapest*, 1899.

²⁾ *Haraszi*, i. m. 24. l. – *Pintér Jenő: A magyar irodalom történetének kézikönyve. I. k. 250. l.*

³⁾ *Hermann Antal: Szenczi Molnár Albert három problematikuss művéről. Figyelő*, XXII. 321–328.

⁴⁾ *Br. Badvánszky Béla: Bod Péter könyvtárának jegyzéke. Magyar Könyvszemle 1884. évi folyam, 69. l.* – A könyv címe a jegyzékben hibásan van feltüntetve: *Sphinx Theol.-Philolog. Heidfeld Herm.* Az utolsó szó nyilván *Herborn*t, a kiadás helyét akarja jelölni.

A *Sphinx theologico-philosophica* egy, a 17–18. században igen népszerű, mulattatva tanító irodalmi műfajnak a terméke. E műfaj fogalmi körök szerint csoportosított találós kérdéseikbe foglalja a Biblia és a vallás egyes témáit. Sokszor azonban a tudomány többi területeire is kiterjesz mulattató modorban egész kis enciklopédiát tár az olvasó elé. E műfaj eredeti, tiszta formájában áll előttünk *SAXEN MIHÁLY Geistliches Raetzelbuechlein* című gyűjteményében.⁵⁾ Szerkezete teljesen egyezik a hasonló természetű munkákéval, így a *Sphinx-szel* és a *Szent Hilarius-szal*. Csakhogy *SAXEN* munkája még tisztán vallásos jellegű. Világi forrásai nincsenek s a kérdésekre a feleletet mindig a bibliából citálja. Nyilvánvaló, hogy Bod közvetlen forrása: a *Sphinx* nem egyéb, mint egy ilyen szerkezet elvilágiasodása. A *Sphinxhez* hasonló tartalmú gyűjtemény lehet a Harasztitól említett *Weber Ádámnak Centum fontes* című munkája is (Nürnberg, 1685).

A találós-kérdés forma különben nagyon divatos volt más e korbeli kuriózum- és anekdota-gyűjteményekben is. Ilyen formájú pl. *SCHREGER ODILO* benedekrendi páter *Studiosus Joviális* című gyűjteményének jó része (München und Stadt am Hof, 1749). Tréfás találós-kérdés formában ad elő igen sok szellemes kuriózumot *Germanus Wahrheit, Veritatis Studiosus* álnevű írónak ez időből való *Schola Curiositatis, sive Antidotum Melancholiae Joco-Serium* című munkája is (3. kiadása megjelent *Eben im Jahr als dieses noethig war*).

Az alábbiakban *Bod Péter* szövegét forrásának: *Heidfeld János* Sphinxének megfelelő helyeivel párhuzamba állítva mutatom be, hogy Bod feldolgozási módja világosan szembe tűnjék. A *Szent Hilarius-nak* az 1768-iki 3-ik kiadását használom. Ilyen kettő is van: egy *hely nélkül* és egy *Nagyenyeden* jelent meg. A kettő közül az enyedi kiadásra hivatkozom. A Bod szövege előtt levő szám a találóskérdés számát, a *Heidfeld* szövege előtti szám pedig a *Sphinx* 8-ik kiadásának lapszámát jelzi.

1. *Mitsoda az ISTEN?* Ha kérdekd ki, és mi az ISTEN? Így szól Tzitzeró, Simónidessal felelek; a'ki erről megkérdeztvén Hieró Fejedelemtől, egy napot kért a' gondolkodásra, azután kettőt; azután pediglen többet, ezt az okot adván tselekedetének, mert mennél többet elmélkedik az ISTENről, annál inkább nem tudja.

3. *Mitsoda leg-régibb?* Az ISTEN; fíiért soha nem kezdett lenni; mindenek pedig eredeteket Ő-tőlle vették.

4. *Mitsoda leg-jobb?* Az ISTEN; Felette fősvény az, a' ki ezzel a' jóval be-nem telik.

60. De Deo loqui... periculosum est... ut probe admodum Simonides poeta sapientissimos docuit (Cicero, lib. 1. de Natura deor.) Nam cum ab eo tyrannus Hiero quasisset, Quid aut qualis esset Deus, deliberandi causa sibi unum diein postulat. Cum idem ex eo postridie quaereret, biduum petivit. Cum saepius duplicaret numerum dierum... Hiero quaereret, cur ita faceret? *Quia, quanto, inquit, diutius desidero, tanto mihi videtur res obscurior.*

16. *Itaque quid omnium est antiquissimum?* Respondet Thales Milesius, DEUS.

17-18. *Quodnam summum bonum?...* Nimis avarus est, cui non sufficit summum hoc bonum nimirum ipse Deus.

⁵⁾ Wittemberg, 1596. György Lajos szíves közlése.

5. *Hol volt ISTEN mikor Világ nem volt?* Ő-magában. Kérdetvén az együgyü Keresztyén a' Filosofusoktól, *Hol legyen az ISTEN?* Mond-meg te elsöben, azt felelte, hol nintsen? Mindenütt vagyon véghetetlen erejével; sehol sintes testi-képen.

8. *Mitsoda Városban volt az Isten lakos 's mintegy földi 'sellér?* Jérusálemben, a' hol tüze és kementzéje volt, a' hol a' szállás a' szállótól igen ditsös-ségessé lett.

23. *Mire való a' templomok tetején a kakas?* Hogy midön látják a' bünösök, emlékezzenek meg arról, hogy a' kakas szóra a' KRISTUS-t meg-tagadó Péter meg-tért; ök-is térjenek-meg 's kegyelmet nyernek. A' Proféták' és Apostolok' irásokban gyönyörűséges kakas-szó ez: Serkeny-fel te ki aluszol és kelly tel az halálból, és meg-világosodik néked a' KRISTUS.

60. *Mennyire esik Nap-kelet Nap-nyugottól?* Egy napi járó föld, mert a Nap reggel fel-kél mint a' Völegény az ágyából 's odaérkezik.

61. *Mennyire esik az Ég a' Földtől?* Mondják a' tsillagokba nézők, hogy a' tsillagokig 17269660 mért-földni magosság vagyon, ...*De kitsoda mérte meg arasszal az Egeket?*

64. *A' Föld hol magasabb az Égnél?* A' hol a' KRISTUS' Teste vagyon minden Egeknek felette.

78. *Mi igen tsudálatos az Emberek között?* Az emberi ábrázat; mivel; enynyi ezernyi-ezer Emberek között, két-töt nem lehet találni, a' kik között semmi különbség ne legyen; hanem mindenben légyenek egyenlök.

72. *Mitsoda a' teremtett dolgoknak Summájok?* Az Ember, a' kit kis Világnak-is neveznek, ...*Homo omnis creatura*, az Ember minden teremtett

22. *Ubinam fuit Deus antequam mundus conderetur?* Augustinus... ita respondit: *Deus in se kabitabat...* Christianus quidam philosopho interroganti, ubi esset Deus? aeutissime respondit: *Die tu prius, o philosopho, ubi non sit?* Ubique est et nullibi: nullibi circumscriptive et definitive, ubique repletive.

22. *Quaenam ea urbs, in qua ipse Deus habitator, et quasi civis inquilinus fuit?* Sancta civitas Hierosolyma... Ibi revera ignem et caminum habuit... Ubique habitet Deus, gloria est; gloriosum efficit quicquid inhabitare dignatur.

168. *Quare in turribus templorum crux, gestans gallum gallinaceum...?* Respondet grex Jesuiticus: Ut peccatores dum eminus crucem vident et gallum, memores peccati et poenitentiae Petri... excitentur ad similem poenitentiam, et in spem erigantur imperandae gratiae. S. Sanctus nobis quotidie cantat, dum voce in Prophetis et Apostolis sonante, quotidie ad poenitentiam excitamur... Surge, qui dormis et excitate, ut tibi Christus illucescat.

71. *Adumbra mihi, quanta sit distantia Orientis ab Occidente?* Iter unius diei. Sali enim quotidie istud spatium emittitur, et exsultat tanquam gigas decursurus viam suam.

73. *Quantum distat coelum a terra?* A centro terrae usque ad Lunam sunt milliaria Germanica 16340, et usque ad sphaeram stellarum fixatum 17269660... Deus est qui coelos spithama expandit.

1249. *Ubi terra altior est coelo?* Corpus Christi... supra omnes coelos exaltatum est.

1249. *Quid est maxime mirum, quod Deus fecit in parva re?... Facies humana:* quod nimirum inter tot diversissimos homines in mundo, inter tot millies millena millia nunquam repertiuntur duo homines in facie omnino similes.

358. *Quodnam est... compendium omnium creaturarum?* Homo in hoc universo est quasi centrum et epitome omnium creaturarum... Alia enim ani-

állat. Némely teremtett dolgok az Égen vágnak mint a' Tsillagok; némelyek a' levegő Égben élnek mint a' Madarak; mások a' Földön tsuszna, másznak; de az Ember mindenütt vagyon: mert fejével a' Tsillagokra emeltetett 's néz, kezével a' levegő Égben leveg, lábával a' földre támaszkodott...

74. *Hogy veszik az emberek eredeteket?* (1) *Minerva*, a' mesés régiség szerint, a' *Jupiter* agy velejéből született. *Deukálion* és *Pirra* hátok megé hányták a' köveket, azokból lettek; de valósággal az első Ember Férjfi és Aszszony nélkül lett. (2) Az első Aszszony Éva, Aszszony nélkül. (3) A' KRISTUS Férfi nélkül. (4) Rend szerint születnek Férfitől és Aszszonytól... (5) Az ISTEN Ábrahámnak a kövekből-is Fiakat álíthat-elő...

75. *Hogy formáltatik az Ember?* Beszéljük azt az emberi testnek feldarablóit, az *Anatomicusok*; de az Anyai méhben az alkalmatlan matériából minden kéz nélkül oly rendes mértékű emberi testecske, oly sok tagokban, hogy épüljön, tsont, in, ér, vér, hogy nevedjék; azt az Lélek hogy elevenítse, levegő Ég nélkül, étel ital nélkül annyi Hónapok alatt hogy éljen? ez *mirabilium mirabilissimum* tsudák-tsudája; senkinek elméje fel nem foghattya...

76. *Hány darabokból áll az Embernek teste?* Annyiból, a' menyi nap vagyon egy Esztendőben 365. úgy-hogy ha Esztendőnként minden nap egy egy tagodért ISTENnek hálát adsz, kötelességedet tseleszed. Nintszen pedig egész testedben leg-kissebb izetskeis, a' mi néked tulajdonod volna; hanem mind az a' te Teremtő és Megváltó ISTENedé. *Nem ti magatokéi vagytok, árron vétettetek.*

77. *Mind egy furmájuak-é az em-*

malia in singulis elementis vivunt singula; *aquatilia* in aquis potissimum; *volatilia* in aëre; *quadrupedia* in terra. Ast homo fruitur omnibus et singulis. Capite perpetuo coelum conspicatur,... ambobus pedibus terrae possessionem custodit, duabus manibus inter utrumque... Quid multis? *μικροχρημοις* est, et quodammodo *Omnis creatura.*

359. *Quot módis Deus hominem producit?* Quatuor modis, ut docet Anshelmus. 1. Facit hominem sine viro et foemina, ut Adamum. 2. Producit hominem ex homine sine foemina, ut Evam. 3. Ex viro et femina, idque juxta communem naturae cursum. 4. De foemina sine viro, quo modo Christus natus est. 5. *Posset etiam ex lapidibus Abrahae filios excitare.* ...Porro, nugae et veterum fabulae sunt, e saxis projectis... homines esse productos, ut et Minerva e cerebro Jovis prognatam fabulantur. Sic *Fabula mendax Vic-turos lapides mundum sparsisse per amplum Deucaliona refert.*

360. *Multi etiam anxie inquirunt, quomodo fiat hominis structura... in utero materno, quid vero tibi videtur?* Dico ego cum Davide, *hoc esse miraculum ab omni hominum cognitione absconditum.* Dicunt quidem aliquid Anatomici,... quomodo sine plastae manu instrumentisque et penicillis infans efformetur, distinctis ossiculis, venulis, apta inter se decoratis compagine, pelliculis, membranulis... tam apte corpus digeratur... Nondum dixi summum... mysterium, quomodo animetur corpus. Non diem norunt, et product medici quadragesimum esse: at unde anima sit, nesciunt.

435. *Quot omnino membris hominis structura seu corpus constat?* Totidem, quot in anno sunt dies, nimirum 365. Quare si totum annum percurras et singulis diebus pro singulis membris... Deo gratias agas, feceris quod te decuerit... Nullum plane in tuo corpore habes membrum, quod tuum proprium sit. Omnia sunt Dei, tum ratione creationis, tum vel imprimis redemptionis jure. *Non estis vestri,* ait Apostolus, *quippe precis emti.*

399. Palam is (Plinius, Lib. 6. c.

berek?... Plinius különbözőeknek írja. Néhol olyanok az északi tartományokban, hogy füleikkel mint valami lepedőkkel egészen befedezhetik magokat. Némelyek Indiában kutya fejűek; némelyek egy szeműek; némelyek csak szaglással élnek; némelyeknek csak egy lábuk vagy, de olyan széles talpok, hogy a' melegben hátokra fordulván 's talpokat a nap eleiben tartván az árnyékában tsendesen nyugosznak; némelyeknek nyelvek nintsen, másoknak ajakak; némelyeknek fejek, hanem a' melljeken vagy a' szemek.

79. *Mitsoda hibát talált Momus az Ember teste-állásában?* Azt nem szerette, hogy az Ember mellyén nintsen ablak, a' mellyen benézvén szívének minden gondolatit által láthatná. A' szemét is úgy szerette volna, hogy lehetne minden-felé forgatni. De erre nints szüksége, mert a' Bor az Embernek szívét gyakorta kívül fordítva és titkát ki-nyilatkoztatja. Mondják azt-is *hominis ingenium in oculis, loculis, et poculis elucet*. Megmutatja az Ember elméjét szemének járása, pénzél vásárlása 's pohár forgatása.

81. *Miről mondták azt: reggel négy lábon jár, az után hármon, délen kettőn, dél után ismét hármon, késő este négyen?* Értették az Embert, a' ki kezén lábán kezd járni elsőben; az után egyik kezével-is támaszta magát; Ember kort érvén két lábon jár; ha vénhedni kezd, támogatja magát a' páltzával; igen elvénhedvén a' két láb mellé két istápot vésszen 's a' képen mégyen.

82. *Miért vagy az Embernek egy nyelve, két füle?* Mert két annyit kell hallani mint szollani. *Légyen minden Ember gyors a' hallásra, késedelmes a' szollásra.* Azzal leg-hamarább vétkezik... Azért: *Nunquam lingua sonet, nisi cordis fune trahatur.* A' szívnek óra-lántza, szükség hogy a' nyelvet mozgassa.

83. *Mellyik tagja Embernek leggonoszabb?* A' nyelv, a' melly inkább meg-sebesít, mint az éles fegyver... Hármás fegyver a' Rágalmazónak nyelve, a' melly megsebesíti a' szóllót,

30) dicit, in India esse homines caninis capitibus, quosdam odore vivere, quosdam unoculos. Panotti apud Scythiam esse feruntur, tam diffusa aurium magnitudine, ut omne corpus ex iis contegant. Quosdam, ait, singulis pedibus, et adeo latis, ut ubi se defendi a calore velint, resupinati toti inumbrentur; rursus alios lingua, alios labris carere; esse etiam, quibus nullum caput, sed in pectore oculi existant.

372. *...quid in hominis opificio potissimum desideravit Momus?... Et opus (illi) multo laudabilius visum fuisse, si fenestratum pectus fuisset, ut sciri posset, quid in lanimo quisque strueret. 2. Indignum illi visum fuit, oculos non fuisse ita collocatos, ut circummagi plane possint... Ad primum lepide respondet Plutarchus: ...*Vinum abunde nostra pectora recludit...* Sic alius quidem asserit, hominis ingenium in oculis, loculis et poculis elucere.*

370. *Quidnam est in orbe, quod quaternis primum pedibus inambulatur, inde tribus, duobus porro, atque mox tribus et postremo quaternis?... Oedipus aenigma solvit et de homine interpretatus est, qui inanis manibus ac pedibus repit, adultus ereetus incedit, ad senectam vergens pro tertio pede adhibet scipionem: postremum decrepita senecta duobus scipionibus, quatuor quasi pedibus, gradum facit.*

440. *Cur unam item habemus linguam, aures vero binas?* Quia duplo plus est audiendum quam loquendum, docente id nos Jacobo: *Omnis homo velox sit ad audiendum, tardus ad loquendum.* Nullum enim est peccati facilius instrumentum, nec crebrius. 441. *Nunquam lingua sonet, nisi cordis fune trahatur.*

441. *Quodnam in homine membrum optimum, cum pessimum esset?* Aesopus... respondebat linguam...

halgatót és a' kiről szól. A' Rágalmazónak a nyelvün ül az ördög, a' Halgatónak a' fülin, a' ki reá hadja annak a' szivén. *Osse caret glossa, perquam franguntur et ossa.* Noha a nyelvben nintsen tsont, még-is minden tsontot meg-ront.

85. *Mi az a' miről mondják; nintsen nem-is kívánom hogy légyen; de ha vólna nem adnám a' Dárius Kintséért?* Nem kívánod hogy fél szemed légyen; de ha a' vólna, nem adnád akármi Kintsért-is. Mert valamint a' nagy Világ nap nélkül setétes étszaka, azon képen a' kis Világ szem nélkül merő azon setétség és tudatlanság.

86. *Mitsoda tagja az embernek drágább? A szeme;...*

91. *Miről panasztak némely Emberek?* Méltatlan panasz, hogy az Oroszlán és Bial erővel, az Elefánt nagysággal, a' Szarvas gyorsasággal, az Madár könyüséggel, az Eb szaglásal, a' Disznó hallással, a' Sas látással, a' Varjú étet hoszsúságával feljül mulják az Embereket. Meg-kellett vólna gondolni, (1) hogy az Ember mindezeket meg-haladja az egy okossággal,... (2) hogy az oktalan állatok az Ember' hatalma alá vettek, 's hasznára rendeltettek.

101. *Mitsoda az Emberben leg-tsudálatosabb? A' lelki-esméret, a' melly az Embertől soha el-nem marad... Vádlója ez az Embernek, 's tztítálja, hirtzolja az ítélőszékre. Bizonyosság ellene még pedig ezer tanú. Bíró még pedig tsalhatatlan. Tömlöttz, hóhér... Conscientia mille testes, mille exercitus contra nos, peccatorum codex etc.* A' jó lelki-esméretet pénzen nem lehet venni, költsön sem lehet kérni; de Sének a' azt mondja, ha a' piatzon árulnák-is vásárost nem találna: a'

442. *Osse caret glossa, perquam franguntur et ossa.*

Utrumlinguae, an gladii, plage levior est? Gladii certe. Bernh. ait: *Triplex lancea est detractoris lingua, quae uno ictu tres confodit, dicentem, audientem et eum in fama, de quo detrahitur.* O venenata sagitta, tres penetrans, ut vere maiores nostri dixerint: *Detractor habet diabolum in lingua, auditor in aure, consentiens in corde.*

446. *Quid illud esse opinaris? Non habeo, nec habere velim, quod si tamen adsit, Non caream, Croesi si mihi dentur opes.* Nemo est, qui desideret esse luscus seu unoculus: at si sic usu-veniat, ut altero oculo privetur, eum qui reliquus est, majore habet in precio. ...*Ut enim sol Universi, sic oculus Microcosmi pars est gratissima. Ex-tincto sole omnia perturbantur: sic amissis oculis pedes, inutiles sunt, et manus et animus.*

446. *Quodnam preciosissimum est membrum?... Plato vocat... oculos esse humani corporis partem preciosissimam...*

373. *Sic queruntur porro et alii divinorum munerum iniqui aestimatores, quod mole corporis non aequum elephantos, velocitate cervos, levitate aves;... quod sagacitate narium nos canes vincant; acie luminum aquilae; spatio aetatis corvi. Scitissime Plutarchus ille Ethnicus: ...Non inest quidem nobis leonis robur etc., verum inest prodentia, ...qua unicuique istorum dominamur ad societatem, vertimus ad delicias, et utcunq; libuerit, versamus.*

374. *Quid maxime mirum in homine? Conscientia; quae divelli a nobis non potest, quae una et eadem in nobis singulis est accusatrix. Quoties enim illa ad Dei subsellia pertrahit, eadem est testis, eadem iudex, eadem tortor, eadem carcer...* 375. *Conscientia mille testes, imo mille exercitus contra nos. Conscientia peccatorum codex etc..... Bona mens nec commodatur, ait Seneca, nec emitur; et puto, si venalis esset, non haberet emtorem: at mala quotidie emitur. ...Nonnemo*

gonosz lelki-isméretet pedig pénzen-is meg-veszik az Emberek, jóllehet az olyan mint a' rövid és Keskeny ágy, mellyben a' fekvőnek soha nyugodalma nintsen.

102. Mire kell az Embernek nagyobb gondjának lenni? A' jó Lelki-isméretre; a' melly minden jóval, kegyelemmel 's gyönyörűséggel bővülő-ködő kies Paraditsom. Arany ágy, ISTEN udvara, Szent Lélek' Oltára, KRISTUS Temploma.

103. Mikor gonoszabb magánál a' gonosz ember? Mikor magát tetteti jónak; akar láttatni, de nem lenni jó...

109. Ki volt a' gyermekek között vén, a' vének között gyermek? Hermonogenes-ről írják hogy Ifju korában igen Bölts volt; úgy hogy XVIII. Esztendő korában igen elmés könyvet irt, de idősödni kezdvén elment az esze, halála után fel-bontották 's szörös volt a' szive. Messala Korvinus halála előtt két esztendővel mindeneiket el-felejtett, úgy Georgias Trapezuntius-is egy híres Görög Tanító.

110. Ki volt leg-erősebb az Emberek között? Sámson híressé tette a' Szent Irás, de Dávidot-is az Izraelbéli-Aszszonyok... Polidámásról úgy irnak, hogy a' kegyetlen bikának lábát megragadta, 's el-nem eresztette míg a' körmit a' lábáról le-nem rántotta: négy lövu kotsit midőn sebesen ment fél-kezével meg-tartott. Milót ha egy helyben meg-állott, senki ki-nem mozdította, a' mit meg-fogott kezéből ki-nem vehette. Egy Ókrót az Olympiai országos Gyűlésen elvitt szuszogás nélkül egy futamotni földre; ott az öklivel agyon ütötte, 's a' mi tudálatossabb azon nap egyedül meg-istette... Maksiminus Tsászár olly nagy testű Ember volt, hogy a' melly Arany-Karikát a' Felesége karjában viselt, ő az ujjában viselte.

ex Esaia malam conscientiam ait esse velut Stratum breve et angustum, in quo perquam incommode quispiam jaceat.

375. *Quid optandum maxime?* Bona conscientia. D. Aug. affirmat *lactitiam bonae conscientiae, paradisum esse, pollentem affluentia gratiarum et deliciarum*. Cui consentit illud Hugonis: *Conscientia munda templum est Christi, hortus deliciarum, aureum reclinatorium, aula Dei, habitaculum Spiritus sancti*.

566. *Malus bonum ubi se simulat, pessimus est*.

394. *Quis iile qui inter pueros senex, et inter senes puer vixit?* Hermonogenes, qui pubescens adhuc fuit doctissimus: nam anno duodevigesimo concinnavit artem retoricam, ... verum post mente lapsus est, anno 24... Mortuus dissectus est, et cor hispidum repperit... Sic Messala Corvinus ante biennium, quam moreretur, ita memoriam ac sensum amisisse legitur, ut vix paucula verba conjungeret. Nostro etiam seculo accidit, ut G. Trapezuntius, vir doctissimus, in senectute litterarum plane oblivisceretur.

402. Neque facta nobis desunt exempla, ut Samsonis... Quid memorem Davidem...

401. Idem (Polydamas) boum aggressus armentum, inibi taurum magnitudine insignem, ac praecipue ferum conspicatus, ex posterioribus alteram arripuit pedem, ... non dimisit, prius quam in eius manu unguam relinqueret. Quadrigas tota vi concitatas constanter retinuit. ...Milo..., dum constitisset, nemo vestigio educebat, malum tenenti, nemo poterat extorquere, in Olympia bovem per stadium represso anhelitu portavit, ictu pugni interfecit, totumque eodem die solus gravatim (mira res dictu...) devoravit... Maximinus Galenus Roman. Imperat. membris fuit adeo robustis et crassis, ut armillas conjugis, hoc est circum gemmis insignem, quo brachium cingebet ipsa, annuli loco pollicis induxerit.

112. *Ki volt az a' ki egyedül többet ért egy Tábornál?* Ez az erőtelenségek alá vettetett Illyés, a' kit az *Izrael szekérének* ' Lovagjának neveztenek, a' ki negyed-fél esztendeig egy tsep essöt, egy tsep harmatot meg-nem engede a' földre alá szállani; tüzet pedig az Égből szaporán botsáttott alá.

113. *Ki volt igen könnyü? Filétás-ról* a' Ptoloméus király tanítójáról írják, hogy ónot kötött a' sarkára, hogy a, szél el-ne ragadjá.

114. *Kitsoda a' ki soha sem nevetett?* ... *Sókrates* mindenkor egyforma ábrázattal volt változás nélkül. *Demókritus* mindent meg-nevetett, *Heráklitus* mindent meg-síratott.

116. *Mi az oka, hogy a' Férfi keres magának Feleséget, nem az asszony Férfjet?* Mert a' Férfi azt keresi a,' mit elvesztett, az ő oldala tsontját, a' mellyből az Asszony formáltatott. *Plátó* azt állatta 's még némelly eszelős 'Sidok-is, hogy régen egy test volt az, a' mi most kettő, a' Férfji és Asszony, 's azért kívánnának ismét egygyé lenni... De Móses ezt a' dolgot jobban tudja, a' ki úgy adja elő, hogy az Isten... A' Férfinak oldalából formálta az Asszonyt, hogy a' Férfji meg-ne utálná, hanem szeretné mint maga testét...

119. *Miért a' Férfiaknál kissebb okosságnak az Asszonyok?* Mert Éva Ádámnak nem a' fejéből, hanem az oldala tsontjából teremtett.

118. *Mi az oka, hogy az Asszonyok mindénkor többen vágnák mint a' Férfiak?...* Talán az az oka hogy az Asszonyokat *sequior sexus*-nak hívják, mivel az alább való dolgok mindenkor bővebben találtnak mint az drágábbak. 2. Mert minden bujdosás, táborozás, veszedelem a' Férfiakon fordul-meg; az Asszonyok pedig tsendességben élnek.

403. *Cedo quid hoc hominis fuerit, qui... plus effecit, quam integer exercitus bellicus?* De Elia thaumaturgo isto dicitur, quod fuerit *currus Israelis, el equus(!) eius...* Idem tota trieteride, eoque anpius pluvias suspendit; idem etiam in coelo domimatus est, ignem inde tribus vicibus devocando.

405. *Cedo prodigiosam aliquam corporis levitatem?* Philetas Cous, Ptolomaei secundi praeceptor, tam tenui fuit corpusculo, ut pedum plantis ex plumbo pondus adjiceret, ne vi venti deturbaretur.

408. Tales erant Heraclitus et Democritus, quorum alter, quoties in publicum prodibat, flebat, existimans omnes humanas res calamitasos esse, et deplendas; alter ridebat... Socrates nec risit, nec flevit, quin uno semper eodem vultu visus est.

477. *Qui fit, ut vir quaerat uxorem, et non contra?* Vir quaerit id, quod amisit, hoc est costam in formatione foeminae sibi ademtam. Hinc amatorie Plato fabulatur, homines olim $\Theta\upsilon\nu\epsilon\iota\varsigma$ et geminos fuisse, ob idque hominem, id est, virum et mulierem, ut tesserae partes committi, et coalescere rursus tantopere cupere. Inter ipsos, etiam Hebraeos sunt, qui nugantur, initio creatum fuisse hominem duabus faciebus constantem... Sed Moses aliud docet, dum e costa viri foeminam aedificatam asserit... ut significaret, unam et eandem esse carnem, unum et idem os cum viro, ac proinde viri esse amare ac fovere uxorem, tonquam seipsum.

478. *Ingenium muliebre cur marium prudentiam non assequitur?* Idne tibi mirum videtur, cum ex costa exstructa sit Eva, non ex capite.

479. *Qui fit, ut foeminarum numerus mares ut plurimum superet?* ...*Sequiores sexum* vocat Apulejus, deteriora sequuntur, meliora praecedunt. Quidam id inde esse putant, quod in naturae universitate semper deterioram major fit affluentia, quam rerum preciosarum. Alii putant, id fieri propterea, quod foeminae a bellis, a peregrinationibus, ab omnibusque pe-

123. *Mitsoda az Aszszonynak legdrágább Jószága?* Vita pudica. A' szemérmetség; ez az erköltsnek gyémántja, a' tisztességnek szülő Anyja, az ártatlanságnak Mestere..., mely kedvessé teszi még ellensége előtt is.

127. *Mitsodás Feleséget kell venni?* A' régi Filozofusok úgy tartották; ha szépet vész közönséges lészen; ha rutát tsemer 's nagy tereh lészen. De én azt mondom: Te végy kegyesset...

130. *Kinek térszen kárt, a' ki tudja rosz Feleséget vészen?* Magának-is, de születendő gyermekeinek; mert a' rosz roszszul nevel gyermeket, 's félő béne-teljék: *Qualis erat Mater, Filia talis erit.*

131. *Mi szokott nagy ékességekre lenni az Aszszonyoknak?* A jól nevelt magzatok. Nagy Koronája volt azért egy *Kombe* nevű Leánynak, a' ki Férjhez menvén száz gyermeket szült: még nagyobb Margaréta Hollandiai Groffnénak, a ki 1276-dik Esztendőben egyszersmind annyi magzatokat szült, a' mennyi napok vannak egy esztendőben, az iaz 365, de fel-nem nevelhette, hanem vélek együtt egy nap meg-hólt...

132. *Mennyit szaporíthat egy Ember?... Artaksertesnek* vóltanak 115 Fiai, *Hieronimus*-nak az Arabsok Királyoknak hat száz Fiai sok Feleségeitől. *Prokulus* Tsászár pedig 15 napok alatt száz leányokat tett Anyák-ká, hát egész életében? *Ludovikus Vives* a' maga. idejében Spanyol országban mond olyan paraszt embert, a' kinek gyermekei az ő életében bétöltöttek száz házból álló Falut; a' kik egymás között immár az Atyafiságnak még nevezetét-is el-vesztették vólt... Az Egyiptomi Aszszonyok néha egy úttal szülnének hat gyermekeket-is. Vágynák olyan országok-is, a' mellyekben öt esztendős korokban az Aszszonyok el-kezdik a' szülést, de nyóltz esztendős korokban meghalnak.

133. *Félig Anyának kit mondanak?*

riculis, quae viros obire necesse est, tutae sint.

485. 503. *Qae dos matronis pulcherrima? Vita pudica.* Profecto castitate splendida ista morum gemma nihil est pulcrius;... omnis honesti consilii parrens est, magistra innocentiae, cara proximis, accepta alienis.

507. *Qualis uxor ducenda?* Si duxeris *χχλην* habebis *χοινην*, si *αιοχηρα* ποινην, ajebat olim Bias ille. 508.

Spiritus S. talem probat uxorem,... quam pietas, virtus, quam morum gratia format.

509. *Quid praeterea quis mali facit, ..si malam ducat uxorem?* Impiam et male educatam quicumque ducit, iniuriam facit liberis futuris. Tales enim fere solent esse liberi, dicente Domino;... *Qualis erat mater; filia talis erit.*

500. Combe puella in Euboea numerosae prolis mater fuit. Ea viro conjuncta centum liberos enixia dicitur.

499. Comitissa quaedam Hollandiae uno partu 365 infantes... peperit, quot scilicet dies sunt in anno (accidit anno sal. 1276), qui omnes baptizati sunt et postea mortui.

500. Artaxerxes centum et quindecim filios hiabuit. – Hieronymum regem Arabum sescentos filios ex pellibus suscepisse. – E Proculo Caesare centum virgines intra dies quindecim foetum conceperunt. L. Vives vidisse in Hispania rusticum testatur, cujus liberi ipso superstite, pagum plus minus centum aedium complevissent, ut lagnationis nomina inter eos jam desinerent. – 501. Memoriae tradidit Aristotel. mulierem in Aegypto, uno partu quinque pueros enixam... 502. Perhibent etiam esse gentem feminarum, quae quinquennes pariant, sed ultra octavum annum vivendi spatium non producant.

502. *Quaenam matres dimidia tan-*

A' ki szüli, de tejével magzatját nem neveli. Két tej forrásokat adott Isten az Aszszonyoknak a' szivek körül, hogy könyörülök légyenek, és ez ő segítségük után siránkozó gyermekeiket táplálják... Ha a' ketske-fiat juh téjjel, a' bárányt ketske téjjel neveled; ennek gyapja kemény, amannak lágy lészen, olyan változást szerez az eledel, melly által neveltetik...

136. *Kiknek jelentette-meg ISTEN neveket minek előtte születnének; Vágnák illyenek haton mind nevezetes Emberek. Ismael,... Isák,... Iosiad,... Tzirus,... K. János,... IESUS, a ki örökké áldandó ISTEN.*

146. ... (a házasság) olyan, mint a' Varsa, mellybe a' halak, mellyek kívül vágnák bé menni kívánnak; a' mellyek pedig benne vágnák ki kívánnaknak.

147. *Honnan vagyon, hogy a' tudós Embereknek többire 'sémber engedetlen a' Feleségek? (1) Connubia fato obtingunt. ISTEN adja a' Feleséget, ut concionatores foris, habeant concionatrices domi: hogy ne tsak ők fedjenek másokat, hanem Feleségeik vessek szemekre az ő hibáikat. (2) Hogy a' házi keresztnek szenvedése alkalmatossabbakká tégye a' külső kereszt' hordozására. (3) Az-is meg-vayon, hogy szépet kívánnak szeretni. *Fastus inest pulchris sequiturque superbia formam.* A' szépséghez kevélység ragad, 's osztán lészen: *Foris Helena, intus Hecuba.* Szép Ábrázatu, darabos indulatu.*

148. *Mind illyenek-é? Közél sem. Názianzénus a' maga Annyáról azt írja, hogy az nem tsak segítője volt az ő Atyjának a' kegyességben, hanem tanítója is. Plinius azzal ditséri Feleségét, hogy szintén ugy tanul mint ő, s néki ösztön gyanánt vagyon a szorgalmatosságra.*

154. *Mitsoda Szüzet kell szeretni a' Tanulóknak? Názianzénus Gergely azt írja magáról: Áthenásban tanulókorában el-a.luván, két igen szép Leány ült álmában melléje; mellyen ő*

tum ex parte matres sunt? Quae lacte nutricum, non proprio alunt liberos... Duo fonticuli lactis sunt ex corde quasi profluentes ad lactandam sobolem... Si ovium lacte haedos aut caprarum agnos alas, constat ferme in iis lanam duriorem, in illis teneriorem gigni.

469. *Quibus et quot hominibus indita fuere nomina ante quam in hunc mundum nascerentur? Sex... Ismaeli,... Isaaco,... Josiae,... Cyro,... Joh. Baptistae. Ipsi Christo,... qui sit benedictus in secula.*

480. *Juvenes coelibes sunt similes piscium, qui alludunt circa nassam et gestiunt inire; contra, qui jam inclusi, exire.*

513. *Qui fit, ut non raro doctis viris... paulo acerbiores obtingant uxores? Non dubium est, connubia fato obtingere, fato igitur, id est, divina voluntate doctis viris plerumque obtingunt... paulo acerbiores conjuges, idque propter sequentes causas. (1) Ut docti viri, concionatores et alii qui publice aliorum peccata arguunt, ipsi domi habeant concionatrices, quae ipso delicata et infirmitates invitae exprobrent. (2) Ut domestica cruce exercitanti, publicas molestias... patientius ferre, domi addiscant. (3) Sunt etiam multi docti non sine culpa, cum plerique ducant elegantes, quae solent esse acerbiores: *Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.* Vide Prov. Foris Helena, intus Hecuba.*

513–514. *Habentne ista tua assertio aliquam exceptionem? Nazianzenus ait: Matrem suam fuisse suo patri non solum adjuricem in pietate, sed etiam doctricem et gubernatricem Plinius... literis... causam, cur tantopere uxorem amet, aperit, in hanc sententiam: ...meos libellos habet, lectitat, ediscit etiam etc.*

515. *Quasnam sponsas adamare... debent studiosi adolescenter? Doceat id nos Greg. Nazianzenus. Is cum philosophiae studiis Athenis floreret, vidit per soporem legenti sibi duas de-*

meg-szégyelvén magát et-akart fordulni; de azt mondották: Légy jó kedvel, a' mi nevünk *Sapientia* és *Castitas* Böltesség, Szüzesség; nálad esméretségben vagyunk.

155. *Mitsoda Feleséget kell venni?* Mondják, hogy ha szegényt vész, nagy tereh; ha gazdagot, Aszszonyod léssen 's minden Ember Atyádfia. Én pedig azt mondom: ha gazdag léssen, szegénységedben; ha szegény, házi dól-gaid folytatásában jó segítséged léssen...

165. *Mit ér az okos Férfji?* Igen sokat. *Temistokles* kérdtven: kinek szereti inkább adni a' Leányát, szegény okosnak-é vagy gazdag bolondnak? azt felelte: *Inkább szeretem az Embert pénz-nélkül, mint a' pénzt Embert-nélkül.*

166. *Mikor parantsolt egy kis gyermek Görög-Országnak?* Kléofantus *Temistokles*' fia a' mit akart az Anynyától *Arkhippától* meg-nyerte; *Arkhippa* *Temistoklestől* az ő Férfjétő; *Temistokles* akarattját tselekedte *Athénás*; *Athénás*nak Görög-Ország: és így a' mit *Kleofantus* akart Görög-Országban, az ment véghez.

181. *Mitsoda az Embernek legnehezebb munkája?* Hogy magát meg-esmérje; az Ember magának feneketlen mélység, a' mellyet soha ki-nem tanul. Mert mint a' szem mást néz, de magát nem látja, úgy az elme-is egyebet meg-tanul, de magát nem tudja: a nagy Hegyeket, Völgyeket az Emberek visgállyák, tsudállyák, de magokat nem visgállyák, nem-is tsudállyák...

182. *Honnan vagy az Ember kevélyisége?* A' maga nem tudásából; mert ha meg gondolná *mitsoda*. szemét és ganéj között fogontatott, mezitelen született, nyomoruságok között él, 's mindenkor az halál horgára vagyon függesztetve, nem kevélykednék. Nagy nyavallya a' kevély Ember.

coras satis dextra levaque feminas condesisse. Quas ille castitatis instinctu, oculo torviore aspiciens, quaenam essent, et quid sibi vellent parcunctatur. At illae... ajunt: Ne moleste accipias juvenis, notae tibi satis et familiares sumus. Altera ex nobis Sapientia, altera Castitas dicitur...

519. *Divesne an inops uxor ducenda? Si duxeris divitem, pro affinibus tibi multos comparabis dominos, imo ipsa se tibi dominam imponet. Si duxeris inopem, onus tibi impones.* Fateor fieri id posse: sed tum mutata sententia sic dicam: *Si divitem duxeris, habebis subsidium paupertatis tuae, si pauperulam, habebis auxilium domesticorum tuorum.*

516. *Quali genero collocanda est filia?* *Themistoclem* quidam unicain filiam habens, an eam pauperi, sed ornatu; aut locupleti, parum probato, collocaret? rogavit. Respondit: *Malo virum absque pecunia, quam pecuniam viro indigentem.*

531. *Quicquid puer hic vult* (*Cleophantus* is erat) *Graeci* volunt. Nam quod hic vult, mater *Archippa*: quod vero mater, idem *Themistocles*: porro quod *Themistocles*, id *Athenienses*: quod *Athenienses*, hoc *Graeci* omnes.

368. *Quodnam omnium difficillimum?* *Seipsum* nosse. *Homo* abyssus sibi est, quem perscrutari nequeas unquam. Non enim solus oculus alias intuens, seipse non cernit; sed etiam mens nostra acute aliena errata videns, ad se et suorum cognitionem tarda est. *Augustinus* ait: *Eunt homines mirari alta montium... et relinquunt seipsum, nec mirantur.*

369. *Unde vero ista hominis superbia provenit?... ex sui ignorance...* *Etenim* si se inter stercus et urinam conceptum fuisse reminisceretur, si se nudum in lucem prodidisse animadvertet, si se cum miseris et laboribus vitam ducere perpenderet, si tandem se mortis vinculis astrictum pensaret, non utique superbiret. *Magna est miseria superbus homo...*

209. *Kik hazudhatnak bátran?* (1.) A' Vének, mert a' tudatlan Ifjaktól nem tartanak. (2.) A' Hatalmasok, mert nem félnek, hogy a' gyengébbek szembe fogják. (3.) A' kik messze földről jönnek; mert a' míg más oda mégyen hogy meg-tudakozza, addig igaznak állatja. Így hazudott régen *Antifánes*, a' ki azt mondta, hogy némelly Északi Tartományban Téiben olyan hideg nagyon, hogy a' szó meg-fagy a' levegő égben, míg osztán Nyárban ki-enged, addig lehet hallani 's érteni zengését.

211. *Kik nyomorgatják a' Fejedelmeket?* (1.) A' *Hizelkedők*, a' kik a' magok színeskedésekkel meg-vakítják, hogy igazat ne lássanak. (2.) A' *Tsálárd-áru-lók*, a' kik a' leg-hűségesebb Embereiket szokták kedvetlenségeikben ejteni, 's útálatosokká tenni a' Fejedelmek előtt... (3.) Az *Usorások*, a' kik meg-árendálnak minden révet, vámot, 's el-szijják az Ország javát. Ezek azok az *Hárpiák*, a' kikről költik a' *Poéták*, hogy a' vak *Finéus* asztalán ülnek, mindeneket ott el-ragadoznak, 's egybe motskolnak.

212. *Kire nem kell a' jó téteményt költeni?* *Diogenes Plautussal* így okoskodott, hogy nem kell költeni jóvaidat (1.) a' *Vénekre*, mert azok előbb mint sem meg-szolgálhatnák meg-halnak. (2.) a' *Gyermekekre*, mert azok a' jótéteményről meg-nem emlékeznek. (3.) a' *Nyomorúltakra*, mert a' mit nékik adsz nem tsak az vész-el, hanem azoknak-is élések terjed a' nyomoruságra. *Benefacta male locata, malefacta arbitror...*

214. *Kik azok az Emberek, a' kik tsak Innep napon pöknek a' földre?* Az ásó, kapáló, tséplő, munkás Emberek egyéb napon a' markokba pöknek; de Innep napokon a' földre.

302. *Ki a' boldogtalan Ember?* (1.) A' ki mit tud másnak nem taníthatja.

460. *Quod hominum genus impune...mentitur?* 1.. *Potentes plerique;* quia non est, qui mentientes arguere vanitatis et mendacii ausit. 2. *Senes:* Non enim est ex junioribus, qui eo-facile possit refellare, cum nesciat, an res ita se habet... 3. *Qui longinquas regiones peragrarunt...* quoniam potius quam es proficiscamur, credimus ea quae referunt Vera esse... Tale fuit quod nunc dicam. Antiphanem... per jocum dicere solitum ferunt: In quadam Scytharum regione tantam esse frigoris hybérni saevitiam, ut vel ipsa verba ore prolata, in medio aere congelascant, nec prius, quam aestatis calore dissolvantur audiri et intelligi posse.

464. *Quotuplex genus hominum est a quibus Principes misere vexant?* 1. *Sunt adulatores* qui blandiendo et mntiendo illorum animos... quasi excoecant. 2. *Delatores...* quorum tanta est improbitas, ut fidelissimos quosque... illis invisos reddant. 3. *Sunt foeneratoros,* qui... vectigalia et portoria illorum tenent oppignerata. O tres harpyas foedissimas, quas poetae fingunt insidere mensae Phinei oculis capti, et coinquinare omnia.

470. *In quos non sunt conferenda beneficia?* Ex Diogenis et aliorum sententia beneficium nec in senes, nec in pueros, nec in pauperes conferendum est: 1. *In senes:* quia intermoriuntur ante quam gratiam referre possunt. 2. *In pueors:* quia non inemerunt beneficii in se collati. 3. *In pauperes:* quia illis prorogatur vita ad miseriam. Plautus ait: ...Huc referunt quidam praeclarum carmen Ennii...: *Benefacta male locata, malefacta arbitror.*

475. *Quinam homines non nisi diebus festis in terram expuere solent?* Quidam cum se operarii et fossoris filium significare vellet, patrem suum id factitare solitum dixit, ut non nisi diebus festis in terram expueret. Caeteris enim diebus prae opere in manus expuebat.

459. *Quinam extreme infelices sunt? Qui scit et non docet: qui docet et*

(2.) A' ki a' mit tanit maga nem tselekszi. (3.) A' ki a' mit nem tud mástól meg-nem kérdi.

325. *Mi az embernek igen szükséges?* A' jó Barát: a' kit keresni kell nem a' pohárban, hanem a' tisztességes foglalatosságban: a' pohárral szerzett barátság pohárral ismét fel-bomlik. Nagy gazdagság a' jó Barát: *Ubi amici, ibi opes*. Ma ugyan úgy mondják: *Ubi opes, ibi amici*, a' hol gazdagság vagy, ott vagynak a' Barátok; de azok csak affélék, a' kikről szokták mondani: *Vulgus amicitias utilitate probat*. Az az: A' kösség te veled csak úgy barátkozik, Hogy ha a' te kezéd néki adakozik.

328. *Mitsoda barátot kell keresned?* A' kinek akarátja, szokása, természeté egyezék a' tiédde.

334. *Mi e' Világon leg-nehezebb?* Ki az Onot, ki az Aranyat, ki a' Fövenyt mondja; de legnehezebb a' mi a' Lelkeket-is az Égből a' Pokol' fenekére le-nyomta, a' Bün.

335. *Mi leg-könnyebb?* Az Igazság terhe, a' KRISTUS igája.

477. *Mitsoda téjjel neveltetik a' Tudomány?* *Honos alit artes*. A tisztesség, betsület neveli a' Mesterségeket és Tisztességes Tudományokat. Nagy Sándor Aristotelest, *Stzipio Polibiust*... nagy betsületben tartotta: *Sint Moecenates, non deerunt Flacce Marones. Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt*. Ha jó Pátronusok lesznek, tudós Embereket téznek.

480. *Mire betsülte Sigmond Tsászár a' tudományt?* Igen sokra; a' ki azt állatta hogy nemes embert egy nap ezeret-is tehet; de tudós embert ezer esztendeig sem egyet.

486. *Meddig kell Embernek tanulni?* A' míg a' tudatlanság homályát a Tudomány világával el-tízheti. *Káto Vén* korában tanulta meg az Irást, nem tartotta gyalázatos dolognak azt tanulni, a' mit ditsőséges dolog volt tudni. *Hieronimus Vén* korában ta-

non facit: qui nescit et non interrogat.

601. *Pocula amicitiam faciunt, sic poeula solvunt.*

605. *Ubi amici, ibi opes*, cujus sensus est: potiores esse amicos, quam pecuniam... (606) *Verum si recipias hujus seculi mores, adagium invertendum erit, Ubi opes, ibi amici*. Namque... *Vulgus amicitias utilitate probat.*

607. *Nihil amabilius est, quam morum similitudo bonorum.*

566. *Quid est omnium gravissimum?* Alii putant plumbum, alii aurum: quin et Salomon ait: βαρύ λιθος χαί θυσβάσταχτος ἄμμος Sed... multo gravius,... quod igneus illos spiritus e coeli summo vertice depressit in ima tartara.

567. *Quodnam onus omnium gratissimum sit ac lenissimum?* Respondebo: Id esse, *Christi onus*.

894. *Quanam potissimum res alit et fovet bonos artes?*... *Honos alit artes*... ecce tibi Alexand. Magnum, ...cujus erga Aristotelem quam larga fuit munificentia? Scipio... Polybium ...domi militiaeque seum habuit.

895. *Sint Moecenates, non deerunt, Flacce Marones, Virgiliumque tibi vel tua rura dabunt.*

885. *Habeo certe hujus meae assertionis arbitrum et approbatorem, Sigismundrum Imp. de quo hanc accipe historiam*... 886. *Stulte, ait Imperator, qui Uteris militiam praefers. Nam ego equites mille uno die fecerim, Doctorem unum mille annis non fecerim.*

925. *Quamdiu descendum est?* *Quamdiu nos ignorare deprehendimus*... Cato ille... *Latinas literas prope senex*... edidicit, nec credidit seni turpe discere, quod esse pulcrum homini scire. *Capnio Abdiam Judaeum studiose audit, datque θισαχτρον*

nulta-meg a' 'Sidó nyelvet, még pedig étszaka titkon jártatott magához egy 'Sidó Mestert. *Kapnió*-is minden órára egy Aranyat fizetett *Abdiás* 'Sidónak, a' ki ötöt tanította azon nyelvre.

487. *Mi az a' mi igen nehéz 's még sem terheli azt, a' ki hordozza?* Az a' Tudomány és az jó Mesterség; a' melly terhére nintsen annak a' kinél vagyón...

488. *Mi az oka, hogy a' kik keveset tudnak azok sokat szólnak?* Az üres hordó könnyen kong, de nem a' teli: a' tele buza-fő le-horgad, de az üres egyenesen áll, hogy minden lássa...

524. *Hol változtatták-meg az fene állatok az ő természeteket?* A Nőé Bárkájában... Az KRISTUS ország-lása alatt a' Farkas és Oroszlán szelid Báránnyá válik.

526. *Mitsoda állat az a' melly soha meg-nem szelidül, noha mindenkor az Emberekkel lakik?* A' légy mindenkor fél az Emberektől 's fut előttök;... a' fetske az Házak körül szaporit, de nem köszöni-meg a' grátziát a' gazdának, mint a' gólya...

536. *Mit tanulhatsz a' Ketskétől?* Nagy okosságot. *Mutziánus* látta mikor egy igen hosszú keskeny pallón egybe találkozott két Ketske, az honnan egyik-is meg-nem fordulhatott veszedelem nélkül; az egyik azért lefekszik 's a' másik által mégyen najta, s úgy szabadulnak-meg. Ezek nem olvasták a Tzitzeró Könyveit, *De Officiis*, még-is azt tselekedték: néked-is néha el-kell engedned Jussodból, hogy lehessen menekedned több bajodból. *Ut habeas quietum tempus, perde aliquid.*

576. *Mitsoda vizre vólna nagy szükség az Embereknek?* Az Sélemnus folyó vizére Görög-Országban, a' mellyről azt írja *Pausániás*: hogy ha valaki benne meg-feredett, elméjéből

pro singulis horis singulos aureos... Hieronymus senex Hebraicas literas addidicit, solitus Judaeum quendam noctu adire.

892. *Quidnam valde magnum est, et tamen hominem minime gravate?* Artes et scientiae grandes et magnae sunt, et tamen portatu leves...

892. *Qui fit, ut qui minimum sciunt, ferme plurimum loqui soleant?* Pulsa dolia vacua et inania, illico magnum sonum edunt, contra plena, exiguum. Agricolae spicas libentius vident, quae inclinatae versus terram vergunt, cassae et inanes sunt, quae ob levitatem sursum tolluntur.

265. *Quibus in locis etiam atrocissima animalia feritatem deposuerunt?* In arca Noae... Longe est sublimius et divinius, quod de regno Christi praedictum fuit, nimirum immutatum iri, lupos, ursos, leones in animantia mansueta et pacifica.

280. *Quaenam animalia quantumvis domestica, quae nunquam humano convictu mansuescunt...?* Musca et hirundo. Ista semper pavitat, ne quid mali patiatur... Ciconia... non mediocrem contubernii gratiam refert... Contra hirundo, postea quam sub nostro tecto suos educavit pullos, abit, nulla relata gratia communicati hospitii.

273. *Da solertiae aliquod exemplum... in capris.* Eam Mutianus... visam sibi prodidit in ponte praetenui, duabus obviis e diverso cum circumactum angustiae non caperent, nec reciprocationem longitudo...; alteram decubuisse, atque ita alteram proculcatae supergressam, etiamsi libros de amicitia non legissent. Sic nos concedamus de nostro jure, ut careamus lite. Augustin. narrat apud Poenos fuisse Proverb. *Ut habeas quietum tempus, perde aliquid.*

322. Creditum fuit, Selemnum amnem eam vim habere, ut qui viri, quaeve foeminae se in eo abluisent, amorum suorum continuo obliviscerentur (Pausan. l. 7.)

ki-vesztette a' máshoz való testi kíván-ságot, szeretetet.

577. *Mikor szomjuhozott a' Kút-Föld?* Mikor a' KRISTUS, ki minden kegyelemnek Kút-Feje... azt mondotta a' Samaritana Asszonyoknak: *Adj in-nom nékem. Fontos salientis aquae sitiens modicam petit undam.*

578. *A' Viz-é magossabb vagy a' Föld?* A' viz egészen körül vészi a' föld' kerekességét, úgy-hogy a' föld vi-zen láttassék fundáltatottnak lenni; de affelől el-nem borítja...

579. *Mitsuda város vagyon a' vizen fundálva?... Vénétzia;* a' melly az Ádriai Tenger' széliben olly bölcsen vagyon építettve, hogy soha még el-lenség meg nem vette: nevezik *Régina maris* tenger Királynéjának, gyönyörűség Paraditsomának.

583. *Mitsoda lány rontja-meg az erőst?* A' melly kö-sziklán a' Hangyák sokat járnak, meg-vásalják: de lány a' viz, kemény a' kö, még-is a' követ el-koptatja a' viz: *Quid magis est durum saxo, quid mollius unda? Dura tarnen molli saxa cavantur aqua.* Hi-jában panaszolsz szived keménységé-re: mert ha gyakorta tsepegtetnéd az ISTEN Beszéde' vizének tsepejt arra, meg-lágyítaná a' gyümölcstözésre.

584. *Hol leg-drágább a' Viz?* A' kortsomán, az holott egy árrón adják a' Bórral, belé-elegytvén a' Bórbá a' vizet. A' KRISTUS a' vizet változ-tatta Bórrá, ő pedig a' Bort vízzé...

585. *Mitsoda Viz neveli a' Tüzet?* A' Tenger vize, sós és 'siros termé-zete miatt.

586. *Mitsoda Viz mégyen fel-felé?* Az ISTEN-félő Embereknek köny-hullatások, a' mellyeket Isten a' maga tömlőjébe szed Isten eleibe mennek, és az igaz özvegyeknek sirások.

589. *Mitsoda kö leg-erősebb?* Az Adamás-Kő; a' mellyet pörölyvel el-rontani nem lehet; de ha meleg Ketske-vérrel meg-hintik, az elkrontja. Ennél pedig erősebb' a' bűnben meg-átalkodott sziv; a' mellyet tsak egye-dül a' Bárány KRISTUSnak Vére lá-gyíthat-meg.

315. *Ubinam ipsum fontem sitivise, mihi commonstrabis?* Id mihi non erit difficile, recognoscenti Evangelicam historiam (Johan. 4.), ubi *Fons salientis aquae sitiens modicam petit aquam.*

316. *Aquane an terra altior est?* Aqua certe orbem terrarum ita undi-que ambit,... ut videatur fundiata su-per aquas... cum mare altius sit terra, nihilominus non operit terram.

317. *Quaenam urbs in aquis fun-data... aquis pro muro munitur?* Urbs Veneta in sinu maris Adriatici... neque unquam... in externi hostie potestatem venit. ...regina maris, paradisi deliciarum a monnullis appellata.

319. *Quaenam tenuissima ac levis-sima saxum etiam durissimum exhausit?* Aqua... saxum excavat... *Quid magis est durum saxo, quid mollius unda? Dura tamen molli saxa cavantur aqua.* Venit in mentem Plinii, qui tradit, inveniri silices formicarum pedibus attritos...

Ejus autem cor, qui frequenter et sedulo verbum Dei audit, tandem emollit, ut ejus suavitatem et fructum plane percipiat.

327. *Ubi carissime venditur aqua?* In oenopolio, ubi a cauponibus... vino permiscetur, et tantidem quanti vinum vaenit... ii sunt qui faciunt de vino aquam, cum Dominus Jesus contra aquam in vinum verterit.

329. *Quae aquae non exstinguunt incendium?* Marinae, idque propter salsedinem, quae igni quasi vires subministrat.

330. *Quae aqua e terra in coleum ascendit?* Lacrymae piorum, *quas in suum utrem colligit Dominus, inprimis viduarum...*

208. *Quinam lapis... ferri ignisque contemptor est?* Adamas; qui ne ferro quidem cedit...; solo autem hircorum sanguine calido dissolvitur... Nullus autem adamas corde saxeo peccatorum durior. Hoc igitur cor ferream... emollit sanguis Christi, sanguis illius agni candidi.

590. *Mitsoda Kő drágább? A' Malom-kő, a' melly által az élet táplál-tatik. Kedvetlen a' Malom zörgés de hasznos: Devitat quicumque molam, fugit ille farinam.*

603. *Mitsoda tsudálatos Vizek vagynak? Igen tsudálatos a' Nitus-vize, melly Egyiptom földét meg-öntözi 's termékennyé tész; Indiában az Indus-vize, a' melly nem tsak meg-öntözi, hanem bé-is veti...*

606. *Mellyek a' Halál Követei? A' Vénség, Nyavalyák, történetek. Egy Ember frigyét tett vólt az Halállal, hogy az Halál addig utánna nem mégyen, mig Követei által meg-nem izeni. Ebben bizván, vigon töltötte ide-jét minden testi gyönyörűségben, utól-só végéről nem. gondolkodott, 's azon-ban eleibe áll az Halál, hogy elvigye. Panaszol az Ember, hogy nem állott fogadásának. Követeit előre nem küldötte? Igen-is, a' mit ígért a' Halál, bé-töltötte, ugy felelt: Mert mikor az előtt hat Esztendővel hideg-lelésbe vólt, azután fő-fájásba, oldal-nyila-lásba ...ezek mind az ő Követei vóltan-ak...*

615. *Mitsoda Nyavalyát nem-lehet el-titkolni? Az Hurutot, a' Szeretetet. Mert mint a' tűz vagy füst, vagy melege, vagy fényessége által, magát ki-jelenti. Ugy ezek-is jelt adnak je-len létek iránt.*

621. *Mitsoda vagyon több az embe-rek között? Orvos. Az 'Emberek mind orvosok akarnak lenni; mindnyájan akarják gyógyítani a' mások erőtelenségeiket; de a magáét senki sem.*

622. *Mitsoda mesterségnek hisznek könnyen az Emberek? Az Orvosi mesterségnek... holott a' hazugság egy helyt nem lehet károsabb mint itt...*

624. *Mikor vagyon roszszul dolga az Orvos Doctomak? Mikor másnak jól vagyon dolga.*

625. *Hány ábrázatja vagyon a' Medikusnak? Azt mondják, három:*

206. *Qui lapis preciosissimum? Molaris, cum eo ad vitae humanae usum carere neutiquam possimus. Ego molarum stridoribus vehementer offendor. Atqui sine molis non licet vivere. Devitat quicumque molam, fugit ille farinam.*

332. *Nilus in Aegypto... (333) agros Aegypti foecundat... Indus fluvius... non aqua solum irrigat, sed et magnam secum vim seminum, frumenti, similiumque dicitur deportare, atque ita agros conserere.*

1188. *Nuntii mortis quot sunt? Hu-go hos tres recenset: Casum, infirmitatem, senectutem... Quidam cum morte paciscebatur, ne se improvisum opprimeret, sed mitteret prius, qui marieret quique indicaret ipsam appropinquare. ...his pollicitationibus fretus, idem elatus, animo securo vitam egit, cumque minime metueret, ecce mors ipsum ablatum adest. ...miser ille ...queritur graviter, se praeter datam fidem ...abrupti ...neminem enim adfuisse, qui ipsius adventum praenuntiarit. At contra mors, plurimos ad ipsum ablegatos demonstrat. Nonne et annis ab hinc sex febris laborasti,... saepe cum tussi capitisque doloribus es conflictatus?*

1108. *Quinam morbi celari non possunt? Pervulgata vox est, qua negamus, amorem tussimque celari posse, quod hujusmodi sint morbi,... ut invitatis nobis sese prodant. Quis enim celaverit ignem, Limine qui semper proditur ipse suo?*

1092. *Quaenam ars seu facultas est, cujus plurimi sunt professores? Medicina (Következik az ismert anekdotának egyik változata.) 1903 Quidam ex patribus: In mundo omnes volunt esse medici, omnes volunt aliorum infirmitate curare, nemo suas.*

1091. *Quaenam illa ars est, cui omnium facillime creditur?... Medicina..., cum sit periculum in nullo mendacio majus.*

1101. *Quando medici omnium pessime habent? Cum reliqui omnium optime.*

1097. *Medicus quot habet facies? Tres medicus facies habet: unam*

mikor az Beteghez mégyen, mint ha Angyallépnék-bé az ajtaján; mikor meggyógyítja, úgy betsülli, mint az ISTENT; de mikor osztán el-mégyen jutalmat kívánván, úgy nézik, mint az Ördögöt. Azért *Medicus trifrons*, három képe nagyon az Orvosnak. Ez okon helyes az ő Régulájok: *Accipe, dum dolet*. Mikoron fáj a' betegnek, viseld gondját erszényednek: *Est medicinalis Medieorum regula talis: Ut dicant, da, da, cum clamet languidus ah! ah!* Ez az Médikusok' Regulája: mikor kiált Beteg szája, akkor mar-kát Arany szállja.

626. *Mi kívánatik az új Médikusnak?* Uj temetőkert. Köz-beszéd az: *Nem tudós Orvos Doctor az, a' ki elsőben harmintzat meg-nem öl.* Még pedig, a' mi nagyobb, nem-is tsak büntetetlen, hanem fizetésért... Bóldogok azért a' Médikusok, mert a' kiket meg-gyogyitanak, azok mindenek előtt forognak s őket ditsérik; a' kik körül pedig Mesterségek hibázik, azok a' föld-alá takaríttatnak, hogy meg-ne esmértessenek...

Nem folytatom tovább az összehasonlítást, Aki nem restelli a fárad-ságot, *HEIDFELD* terjedelmes gyűjteményéből bizonyára még jócskán megszerezheti a fenn közölt párhuzamos helyeket.

A fenti összehasonlításból látszik, hogy *BOD PÉTER* anyagának összeválogatását olvasóközönségének érdeklődési köréhez szabja. Előadása nem egyszerű fordítás: legtöbbször rövidebben, de ahol szükségét látja, bővebben adja elő mondanivalóit az eredetnél. A példákhoz fűződő tanulságot sem mindig veszi át *HEIDFELD*-től. Gyakran maga vonja le a tanulságot a példákból. Ahol alkalom nyílik rá, a magyar életből és történelemből is merit. Így a 110. kérdésben, ahol a legerősebb emberekről van szó, Toldit is főlemlíti: „Ehez hasonló volt *Toldi Miklós* Magyar-Országban, a' ki az erős Vad-Bikát farkánál fogva oda vonta, a' hová akarta”. A 477. kérdésben a nagy mécenások közt Mátyást hozza elő: „Mátyás király sok tudós embereket nagy betsületben tartott.” Anekdótái közt vannak olyanok is, melyek magyar származásra vallanak. Ilyen pl. a ravasz prókátor anekdotája, ki vonakodik hamis ügyet föl vállalni, de végre mikor nagy summa arany pénzzel kínálják, melyekre Szent László fegyveres képe volt verve, így kiált föl: „*Ennyi fegyveresnek ki állhatna ellene, raboddá tettél!*” (129. l.). Az imádságról szólva elrettentő például említi fel az egyszeri embert, aki így könyörgött: „*Mi Atyánk, ki Szólga, viselj gondot a' lóra. Szenteltessék meg a' te neved.* Hát mit főznek ebédre? *Jöjjön el a' te Országod.* El ne cseréld a' kártyát stb”. (6. l.) Előadását gyakran fűszerezi magyar közmondásokkal: *A' nyomtató ökörnek ne kösd*

quando rogatur, Angelicam: mox est, cum juvat, ipse Deus. Ast ubi curato poscit sua munera morbo, Horridus apparet terribilisque Satan. Ergo, Accipe dum dolet, ut medieorum filii in ore est... Est medicinalis medicorum regula talis, Ut dicunt da, da, cum clamet languidus ah! ah!

1099. *Hinc illud pervalgiatum: Novo medico, novo opus esse sepulcreto. Et, nullum medicum esse peritum, nisi triginta homines ad orcum demiserit. Et cum illud faciunt, insuper mercedem exigunt. Niocles ejusmodi medicos felices affirmabat.*

1100. *Quoniam successus eorum solintueretur, errores autem eorum telus operiret.*

fel a' száját (15. l.) *a' vas-szeg magát ki-mutatja a' 'sákból* (32. l.) *Nem oda vág, a' hová néz* (62. l.) *Mond-ki az igazat, 's bé-török a' fejed* (72. l.) *Jobb ma egy Veréb, mint hólnap egy tuzok* (114. l.) *Zavaros vízben fogják az hallat* (126. l.) *A' kinek ideje vagyon, élete vagyon* (155. l.) *Nin-tsen Rósa tövis nélkül* (169. l.) stb. Némely közmondást találósmese formában közöl: *Mi kövériti-meg a' Szántó-földet?* A' Gazdának nyoma. (127. l.) *Gyertya Világnál mit nem jó választani?* Posztót és Feleséget, mindenikben megtsalakozhatol. (41. l.) (Szatmárme gyében ilyen formában ismerik: *Lámpavilágnál szépet, harmaton jó füvet nem kell nézni.*) *Kiről mondják: egyszer pirul, sokszor sárgul?* A' ki kölcsönt kér (125. l.)

Külön figyelmet érdemelnie a *Szent Hilarius* nyelve: ez a fordulatós, népies szólásokban gazdag stílus. Régi magyar nyelvünkben *PÁZMÁNY* nyelvét kivéve ritkaság a szójáték. *BOD PÉTER* a szójátékot is kedvel: sok asszony férjének nem „fél-segítője”, hanem „félszegítője” (37. l.) „az Dynásták-is Dánisták” (106. l.) Népi eredetű szójáték: *Melyik Vallás nehezebb?* A' kár-vallás (8. l.) Számos ritka vagy másutt nem található tájszót is használ: „A' szív forrás; a' nyelv *tsorgó*, a' mi benne vagyon, azon *ki-tsoronkál* a' piatzra (27.) Az ededelnek... a' *sonkolyossa* mégyen ki a' veríték által (30.) ...meglátta benne *el-vájult, agastán*, halálszin, rántzos ábrázatját (52. l.) A' Kakas ha meg-gyözi társát, mindjárt *ki-kikirli* győzedelmet (68.) ... titkon a' Juhokat meg-ölögette 's *ellegette* (= eszegette 75. l.) A' Lélek test nélkül nem *egertsél* a' földi dolgokon (95. l.)... az *őszi harmattól* (= dér) meg-süttetett lengedező falevél (99. l.)... a' költött dolgoknak homályában *baglyoskodtanak* (111. l.)... A' Bika *ökleldezett*, az Egér nevette (152. l.) A' ki... rendes hivatalját nem követi, azt el-borítja a' *paisos* szegénység (154. l.)

Feladatomon túl vinne e kérdés további vizsgálata. Valószínű, hogy a *Szent Hilariusnak* nem egyedüli forrása *HEIDFELD* műve. Meríthetett imitt-amott más szerzőtől is. De kútforrásai közt mindenesetre szerepel a magyar szájhagyomány is.

A Székelyi gr. Majláth család előnevéről

Dr. Karácsonyi János püspök, 1925 jul.-ban (*Pásztortűz*) mutatta ki a gr. Majláth-család eredetét: a maroszekei Székely-család egyik tagja a XVII. sz. ban örökbe fogadás útján került a horvát eredetű Majláth-családba. Az így keletkezett Székely-Majláth névből az első rész, nemesi előnévvé változott, tehát *-i* végződést vett fel s idővel, eredeti jelentésének elhomályosodásával *Székelyi*-vé alakult.

Karácsonyi bizonyításainak helyességét mutatja az a körülmény, hogy a *székely* névnek *székkel* alakváltozatát, épen a XVII. sz. derekáról, bizonyítani is tudjuk. Így: *Szinnyei Magyar Irók Élete és Munkáinak VIII, 971* hasábján látom, hogy *Medgyesi Pál* egy 1653-ban Sárospatakon megjelent művének hosszú címében is így használta: ... *Székhelek ispánja* ...

Dr. Bitay Árpád.

Moldvai magyar kath. egyházfőgondnokság létesítési terve 1700 tájt

A *Revista Istorică* 1926. jul.–szept. számában (193–199 l.) I. C. Filitti egy érdekes olasz oklevelet közöl. Ez egy olyan tervről tudósít, melynek megvalósulása üdvös hatással lett volna moldvai magyar véreink sorsára.

Az oklevél keltét közelebről nem határozhatjuk meg. A külső és belső körülmények egybevetése alapján a XVII. sz. utolsó éveiből keltezhetjük. Szerzője is ismeretlen. Filitti szerint talán Duca vajdának Wolf András nevű titkára írta. Szerintem azonban ez a feltevés egyáltalában nem valószínű. Az oklevélbe foglalt jelentés Moldováról és a moldvai kath. egyházzal valószínűleg a bécsi pápai nunciusszá számára készült.

A jelentésnek mintegy fele a moldvai románság eredetével, nyelvével, egyházi és politikai állapotával foglalkozik. Második felétlen őszintén mutat rá a moldvai kath. egyház bajaira és szükségleteire. Hangsúlyozza, hogy „Moldvában egész falvak vannak magyar katolikusokból („villaggi interi d’Ungari cattolici”), akik olyan jó és buzgó keresztények, hogy valósággal megcsigá az ember szíve, ha látja, hogy bár rossz lelki gondozásban részesülnek, a fejedelemtől is jobban tisztelik és szeretik” a nem épen mindenben példás viselkedésű olasz pátereket. A többi orvosolni való felsorolása után gyakorlati javaslatokat tesz a bajok megszüntetésére: A tekintélyüket veszített olasz minoriták helyére a nevelés és tanítás terén kiváló jezsuiták vagy a foglyok kiváltásán buzgó trinitáriusokat kell behívni. A legfőbb dolog azonban az, hogy az egyháziaknak „világi főt kell adni egyházfőgondnok minőségben” („instituirii un capo secolare, come procuratore della Chiesa”). Ez legyen a fejedelem előtt tekintélyes, feltétlenül lelkiismeretes ember, aki magára venné az egyház javainak és jövedelmeinek gondját, szabályt, szervezetet dolgozni ki a kezelésükre, visszaszerezné s gyarapítaná az elzárlogosított vagy elbitorlott javakat, gondoskodnék a papság megélhetéséről. Ezzel elvonná őket minden eltévelyedési alkalomtól s teljesen a lelkiekkel való törődésre foghatná őket. Havonként jelentést tenné a kongregációnak az atyák helyzetéről s javasolhatná a meg nem felelő lelkipásztoroknak Rómába való visszahívását és másokkal való kicserélését.

A kérdés személyi részét is felveti. „Erre az állásra itt Moldvában nincs alkalmas személy, mivel a katolikusok vagy szegénysorsú, vagy legnagyobbrészt földművelő emberek.” Erdélyből ketten jöhetnek számba: *Apor gróf és Mikes gróf*. Nyilvánvaló, hogy itt Apor Istvánról és Mikes Mihályról van szó. Apor azonban nem nagyon kedvelt ember Moldvában, ahol adóügyek miatt sokan neheztelnek rá. A fejedelemmel s az ország nagyjaival sincs valami jóban, élénk részt vett „hazája kormányának politikai ügyeiben s (amennyire ismerem) el se vállalná ezt a terhet”. Mikes ellenben az említett szempontokból is kitűnően megfelelne. Nemes, jószívű; nagy tekintélyben áll a moldvai vajda és főurak előtt, sokat érintkezik Moldvával, ahol szeretik s bőkezűségét emlegetik. Bizonyára vállalná is ezt a tisztséget, ha (a címzett útján) a pápa nevében felszólítanak s ha a császári felséget is felvilágosítanák, hogy ő is buzdítsa a maga részéről.

Eddig szól a jelentés. A történelemből tudjuk a többi s mélyseges sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy ez a vallási és nemzeti szempontból szép, életrevaló s moldvai véreink életére s további sorsának alakulására oly végtelenül üdvös lehetőségeket nyújtó terv csak terv maradt... *Azonban az okmány szavai és szövege mögött egy nagyon tanulságos megállapítás rejlik: Az Erdélyi Római Kath. Státus történelmi szerepének és életrevalóságának ünnepélyes hangsúlyozása.* Mert az erdélyi múlt, az erdélyi katholicizmus történetének ismerője előtt bizonyításra sem szorul, hogy ennek a sajátosan erdélyi intézménynek, szervesen fejlődött történelmi alakulatnak a példája lebegett a moldvai katholicizmus sorsán töprengő ismeretlen szerző előtt. Mert hogy az erdélyi viszonyokat csakugyan személyes tapasztalatból jól ismerte, az kitűnik pld. az Aporról adott jellemzéséből is, amely apró részletekig megegyezik a róla szóló okleveles adatainkkal. A tekintélyes főurak, a világi elem szervezkedése és a más vallású fejedelmi udvar előtt való tekintélye áldásosan védte meg és fejlesztette a kath. vallás intézményeit a fejedelmi Erdélyben. Hasonló intézményt akart tehát létesíteni Moldvában is. Az Erdélyi Róm. Kath. Státus világi elnökének megfelelő főgondnoki állás lett volna az első lépés.

Dr. Bitay Árpád.

A csángó név első értelmezője

A moldvai magyarság e. tanulmányom* megírásakor még nem ismertem Teleki Domokos gróf művét: *Reisen durch Ungarn, übersetzt durch L. v. Németh. Pest, 1805.* Mikor a mult év nyarán véletlenül kezembe került ez a nagyon érdekes könyv, csodálkozva láttam, hogy a 100. lapján már ott van a *csángó* névnek az a ma egyedül helyesnek tartott értelmezése, amelyet a magyar nyelvtudomány – annyi laikus próbálkozása után – a XX. sz. első éveiben adott: „...*Tsángó (das heisst Herumziehende) weil sie ihre Wohnungen schon mehrmals verändert haben.*”

Mindez persze mit sem von le a XX. századbeli értelmező érdeméből, mivel Teleki Domokos művét ő sem ismerte; csupán egy érdekes bizonyosság amellet, hogy a rendkívül differenciálódott tudományos munkának – emberi voltunk gyarlósága miatt – néha hosszas fáradsággal kell kitermelni olyan eredményeket és megoldásokat, amelyekre már egy-egy előd is eljutott.

Dr. Bitay Árpád.

Még egy bizonyíték a *Supplex Libellus* kifejezés igazi értelmé mellett

Az EISz 1926. évf.-ban (186–187 l.) mutattam volt ki, hogy nem a magyarság nevezte el gúnyolódásból *Supplex Libellus-nak* az erdélyi románságnak azt a nagy emlékiratát, amellyel az 1791-iki erdélyi országgyűléshez fordult, hanem ez a kifejezés az erdélyi stílus curialis és jogi terminológia elfogadott, általánosan használt terminus technicus volt. Hisz, többek közt 1591-ben így nevezték a

* E. I. Sz. 1926. 2. sz.

százok egyik nagy nemzeti ügyük védelmére kifejtett adatgyűjteményüket s ugyanezzel a címmel jelölték a XVIII. sz. derekán egy másik, hasonló tárgyú emlékiratukat is, amellyel Mária Teréziához fordultak.

Az alább közlendő újabb adat még jobban kiszélesíti ennek a kifejezésnek előfordulási területét és kereteit, amennyiben bebizonyosodik, hogy Északon, Dániában is, épen olyan otthonos volt, mint Erdélyben.

A D. A. Sturdza tiszteletére kiadott román emlékkönyv (*Prinos lui D. A. Sturdza*, București 1903) 296–299 lapjain Iorga 1591-ből, tehát épen az erdélyi százok első Supplex Libellusának az évéből, közli egy Dániába vetődött kalandor havasalföldi trónkövetelőnek, – akik 1600 táján valósággal elárasztották az európai udvarokat, ahol hangzatos címekkel (pld. jalomiczai őrgrof, stb.) igyekeztek maguk iránt bizalmat kelteni (l. Iorga Pretendenți români...” c. tanulmányát a Román Akadémia értekezései közt.) – a dán királyi tanácsosokhoz és a királyi helytartótanácsához írott (helyesebben íratott) 2 latinnyelvű kérését, amelyben támogatást, a mindennapi élet fentartásához szükséges kegyes adományokat kér. Nos, ebben a dán jogi szakműveltségű, az ottani stilus curialist ismerő emberektől megfogalmazott és megírott kérdésben többször is előfordul a *Supplex Libellus* kifejezés, amellyel épen a szóban forgó kérést jelölik és értik.

Mindez tehát világosan mutatja, hogy a kifejezés éretlméről 1926-ban felhozott érveim helyesek. Az akkor kifejtettek most csak annyiban bővülnek, hogy ez a kifejezés nemcsak Erdélyben volt bevett és szokásos, hanem Dániában is, tehát valószínűleg az egész latinos műveltségű Európában.

Dr. Bitay Árpád.

Magyarizmusok egy 1701-ből való román levélben

A fentebb említett „Prinos lui D. A. Sturdza” (București 1903) c. emlékkönyvben, amelyet a román tudósvilág adott ki D. A. Sturdza 70-ik születésnapja alkalmából, *Al. Lepădatu* egy 1701-ből kelt román levelet közöl „Pater Ianoș” c. tanulmánya keretében.

„Pater Ianoș” gazdag g. kel. kereskedő volt, Brassóban 1700 táján, amikor az erdélyi g. kel. románság egy része, a Habsburgok ősztönzésére s a magyar jezsuiták buzgólkodására, elfogadta a Rómával való vallási uniót s g. kath. lett. Ezt a nagy történelmi lépést a románság tulnyomó g. kel. többsége fájjalja, mivel ezzel, szerinte, legalább is a vallási és szellemi élet síkján, megbomlott a románság egyisége. Azt azonban egyhangúlag elismerik, hogy művelődéstörténetileg nagyon hasznos következményekkel járt az egész románságra nézve, hiszen az unio kimondása után külföldi egyetemeken, főleg Rómában tanult g. kath. papság, az u. n. latinos iskola dolgozta ki a románság teljes művelődési, nyelvtörténeti, történelmi stb. aspirációs programját.

„Pater Ianoș” 1701. III.13-án Gyulafehérvárról (szlávok románsággal: Belgrad, Bălgrad) írott levélben figyelmezteti az akkor Bécsben időző s az unio-ügyét rendező Athanasius püspököt, hogy ő, mint híhű g. keleti, sokakkal együtt ellene van a Rómával való uniónak s kéri, hogy őket is tájékoztassa mindenről.

Ez a levél sok érdekes magyarizmust tükröz vissza. Általában mondhatjuk, úgyhangzik, mintha magyarból fordították volna románra, pontosan követve a magyar nyelv fordulatait s a magyar szavak és fordulatok mintájára használva – többször nagyon is szokatlan románsággal – a román szavakat. Szóval olyanformán hangzik a „Pater Ianoș” román levele, mint pld. Brodarich latin kronikája. Magyarul is kell tudni hozzá, hogy az ember megérthesse. Ezért van aztán, hogy a közlő (*Al. Lepădatu*) meg-megjegyzi zárjelben: sic. Ezeket pedig rögtön értelmezhetjük, ha a magyar nyelvvel hasonlítjuk össze.

„Nu te întări ca să, iai slavă lumească” (308. l.) Ne *erőlködjél* (iparkodjál) azon, hogy világi dicsőséget végy. Az „a se întări” ige teljesen szokatlan ebben

az értelemben. „A se sili, strădui” stb. használatos helyette. Az „a se întări” u. n. „décalque” (utáztat) a magyar *erőlködni* után. Különben az „a întări” ige (a *tare-erős* melléknévből) ezt jelenti: erősíteni, megerősíteni.

Află-ne aici des. (308. l.) Találj meg bennünket itt gyakran. A néhol még most is hallható: vlkit levéllel megtalálni.

Mácar de-i va *járčalui* împăratul... (u. o.) Mégha körül is fogja *cirkálni* (megkörnyékezi) a császár őket (t. i. a g. kel. román nemességet). A latin-magyar *cirkálni*.

Az „artrăle credinței” (307 l. hitcikkelyek) kifejezés lehet a kor latinos-magyaros vonású terméke is, de valószínűbb, hogy a g. kel. egyházi terminológia görögös virága. Az „artrăle” u. i. nem más, mint az *articulus*-nak megfelelő görög *άρθρον* romános többese.

De érdekes kérdés maga a „Pater Ianoș” név is. A név második része a magyar „János” minden hangtani változás nélkül. Romános hangtani változással ha nem is: Iân –, legalább Ianoș v. Ianăș (laneș) alakot várnánk. Az első rész, a „Pater” pedig a macedo-román és görög eredetű erdélyi kereskedők u. n. „kompánia” szervezeteivel függhet össze. A szebeni, brassói, belényesi, miskolczi, kecskeméti, pesti, bécsi, keletporoszlói ilyen kereskedő-kompániák életét közelebbről is ismerjük. A XVI–XVII. sz.-ban az erdélyi fejedelmek többször megerősítették az erdélyiek szervezeti szabályzatait. (A törökök elől Miskolcra menekült macedo-román kereskedő családból származott Șaguna András). Az erdélyi „kompániák” gazdag családjai idővel teljesen beolvadtak a románságba. Ebből a talajból nőtt ki „Pater Ianoș” is, aki épen belevéne a tanuskodása szerint, magyarul is jól tudott. Sőt a magyar nyelvnek még nagyobb jelentősége is lehetett a „Pater Ianoș” családjában. A fenti levele u. i. vejenek a pecsétjével ellátva olvasható a Román Akadémia kéziratok között (Lepădatu i h., p. 305, 3. j.). Ez a pecsétnyomó pedig a következő felírást viselte: *Dindăr Dénes*. Teljesen magyar topikával, hangtani és helyesírási külsővel. Pedig Dindăr Dénes a havasalföldi vajda, Brâncoveanu (1688–1714) egyik titkára volt. Nyilván azért, mivel több nyelvet tudott. Apósával együtt ő is erélyesen harcolt a Rómával való vallási unio ellen. Brâncoveanu vajda pedig még az angol diplomácia segítségét is kikérte erre a célra.

Dindăr Dénes apósával egy népi rétegből származhatott. Az ő keresztnéve is teljesen magyar, mint az apósáé. A Dindăr nevet pedig balkáni, török eredetűnek tartom. Din „moh. Religion”, dintar „Mohammedaner” (G. Weigand, *Balkan-Archiv*. I, Leipzig 1925, p. 242).

A Balkánról származott kereskedő-családban érthető volna ez a név, ami a magyar Török, Böszörmény(i) stb. neveknek felelne meg.

A Pater Ianoș és Dindăr Dénes neve, a Pater Ianos levele és a Dindăr Dénes pecsétnyomója arra hívják fel a figyelmünket, hogy a magyar nyelvnek tanulságos szerepe volt az u. n. erdélyi görög kereskedő kompániák életében.

Dr. Bitay Árpád.

Hol keressük a Balassi Menyhárt áruhatatásáról irt Comoedia szerzőjét?

A *Magyar Nyelv* 1927. évi 9–10. fűzetében (541–547 l.) Farkas Gyula *Balassi Menyhárt áruhatatásának szerzője* c. cikkében a szerzőség vitaanyagának rövid ismertetése után arra az eredményre jut, hogy „azonos nyelvjárás, egybevágó életkörülmények, jellegzetes írói fejlődés és egyéniség mind amellet szólnak, hogy a Comedia szerzője *Bornemissza Péter*”. Ugyanezt a véleményt vallja *Balassi Menyhárt áruhatatásának szerzője* című cikkében (Magyar Nyelv 1928 évf. 3–4. és 5–6. sz.) Vitéz Házi Jenő is, aki alapos történeti kutatások alapján szintén Bornemissza Pétert gondolja szerzőnek, mert – mint Horváth János megállapította – a Comedia szerzőjének Balassi legbensőbb környezetéből kellett ki-

kerülnie, aki közelről szemlélte minden gonoszságát, „hozzátartozásának kárát látta és Comédiájában utólag személyes bosszúból akarta kipellengérezni”.

Anélkül, hogy a „hipotézisekben oly gazdag magyar irodalomtörténetírást egy újabbal” akarnám terhelni, a Comedia szerzőjét nem Bornemissza Péterben keresem. Ténynek fogadva el Toldy Ferenc (Magyar költők élete, I. 62) Színyei József (Magyar írók élete és művei, I. 1232) egykorú történeti forrás-műre nem utaló azon adatát, hogy Bornemissza Péter 1565-ben Balassi Menyhárt udvarában tartózkodott, bár ez az ungvári időzés nem volt hosszabb idejű (Dézsi Lajos: Jegyzetek a R. M. Költők Tára VII. kötetéhez, 395 l.), minden-esetre értesülhetett Balassi legbensőbb embereitől úruk cselekedeteinek legapróbb részleteiről. Ez alapon igen tetszetős a Bornemissza Péter szerzőségének feltevése. Aki azonban figyelmesen elolvassa a Komédiát, feltétlenül arra a meggyőződésre jut, hogy a Komédia szerzőjének oly embernek kellett lennie, aki nem másnak elbeszéléséből ismerte, de közelről látta minden gonoszságát, látta hosszú időn át és állandóan, aki ismerte nemcsak Balassi, de családja többi tagjainak életét, aki alaposan tájékozott nemcsak erdélyi, de magyarországi dolgokban is, aki magyarországi második választott János királynak volt a híve, akit érzékenyen s fájdalmasan érinthetett Balassi árultatása, aki irodalmilag tanult, olvasott ember volt, mit a Paulus Joviusra való célzás sejtet, akinek „jó tollforgató embernek is kellett lennie”. Bornemissza Pétert, akinek egész élete s írói működése úgyszólván csak vallási téren mozog, Balassi Menyhárt árultatása nem érinthette annyira, hogy „Balassit s egész fajzatát” pellengérré állítsa s hallomás, rövid ideig tartó adatgyűjtés alapján, ily hű jellemzést róla nem adhatott. Ily éles maró gúnnnyal csak az írhatott, aki „hozzátartozásának kárát látta”.

Hosszú volna felsorolni a Komédia adatainak a történettel való pozitív egyezését, de Balassi, Bebek s a Kendiek összeesküvése, a „hitlevél adása”, Izabellának étető méreggel való megölési terve, Balassi Menyhárt árulása, az összeesküvők legyilkolása, Balassi lelkiismeretfurdalása, félelme János Zsigmondtól s az erdélyi udvartól, a moldvai kaland, a tokaji szürettrablás, felleiségének, gyermekeinek elvesztése, kiszabadításuk ügyében tett lépései, Zay Ferencsel való kapcsolata, a székelyek galád cserbenhagyása, Balassi gonoszságainak, árulásainak felsorolása, Ferdinánd s a török császár közti békepontjainak, az árulás folytán megnyert váraknak s jövedelmüknek pontos ismerete, a várak feletti alkudozások élénk leírása, – általában véve a darabban lépten-nyomon felbukkanó történeti vonatkozású dolgok mind arra mutatnak, hogy olyan ember írhatta, aki alaposan tájékozott volt mindenről s mintegy az események középpontjában állva, mély perspektívát tekintett át kora állapotain.

Ily epébe mártott tollal csak olyan ember írhatott, aki lelkes, odaadó híve volt János Zsigmondnak. Balassi árultatásának idejéből (1562. I. 13. L. Tört. Tár 1880. 688. l.) maradt fenn egy levél, melynek minden sorát nemes harag tüzei Balassi árulása miatt: „Elfelejtkezvén az ő felségéhez való kötelékről, kapitánya, főszolgája lévén 3 jeles erősségével, Zatzmárral – ágyúival, porával, golyóbisával, minden hadakozó szerszámával rettenetes iszonyú gonosz cselekedettel ő felsége mellől elállott s Ferdinánd szolgája lött, hiveit szünetlen neki esküdteti, szolgálit kergeti, jövedelmét, pénzét, Cementit ezüstivei, aranyával magának foglalt, kiért még a gyermek is Erdélyben rettenetes áruló névvel illeti, az hatalmas Uristen, ki minden gonoszt természet szerint gyűlöi, sanyarúképen megbünteti, úgy, hogy hiszem az Uristent, hogy a magyar nemzet között örök emlékezet léssen, jóllehet szánya az Uristen, az szegény községnek, nyomorult hazának nem kicsiny romlásával leszen, kinek az ő telhetetlen gonoszsága adott okot s békétlen erkölce, kiről sokszor az előtt akarván csendességben tartani az ő felsége hiveit, szoltam neki, kértem, szorgalommal, szeretettel, hogy határában tartsa magát, ne adjon hazánk romlásának okot, kit im most teljességgel hátravetvén veszedelmes háborút mozdított, kit az Uristen az ő szent tanácsával vesze-

delmére fordítson.”

Ilyen keserű haraggal telített lelkiállapota lehetett annak is, aki a *Comediat* írta. Leghűbb jellemzése Balassinak ez a levél, mely fényesen igazolja, minő hatást váltott ki árulása az erdélyi udvarban. Írója *Csáky Mihály* kancellár, kiskora óta Izabella, majd János Zsigmond hive, aki állandóan Erdélyben élt, nagy ész, mély belátású államférfiú, nemzetét s intézményeit ismerő, kormányzásra termett bölcs udvari ember. (Jakab Elek: *Kolozsvár története*, II. 193 l.) Fiatalabb éveiben nagyváradi kanonok volt, majd a papságot odahagyva, János Zsigmond udvarának lett cancellárja. Igen kedvezően írnak róla az egykoriak mind, de különösen a történetíró Verancsics Antal, kinek egyébként nagybátyja volt. Verancsics kezdetben Izabella pártján állt, de 1549-ben áttért Ferdinánd hűségére, azonban Csákyval állandó összeköttetést tartott fenn s különösen értesítették egymást az eseményekről. A *Comédia Paulus Joviusra** való célzása is megmagyarázható Csákyval kapcsolatban. Paulus Jovius történeti művét Csáky Verancsics révén ismerhette, aki 1548 május 22-én Velencéből ír Joviusnak s megemlíti, hogy az elmúlt évben (1547) olvasta *Hist. libri XXVIII.* című könyvét, de mivel a magyarokra vonatkozólag sok hibás adatot talált, helyreigazítja azokat, így többek közt a *Comediában* említett Balassi Menyhárt-féle összeesküvést (*Magyar Tört. Eml. II. o. II. k. 178 l.*). Jól ismerhette a Balassi-család többi tagjának viselt dolgát is, mert 1557-ben vagy 1558-ban rokonságba jutott Balassival, amennyiben Csáky Mihály testvére, István, felesége enyingi Török Kata volt, míg enyingi Török János ez évben vette feleségül Balassi leányát, Borát, miután nejét, Kendi Annát, lefejeztette. Csáky Mihály egyik rokona, Csáky Pál pedig 1562-ben Ferdinánd vezéreinek, Zay Ferencnek s Balassi Menyhártnek fogságába esett s így a Csáky-családnak ezért is volt oka gyűlölni Balassi Menyhártet.

Az a feltevés, hogy a *Comedia* szerzője unitárius hitű volt, szintén kapcsolatba hozható Csákyval, aki élete végén hajlott a „*Socius tanításához*” s unitárius lett.

A felhozottak alapján nem akarom állítani, hogy a *Komédia* szerzője Csáky Mihály volt, csak azt, hogy olyan férfiú írhatta, aki az erdélyi udvarban, a politikai világ zajosan változatos légkörében élt, aki személyesen, huzamos időn át ismerte Balassit s élete legintimebb részeit, előkelő politikai szerepet töltött be s talán unitárius hitű művelt, tanult fő volt. Már *Bodnár Zsigmond* is annak a gyanujának adott kifejezést, hogy írója „valószínűleg magasabb állású volt” (*Magyar irod. tört. I. 471. l.*) Az erdélyi udvarban kereste a szerző *Böszörményi Sándor* is a Balassi *Komédiáról* c. értekezésében (Bpest 1909) s Komjáti Békés Gáspárt tette meg annak. Belső, tárgyi bizonyítékai ugyan neki sincsenek, mint nem azok az általam felsoroltak sem. Véleményem szerint olyan irányban kellene kiterjeszteni a kutatást, nem lehetett-e szerzője az a – talán Csáky Mihályhoz, esetleg Balassihoz közelálló, az erdélyi udvarban élő – *Szotyori Gáspár*, akit Zsombori László XVIII. sz. költő, családi hagyomány alapján, a Balassi *Komédia* szerzőjének tart. (V. ö. Dézsi: *Jegyzetek a R. M. K. T. VII. K. 412 l.*) Sajnos, e téren végzett kutatásom (1916) eddig eredménytelen volt s Kemény József grófnak és Mike Sándornak az Erdélyi Múzeum kolozsvári levéltárában fellelhető értékes genealogiai táblázatai sem tudnak ez időben (1540–1569) szereplő Szotyoriakról. Hiszem azonban, hogy az ilyen irányban meginduló módszeres kutatás eredményre vezet. Felhivom tehát figyelmüket az *erdélyi kutatóknak*, hogy az ottani levéltárakban rejlő gazdag, kiaknázatlan anyagot átvizsgálva, szerencsés kézzel adjanak nevet annak a *Névtelen*-nek, aki e kiváló művet írta.

Csáky Mihály idézett levelével kapcsolatban szükségesnek tartom még annak megemlítését, hogy a *Comédiában* szereplő *Kasza Mátvás* is valóban létező alak volt s talán azonos a Csáky Mihály levelének elején említett *Kaza Mátvás*-sal.

Ujvári Gyula.

* Valkai András verses krónikáiról 1573-ban megjelent *Chronica*-ját, mely Joviusra hivatkozik, Csáky Mihálynak ajánlotta (Szabó K.: *RMK. I. 48 l.*).

A berlini első internacionális pedagógiai kongresszus.

1. A nemzetközi tanítóegyesületek története.

Meglehetősen régi az a törekvés, mely a világ pedagógusait nemzetközi együttműködésre akarja összefogni. A tanítóegyesületek internacionális munkájának világháború előtti történetéből a következő adatok állanak rendelkezésünkre. A legelső internacionális csoportosulás 1872-ben és 1874-ben jött létre Saint-Imierben (Svájc), követte ezt egy másik alakulat 1885-ben Le Havreban és egy harmadik 1900-ban Párisban. A békés világnak legutolsó ilyen kísérlete volt a belga Ceudde-től 1905-ben létrehozott nemzetközi pedagógiai tömörülés. A háború előtti nyugalmasan dolgozó lelket azonban egy ilyen internacionálizmus nem tudta egy eszmében összeforrasztani s azért munkája jelentősebb eredményekre nem is tekinthet vissza.

Annál élénkebben ébredt fel a vágy a háború utáni ziláltságból kivezető utat kereső pedagógiában egy nagy nemzetközi szervezet eszméileg is megalapozott kiépítésére. Ebben az irányban nem egy kísérlet történt és szenvedett hajótörést. Az antantállamok pedagógusainak 1919-ben Belgiumban alakított nemzetközi csoportosulása természetesen nem lehetett életrevaló, mert – az internacionálizmus gondolatával szöges ellentétben – a központi hatalmak pedagógusait magából kizárta. Hasonlóan egyoldalú szempont vezette 1920-ban a bordeauxi „Fédération des Membres de l' Enseignement”-t, amely igazi céljától eltérve a munkásság érdekében osztályharcot hirdetett, erős politikai, sőt kommunista tendenciával. A pedagógiai organizációk egyesítésére 1922-ben az amsterdami második Internationale igyekezete sem verhetett gyökeret, mert szintén politikai gondolatra épített. Rövidesen még két nagy szerv épült ki: a Nemzetközi Katolikus Liga, amely első kongresszusát 1922-ben tartotta Luxemburgban és a „World Federation of Education Association”, amely 1923-ban San Franciskóban alakult meg. Az előbbi a szűk, az utóbbi a túlságos tág keretei miatt bizonyult alkalmatlannak harmonikus és eredményes nemzetközi pedagógiai munka végzésére.

Ilyen előzmények után és tapasztalatok alapján találkozott egy 2–2 tagú német és francia delegáció 1926 június havában Amsterdamban, majd pár hónap múlva angol megbízottakkal kiegészítve magát Párisban, ahol egyetértésben a Békeligával, a Nemzetek Szövetsége által felállított „Institut International de Coopération Intellectuelle”-el, továbbá a béke ügyének előmozdítására alapított „Carnegie Endowment for International Peace”-val kidolgozta a nevelés hivatott tényezőit nemzetközi szervezetbe tömörítő munka alapelveit. E megbeszéléseknek folytatása és befejezése volt a „Fédération Internationale des Associations

d'Instituteurs” („Internationale Vereinigung der Lehrerverbände”) megalapítása, amely 1927 április 22–23-án ment végebe Londonban. Ez a nemzetközi pedagógiai organizáció tartotta első internacionális kongresszusát Berlinben ez év ápr. 12–17. napjain.

Ez a Nemzetközi Tanító Egyesület – mint alapszabályaiban ismételt hangsúlyozza – politikailag teljesen érdektelen. Alapelveileg épen az választja el minden más hasonló szervezettől, – amint ezt magáról megállapítja – hogy törekvésében semmiféle politikai vagy szociális tendenciát nem rejteget. Programja két nagy területet ölel fel: 1. valamennyi nevelő egyesítése egy internacionális kultúrpolitika megteremtésére és 2. a tanítóság közreműködése a béke fenntartására (Cooperation pour la paix.) Az első pont a következő részleteket foglalja magában: a népnevelés szintjének emelése érdekében a pedagógiai módszerek megjavítása és a tanítóság szakképzettségének tökéletesítése. Ezért figyelemmel kíséri az iskola anyagi és pedagógiai szervezetét, a tanítóság anyagi körülményeit és szellemi viszonyait, tanulmányutakat rendez, tanító- és tanulócseret vezet be a különböző nemzetek között, foglalkozik az iskolák állami és egyházi felügyeletének kérdésével, az iskola utáni és kívüli oktatással, a tanítóság továbbképzésével, a kísérleti pedagógia intenzív művelésével s a modern pedagógia gyakorlatban kipróbált elveinek népszerűsítésével. A második pont érdekében kiirtására törekszik az iskolából minden olyan szellemnek, mely a tanulóknak gyűlölködést vagy ellenszenvet ébreszt. E célból legközvetlenebb feladatának tekinti a tankönyvek revidiálását s főképen a történelem tanításába az objektív módszer bevezetését.

Hogy e kitűzött célok megvalósítására a tanítóságban egységes közszellemet teremtsen, három utat lát maga előtt. 1. Első a tanítóság nemzetközi tanulmányútjainak lehetővé tétele. Ezt meg is kezdette. A múlt évben már az angol „National Union of Teachers” és a francia „Syndicat National” vendégül látta a svéd tanítók egy csoportját s a párisi Palais Royal-ban 30 amerikai tanítónőnek nyílt alkalma arra, hogy a francia kollégákkal heteken át eszmecserét folytasson a mai nevelés szelleméről. A vendégek résztvettek tanítási órákon, iskolákat és intézményeket látogattak s nyelvkurzusokat végeztek, végelemzésben ideológiában egymáshoz közeledtek. 2. A második út a közös pedagógiai szellem megteremtésére egy internacionális tanítói közlöny megindítása, amelynek első két száma francia, német és angol nyelven már meg is jelent. Minden országból közöl olyan objektív értesítéseket és cikkeket, amelyek a népek közötti egyetértést nem zavarják. 3. A harmadik eszköz a tanítói és pedagógiai közszellem egységének előmozdítására a minden év husvétjára tervezett internacionális pedagógiai kongresszus (a következő Svájcban lesz), amelyhez mindig egy kiállítás is fog kapcsolódni annak szemléltetésére, hogy a különböző országok népei mennyire közeledtek a békés egyetértés felé.

E tanítói internacionálnak, amely központi irodáját Párisban tartja (Palais Royal, 2, Rue de Montpensier, Paris 1), tagja lehet minden tanítóegyesület (egy országból akár több is és kisebbségi alakulat is), amely alapelveiben egyetért a „Fédération” programjával. Eddig a következő országok csatlakoztak hozzá: Németország, Anglia, Franciaország, Bulgária, Hollandia, Lettország, Svédország, Svájc, Csehszlovákia, Észtország, Litvánia, Lengyelország, Jugoszlávia és a csehszlovákiai német kisebbség. E 14 európai nemzet, amelynek képviselőiben a berlini kongresszuson több mint 8500 résztvevő jelent meg, 500 ezer tanítót képviselt, akik naponként 25 millió gyermek lelkét irányítják befolyásukkal.

2. A kongresszus pedagógiai tárgyalásai.

A kongresszus, amely 3000 emberre számított és közel 9000 résztvevőt kellett fogadnia, eléggé mutatja az érdeklődés szokatlan arányait. Az bizonyos, hogy ma minden nevelő érzi a régi iskola, a régi szellem és a régi módszer tökéletlenségét s kapva kap minden alkalmon, mely az érdeklődését új irányba tághatja. A berlini kongresszus mindent megtett a maga részéről, hogy a legkülönbözőbb érdeklődési irányokat is kielégíthesse. Hat nap alatt több mint 50 előadást bonyolított le s a résztvevők nagy számára való tekintettel egyszerre három helyen folytatta tanácskozásait: a Reinhardt ezreket befogadó színházában, a berlini Tanító Egylet aulájában s a szépségnek és a nagyságnak egészen különleges fogalmát fedező előkelő Kroll-Saalban, ahonnan a „Deutsche Welle” repítette a világ minden tájára az egyetértésben összeforrott nevelők új irányelveket kereső készségét. Legnagyobb részt egyetemi tanárok, docensek, a leghíresebb elméleti tudósok és gyakorlati szakemberek váltogatták egymást az előadói asztalok mellett, ahol szóba került a mai kor zilált lelkével számot vető pedagógiának a nevelés tárgyát, célját és eszközeit felölelő valamennyi kérdése, ami napjaink szellemi, anyagi, szociális és kulturális problémáival ölelkezik, tekintettel az új konstrukcióju gyermeki lélek sajátosságos igényire és a mainál emberibb jövő előkészítésére.

Nehéz feladat lenne azt a gondolatömeget, mely a kongresszus 6 napos tárgysorozatán lepergett, néhány sorban érzékeltetni. Csupán útbaigazításul, arra, hogy mi foglalkoztatja a mai pedagógiai gondolkodást, említek meg itt néhányat. Alaphangját a kongresszusnak tökéletes világossággal dr. *Becker* porosz kultuszminiszter megnyitó beszéde adta meg („Internationaler Geist und nationale Erziehung”), mely a nemzetközi szellem és a nemzeti nevelés látszólag egymásnak ellenmondó gondolatát hozta összhangba. Ami az embert az embertől elválasztja, az a nemzeti jelleg, s ami megint egybeköti, az az emberi mivolta. A valódi internacionális érzület csak tiszta nemzeti talajból nőhet ki. Forrása ugyanaz, mint a vallási és a szociális türelemé. Csak ha az ember a másik emberben – tekintet nélkül nemzeti, osztályérdekeltségére vagy vallására – fel- és el tudja ismerni az örök istenit, születik meg az a lelki föltétel, amelyen az új emberiség temploma fölépülhet. A népek össz munkája létre hozhat egy nemzetközi szervezetet, a nemzetközi szellem azonban csak az ember és az ember közötti új érzületből virágozhatik ki. Végelemzésben ez a szív és a szívtől irányított akarat ügye s csak igazi vallásos érzület mélyéből fakadhat. A szívben gyökerező nemzeti érzület így finomodhatik azzá a humánus emelkedettségé, amely az emberben az embert, a népet a kultúrában a kultúrát megbecsülni, szolgálni és emelni tudja. A nemzeti nevelés tehát nemcsak nem ellenkezik az internacionális érzülettel, sőt igazi emelkedettséget és mélységet csakis az emberi gondolat ápolása kölcsönözhet neki.

Dr. Kerschesteiner, a híres müncheni pedagógus, a tanító nevelői munkájáról és szelleméről mondott mélyenszánt gondolatokat („Der Volksschullehrer als Erzieher”). Az utóbbi időben az egész kultúr világ felfogásában átalakult az iskola fogalma. A régi közvélemény az iskolát tanuló helynek s a tanítót az ismeretek közlőjének tekintette. Ma már az iskolára úgy nézünk, mint amelynek feladata első sorban a közönség érzületének ápolása és nevelése. Így lett a tanítóból is, aki régekte csak tanított, főképen nevelő. Ebből a feladatból természetesen következik, hogy a mai tanítónak szociális érzületének kell lennie. Senki sem lehet jó nevelő, akinek lelkében a mélységes vallásos áthatódott-

ság igazi szociális érzülettel nem párosul. Csak az a tanító dolgozik hivatásszerűen, aki e pedagógiai szeretettel rendelkezik, mely a növényeket a szellemi értékek iránti tisztelettel igyekszik áthatni. Munkájának fundamentuma a meggyőződéses szilárd hit az emberi küzdelem és munka föltétlen értékében.

A gyakorlati pedagógia elveivel és módszereivel számos előadás foglalkozott. A berlini „Filmseminar” igazgatója, *W. Günther*, szemléltető előadással igazolta a film értékesítésének nagy jelentőségét az oktatásban és a nevelésben („Film und Lichtbild im Dienste der Volksschule”). A film nemcsak az ismeretek felfogását teszi könnyűvé és maradandóvá, hanem a helyes nézésre és szemléletre is ráneveli a gyerekeket. Ma már túlvagyunk azon, hogy ezt a kérdést problemának tekintsük. Nélkülözhetetlennek felismert jelentőségét mutatja az, hogy egy pár esztendő alatt a német népiskolák e taneszközt bevezettek, továbbá társaság alakult („Deutscher Bildspielbund”) a film pedagógiai értékesítésére, a tanítók gyakorlati kiképzésére és támogatására a filmmel kapcsolatos kérdésekben. Természetesen e kérdésnek gazdag könyvtára van a folyóirata is van („Der Bildwart” Dresden). – Az ismert nevű kultúrpolitikus, *Dr. Leo Weissmantel*, éles és finom megfigyelésekben gazdag előadása a gyermeki lélek költői teremtő erejéről és továbbfejlesztésének módszereiről győzte meg a hallgatóságot („Die sprachschöpferische Gestaltung des Kindes”). Azt a legfontosabb pedagógiai követelményét, hogy csak oly költeményt szabad a gyermekkel közölni és tőle megtanulásra kívánni, amelyet a maga egészében és részleteiben lelki élménnyé tud tartalmasítani s amely az ő korának és felfogásának megfelelő, minden nevelő ellenvetés nélkül aláírhatja.

Különösen érdekes volt az az előadássorozat, amelyet a berlini testnevelési főiskola igazgatója, *Dr. Neuendorff* („Die körperliche Erziehung in der Schule”), és egyik docense, *Dr. Sippel* („Leibesübung als seelisches Erlebnis”) szemléltető bemutatások kíséretében a modern népiskolai testnevelés alapelveiről tartottak. A szemlélő ebből azt a benyomást merítette, hogy a régi „tekintély” iskola szelleméhez illő ritmikus torna- és katonai rendgyakorlatokat az új idő lassanként teljesen ki fogja szorítani. Eddig az a gondolat hatotta át a testgyakorlat tanítását, hogy ennek legfőbb feladata a rendre és fegyelemre nevelés. A mechanizálás és indusztriálizálás szellemével szemben a századfordulón erős reakció ébred, mely a testgyakorlat útján az iskola intellektualizmusának kiegyenlítését keresi. A modern ifjúsági mozgalom kezd visszatérni a természethez s mind nagyobb hullámokat ver az a törekvés, hogy kint a természetben kirándulásokkal és barangolásokkal, testmozgással és játékkal kell megszerezni azt a lelki felüdülést, mely a testgyakorlás végső célja. Az ügyesség fejlesztésének és a küzdelem értékesítésének mozzanata is mindinkább előtérbe kezd nyomulni, ennek pedig a gyermek egyéniség fejlesztésére pszichológiai szempontból van nagy jelentősége. Ez bizalmat nevel az ifjú lelkébe az életküzdelemre, amelyre a mai fiatal generációnak első sorban van szüksége. Ezeket az elméleti megállapításokat nyomon követte a modern testgyakorlás elveinek gyakorlati bemutatása. Az alsó fokon (I.) a testgyakorlás a gyermek mozgási ösztönére, játékos kedvére és utánzási hajlamára épít s így a járás és a futás elemeit értékesíti rendkívül ötletes mozgási képletekké. A testi erő összemérésére s az ügyesség érvényesítésére már ezen a fokon is alkalom kínálkozik. A középső fokon (V.) művészi, pszichológiai és higiénikus gondolatok nyomulnak előtérbe. Jellemző, hogy míg a régi testgyakorlat a gyermek egyéniségét teljesen elnyomta s egy közösség ritmikus alárendelt részévé szorította, a modern irány-

zat a kötetlen szabad formákat részesíti előnyben (kettősrendek, jobbra át, menetelés, stb. teljesen ki van küszöbölve). A felső fok (VIII). az izmok és a csontrendszer fejlesztését, a tudó és a szív tevékenységének fokozását tekinti feladatának s emellett abban a mély lelki élményben akarja a gyermeket részesíteni, amelyet egy derekas teljesítmény után szoktunk érezni. Sport és játékszerek bemutatása, modern népi iskolai tornatermek megtekintése (ahol a gyermekek minden torna óra után zuhanyt vesznek) s a tizperces szünetek okos felhasználása rendszeresített mozgással a szellem felüdítésére, elég alkalmat nyújtott annak a meggyőződésnek felébresztésére, hogy az okosan vezetett testgyakorlat többé már nem lehet alárendelt nyugós tantárgy, hanem a nevelés középpontjába helyezett fontos tényező. Gondoljunk csak a mai gyermek sportszeretetére és érdeklődésére! Es ki kell adni nálunk is a jelszót: ki a szabadba! A rendszeresített heti játékdélutánokon kívül mindenik német iskola havonta egy napot, reggeltől estig, télen-nyáron, kirándulásra szentel.

Tanulásaiban nem kevésbé volt hasznos és meglepő a német népiskolai zenei oktatás gyakorlati rendszerének szemléltetése, amelyet a berlini zenei főiskola tanárai, *Jöde* („Improvisationen mit Kindern”), *Steffen* („Stimpflege in der Schule”) és *Schmidt* („Meine Schule tanzt”) mutattak be. Itt is előtérbe nyomult az a gondolat, hogy minden eredményes nevelés és tanítás titka a gyermeki pszichológia megértése, s ami ezzel természetesen együttjár, értelmi és érzelmi világába való szerencsés behelyezkedés. Valósággal bámulatra ragadó volt, hogy ezzel a pszichológiai fogantatóval milyen gyönyörű eredményeket lehet elérni, amely alsó fokon kezdődik a dal és a játék összefonódásával, folytatódik a ritmusérzék fejlesztésével, amely átvezet a zenei eszközök használatának elemeihez, s betetőződik a melódikus improvizációkkal, a helyes és a szép ének öntudatosításával s a művészi tánc tanításával (természetesen mindez népi és nemzeti motívumokkal). A hallgatóság teljesen igazat adott Jöde prof. ama véleményének, hogy ilyen tanítás mellett 30 esztendő múlva Németországban kevesebb zeneileg műveletlen ember lesz, mint van ma analfabéta. Azonkívül ez a bemutatás megértette a német közönség tiszteletreméltó zenei kultúráját s egy szersmind a zene nélkülözhetetlen fontosságát az összhangzatos lelki nevelés szempontjából.

Szóba került többek közt az a kérdés is, hogy a népiskola leánynevelésének mi a tulajdonképeni célja („Die Eigenart der Mädchenerziehung in der Volksschule”). *Feuerstock* berlini iskolaigazgatónő ezt úgy határozta meg, hogy az iskolának nem szabad egyformasítani, hanem a nőben rejlő értékeket kell első sorban kifejleszteni. Vázolva a nemi különbségeket, helytelenítette, ha a meg nem értő férfi vezetés a női sajátosságokat elnyomja s a nőiességet a maga érzéseiben elhervasztja. Mivel a modern élet főképen technikai irányban igazodik, föltétlenül szükséges, hogy az iskola a leánynevelést ezzel az éllett hozza összhangba. A leánynevelés középpontjában álljon a háztartástan és a főzéstanítás, továbbá a nő ösztönös szeretetének fejlesztése a természet iránt. Különös nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a lányokat nemcsak anyaságra kell nevelni, hanem főképen öntudatosítani kell őket arra az élethivatásukra, hogy a férfi élettársául és kísérőjéül vannak rendelve.

Egy másik előadássorozat a népiskola szervezetével (*Kaestner*: „Die Volksschule im Aufbau des deutschen Bildungswesens”; *Krauledat*: „Entwicklungslinien des deutschen Landschulwesens”), a különböző iskolatípusokkal (*Fr. L. Dröscher*: „Der Kindergarten”; *Fuchs*: „Das Sonderschulwesen”) és a nevelés szociális feladataival foglalkozott (*Dr.*

Bäumen „Die Volksschule im Zusammenhange des wirtschaftlichen und sozialen Lebens”). Több oldalról nyomatékosan kifejezésre került az a kívánság (*Weise*: „Die Grundschule”, *Dr. Sachse*: „Die Verwaltung des Volksschulwesens in den deutschen Ländern”), hogy a magasabb foku iskolába átvezető elemi négy esztendejét hatra kell felemelni. Berlin és Bécs már komolyan foglalkozik e gondolat megvalósításával. Ezek az előadások a német népiskola egy pár jellemző statisztikai adatát is felemlítették. Így megtudta az ember, hogy Németország 42.234 elemi iskolájába járó 4.261.390 gyermekét 111.097 tanerő oktatja. Ebből Berlinre 652 elemi iskola, 288.365 iskolás gyermek és 9741 tanerő esik (*Nydal*: „Das Schulwesen der Stadt Berlin”). Ezenkívül a birodalomban 3593 intézet van a szellemileg vagy testileg gyöngye gyerekek külön oktatására.

Az előadások és a kiállítás is kézzel foghatóan igazolták, hogy a szociális gondoskodás a pedagógia terén a háboru után milyen óriási mértékben emelkedett. Berlin évenként egy millió márkát fordít szegény gyermekek nevelésének segítészésére s költségvetésében 150 millió tétel van beállítva elemi iskolák fenntartására. Szép cselekedete az is, hogy egymást felváltó csoportokban évente több mint 100 ezer szegény gyermeket küld a Keleti Tenger partjára, a Harzba, Riesengebirgére és a Sächsische Schweizba 6–6 hetes üdülésre. Lipse különösen nagy gondot fordít a gyermek egészségének ápolására. Az iskolákat fürdővel látta el, ahol évenként 6300 db. szappant, 5000 db. törülközőt és 2820 fürdőruhát oszt ki a gyermekek között 29.100 M. értékben. Míg 1902-ben csak 288 gyerek tanult úszni, ma 1928-ban 3925 gyereknek ad a város ingyen úszásoktatást 38.600 M. értékben, amiben benne foglaltatik annak a 21.500 zsemlének az ára is, amit közöttük kioszt. 55 iskolája közül 36 két tornateremmel van felszerelve és 111 millió qm. területéből 2,586.274 qm. felületet rendezett be játszótereknek a gyermekek számára. A tanítók továbbképzésére 42 kurzust rendezett 815 résztvevőnek. „Comeniusbücherei”-a 1927-ben 292.728 kötet könyvvel rendelkezett, amiből 36.884 kötetet kölcsönzött ki a tanítóknak. Évenként 65 márkát fordít egy gyerekekre, ami 55.945 iskolás gyerek után 3.656.700 márkát tesz ki (*Fr. R. Scharfe*: „Leipzig”). A szociális gondoskodásban előljár Bécs városa is, amelynek iskolaügye ma a legfejlettebbek közé tartozik. Itt minden gyerekeknek, tekintet nélkül arra, hogy milyen társadalmi vagy anyagi osztályhoz tartozik az anyja, a születése előtti és utáni időre a szükséges orvosi és kezelési költségeket rendelkezésére bocsátja a város. A beteg gyermekek gyógykezeléséről 200 orvos gondoskodik s azonkívül 20.000 iskolás gyermeknek nyújt naponként teljes ingyen étkezést (*Gloechel*: „Die Wiener Schulreform”). Ezek az elszigetelt példák mutatják, hogy a nevelés hivatott tényezőinek jövő feladatai és gondjai milyen irányban kell hogy kiszélesedjenek.

Iskolareformról, új szellemről s megvalósítandó feladatokról beszélni mind hiábavaló, ha nem kezdjük mindezt a tanítóképzés reformjánál. Egy hosszú délelőtt délutánba benyúló előadássorozata foglalkozott a tanító hivatásának körvonalazásával (*Hylla*: „Der Lehrerstand”), a néptanító kulturmunkájának latolgatásával (*Tews*: „Freie Volksbildungsarbeit der deutschen Volksschullehrer”), az új tanítóképzéssel (*Dr. Seyfert* és *Dr. Weidel*: „Die neue Lehrerbildung”) és a tanítók továbbképzésének kérdésével (*Dr. Scheibner*: „Die Lehrerfortbildung”). Ezekből az előadásokból megállapítható volt, hogy Németországban s általában Nyugaton az új idők feladataihoz szabott új tanítótípus van kialakulóban. A régi „szeminarium”-ot (megfelelt a mi tanítóképzőnknek) a német tanügyi kormányzat elvetette, mivel elégtelen elméleti és gyakor-

lati képzést nyújtott, s helyére – egyelőre kísérletképpen – négy pedagógiai akadémiát rendezett be: Bonn (kath.), Elbing (kath.), Frankfurt a. M. (prot.) és Kiel (prot.). Ezekre az akadémiákra (Bécsben is van hasonló) a 9 esztendő középiskola érettségi vizsgálata után azok a nagyon jó bizonyítvánnyal rendelkező (!) jelentkezők nyerne felvételt, akik a felvételi vizsgálatot (első sorban zenéből) sikerrel kiállják. A főiskolai jellegű akadémiái kiképzés, amely elméleti és gyakorlati négy félévet vesz igénybe, az elméleti ismeretekre vonatkozó vizsgálatokkal végződik. Valamely nyilvános iskolában eltöltött két esztendei tanítói munka után még egy vizsgálat következik, amely a gyakorlati nevelés kérdéseire terjed ki s ennek sikeres letétele az oklevél kiadásával jár.

A modern tanítóképzésnek annyi szép gondolatát vetette fel és valósította meg a német pedagógia, hogy azt részint a kongresszus előadásai, részint közvetlen tapasztalat alapján érdemesnek tartom behatóbb ismertetésre. Kialakult közvélemény már az, hogy teljesen csődöt mondott a régi preparandia, amely szervezetéből kifolyólag képtelen volt megoldani a magára vállalt kettős feladatot: ugyanabban az időben és egymás mellett általános műveltséget is adni s egyszersmind a későbbi hivatáshoz szükséges elméleti és gyakorlati szaktudást is nyújtani a leendő tanítónak. E tapasztalat levonásának eredménye a pedagógiai akadémia felállítása, amely ketté választotta a kétféle, egymást zavaró és akadályozó kiképzést. A szükséges előképzettséget, minden szellemi, lelki és testi erőnek harmonikus kiképzését a 9 éves gimnázium nyújtja – tekintet nélkül a későbbi hivatásra – s így a tanító ugyanazt a belső alaptartalmat szerzi meg, mint a szellemi élet többi munkása. A néptanító, a nemzet 80–90%-ának nevelője, természetesen jogosult, hogy a közvetítendő kultúranyagot ugyanabban az intézményben szerezzék meg, mint a szellemi élet többi vezető eleme, mert ezen a réven eredményesebben tudja áthidalni azt a szakadékot, mely a társadalom művelt és nem művelt rétege közt húzódik. E megfontolás eredményezte azt az irányzatot, hogy a néptanító kiképzése csak főiskolaszerű lehet.

A pedagógiai akadémia a tanítónak első sorban az olyannyira kívánatos tudományos kiképzést nyújtja. Nem azzal a céllal, mint az egyetem, hogy a tudományt művelje és új kutatásokkal tovább fejlessze, hanem, hogy a hivatásának körletébe eső minden kérdésben és feladatban tudományos önállósággal állást tudjon foglalni. Ezért az akadémia nem kész ismeretek nyújtásában és pusztán ismeretanyag közlésében látja feladatát, hanem tudományos gondolkodás kialakítására törekszik. A pedagógiai akadémián vagy az egyetemen megszerzett tudományos munka és kutató eljárás módszereinek birtokában a tanító képes lesz arra, hogy tudományos ismereteket saját maga feldolgozzon, a szemben álló nézetek és állítások helyességét maga megvizsgálja, értéküket megítélje s a divatos jelszavak tömegében, mely a modern életet s különösen a mai pedagógiát elárasztja, önállóságát megőrizze.

Az egyetem munkájától abban is eltér az akadémiái kiképzés, hogy itt a középpontban a pedagógia áll s minden ismeretanyag erre vonatkozik, legyen az filozófia, szociológia, népismeret, vallás tan vagy akár pszichológia. Vagyis a kiképzés erős elméleti alapvetéssel kiváltóképpen gyakorlati. Itt is azonban nem az a cél, hogy megállapodott didaktikai módszerek vagy technikai ügyességek birtokába jusson a jelölt, hanem, hogy tisztán felismerje a szükségszerű belső összefüggését annak, ami a módszer és a feladat, a módszer és az ismeretanyag s a módszer és a gyermek lelki adottsága között fennáll. Ez az akadémiái nevelés a jövő tanítóját főképpen abban a meggyőződésben

igyekszik tudatosítani, hogy világos és céltudatos módszer nélkül eredményesen dolgozni nem lehet, de egyszersmind abban is, hogy nincs egyedül üdvözítő módszer, hanem feladata éppen abban áll, hogy eljárását mindig az illető ismeretanyag belső törvényszerűségéhez szabja és sohase feledkezzék meg beleélni magát növendékeinek lelkébe. Az akadémiai kiképzés után a tanító hármas meggyőződéstől van áthatva: 1. minden tudománynak megvan a maga törvényszerűsége, 2. mindig a gyermekhez közel és a gyermekeken keresztül kell gondolkoznia, 3. célját tisztán kell látnia. Ehhez a tudományos iskolázáshoz elválaszthatatlanul hozzátartozik a filozófiai gondolkozás kialakítása, hogy a szükségyszerűt az esetlegestől, a lényegest a mellékestől elválasztani tudja, a sokféleség tömegében a belső egységet meglássa s a felületről mindig a mélyre hatoljon. Ez a filozófiai neveltség nemcsak tudományos érzületet alakít ki a tanítóban, hanem azt az öntudatot is életre hívja benne, hogy az ember értéke az igazság és a tökéletesség utáni becsületes törekvésben határozódik, nem pedig annak hiú beképzelésében, hogy ő befejezett kész egész. A tanítójelöltek azzal a meggyőződéssel hagyják el a pedagógiai akadémiát, hogy egy hosszú útnak elején állanak, nem pedig már a célnál, s telve vannak a fauszi törekvés ama szellemével, hogy hivatásukban fokról fokra feljebb emelkedjenek.

A tanító munkája azonban nem merülhet ki saját személyiségének és hivatásbeli derekasságának tökéletesítésében. Ő mindenek előtt a felnövekvő generációért van. Ez a célkitűzés ad törekvésének irányt és tartalmat. A jelenkor két legnagyobb német pedagógusa, Sprenger és Kerschensteiner, egyhangu határozottsággal hangsúlyozzák a tanító személyiségének szociális oldalát, az általános emberi szeretetet, amely csak egyedül képes a maga melegével a gyöngé palántát megtermékenyíteni. Egy bizonyos fokig ez megtanulható, ezért az akadémia nagy súlyt vet a pszichológiai kiképzésre, de ez a legnagyobb nevelői erő végelemzésben a lelki adottság dolga. A tanító szociális érzülete leginkább abban a munkában jut kifejezésre, ha nemcsak a személyi lélek kiformalására törekszik, hanem annak tudatát csepegteti a gyermeki lelkébe, hogy ő egy nagy népi közösség tagja, amely iránt hálára s minden erejének és képességének odaáldozására van kötelezve. A tanító szociális munkájának itt van a nagy jelentősége s ezért az új tanítóképzésben nagy szerephez jut a nép- és honismeret beható tudományos feldolgozása. A tanítónak kötelessége, hogy olvasni tudjon a nép lelkében s e néplelek különféle megnyilvánulásait fel tudja ismerni vallásában, világnézetében, tudományában és művészetében, erkölcsiében és szokásaiban, gazdasági és állami életében. Ismernie kell népe karakterének fény- és árnyoldalait, fejlődési képességeit épügy, mint a fenyegető veszélyeket. Egy ilyen iskolán keresztül ment tanítót nem részegítenek meg a hizelgő, hazafias frázisok, hanem át van hatva egy szent felelősségérzettel, amely lelkiismeretbeli kötelességeket érez népének fizikai, lelki és szellemi egészsége iránt.

Ezen a ponton a mai néptanító feladatai jóval az iskolán túl terjednek s épen ez követeli meg olyan irányu kiképzését, amely képessé teszi őt mérhetetlen nagy feladatkörének betöltésére. Kötelessége ma jóval több annál, hogy bizonyos elemi ismereteket közvetítsen. Ha nincs abban semmi kétség, hogy az iskola a legfontosabb életszerv egy népi közösség testében, úgy az is bizonyos, hogy a tanító munkájának e nagy szerv funkciójába kell kapcsolódnia s minden tevékenységének a nagy egészre kell irányulnia. A jövő tanítójának nem szabad abban a meggyőződésben élnie, hogy munkája az iskolajutó bezáródásával be van fejezve. Tovább kell munkálkodnia az iskolán kívül is a rábizott

gyermekben, felelősséget éreznie minden veszéllyel szemben, mely a népet fenyegeti s állandóan segítségre kész, meleg szívet kell magában hordania. Egészen világos, hogy ilyen lelkület kialakításához tudományos ismerete szükséges a szociális élet funkcióinak és törvényeinek, s világos áttekintése azoknak a nehézségeknek és bajoknak, amelyekben napjaink élete öröldik. Ezért az akadémiai oktatásban nagy szerepe van a szociológiának és higiénának, amelyeknek ismerete megóvja a jövő tanítóját attól, hogy kábitó szölamok rabja legyen s hozzásegíti ahhoz a termékeny munkához, mely a mai levert ember felségítéséhez szükséges. Mindezeknek a feladatoknak teljesítése azonban csak akkor lehetséges, ha a tanító személyisége mély vallásos érzülettől van áthatva, amely nem holmi külsőséges célokban és gyakorlati hasznosságokban, hanem az örök jó, igaz és szép szolgálatában látja minden fáradságának célját és jutalmát. Itt megint Kerschenszteiner szavait kell idéznem, aki azt mondja, hogy a tanító rendíthetetlen hit nélkül az élet mélységes értelmében s az örök értékek kimagasló jelentőségében hivatásának napszamosává fog alacsonyodni. Az ilyen hit és meggyőződés kimélheti meg csak a tanítót a csalódások csüggettségétől, amivel hivatásának útja tövisezve van, hogy Goethével azt mondhassa: „Uns zu verewigen sind wir ja da.”

A pedagógiai akadémia a nevelő személyiségének ezt a kialakítását részint főiskolai előadásokkal, részint szemináriumi gyakorlattal igyekszik elérni. A főszűly a gyakorlatokon nyugszik s ezek körébe tartoznak azok a kirándulások is, amelyeket a nép- és honismeret közöttlen tanulmányozása érdekében végeznek. Az akadémiák mellett be van rendezve egy külön tudományos intézet a néplélek tanulmányozására, mely a jelöltet már az akadémián beavatja jövő munkássága milliójébe. Végűl az is hozzátartozik a pedagógiai akadémia munkarendszerének ismeretéhez, hogy az első év után minden jelölt egy szakkört választ (a tárgyak 3 csoportba vannak beosztva), amelyben egyrészt tudományos alapvetést, másrészt gyakorlati kiképzést kap. Ha mindehhez hozzávesszűk, hogy a német tanítónak számtalan alkalma van továbbképző kurzűsokon, elméleti és gyakorlati tanfolyamokon résztvenni, hogy bármikor szabadságot és hozzá kedvezményeket kaphat, ha az egyetemen tanulmányait valamely speciális irányban folytatni és tökéletesíteni akarja, hogy egy egész sereg pedagógiai intézet van (Berlin, Leipzig, Dresda stb.), amelyek munkájának támogatására szolgáló kísérleti állomások, hogy a könyv- és folyóiratirodalom rengetege számára nem megközelíthetetlen segédeszköz, el lehet képzelni azt az élénk pedagógiai szellemet, amely őt körülveszi, és azt a szellemi nivót, amelyen a német néptanító áll. Anyagilag megelégedett. Fizetése havonta 250–600 M.

Szűkségesnek láttam a kongresszus tárgyalásainak ezt a pontját behatóbban ismertetni, egyrészt azért, mert itt egy gyakorlatban bevált valóságról van szó, másrészt azért, mert általában kifejezésre jutott az a meggyőződés, hogy csakis a tanítóképzés tudományos irányu megreformálása biztosíthatja a népkultúra javainak megőrzését és emelését. A kongresszus egyhangu állásfoglalásából kitűnt, hogy a tanítóképzés érettségi vizsgálatához való kötése olyan közvélemény, amely jövőben a kérdés megoldását minden országban ebbe az irányba fogja kényszeríteni.

3. A berlini pedagógiai kiállítás.

Az internációnális pedagógiai kongresszus alkalmából a berlini tanítóegyesűlet („Berliner Lehrerverband”) egy nagyszabásű kiállítás keretében szemléltette a modern népkolát („Die neuzeitliche Volks-

schule”). A charlottenburgi elemi iskola két hatalmas épületének több mint 50 tantermébe zsufolta össze azt a rengeteg anyagot, mely a mai iskola munkáját változatos, érthető nyelven és főképen tanulságos módon állította a néző elé. E leírhatatlan gazdag gyűjtemény, amelyet Berlin, Leipzig, Dresden, Frankfurt a. M., Hamburg és Wien hordott össze, csodálatra ragadó bizonyága volt a német tanügyi kultúra magas szintjének. Minden téren új gondolat, friss törekvés, ötletes módszer s az egészben az a szellem lepte meg leginkább az embert, amely az iskolát a tudásvágy élesztő meleg otthonná varázsolja, hol nem a tekintély ridegsége sorvasztja a kibontakozó lelket, hanem a szerető szív melege érleli a tiszteletben tartott és öntudatosan irányított gyermeki egyéniséget.

A kiállítás első része az elemi iskolai *összoktatást* mutatta be. Itt legjobban az a meglepő, hogy az iskolapad, amelyben – egy régi szabály szerint – a gyermeknek karbafont kezekkel „csendben ülni és figyelni!” kellett, kezd kiesni a divatból s helyét a tanuló szellemi és testi tevékenységének jobban megfelelő asztal foglalja el, hol a tanítót a gyermekek – mint otthon a családapát – szeretettel körülülük. Vagyis a régi tanterem, ahol csendben ülni és figyelni kellett, a közösség érzését ápoló munkaszobává változott át. E két észrevétel jelzi a mai iskolának a régivel szemben teljesen átalakult szellemét.

Részleteiben is sok meglepőt látunk. Különösen kezdő fokon a tanítás teljesen a gyermek játékos hajlandóságához alkalmazkodik, ezen keresztül gyarapítja ismereteit és fejleszti szellemét. Nehány példa talán megvilágítja e módszert. A régi fonetikus írás-olvasás tanításnak még a nyomai is teljesen eltűntek. Ma a legelméőbb ötletek érzékeltetik a gyermekkel a betűformákat, amelyeket gyufaszálakból összerak, papírból kivág, plasztilinnal kiformal s csak ilyen öntudatosítás, a nagy izmok begyakorlása után kerül sor később az ujjizmokra, az írásra. Az olvasás itt nem nehéz munka, hanem kedélyápolás, a verstanulás nem értelmetlen sorok reprodukálása, hanem a költemény tartalmának megérthetése. Szisztematikus számtanításról kezdetben szó sincs, hanem az a gyermek élete és érdeklődési körébe tartozó konkrét tárgyak és tények számbavételéhez kapcsolódik. Az is figyelemreméltó, hogy kezdő fokon nincs órarendszerű beosztás, hanem a tárgyak gyorsan váltakoznak, majd ismét visszatérnek azon pszichológiai tény alapján, hogy a 6–7 esztendő gyermek nem tudja figyelmét órahosszat egy tárgyra koncentrálni. Legérdekesebb azonban az a tanítás, amely erre a célra berendezett munkaműhelyekben folyik le. Ilyen pl. a postai forgalom tanítása, ahol a gyermekek egy része a postatisztviselők szerepét viszi, a másik része a közönséget képviseli s a levél, pénz, csomag, távirat stb. címzésétől, bélyegzésétől, feladásától kezdve a telefonálásig a postai közlekedés minden részletét elsajátítják és begyakorolják. Ugyanígy a cipész-műhelyben nemcsak a cipőkészítés módját és eszközeit, a bolthelyiségben nemcsak az adás-vétel lefolyását és az üzleti élet elemeit ismerik meg, hanem számos tiszta fogalmat szereznek maguknak. A fogalomtanításnak mindenestre a lepraktikusabb módja. Még sok ehhez hasonló ügyesség van, közülök e párnak felemlítésével csupán arra akarok rámutatni, hogy a modern tanítás a könyvet lehetőleg félretolja, ahol csak teheti, konkrét tényeket mutat be s engedi, hogy a gyermekek önmaguktól tanuljanak. Tanulékonyá neveli őket, amit a drezdai kísérleti iskolának ez a jelmondata fejez ki: „Wir fragen gern und lassen uns gern belehren!” Épen ilyen az, hogy nem függeszti ki a gyermek elé az érthetetlen és áttekinthetetlen térképet mindaddig, amíg annak fogalmát vele el nem képzelte. Ez olyasformán történik, hogy a gyermekek

maguk plasztilinból kiformálják az iskolatermet, az iskolaudvart, azután a szomszédtelket, majd egyre nagyobb objektumokat vonnak össze térképre – ki tagadhatná, hogy a gyermek mindezt örömet csinálja – s amikor e formákat rajzba átviszi, akkor nemcsak a térképet, hanem a térképezés fogalmát is megérti. Vagy a történelem tanítás úgy megy, hogy egy bizonyos kitűzött korszakra vonatkozólag a gyermekek maguk anyagot gyűjtenek: képeket, amiket történelemkönyvekben láttak, újságokat, s mindent, amit filmen vagy a múzeumokban megfigyeltek, s ezeket a forrásokat a tanítás csak kiegészíti. Mindez rendkívül egyszerűen hangzik és magától értetődőnek tűnik fel, mégis milyen hosszú időnek kellett eltelnie, amíg ezek a természetes alapelvek az iskola falai közé bevonultak. Egy bizonyos: a régi és a mai iskolát egy egész világ választja el, mindenesetre az újnak előnyére.

Az össztanítás (ez valóban az!) szemléltetése után a kiállítás sorban bemutatta az összes tantárgyak metodikáját. A *vallástannál* főképen azt emelte ki, hogy e tantárgy módszerének szubjektív lélektani feltevélei vannak s ezért tudományos pszichológiai alapvetés nélkül, amely nem számol a gyermeki lélekkel, eredményes munkát végezni nem lehet. Itt a vallástanítás módszerére vonatkozó egész irodalmat átforghatta a látogató s bőséges felvilágosítást szerezhetett, hogy a tanításban milyen eljárást kövessen. Az *irodalmi tanítás* anyaga azt a gondolatot fejezte ki, hogy a tanító feladata csupán a költői mű közvetítése. Mi ennek a titka? Semmiesetre sem szabad száraz magyarázatokkal megölni a költői mű szépségét s ezáltal kiirtani a gyermeki lélekből a művészet iránti érzéket. Irodalmi nevelő csak az lehet, aki át van hatva a költészet hivatásától s a művészet magasabbrendűségétől. Itt voltaképen nem is lehet módszertani utasításokat adni. Akinek a költészet iránt van érzéke, az magától megtalálja azt. Az irodalmi neveléshez tartozik a tanítónak az a feladata is, hogy a könyvet megszerettesse a gyermekkel. A kiállításon szereztem tudomást arról, hogy minden iskola évenként egyszer a legértékesebb ifjúsági könyvekből kiállítást rendez, ami az irodalmi nevelőnek kitünő alkalom arra, hogy a szülőket a könyvekkel közvetlenül megismertesse s egyszersmind a gyermeket a könyvek gyűjtésére ránevelje. Az is tény, hogy egyetlen német tanító sem bocsátja el a gyermeket az iskolából anélkül, hogy egy nagyobb nyilvános könyvtárba legalább egyszer el ne vezette volna. Ezeket szemlélve, megérti az ember a németek nagy könyvszeretetét és könyvparát. A *stílus tanítás* természetesen a német iskolának is nagy problémája. Alapelv az, hogy az ember írásbelileg csak azt tudja értelmesen kifejezni, amiről tiszta képzeete van. Ezért a feladat sohasem lépheti át a gyermek értelmi körét. Továbbá, mivel a stílustanítás pusztán formai oktatás, nagy tévedés, ha a tanító azt tárgyi ismeretek szolgálatába állítja. Az is magától értetődő, hogy a témának mindig kapcsolatban kell lennie a gyermek személyes érdekkörével, amihez a tanulónak megvan a szükséges nyelvkincse. Igen helyes, ha a témaválasztást rábizzuk a gyermekekre. Ha a tanító adja a témát, időt kell engedni és utasítást adni a tanulónak az anyaggyűjtésre. A tanító ebben az esetben a tervező, a gyermek az építőmester. Céltudatosan kell végrehajtani a dolgozatok megbeszélését is. A kritikai érzék fejlesztése végett csinálják ezt maguk a gyermekek: kérdezzenek és feleljenek, s a tanító csak ott avatkozzék be, ahol az ő tudományuk eltéved vagy megakad. Az eredményről e téren sok megcsodálandó dolgozattal számolt be a kiállítás, amiből azt a tanulságot is le lehetett vonni, hogy sohasem szabad uniformizálni, hanem szabad utat kell engedni a gyermek egyéniségének érvényesülésére.

A mai *történetírás* és az *állampolgári nevelés*, amint a kiállítástól kitűnt, egészen eltér a régi iskola felfogásától. Bámulattal szemlélte az ember, hogy a német elemi iskola mily nagy teret szentel a történelem előtti korszakok tanítására. Persze nem úgy, hogy a tanító a katedra mellett kényelmesen elhelyezkedik, előad s közben szigorúan megfegyvermezi, aki nem figyel. Berlinben négy osztály alatt 5000 osztály (150 ezer gyermek) kereste fel a „Märkisches Museum” gazdag prehisztórikus gyűjteményét, amely egy „vándorkiállítás”-t is összeállított, hogy a történelem előtti korszak elképzelését s ezzel a kultúra fokozatos fejlődésének áttekintését a vidéki iskolák gyermekeinek is megkönnyítse. A tanításban az az érdekes, hogy a gyermek nem könyvből tanulja be a kő, bronz stb. korszak jellemző sajátosságait, hanem a múzeumban látott tárgyak után ő maga fából, gipszből stb. csalódába ejtő hűséggel elkészíti az ősember védelmi és házi eszközzeit, a bronzkori ékszereket és fegyvereket stb. Egy sereg bámulatosan ügyes modellt mutatott be a kiállítás (pl. cölöpház, középkori vár, egy középkori német város stb.), ami mind 8–12 éves gyermek kezemunkája volt. A történelem tanításnál nagy szerepe van a tanulmányi kirándulásoknak is, múzeumokba vagy történelmi helyekre, amelyek aztán rajzokat vagy modelleket eredményeztek, továbbá a kínónak és a filmnek, amelyek kitűnő eszközök a gyermek tudatában a történelmi események és jelenségek maradandóvá tételére. Magasabb fokon grafikus ábrázolásokat is készítenek a tanulók, pl. a német alkotmány fejlődéséről, a Népszövetség szervezetéről stb. Egészen újszerű az elemi iskolában a *jog tanítása*, amely megkapó modellekkel és képekkel világosítja fel a gyermeket a köz-, magán- és büntetőjog elemeiről, pl. hogy mik az ő jogai és kötelességei s a maga és más ember testi épségére hogyan kell vigyáznia.

Hogy még olyan száraz tantárgyba is, mint a *számtan* és a *mértan*, mennyi életet lehet belevinni, megkapó módon állította a néző elé a kiállítás. Persze a sok újszerűségnek, amit itt látott az ember, egyebekben kívül az is a magyarázata, hogy a német tanító merev tantervektől nincsen gúzsba kötve, hanem szabad tere van az anyag önálló feldolgozására. A számtan tanításban is az alapelv domborodik ki, hogy benne minden a gyermek világára vonatkozzék, minden kezel-foghatóvá legyen konkretizálva s az egész osztály egy munkaközösségbe forradjon össze. Kezdetben arra törekszik, hogy a tanuló számérzékét kifejelessze (I–IV.), később (V–VI.), hogy a tanuló az élet viszonyait számszerűleg is fel fogja tudni és a szám- és a formavilág köréből az élethez közelebbi feladatok megoldására a képességet megszerezze. Itt is a tanulók saját maguk szemléltető eszközöket készítenek, a matematikai nagyságokat s azok összefüggését megérikítik, méréseket végeznek és a népelet, gazdasági, politikai viszonyok s a kulturális eredmények statisztikai adataival dolgoznak (Davesplan, versaillesi szerződés, leszerelés, elvesztett terület, külföldön élő németek, tápláló érték stb.). Elemi iskolai gyerekektől készítve, a következő grafikai ábrázolásokat láttam: géperő és embererő, villany és szén, nyersanyagértékesítés, a német gyarmatok fejlődése német munka árán, Berlin háztartása az 1927-ik költségvetési évre stb.

A *honismeret*, a közvetlen környezet, amelyhez a gyermek legbensőbb kapcsolódik éppen azért, mert az érzékeknek leginkább hozzáférhető, egyike a legtermékenyebb nevelő eszközöknek. A kiállítás arra is rámutatott, hogy a gyermek mily élénken érdeklődik környezetének gazdasági viszonyai és technikai berendezései iránt. A tanítónak feladata vezetni és kielégíteni ezt az érdeklődést. A városi tanítónak különösen

kimeríthetetlen sok alkalma van, hogy a villamos műveket, gyárat, csatornázást – ezzel kapcsolatban a városi higiénia – megismertesse a tanulóval s szülővárosa vagy faluja története iránt is érdeklődést keltsen benne. A honismeret és szeretet kiterjesztése érdekében a német iskolákba rendszeresen be van állítva az iskolai kirándulás („Schulwanderung”), ahonnan a tanító és a gyerekek sohasem térnek üres kézzel haza, aminek eredménye aztán abban mutatkozik, hogy minden iskolának megvan a maga kis múzeuma. Ezek a kirándulások némelykor többnaposak (megkönnyítik a „Jugendherberg”-ek), ami a honismeret és szeretet, a természeti szépségek felfogásának, az egészségnek és a közös élet kedvességeinek előmozdító eszközei. A honismeret természetsszerű folytatása későbbi fokon a *földrajzi oktatás*, amelynek tanításában is nagy szerep jut a közvetlen szemléltetésnek. A tanító vándorutakat végez a gyermekekkel, a helyszínen érteti meg a földrajzi alakulatokat, aminek révén el tud képzelteni később távolos s közvetlenül nem szemléltető jelenségeket is. A közvetett szemléltetés eszközeiül levelezőlapok, újságok, folyóiratok, művészi képek, ásványgyűjtemények stb. szolgálnak. A gépies haszontalan térképmásolás ki van küszöbölve. A gyermekek glicerines homokból („Sandkästchen) vagy gipszből domború térképeket készítenek, ami a topografiai viszonyok helyes felfogását segíti elő. Ezenkívül sokat olvasnak érdekes földrajzi leírásokat és utazásokat, s az iskola arra törekszik, hogy a közgazdasági és kulturális viszonyokat tolja mindenütt előtérbe.

Amint az eddigiekből is észrevehető, a tanításban a szemléltetés, a közvetlen tapasztalat viszi a főszerepet. Nagyon természetes, hogy ez különösen érvényesül a *természettan* és a *kémia* tanításában. Az elv itt az, hogy elemi iskolai fokon minden természettudományi ismeretet tapasztalati alpra kell építeni. Magától értetődik, nem lehet megkívnani az elemi iskolától, hogy költséges fizikai eszközökkel s laboratóriummal rendelkezék. A német tanító úgy segít magán, hogy ő maga a tanítványával együtt elkészíti az igénytelenségükben is rendkívül ügyes kísérleti eszközöket, amelyek pénzbe alig kerülnek s amellet a gyermekeket rendkívül tanulságosan foglalkoztatják. A sok közül csak egyet említek meg: a német tanító egy felhúzott esernyővel gyönyörűen tudja szemléltetni a csillagos égboltozatot, a csillagrendszereket, a bolygók pályáját és mozgását a nap körül. (Ezt az elmés modellt az összes német illusztrált lapok leköszölték. Vajjon a magyar tanítóban nincs-e még több elmesség és találékonyság?). Mivel esernyője minden tanítónak van, az asztronómia tanítása az elemi iskolában nem lehet problema.

Meglepetéssel látta az ember, hogy a modern népiskola milyen nagy súlyt helyez a *művészi nevelésre*. Ennek eszközei a *rajz- és zene-tanítás*. Feladata e két tárgynak, hogy művészi érzéket és gondolkozást fejlesszen, ami természetesen csak úgy érhető el, ha a gyermek egyéniségének szabad teret nyújtunk s tehetsége kibontakozását nem öljük meg a tanterv lélektelen paragrafusával. Ekkor kedvvel és örömmel dolgozik. Tudvalevő, minden gyermek ösztönszerűen szívesen rajzol és fest. Meg kell engedni tehát, hogy élénk fantáziája szabadon érvényesüljön, így lassanként közeli vonatkozásba lehet hozni őt az objektív világgal, aminek eredménye lesz a formák ismerete és megértése. Alkalmat kell adni a gyermeknek arra, hogy belső életét kifejezze, ezért a tárgykör kezdetben csak az otthon és az iskola lehet. Majd későbbi fokon következik a természet s így fejlődik lassanként a gyermek megfigyelő képessége. Mindenik fokon különös tekintettel kell lenni a színérzék nemesítésére és elmélyítésére. A kiállítás rendkívül gazdag anyagot sorakoztatott a néző elé, amelyből bámulattal látta az ember, hogy

helyes vezetés mellett mily gyönyörűen érvényesül a gyermek eredeti egyénisége, másrészt azt, hogy kellő irányítás mellett mily ötletes és izléses füzettáblákat, lámpaernyőket, naptárakat, ablakképeket s más praktikus dolgokat tud diszíteni a 6–10 éves tanuló, akinek tehetségét és képességeit a régi iskola nagyon kevésre becsülte. Fölösleges hozzátenni, hogy a gyermek lelkivilága is mennyire gazdagodik, ha látja, hogy ő teremteni tud. A tömeg tanításban mindig kiemelkedik 1–2 gyermek, akinek tehetsége különösebb méltányolást érdemel. Berlin városa az ilyen tehetséges gyermekeket külön ingyenes művészi továbbképzésben részesíti. A zenetanítás módszerét az előbbi fejezetben már ismertettem. Itt ahhoz csupán még annyi hozzátennivalóm van, hogy a kiállítás három csoportban tanulságos áttekintést adott a mai iskolai zenei irodalomról (könyvek, hangjegyek), a zenei eszközökről és a módszertani segédeszközökről, érzékeltetve a zenei oktatás nagy kulturális jelentőségét a jövő elemi iskolájában.

A kiállítás következő osztálya a lányok *háztartástani* oktatását mutatta be. A leányiskolákban nélkülözhetetlen a varróműhely és a konyha. Fölösleges itt az oktatás módszerét leírnom, csupán a jelentőségét kell kiemelnem azokra a szegényebborsú gyermekekre, akiknek a családi életben kevés alkalom nyílik, hogy a háztartás elemi ismereteit elsajátítsák. Minden iskolának természetesen nincsen konyhája, de minden kerületnek van egy, amelyet kellő beosztással az összes iskolák igénybe vesznek. Egy ilyen konyhában 4 tűzhely van felállítva s mindenikhez tartozik egy asztal és edényfelszerelés. Öt gyermek alkot egy családot, akik mindig együtt dolgoznak (a nagyobb osztályokat tehát kettős csoportokban oktatják). A tanítás nagy súlyt helyez az észszerű és egészséges táplálkozás szabályainak megértésére, ami következménye annak a mozgalomnak, hogy Németország ezen a téren a tudományos elvek gyakorlati népszerűsítésére törekszik.

1924 óta a német elemi iskolák utolsó négy osztályába heti 2 órában kötelező rendes tantárgyul van beállítva a *munkatanítás*. Ennek elsősorban pedagógiai vezető gondolata van, még pedig az, hogy a testi és szellemi erőket élénk kölcsönhatásban kell tartani. Azonkívül érzéket akar ébreszteni a gyermekben a tárgyak célszerűsége és szépsége iránt, különös tekintettel formájukra és színükre s végül a szorgalmas munka örömeivel igyekszik a gyermeki léleknek maradandó benyomásokat adni. Igaz az a gondolata is, amit a dresdai kísérleti iskola ekként fogalmazott meg: „Erst wenn das Kind für sich etwas Schönes herstellen durfte, geht es gern darauf ein, für die Gemeinschaft zu arbeiten.” A munka tárgyköre a házi és iskolai szükségletek. Alsó fokon papírból, kartonból, gyufás skatulyából stb. játékszereket és egyszerű tanítási szemléltető eszközöket készítenek a gyermekek. Felső fokon a papír- és kartonmunka mellé fa- és ércmunka járul. A tanulók 2–3 csoportba osztva különböző időben dolgoznak a munkateremben, ahol mindeniknek külön asztala van a szükséges munkaeszközökkel. Minden csoportnak megvan a maga munkafeladata pl. órarend, levéltartó, tüpárna, kulcstartó stb., aminek készítéséhez a tanító előzetes utasításai után hozzálátnak. Vannak aztán szabadon választott egyes munkák, amikből a kiállítás egy csomó bámulatos produktumot (pl. gyékényből 4 kerti szék asztallal egy 12 éves gyermektől) mutatott be. Ez az oktatás nemcsak a munka technikájára, hanem a tárgyak izléses előállítására és színezésére is tekintettel van. A tanító ezeket a munkaórákat használja fel arra, hogy az iskola számára szükséges szemléltető eszközöket a gyermekekkel elkészíttesse. Természetesen a tanítónak nemcsak derék pedagógusnak kell lennie, hanem a karton-, fa-, ércmunka

technikai ismeretén kívül kiváló szín- és formaérzéssel is kell rendelkeznie. Ezért Berlin városa 1924-ben felállította a „Städt. Werklehrer Seminar”-t, ahol egy évi kurzuson a tanítók és tanítónők a szükséges ismereteket megszerezhetik. Mivel ez az oktatás csak most van kialakulóban, a kiállítás három termet rendezett be annak bemutatására, hogy egy iskolai munkaműhelyt a mellékhelyiségekkel miképpen kell beállítani. A tanulók kiállított munkái arról tanuskodtak, amit a tanítók nyilatkozatai is megerősítettek, hogy a gyermek kedvvel és lélekkel végzi ezt a munkát.

Lényegében megegyező ezzel a német iskolák *kertészeti és mezőgazdasági oktatása*. Az, hogy minden iskolának legyen egy kertje, nem a háború nyomorúságának eszméje. Kiváló pedagógusok (Comenius, Rousseau, Salzmann, Fichte, Pestalozzi, Fröbel) régen hangoztatták ezt, aminek nyomán a háború alatt Németország, Ausztria, Svédország és Svájc meg is valósították. Amint a kiállításból meggyőződhetett az ember, ma Németországban általánosan bevezetett tantárgy a kertészeti és mezőgazdasági oktatás (nagyyszerű „Gartenbau-Hochschule”-i ennek a további kiépítései). Ha az iskola nagy területtel rendelkezik, úgy minden gyermeknek megvan a maga saját ágyása (Berlin–Schöneberg), vagy pedig egy osztály alkot egy terület megművelésére munkaközösséget (Berlin–Wilmersdorf), vagy egy egész iskola csoportosul egy egységgé (Düsseldorf). Az ilyen iskolakertek fel vannak szerelve a szükséges munkaeszközökkel, van benne méhészet, akvarium, növény- és rovargyűjtemény, időjárás megfigyelő, biológiai osztály stb. Célja első sorban a céltudatos szellemi és testi tevékenységre nevelés s a munka fogalmának megértetése. A testi mozgékonyság, az objektív külső élet, a növény- és állatvilág közvetlen megfigyelése, a dolgok megértetése – mind a kézzel-fogható hasznai közé tartozik. Nem melléktárgy, hanem a tanítás középpontjában áll koncentralizáló jelleggel. Hasznát veheti az irodalmi tanítás, amelynek számára feladatokat, beszéd- és értelemgyakorlatokat ad, a számtantánítás, mely a mag- és növényáruk, a kiadás és bevétel, a százalékszámítás stb. eseteit konkretizálhatja, a mértantánítás, amely praktikus méréseket eszközölhet, elliptikus, kör vagy négyszögű ágyásokat készíttethet, a fizika, amelynek törvényei közvetlenül tanulmányozhatók, a földrajz és a geológia, a rajz- és munkatanítás, de mindenekelőtt és főképpen a természettudományi oktatás, amelynek nincsen szüksége képre, modellekre, hervadt növényekre, mert itt az, eleven életet látatja meg a gyermekkel. Egészen meglepő készséget szerezhetnek a tanulók mikroszkópiai preparátumok, morfológiai gyakorlatok, időjárás megfigyelések, heti jelentések stb. készítésében s hogy természetszeretetre és természetvédelemre is így lehet őket a legjobban megtanítani, az is nyilvánvaló. Ezenkívül az állampolgári nevelésnek, a nemzetgazdaság jelentősége megértésének is kitűnő eszköze s magától értetődik, hogy a kiállítás nem mulasztotta el kiemelni egészségügyi fontosságát, valamint azt, hogy az iskolának e munkája a higiénikus népnevelés szolgálatában is áll.

Az iskola egész életének minden szempontjára kiterjedő kiállítás az iskolai *egészségápolás* bemutatásáról sem feledkezett meg. Itt a követhető érdekes dolgokat jegyezhetette meg az ember. Berlinben 76 iskolaorvos és 152 ápolónő áll az elemi iskolák rendelkezésére. Beiskoláztatása előtt minden gyermek orvosi vizsgálaton esik keresztül. A beteg gyermeket az orvos figyelemmel kíséri, az ápolónő a szülői házat meglátogatja s a szülőket az orvoshoz tanácskozára hívja. Ha szükségét látja, speciális gyógykezelésre, vagy uszásra, külön tornára, üdülőhelyre stb. utalja át. Ha a szülői ház nem tudja eléggé táplálni a gyer-

meket, az iskola külön étkezésben részesíti. Megtörténik az is, hogy az orvos tanácsára a város a gyermeket a meg nem felelő környezetből kiveszi. Nagy gondot fordít a rövidlátás megfigyelésére, aminek elhanyagolása szűkmellúséget, puposságot, gerincelhajlást okoz. Különböző szemléltetőképek és modellek mutatták aztán be, hogyan kell és hogy nem szabad a gyermeknek a napját eltöltenie, hogyan kell feküdni és táplálkoznia (reggel: leves és nem kávé! 10 órára vajjas kenyér és és gyümölcs, délre meleg étel, a hús azonban nem mindig szükséges; este kenyér, hideg felvágott és gyümölcs, megmosva.) Egy másik szemléltetés a munka, játék és alvás egészségi feltételeire oktatta a tanítót és szülőket. Nyári szünidőre nem minden gyerek mehet üdülni a vidékre, ezért Berlin különböző helyein a Jugendamt” nagy játszóhelyeket rendezett be, ahol a város költségén minden gyerek, különbség nélkül, hogy gazdag-e vagy szegény, a tanítók felügyelete mellett játszhatnak, fürödhetnek sőt egész napra étkezést is kapnak. Mindig vannak olyan gyermekek, akik nem tudnak figyelni. Ennek lelki és fizikai okai vannak. A tanító kötelessége felhívni az orvos figyelmét az ilyen gyermekekre, aki mindig tud segíteni. Az iskola különös feladatához tartozik továbbá a gyermek megtanítása a tisztaság ápolására. Ebben a tekintetben Amerika jár legelői, ahol gyermek az iskolai bizonyítványában a tisztaságból is érdemjegyet kap. A kiállításnak ez a része, amely a tanítóknak és a szülőknek egyaránt szól, állandó jelleggel van be rendezve a Berlin–Kreuzbergi Gesudtheitshausban (Am Urban ^{10/11}), ahol a szülők számára az egész iskolai év tartama alatt a gyermekegészség ápolásáról hetenként ingyenes előadások tartatnak.

A kiállítás további része rendkívül gazdag anyaggal a *gyógypedagógia* különféle intézményeit mutatta be, ahol az élet szerencsétlenjei: a gyenge felfogó képességű, vagy koruk ellenére a tanulásra éretlen gyermekek, a nehezen hallók, gyengélátásuk, dadogók és testileg nyomorék gyerekek nyernek oktatást (Berlinben 12.766 gyermek). A bemutatott eredményekből meggyőződhetett az ember, hogy a pedagógia megfelelő szakértelemmel és eszközökkel képes a testi-lelki defektust is annyira leküzdeni (60–70%-os eredménnyel), hogy az ilyen szerencsétlen is a társadalomban megtalálhassa a maga munkakörét s benne a vigasztalását. Végül a hamburgi, röderbergi (Frankfurt a. M.), schwarzburgi (Frankfurt a. M.) és drezdai kísérleti iskolák mutatkoztak be a kiállításon, amelyek sajtóságos egyéni munkát végeznek, tudományos megfigyeléseket gyűjtenek s módszereket próbálnak ki a legeredményesebb oktatás érdekében. Ezek az egyetemek pedagógiai kísérleti intézeteivel összhangban működnek. A bécsi és lipcsei mintaiskolák is helyet kaptak a kiállítás keretében, valamint a nagy német könyvkiadók és taneszköz gyárok, amelyek hallatlan mennyiséget hordtak össze a modern pedagógia szolgálatában álló kiadványaikból és gyártmányaikból.

A kiállítás nagy tanulságai mellett nem kevésbé voltak hasznosak azok a *kirándulások*, amelyeken a kongresszus résztvevői Berlin nevezetes intézményeit vehették szemügyre. Így Berlin-Schlachtensee-ben egy most megnyit, 750 gyerek számára épített modern népiskolát lehetett látni, amely eleget tesz mindannak az ideális követelménynek, amit a modern pedagógia egy iskolával szemben felállít. A „Charlottenburger Gemeindewaldschule”-ban 260 nagyvárosi gyermeket lehetett látni, akik egész nap a szabadban mozognak és tanulnak s csak éjszakára térnek haza a zsfolt, levegőtlen proletár-negyedbe. Ezekon kívül megtekinthettük még a „Haus Kinderschutz”, a „Potzdamscher Grosses Waisenhaus”, „Oscar Helene Heim”, „Pestalozzi Fröbel-Haus”, „Vereip Jugend-

heim e. V. Charlottenburg”, „Grünes Haus” (Berlin-Tegel) és a „Land-erziehungsheim Struveshof” berendezését és munkáját, ahol a testileg vagy lelkileg visszamaradt gyerekek tanítása és nevelése folyik.

Végül ha még azt is megemlítem, hogy a kongresszus vezetősége módot nyújtott a résztvevőknek arra is, hogy megtekinthessék a naueni és königswusternhauseni szikraállomást (az utóbbi a világ egyik legtekintélyesebb ilyen alkotása), a berlini, központi repülőállomást Tempelhofon (1 1/2 millió qm), az AEG elektromos műveit, amely több mint 10.000 hivatalnokot és munkást foglalkoztat, a Schultheiss-Patzenhoffer sörfőzdét, amely a világ legnagyobb ilyenmű vállalata (több mint 6000 alkalmazottal), a Sauerstoff-Fabrik-ot, az Ullstein-nyomdavidállalatot, a lichtenbergi városi népfürdőt, a berlini Stadiont, Bolle tejjgazdaságát, a Landtag- és Reichstagsgebäude-t, az összes nagyobb múzeumokat, s továbbá ha még arra is utalok, hogy minden este koncerteket rendezett, az operákba és állami színházakba olcsó jegyeket közvetített, – körülbelül nagy vonásokban rámutattam a berlini első nemzetközi pedagógiai kongresszus óriási terjedelmére, munkateljesítményére s tanulságaira. Ezek a tanulságok a szakemberek számára annyira szembeűnők, hogy azok levonását fölöslegesnek tartom. Egy kétségtelennek látszik: iskoláinkat ki kell szellőztetnünk s friss levegőt, új szellemet kell beengednünk. Körülményeinkhez mért arányban és lehetőségek között ezt jobb még ma megkezdennünk, mint holnapra halasztanunk, mert az élet rohan s mi már is lemaradóban vagyunk a szekérről...

...Igaz, hogy ez nem rajtunk fordul meg, mert nem vagyunk urai iskoláinknak, amelyeket a minden józan ésszel ellenkező pedagógia-ellenes rendszer lidércnyomása fojtogat és tart gúzsba kötve. Nálunk ellenkiállítást lehetne rendezni hetekig tartó előadássorozattal az újkori iskola pedagógiatlan szelleméről, s bámulatra lehetne ragadni a világot azzal az elmésséggel, mellyel az állami tanügyi kormányzat kisebbségi iskoláinkat a magyarság kulturális szabadsága ellen irányuló politikai céljainak eszközévé súlyesztette. Mindennek ellenére csüggednünk nem szabad, sőt kitartóan kell küzdenünk, hogy iskoláink szelleméről az oda nem való soven bilincseket lerázzuk. Mert az államnak célja nem lehet a kultúra megkötése, hanem ellenkezőleg minden rendelkezésére álló eszközzel szabad fejlődésének előmozdítása. Küzdelmünkben bátoritson az a tudat, hogy a népek közvéleménye mellettünk van s így nemcsak magunknak, hanem a kulturális szabadság világeszményének is tartozunk annak kivivásával, hogy az iskola – minden politikai szempont kizárásával – a művelődésnek és a gyermeki lélek tisztelésének megszentelt helye legyen.

(Berlin, 1928. ápr.)

Dr. György Lajos.

1. FILOZÓFIA. ESZTÉTIKA. PEDAGÓGIA.

Ajtay Miklós: Esztétikai imperializmus. Paris, Les Presses Universitaires de France, é. n. 8-r. 59 l.

Parisban megjelenő magyar könyv ritkaság, hát még tudományos munka, amely nem is számíthat akkora érdeklődésre, mint egy regény vagy más szépirodalmi mű. Ajtay Miklós Párisban egy kis magyar tudós társaságot alapított „Párisi Magyar Akadémia” címen. Ennek a kultúrális munkának a keretébe tartozik e kis kötet is. Benne az esztétikai formákon át a nagy emberi közösségek, Kína, Japán, India, Európa lelki formáit keresi. Rendkívül elvont elméleti munkája sokszor a reális élet vonatkozásaitól is eltávolodva a szavak merő formálművészetévé válik. Bergson, Dumas és Guyon alapos tanulmányozása látszik különben eredeti könyvecskéjén.

Dr. Barankay Lajos: A nemzeti közszellem pedagógiája. A M. Tud. Akadémia által a Halmos-díjjal jutalmazott pályamunka. Pécs, Egyetemi nyomda, é. n. 8-r. 296 l.

Ez a terjedelmes tanulmány, amely alapos megfontolás és a problémák széles felölelésének eredménye, arra a kérdésre kíván feleletet adni, hogy minő tanulságok vonhatók le a világháború és a forradalmak eseményeiből a köznevelés szervezésére. A kérdés lényegére vonatkozó minden gondolat egy vezető eszmébe fut össze s ez: a nemzeti közösségnek az eddiginél etikaibb felfogása. Ezért a szerző egy olyan nevelési rendszer megszervezésének kísérletét nyújtja, amelynek gerince az etizált nemzeti közösség gondolata. A háttérből így a nemzeti közszellem pedagógiája mintegy természetszerűleg és önként bontakozik ki.

Céljának megfelelően a mű 3 részre oszlik. Az első rész a köznevelés szervezetének elméleti alapjait nyújtja, vagyis kinyomozza és kategorizálja minden nevelés-szervezet közös alap tényezőit. A második részben kimutatja, hogy köznevelés szervezetéből a háborúk és a forradalmak behatásai következtében hogyan nő ki a nemzeti etikumban gyökerező közszellem pedagógiájának szüksége. Végül e széles elméleti alapvetés után a harmadik rész megkísérli az elveknek gyakorlati intézményes formába öntését a jelenlegi lehetőségek figyelembevételével.

Gy.

Bartók György: Böhm Károly. Budapest, 1928. Franklin-Társulat kiadása. K. 8-r. 166 l. (Kultúra és Tudomány).

Bartók György e legújabb művét nagy örömmel üdvözljük. Erre a könyvecskére: valóban nagy szükség volt s szükséges volt, hogy ezt a művet éppen Bartók György írja meg, aki Böhm Károly tanítványai között személy szerint is a legközelebb állott Böhmhez s aki a filozófiai gondolkozásában is leginkább őrizte meg a Böhm Károly filozófiájának eredeti hatásait, s ami mindezeknél is fontosabb, legmélyebben és legmegfelelőbben sajátította el azt az életető gondolatot, amelyből Böhm filozófiai rendszere kinőtt. Eppen ezért Bartók van arra hivatva elsősorban, hogy a nagy filozófus által szőtt, de megszakadt szálakat tovább fonja s a rendszer kiépítését tovább munkálja.

Az előszóban megállapítja, hogy „a szerzőnek rokonszenvesebb lett volna tárgyát a filozófia és a szellem történetének kereteiben adni elő s elsősorban Böhm szellemi alkatát rajzolni meg művei alapján; a mű célja és a feladat természete azonban a tárgyalásnak itt választott módiát parancsolta.” Bizonyos, hogy már elérkezett ideje annak, hogy Böhm filozófiája szerves egészében tudományos exaktsággal feldolgoztassék. Eljött ideje annak, hogy határozottan megállapítsa a tudományos kritika, hogy az európai szellemtörténet

összefüggésében micsoda tudományos jelentőséggel bír Böhm Károly filozófiája. Azt azonban nagyon bölcsen cselekedte Bartók György, hogy mielőtt ezt a nagyobb és alapvető művet, talán éppen ő, munkába vehetné, addig is lehetővé tette, hogy a filozófia iránt érdeklődők szélesebb köre is egy ilyen világos és áttekinthető mű alapján ismerkedhessenek meg Böhm személyiségével és filozófiájával. Bartók három részben tárgyalja Böhm filozófiáját. Az I. rész Böhm Károly életét és személyiségét állítja élénk legjellegzetesebb mozzanataiban. Különösen nagybecsű a személyiségéről adott kép, amely nem egy pontjával magyarázó tényezőket ad kezünkbe filozófiája belső képének megértéséhez. A II. rész igen jó összefoglalását adja Böhm filozófiai fejlődésének. A III. rész az Ember és Világa céljával és álláspontjával foglalkozik. Ebben a részben 1. az ismeret problémája és a rendszer tagolása, 2. az alapfilozófia főkérdései: a szellem funkcióinak kritikája, 3. a szellem élete, 4. az általános értékértan és 5. a logikai érték tana kérdésekben öleli fel Böhm egész rendszerét. Végül egy összefoglalást és Böhm Károly műveinek jegyzékét adja. A könyv legnagyobb részét természetszerűleg a III. rész foglalja magában (33–155 l.). Kíró pedig azt kell megállapítanunk, hogy bár irodalomtörténetileg Böhm egyes műveit ismerteti és méltatja, de minden műben az éltető alap gondolatok alapján áttekinthetőleg vezet be az egész rendszer problematikájába. Bartók könyvének olvasása valóban meggyőző arról a megállapításáról, hogy Böhm filozófiája... „egy nagy szellem kiváló alkotása, amely arra van hivatva, hogy megtermékenyítse és gazdagabbá tegye a magyar életet.”

Dr. Tavaszy Sándor.

Dr. Bíró Vencel: A mai közszellem erdélyi történelmünk ítélőszéke előtt. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1928. K. 8-r. 26 l. (Minerva Könyvtár. Szerk. Dr. Tavaszy Sándor és Rass Károly. 10. sz.)

Ez a rendszeresen felépített tanulmány arra a kérdésre, hogy a mai erdélyi közszellem mennyiben támaszkodik a multa, azaz milyen szemmel néznek a régi erdélyiek a mi mai közszellemünket, a történelmi perspektíva világánál adja meg feleletét. A politikai, vallási és társadalmi élet multbeli es mai jelenségeinek átvizsgálása után végeredményképpen megállapítja, hogy hálátlan viszonyok között is megnyilatkozó politikai rátermettség, vallási türelem, vallásos érzés, erkölcsi érzék, egészséges társadalmi életre való törekvés azok a dicsérendő vonások, amelyek multunkban gyökereznek. Az eltérések vagy a nyomasztó gazdasági állapot vagy a háborús idők ferde társadalmi gondolkodásának hatásai, amelyekből helyzetjavulás esetén könnyű a kivetkőzés. Oseink jó közszellemet hagytak ránk, amelyhez ragaszkodnunk szent kötelességünk.

Gy.

Dr. Borbély István: A duális létbölcsélet és theológiája. Cluj-Kolozsvár, Corvin kny. 1928. 8-r. 76 l. (Az Unitárius Irodalmi Társaság Szak-könyvtára. IV. k.)

Szerző a tőle megszokott nagy tudással és világos gondolatfűzéssel a duális theologia lényegét a következőképpen körvonalazza. A dualisták azt állítják, hogy két főhatalom létezik: Isten és világ. Minden, ami a világhoz tartozik, – rossz. Az ember a világhoz tartozik, tehát rossz. A rossznak sorsa az elmulás, a megsemmisülés. Egyedül Istennek van örök élete. Minthogy pedig minden létező és minden létezés rossz, következik, hogy minden létezőnek és minden létezésnek végső célja az elmulás. Amíg van valami, addig van rossz. Ha majd nem lesz semmi, csak Isten (aki felül áll a lét fogalmán), akkor megszűnik létezni a rossz is. Istennek országa csak a rossznak megszűnése után jöhet létre. Ez emberi élet célja eszerint az elmélet szerint a megsemmisülés, illetőleg a megsemmisülés által Isten országa megvalósulásának siettetése.

A dualistáknak ezzel a pesszimizmusával szemben álló unitárius felfogás az egyetemes létezészt szolgáló életet állítja. E tanulmány csupán a dualisták létbölcséletének és theológiájának ismertetése. A külföldi irodalmakban élénk vita alatt álló kérdés ezen megvilágítása nálunk úttörő, mert magyar nyelven róla alig lehet valamit olvasni. E felfogás ellen az unitárius létbölcséletnek és theológiájának kifejtését a szerző egy következő tanulmányra ígéri.

Gy.

Dr. Gál Kelemen: A társadalmi közszellem hatása az iskolai nevelésre. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1928. K. 8-r. 34 l. (Minerva Könyvtár. Szerk. Dr. Tavaszy Sándor és Rass Károly. 11. sz.)

Bevezetésül a szerző éles elmeélel fejtegeti a közszellem és az egyén viszonyát, s arra az eredményre jut, hogy a társadalmi közszellem egy asszimilációs folyamatot indít meg, vagyis a nevelés lényegében asszimiláció. Ebből következik, hogy amilyen a közszellem, olyan az iskola, amely, miként a tükör, mutatja a kor szellemét, a közösség lelki életének uralkodó vonásait, vágyait és tendenciáit. A továbbiakban behatóan és igen tanulságosan tárgyalja a közszellem hatását az iskolai tanulmányok rendszerében és a neveléssel közvetlen viszonyban levő fegyelmezés kérdésében. A befejező rész a háború utáni társadalmi közszellem egymással ellentétes két irányát ismerteti: a pedagógiai pacifizmust és a türelmetlen nemzeti gondolat térfoglalását az iskolában. Az előbbi, amely utópia és szemforgató álszenteskedés, csak távolról érdekel bennünket. Annál közvetlenebbül érezzük saját magunkon az utóbbi elfogultságát. Hiánytalanul idéznünk is kell erre vonatkozó következő összefoglalását:

„Aki az emberi lélek mélységeit ismeri s nyitott szemmel kíséri és figyeli a társadalmi közszellem nyilvánulásait, annak lehetetlen elítélni a nemzeti nevelés eszményét. De a hatalmon levőknek meg kellene gondolniok, hogy a nemzeti gondolathoz, a nemzeti nyelvhez és multához való ragaszkodás nem jelenti más népek nyelvének, multjának és tradícióinak lecikinsínylését, lebecsülését vagy éppen kigúnyolását és nem jelent hűtlenséget az állam eszméjéhez. Ellenkezőleg, nekünk meg kell tanulnunk a körülöttünk élő népek nyelvét és történelmét nemcsak azért, hogy velük érintkezessünk s az állami közéletbe behelyezkedhessünk, hanem azért is, hogy megismervén a nyelvet és a nemzeti szellem alkotásait, ezeken keresztül megszerethessük a népet is. De ugyanakkor ragaszkodunk nyelvünkhöz, nemzeti kultúránkhoz rendíthetetlenül, mert úgy érezzük, hogy így szolgáljuk legjobban hazánk érdekeit is.”

Gy.

Dr. Imre Lajos: A modern nevelési rendszerek kritikája. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1928. K. 8-r. 37 l. (Minerva Könyvtár. Szerk. Dr. Tavaszy Sándor és Rass Károly. 12. sz.)

A legutolsó önálló és tudományosan megalapozott pedagógiai rendszer a Herbert pompásan felépített korszakalkotó munkája volt. Azóta kísérlet sem történt szigorúan tudományos és filozófiailag megalapozott kezdeményezés kiépítésére. A modern pedagógiában csak bizonyos reformirányok észlelhetők, amelyek hol a nevelés céljának megfogalmazásával, hol pedig a nevelés módszerének megjavításával foglalkoznak. Ezekben az irányokban általában sok a kapkodás különösen a nevelés lényegére, céljára és módszerére vonatkozó elvekben. A nehézségek forrása a nevelési irányok eszménytelensége, a nevelés céljának tisztázatlansága s a cél és a módszer közötti eltolódás. Igen érdekesen fejtegeti a szerző a modern pedagogia célkitűzésének szűk látókörét, a vallásos nevelés negligálását s a vele együttjáró intellektuális gögőt, mely a nevelés munkájában és eredményében a legsúlyosabban bosszulla meg magát. Mindezek a jelenségek arra utalnak, hogy a nevelés egész modern gyakorlata alapos revízióra szorul, amint erre az utóbbi években mind többen és többen kezdenek ráébredni.

E szűkre szabott vázlatból is látható, hogy a szerző rendkívül tanulságos tájékoztatást adott kezünkbe egy oly kérdésről, amely a szakember és a nagy közönség érdeklődését ma egyaránt foglalkoztatja.

Gy.

Dr. Kristóf György: Esztétikai becslésünk a mai közszellem hatása alatt. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1928. K. 8-r. 149 l. (Minerva Könyvtár. Szerk. Dr. Tavaszy Sándor és Rass Károly. 14–15. sz.)

Szerzőnek a Minerva Könyvtár vékony füzetei közül e terjedelmével is kinövő tanulmánya abból az előadásából gyarapodott könyvvé, amelyet a közszellem hatása az erdélyi magyarság közműveltségére *című* ciklusban mondott el az Erd. Múzeum Egyletben. Szükségesnek látta olvasói számára gondolatait behatóbban kifejteni, mint ahogy azt hallgatói előtt egyetlen előadás szűk keretei közt tehetette. Az általános érdeklődéshez közvetlenül kapcsolódó tárgya ezt a kiszélesítést valóban meg is érdemelte.

Azt a kérdést fogja meg, hogy milyen a mai erdélyi közszellem, minő sajátos hatásokkal fonja át a mai erdélyi művészi életet s mitoszszói mindehhez a mai esztétikai becslés. A művészetek közül kizárólagosan a költészetet veszi figyelembe, A tíz esztendő mult e téren a mondanivalók rengetegét fakasztja

a szerzőből, aki kezdettől fogva szerető aggodalmaskodással nézi erdélyi irodalmunk életének nem érdektelen alakulását. Szempontjainak kitűzése után széles alapozást vet tárgyának, amelyben szó esik a közlélekről és a közszellemről, az esztétikai becslés helyéről és jelentőségéről, a magyarság etnikumáról és közszelleméről, irodalmunk és közszellemünk összefüggéséről. Majd futó tekintetet vet az 1867–1919 közti bágyadt közszellemre s az 1919 utáni eleven irodalomra. Így jut el tulajdonképpeni témájához, napjaink erdélyi irodalmának bírálatához, amely újabb öt fejezetet vont maga után a mennyiség és a minőség mérlegeléséről, a hagyomány és a haladás szempontjairól, az erdélyi és a székely irodalom kilendüléseiről s az irodalmi schisma fenyegető veszélyéről.

Mindezekben a kérdésekben álláspontját a nyelvi és az irodalmi egység gondolata irányítja, vagyis az irodalomban az erdélyitől is a művészt s a művészen is az egyetemes magyart követeli. Tisztán és vitathatatlanul kidolgozott elvi szempontjaiból következnek irodalmi életünk ferdeségeire vonatkozó megállapításai. Tíz év múltán is szervezetlennek látja az erdélyi irodalmat s ezt a hiányt első sorban a tisztességteljes multtal bíró Erdélyi Irodalmi Társaság mulasztásának tudja be. Rendkívüli helyzetünkben egyelőre a mennyiség háttérbe szorította a belső érték lényegét, aminek következtében nehezen orvosolható nagyzolás és kritikátlanság kapott lábra. Alacsonyabbra hullott az esztétikai becslés magassága, vagyis színvonal süllyedés és tárgyilag nagy visszaesés állt be, amiben az erdélyi íróknak a személyi tömjénezésen kívül minden tárgyilagosságot visszautasító magatartására esik a felelősség. Igen komolyan foglalkozik továbbá a külön erdélyi és a székely irodalom kérdésével, ezzel a két kicsinyes szempontu különködéssel, ami természetesen az öntudatos esztétikai becslés fokán többé már nem probléma, de viszont tárgya lehet a semmitől vissza nem riadó küzdelemnek a fennhéjázó provincializmusban maradásunk és esztétikai becslésünk kényszerű alábszállítása ellen.

E gazdag tartalmu és nagy gonddal kidolgozott könyvnek csak vezető szempontjaira és főbb megállapításaira utalhatott e rövid ismertetés, amely célját elérte, ha a könyv elolvasására érdeklődést tudott kelteni. Egyébképpen is bizonyossága e tanulmány annak a megbecsülő és józan törődésnek, amellyel az irodalomtörténeti és az esztétikai gondolkodás, kezdete óta, az erdélyi irodalmat kíséri.

Gy.

Mester János: Kelet nagy gondolkodói. Budapest, Franklin T. é. n. 8-r. 232 l. Kultúra és Tudomány 59. sz.

A szerző foglalkozik az indiai és kínai lélekkel, Buddha, Konfucius, Lac-ce és Zarathustra tanaival. Alapgondolata az, hogy az emberek jellemét elsősorban eszméik, hitük, vallásuk és világnézetük determinálja. A fenti nagy gondolkodók alapos ismerete nélkül lehetetlen Kelet lelkéhez és jelleméhez hozzáférközni. Új és értékes ebben a könyvben, hogy a szerzőt Konfucius és Zarathustra egyéniségében nem a vallásalapító, hanem a gondolkozó érdekli, az általános emberi, ami mindnyájunk számára Kelet lelkéből leginkább megfogható. Ez a könyv egyike a Kelet filozófiáját tárgyaló legjobb magyar könyveknek.

J. E.

Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története. Budapest-Debrecen, Csáthy Ferenc kiadása, 1928. 8-r. 446. VII. l.

A magyar esztétika megírására eddig több kísérlet történt. Radnay, Versényi és később Jánosi ki is dolgozták ezt, de munkáik vázlatosak vagy befejezetlenek maradtak. Így hosszú évtizedeknek kellett eltelti, míg végre megjelent az első teljes magyar esztétikai történet. A szerző Jánosi kiadatlan írásainak felhasználásával, amelyhez több évi saját kutatás járult, valóban olyan munkát végzett, amelyre méltán büszke lehet a magyar tudomány.

A magyar esztétika történetét Szerdahelyivel kezdi, aki a 18-ik sz. második felének volt eredeti és értékes magyar esztétikusa. Az úttörők korszaka után a romanticizmus, a real-idealizmus és az új század c. fejezetekben tárgyalja a magyar esztétika történetét. Végig halad összes íróinkon, kik esztétikával foglalkoztak. Így tárgyalja Kölcseyt, Schediust, Bajzát, Vörösmartyt, Eötvöst, Aranyt, Gyulait, Madáchot és a legújabb korban Beöthy Zsoltól Pauler Akosig és Ravasz Lászlóig minden jelentősebb esztétikusunkat. Célja a teljesség volt és a világos felosztás, amit sikeresen el is ért.

De nemcsak az egyes esztétikusokkal foglalkozik, hanem a különböző irányok történetével és hatásával is, A legrégebbi irányoktól a legmodernebbekig valamennyi törekvő feldolgozását és hatását megtaláljuk e kimerítő könyvben, amelynek különös érdeme, hogy soha nem veszíti el egységét s nem válik szétesővé. Mint szellemtörténeti műnek az a jelentősége, hogy szellemi életünk egy kevésbé ismert és méltányolt ágára, a magyar esztétika multjára, vetett világosságot.

J. E.

Nagy József: Két filozófus. Budapest, Franklin T. é. n. 174 l. Kultúra és Tudomány 57. sz.

Nagy József, a pécsi egyetem filozófiai professzora, ebben a munkájában az emberi gondolkodás két leghatalmasabb szellemének állít emléket. Olyan népszerűsítésre törekszik, mely nemcsak a nagyközönséget, de a szakembert is méltán kielégítheti. Két portréban az antik és a modern világ két emberében összesűrűsödött képét nyújtja. Platon és Kant jellemzése a szerzőnek most készülő újabb és a réginél is nagyobb filozófia történetének két kiszakított fejezete.

J. E.

Dr. Tavaszy Sándor: Mi a filozófia? Kolozsvár, Minerva R.-T. 1928. 8-r. 68 l.

A filozófia iránt érdeklődő kolozsvári magyar főiskolai hallgatóknak ajánlt mű megírására a szerzőnek a Kulcsár” András filozófálgató műve körül támadt érdeklődés adott indítékot. Célja volt: az érdeklődés számára felmutatni, hogy micsoda feltételei vannak a filozófiának, micsoda feltételek mellett lehet és nem lehet filozofálni. Előbb általános tudománytant ad, megvilágítva a tudomány helyét, erkölcsi és céhbéli kötelezettségét és külön a filozófiai tudomány viszonyát a tudományok rendszeréhez. (Eszméltető szempontok.) Majd külön adja a filozófia ismeretelméleti, bölcséleti analizését (A filozófia tudományos fogalma), s aztán ismerteti a filozófia problémáját vagyis azt, hogy miképpen lehetséges a valóságnak megfelelő igazság és az igazságnak megfelelő valóság. A filozófia problémájából ágaznak szét az egyes problémák (a logikai, etikai, esztétikai és vallásfilozófiai probléma). E kérdések elméleti kifejtése után a Kulcsár-féle mű tételeit is bevonva a tárgyalásba kimutatja, hogy koncepció, a filozófiai alapfogalmak és tanok biztos ismerete és megértése nélkül nem szabad filozofálni. Az ilyen filozófálgatás csak zavaros, tudományos értéke semmi.

A mű felvilágosító célzatu, instruktív jellegű ugyan, de biztos kézzel vezet és igazít el a filozófia problémája és problémái között. Jó prolegomena minden filozófia iránt érdeklődő számára. Az *Eszméltető szempontok* című fejezet pedig általában a tudományok és a tudományos kutatások értékelésére nézve foglal össze olyan szempontokat, amelyek közművelődési színvonalunk megőrzésében percgigé sem hagyhatók figyelmen kívül. Ennélfogva a mű jó szolgálatot tesz nemcsak a főiskolai hallgatóknak, hanem nemzettársadalmi művelődésünknek is.

– f –y.

Dr. Varga Béla: A mai közszellem pszichológiája. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1928. K. 8-r. 43 l. (Minerva Könyvtár. Szerk. Dr. Tavaszy Sándor és Rass Károly. 9. sz.)

Mult télen az Erdélyi Múzeum Egyet bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztálya egy előadássorozatot rendezett azzal a céllal, hogy a közszellem hatásának különböző területeit és kapcsolatait megvilágítsa. Ezeket az előadásokat, amelyek a Minerva Könyvtár 9–15. számaiban nyomtatásban is megjelentek, Varga Béla vezette be fenti tanulmányával.

Benne a közszellem fogalmának tartalmát, terjedelmét és megnyilatkozási formáit magyarázza meg. A társadalmat lelki organizmusnak fogva fel, a közszellem – úgymond – az egyesekben élő, de a közösség felé irányuló akarásioknak és érzéseknek összege, amely a társadalom minden egyes tagjában bizonyos öntudatos lelki habitust létesít. Tehát a közszellem kollektív pszichikai tünemény, nem pedig az individuális lelki tulajdonságokat háttérbe szorító tömeglélektani jelenség. Alapvető különbség a kettő között a lelki életnek a közszellemben megnyilvánuló legjellegzetesebb funkciója: az értékelés, vagyis a közszellem bizonyos társadalmak vagy társadalmi csoportok értékelésének az

eredője. Mindig jellemző a közszellemre, hogy értékelésében impulzív vagy intellektuális elemek lépnek-e előtérbe. Ha túlnyomó az érzelmi elem, megbízhatatlan és ingadozó a közszellem, viszont minél erőteljesebb benne az intellektus, annál sztabilabb a társadalom közszelleme. Az emocionális és intellektuális elemek mellett azonban morális alkotórésznek is kell lennie a közszellem tartalmában. A közszellem átlagos norma s így magában véve is van morális kötelező ereje. Ebből következik, hogy az egyesre az egyik lemondást, asszimilációt követel, mert a közszellem csak az egyéni értékelések átlagának kifejezője s így nem mindig tükrözi vissza az egyesek esetleg magasabb értékelését. A közszellem tartalmát valamely gondolatkör határozza meg, amely lehet tisztán vallásos vagy erkölcsi igazságot szolgáltató, vitális érdekek körül forgó vagy gazdasági természetű. Eredetére nézve meg lehet különböztetni természetes és mesterséges úton keletkezett közszellemet.

A közszellem lehet nagyon szűk körre szorító és lehet óriási kiterjedésű. Lehet közszelleme egy asztaltársaságnak is, természetesen e névre csak akkor tarthat számat, ha célja értéket képvisel. Így beszélünk erdélyi közszellemről, amelyet közös multunk és közös tradícióink szabnak meg. A háború után felvetődött páneurópai gondolat is az európai népeket közös táborba egyesítő közszellemet akar teremteni. Ennél még általánosabb volna a kereszténység közszelleme, vagyis a keresztény hit és erkölcs életté varázsolása, ami azonban még mind ez ideig megvalósítatlan.

A közszellem megnyilatkozási formáját közönségesen közvéleménynek szokás nevezni. A közszellem és a közvélemény nem egy és ugyanaz, a kettő egymással rendkívül bonyolultan függ össze. Normális esetekben a közvélemény is kifejezője a közszellemnek, de viszont lehet egyenesen a meghamisítása is annak.

Érdekes az a további kérdés, hogy mi jellemzi a mai közszellemet. Egyik kibélyegző vonása a változás utáni vágy, amely a világháború nagy lelki meg rázkódtatásának következményeképp előállt elégedetlenségből fakad. Ennek az apokaliptikus közhangulatnak velejárója a különböző formákban nyilatkozó miszticizmus, ami maga után vonja azt a másik vonást, hogy telve van illúziókkal. Tartalmi oldalát tekintve, a mai közszellem első sorban politikainak mondható, ami összefügg azzal a hittel, hogy a háború által tönkretett Európára csak a politika hozhat üdvösséget. Az erdélyi magyarság mai közszellemében is szintén nagy teret foglal el a politika, bár emellett megvan a maga sajátos szellemi, kulturális tartalma is. Észrevehető továbbá bizonyos törekvés egy egyetemes keresztény közszellem s egy új magasabb moralitás kialakítására is. Ennek a törekvésnek különösen kell bennünket érdekelnie, mert mi még távol vagyunk az egységes magyar társadalmi közszellemtől, vagyis társadalmi rétegeink erkölcsi, szellemi és anyagi egybeforrásától. Épügy át kell hatnia bennünket a nevelői közszellemnek is, mely a népek lelkületének megváltoztatására az egyedüli ható eszköz.

Figyelembresztésül csak főgondolatait közöltük e rendkívül tartalmas tanulmánynak, amely azon ritka előnnyel is rendelkezik, hogy mondanivalói élvezetes szép formába tömörülnek.

Gy.

2. IRODALOMTÖRTÉNET. NYELVÉSZET.

Ady Endre: Ha hív az acélhegyű ördög. Összeállította és kortörténeti ismeretekkel bevezette *Fehér Dezső*. Nagyvárad 1927. 8-r. 255 l.

Fehér Dezső, Ady egykori szerkesztője, gyűjtötte össze Ady Endre nagyváradi újságcikkeinek egy részét. Kétségtelenül értékes könyv, mert a költőt magát adja abban a korszakában, amikor még zseniálitásának előre vetülő árnyékát sem lehetett látni. Ady költészetét közelebbről ez nem világítja meg, de annál inkább tisztázza világnézetét és gondolkodásmódjának kialakulását. Ezek a cikkek a napi aktualitásokról szólnak, de mögöttük már érzik a későbbi Ady, amint merészen szembeszáll kora magyar társadalmával. A kiadó az egyes cikkeket magyarázó jegyzetekkel s a kötetet bevezetéssel látta el.

J. E.

Angyal Dávid: Kölcsey Ferenc. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 36 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 16. sz.)

Ez a kitűnő Kölcsey életrajz és jellemzés formájában és terjedelmében

harmadszori rövidítés és átdolgozás eredménye. Első terjedelmes kiadását a Budapesti Szemle 113. kötete hozta, a második rövidített átdolgozását pedig a Magyar Remekírók 14. kötete.

Angyal Dávid művészi előadása mesterien állítja elének Kölcséyt az embert, a költőt, a szónokot, a műbírálot és a politikust. Ebben az utóbbi művoltában új szempontokat is emel ki Kölcséy politikai pályájának és tehetségének az eddiginél helyesebb és igazságosabb megítéléséhez.

Bitay Árpád.

Angyal Dávid: Gróf Széchenyi István. Budapest, Pallas, 1928. 8-r. 21 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 28. sz.)

Széchenyi István életének, tetteinek és egyéniségének ez a tömör jellemzése először francia nyelven jelent meg a *Revue des études finno-ougriennes* 1925-ik évfolyamában. A külföld tájékoztatására írt alapos tanulmány magyarul is hasznos olvasmány főképpen azok számára, akik rövidre vont képben akarják látni Széchenyinek az idők mulásával jelentőségben egyre emelkedő nemes alakját.

Gy.

Badics Ferenc: Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában. Budapest, Pallas, 1928. 23 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 27. sz.)

Szerző, a Gyöngyösi irodalom kiváló szakismerője, levéltári kutatások alapján véglegesen tisztázza a költő hevesmegyei működését, főképpen helyreigazítja Gyöngyösy Lászlónak felületes, hibás, az olvasót tudatosan megtévesztő s már az irodalomtörténeti kézikönyvekbe is átment adatait.

Gy.

Bajza József: Horvát eposz Kálmán királyról. Budapesti Szemle 1928. 611. sz. 11–50 l.

A szerző ez akadémiai székfoglalója a raguzai költői iskolához tartozó s az irodalom több ágában gazdag munkásságu Kanavelic-Canavelli Péter (1637–1729) *Sveti Ivan biskup trogirski i kralj Koloman* (Szent István trauai püspök és Kálmán király) című 24 énekes eposzát ismerteti, amelynek forrása Bonfini és br. Ráttkay György horvát történetíró műve volt. A horvát irodalomtörténettől Sokra értékelt eposz azzal a céllal készült, hogy Dalmácia sorsát újra összefűzze a török rabságból felszabaduló, megújuló magyar birodalom sorsával. Indítéka volt az is, hogy szerette és megbecsülte a magyar nemzetet. Erdekes emléke a horvát magyar érintkezéseknek.

Gy.

Benedek Marcell: A francia irodalom. Budapest, Athenaeum, 1928. 8-r. 363 l.

Ez a könyv a francia irodalom egész történetét felöleli. Célja nem tudományos. „Célom – mint a szerző írja – mint minden eddigi irodalomtörténeti és esztétikai írásomnak: hogy olvasni tanítson.” Nem rendszerezésre törekszik és megállapításaiban sem ad sok újat. Célját ügyes és szellemes jellemzéseivel el is éri. Legértékesebb rész a naturalizmust és a mai irodalmat tárgyaló fejezete. J. E.

Benyovszky Károly: A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig. A Magyar Tud. Akadémia által jutalmazott munka. Bratislava-Pozsony, Steiner Zsigmond könyvkeres. kiadása, 1928. 8-r. 287 l.

A monografiákban meglevenedő magyar színészet történetének egy érdekes és jelentős fejezetét írta meg a szerző a pozsonyi városi levéltárban végzett kutatásai alapján. Az ősi koronázó városba az országgyűlések csalták először a magyar színészetet. Minden bizalmuk a követekben volt, mert a város német lakosságába reményüket nem vethették. Váltogatva az ország legjobb társulatai keresték fel Pozsonyt, azonban sem zavartalanul működni, sem állandósulni egyik sem tudott, bár mindig a legjobb műsort nyújtották s mindent elkövettek, hogy helyüket becsülettel állhassák meg. Színházuk azonban nem volt, időnként csak néhány heti vendégszereplésre kaphatták bérbe a városi német színházat. Ervényesülésüknek ez már eleve útját zárta. Mindezek ellenére csüggedés nélkül folytatták a nemes harcot, aminek megvolt az az eredménye, hogy a virágjában álló idegen színészettel szemben fentartották Po-

zsonyban is a magyar kultúra tradícióját. A szerző kimerítő rajza éppen ezt a küzdelmes ismeretlen korszakot állítja elénk, amikor a nemzeti kultúra harcainak csak tövisszorosú jutott osztályrészül. Kimerítő értékes könyvét igen használható repertorium zárja be, amely közli a magyar színtársulatok által Pozsonyban 1820-tól 1867-ig előadott darabok jegyzékét.

Gy.

Dr. Biró Vencel: Dr. Karácsonyi János. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. é. n. 8-r. 30 l. Különlenyomat az Erdélyi Helikon 1928. évfolyama 6. és 7. számából.

Megfogyatkozott sorainkban, sokszor csüggetettségre lankadó munkakedvünkben megnyugvás és biztatás volt számunkra mindig az a tudat, hogy köztünk él Karácsonyi János c. nagyváradi püspök, napjaink egyik legkiválóbb magyar történettudósa. Annál lesújtóbban érezzük most azt a veszteséget, amely váratlan halálával ért bennünket. A december 15-én betöltött 70-ik életévének fordulója kedves alkalom volt, hogy szeretetünket és megbecsülésünket vele szemben özeztessük. Az erdélyi magyarság nevében ezt dr. Biró Vencel tette meg, feladatához méltó szakavatottsággal, lévén maga is Erdély történetiájának kiváló művelője. Szeretettel írt füzetében plasztikusan domborul elénk Karácsonyi János küzdelmekben sikeres, munkával megszentelt szép pályája és tudományos eredményekben ritka gazdagságú élete. 51 önállóan megjelent könyv és 183 értekezés méri meg ezt a minden elismerésünkre és megbecsülésünkre érdemes, közel félszázados terjedelmű kitartó tudományos munkásságot. Ennélkül mennyivel homályosabb lenne a látásunk és mennyivel szegényrab a történeti szemléletünk! Mindennek beható méltatását olvassuk Biró Vencel füzetében, amelynek különös értéket ad a hozzácsatolt pontos és hiánytalan bibliográfia.

Gy.

Bitay Árpád: Műfordítások román költőkből. Kiadja az Erdélyi Irodalmi Társaság. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T., 1928. 8-r. 136 l.

1926 elején Lapedatu Sándor vallás- és művészeti miniszter 30 ezer lejt utalt ki az E. I. Társaságnak. Ez az adomány magában véve is hivatalos elismerése volt a Társaság irodalomművelő hivatásának. Az összeg rendeltetését semmi kívánság meg nem kötötte ugyan, de a Társaság a figyelem viszonzásul egy román költői antológia kiadására fordította azt. A szerkesztés munkáját végző Bitay Árpád arra törekedett, hogy a román költészet múltjának és jelenének valamennyi kiemelkedő képviselőjét bemutassa a magyar olvasóknak. A rendelkezésre álló keretek közt ez valóban sikerült is.: 24 költő 76 versét kapjuk benne különböző értékű fordításban. A kötet élé Kristóf György írt tájékoztató bevezetést. Ebből megtudjuk, hogy a múlt század 50-es évei óta ez már a 7-ik ilyen román antológia magyar nyelven. A csinos kiállítású könyvecskében zsufoltan torlódnak a versek, ami betűinek prózai stílusát nagyon is szembeszökővé teszi.

Gy.

Dr. Borbély István: Ferencz József unitárius püspök emlékezete. Irta és a Magyar Unitárius Egyháznak 1928. május 19-én Tordán tartott zsinati emlékünnepe felolvasta. – Cluj-Kolozsvár, Corvin kny. 1928. 8-r. 15 l.

Formás, emelkedett szép emlékbeszéd az unitárius egyház elhunyt nagy püspökéről, kinek érdemeit a szerző ebben a három tételben csoportosítja: az ő püspökségének idején alakult át addig jóformán csak egyházközségeiben és a hívek áldozatkészségéből élő decentralizált unitárius egyház erős központi egyházzá; az ő püspöksége alatt lett az unitarizmus a magyar keresztény liberalizmusnak megtestesülése; az ő püspökségének idején jött létre az unitárius világszövetség. A történetíró még sok egyebet is elmondhat. A szerző csak „gyertyát akart gyújtani a szent ravatal körül, melyben egy félszázad unitárius egyháztörténete nyugszik kiterítve...”

Gy.

Brunetiere válogatott kritikái. Budapest, Franklin T. é. n. 8-r. 159 l. Kultura és Tudomány 58. sz.

Gulyás Pál, a könyv fordítója, Brunetiere hatalmas kritikai munkásságából a következő 5 rövid fejezetet válogatta ki: impresszionista kritika, szubjektív irodalom, közhely elmélet, művészet és az erkölcs, a genie szerepe

a művészetben. A 19-ik század legnagyobb francia kritikusát híven tükrözi ez a kis kötet, amelyiknek legnagyobb hiányossága, hogy a közönség előtt kevésbé ismert nagy francia kritikusról a tájékoztató bevezetés elmaradt.

J.E.

Császár Elemér: A magyar irodalomtörténet százéves fejlődése. Budapest, Pallas, 1928. 8-r. 30 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 29. sz.)

A magyar irodalomtörténet az 1928-ik évvel elérkezett születésének százados évfordulójához. Bár előzményei még egy századdal előbbre nyúlnak, tudománnyá csak 1828-ban lett Toldy Ferenc német nyelvű művének, a *Handbuch der ungarischen Poesie*-nek a megjelenésével. Ez alkalmat ad a szerzőnek arra, hogy legnemzetibb tudományágunknak fejlődéstörténetét az első nyomoktól napjainkig megvonnja, az egyes mozzanatokot s azoknak munkáisait élesen jellemezze s végül, hogy a magyar irodalomtörténet jövő feladatait 4 pontban kitűzze. Az irodalom elméletén és filozófiáján kívül ezek a következők: 1. A magyar irodalomtörténet fejlődéstörténete (eszmék és törekvések, áramlatok és irányok), melynek eredménye lesz a magyar szellemnek a fejlődés során kialakuló Röntgen-képe az irodalom sugarain felfogva. 2. A magyar irodalomnak, mint continuumnak beállítása a szellem egyetemes világába, vagyis felelet arra a kérdésre, hogy mit vett a magyar irodalom a külföld irodalmaiból és mit adott nekik. 3. A magyar irodalmi élet kialakulásának vizsgálata: az író és olvasó egymásratalálása, az irodalmi öntudat kialakulása s az irodalom tükröződése a kortársak felfogásában. 4. Az irodalmiság specifikus eredményeinek, az irodalmi nyelvnek, mű-, és stíl- és izlés-fonnáknak kialakulása és története. E nagy körülményekkel megfogalmazott feladatokból látható, hogy egy évszázados munka után is még a tennivalók rengetege várja a megoldást.

Gy.

Dr. Császár Károly: A jelenkori nyelvújítás. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1928. 8-r. 32 l. (Minerva Könyvtár. Szerk. Dr. Tavaszy Sándor és Rass Károly. 13. sz.)

Vége egy könyvecske, céljának megfelelően népszerűen és élvezetesen megírva, egyik legféltehetőbb kincsünkről, a nyelvről. Tegnap még csak elszórtan, itt-ott ütötte meg fülünket egy-egy helytelenség, holmi goromba nyelvhasználat. Ma egyre sűrűbben és kellemetlenebbül érint a nyelvünk szellemét sértő visszaélések szaporodása, s félünk a holnaptól, amelybe egy meggyengült nyelvérzékű nemzedék nő bele. Különösen a társadalom alsóbb rétegeinél tapasztaljuk megdöbbenne a nyelvkeveredésnek a teljes öntudatlanságra visszavezethető jelenségeit, de még művelt embereknel is előfordul olyan ferde nyelvhasználat, ami már a vétkes könnyelműség határait érinti. A sajtó sem kivétel ez alól, pedig nagy az ő hivatása nyelvünk szépségének, helyességének és tisztaságának őrzésében és ápolásában. Figyelemébresztő öntudatosága azonban eddig nem volt számottevő tényező. Császár Károly könyvecskéje az első úttörő jelenség ezen a téren. Ilyen intelmekkel ma naponként kellene éberkedni nyelvünk mellett.

Gy.

Farkas Gyula: Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete. Budapest, Pallas, 1928. 8-r. 45 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 23. sz.)

Történelmi és társadalmi szempontból a mi Erdélyünknel sokkal kiforomatlanabb, jóval súlyosabb helyzetben levő s gyökeres erjedési folyamatot élő felvidéki magyarság utolsó tíz évének lelki arculatát rajzolja meg erős és éles vonásokkal először a szerző, majd sorra veszi a szellemi élet feladatait megvalósító eszközeit (sajtó, kulturális egyesületek, irodalom). Legbehatóbban az irodalommal foglalkozik. Ha nem is lehet a Felvidéken olyan értelemben irodalomról és irodalmi életről beszélni, mint Erdélyben, örvendetes jelenség, hogy a szellemi életnek ez a tényezője kezd már lassanként a kezdet káoszából kibontakozni. Kezdi lerázni a dilettantizmust s termelni az iránt adó tehetségeket. Ez utóbbiaknak objektív mérlegelése s a kialakuló új nemzedék nemzeti és világerzésének rajza fejezi be az értékes és érdekes összefoglalást. Értékes, mert első rendszeres áttekintése a Felvidék magyar szellemi életének, még pedig annak részéről, aki kiadványaival legtöbbet tett

ennek irodalmi életnek megszervezésére. Ránk nézve azért különösen érdekes, mert módot ad az összehasonlításra s egy hasonlóképen kisebbségi helyzetben küzdő magyar csoport szellemi vívódásainak áttekintésére. Sajnálatos azonban, hogy a feltételeiben is rokon két szellemi élet intenzív egybekapcsolásáig a helyi gondoktól lekötött szervek még nem érkeztek el.

Gy.

Fischer Vilmos: A Kisfaludy-Társaság története a szabadságharcig. Budapest, 1928. 8-r. 71 l. Dunántul egyetemi nyomdaja Pécsen.

E hasznos dolgozat tájékoztat az Academie des jeux floreaux s a Marczibányi Intézet hatása alatt létrejött Kisfaludy-Társaság 1836-iki megalakulásának történetéről, első szervezetéről s a szabadságharcot megelőző időben kifejtett maradandó értékű munkásságáról. Ez egyrészt jelentős sikerű pályatételek kiírásában nyilvánult meg, másrészt a népiesség történetében számottevő nyomot hagyó munkásságában. Emellett jó fordításokról is gondoskodott, s folyóiratával, a Magyar Szépirodalmi Szemlé-vel, a nemesebb ízlés terjesztését és helyes kritikai szempontok kitűzését szolgálta. A Társaság történetére vonatkozó e szétszórt adatok használható összeállítása jó alapvetés a tárgy további kiépitéséhez.

Gy.

Földessy Gyula: Újabb Ady-tanulmányok. Berlin, Voggenreiter, 1927. 8-r. 190 l.

A szerző régebben megjelent 4 tanulmányát kiegészítette e kötetben egy újjal (Az Ady-kérdés 1927-ben). Nagy alaposággal vizsgálja Ady verseit, de részletezésével sokszor túlzásba is megy. Az Ady miszticizmusa című fejezetben a költő verseinek meglepő új és eredeti kommentálásával találkozunk. Szép tanulmány az is, amelyik Adynak Vajda Jánossal való lelki rokonságát taglalja. Az 1927-es Ady-irodalomban főképen Makkai Sándor könyvével foglalkozik. Elismerő kritika, de Makkai könyvének több tételét több-kevesebb eredménnyel igyekszik megcáfolni.

J. E.

Galamb Sándor: A „Zord Idő” mint operalibretto. (Budapesti Szemle 1928. 612 sz. 285–290 l.)

Érdekes lappangó adatot kutatott ki a szerző: Kemény Zsigmond regényéből operaszöveg is készült, amelyet olasz nyelven Londonban a Her Majesty's Theatre operatársulata mutatott be 1881. júl. 9-én. Címe: *Il Rinnegato* volt. Hőse Barnabás diák s tárgya a Dóra iránti szerelme és Elemérral való ellentéte. A szöveget Deák Farkas írta, a zenét hozzá br. Orczy Bódog szerezte. A budapesti Filharmóniai Társaság a mű nyitányát kétszer is eljátszotta, a második előadáson (1876. ápr. 5.) azt maga Liszt dirigálta. Londoni előadásának az a magyarázata, hogy br. Orczy Bódog a 70-es években Londonban telepedett le s operája így került ott bemutatóra, amelyről a Times is dicsérőleg emlékezett meg. Galamb Sándor közlése érdekes adata a magyar és a külföldi szellemi kapcsolatoknak.

Gy.

Gálos Rezső: A Dunántul a két Kisfaludy költészetében. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 74 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 18 sz.)

E tanulmány érdekesen és tanulságosan vizsgálja a két Kisfaludy költészetének szülőföldi elemeit. Mindketten a Dunántul hagyományainak hiv és reprezentáns képviselői, mégis kettőjük közül Kisfaludy Sándor gyökerezik közvetlenebbül es mélyebben a hazai talajban. Költészetének és pályájának valamennyi etappeját jellemzően a Dunántul emlékei és élete hatják át. Míg azonban ez a *Kesergő Szerelmem-ben* csak elmosódva jelenik meg, nagy konturokban és egy-két meleg jelenetben, addig a költő második korszakának minden tekintetben reprezentáns két alkotása, a *Boldog Szerelmem* és a *Regék*, a környezetnek hű tükörképei. Az előbbi a nyugodalmas dunántúli gazdaélet megnyilatkozása, az utóbbi egészen e táj szülőtte, amelybe a dunántúli környezet öntudatosan és a legjellemzőbb színeivel szövődik be. Sándorral szemben Károlyban már kevésbé láthatjuk a Dunántul költőjét, de az ő költészetét is, főképpen vígjátékait kedvesen frissítik és színezik a Dunántul genre-képei. Kettőjük között az a különbség, hogy Sándornál mindig a Dunántul a téma, de mindig a maga egyéniségén át: Károlynál gyakran

téma a szülőföld társadalmá, de önmagától elvonatkoztatva s kívülről objektíve nézve.

Gy.

György, Ludwig: *Die Überetzungen deutscher Romane und Erzählungen in der ungarischen Literatur. 1772–1836.* (Ungarische Jahrbücher VIII. k. 1928. 52–86 l.)

A magyar regényírás fejlődését Jósika Abafijától (1836) számítják. Az azt megelőző és előkészítő jó félszáz esztendő mindmáig fölkatatlan mező. Ennek az időkörnek a termése csekély kivétellel jelentéktelen munkák fordítása és átdolgozása, de ismerete nélkülözhetetlen az akkori olvasóközönség lelkivilágának, ízlésének, az őt körülvevő szellemi légkörnek megértéséhez. A francia eredetű regényfordításokat 1772-től a német regény váltja fel, mely népszerűségének tetőpontját a század fordulóján éri el s csak a 30-as években kezd hátrébe szorulni. Igen népszerű olvasmányok voltak a német lovagromantika („Ritterrenaissance”) regényei és kísérleti történeti háborzongató meséjükkel. Nem kisebb olvasóközönsége volt azonban a családi és erkölcsregényeknek sem. Különösen Lafontaine családi regényei voltak népszerűek. Ezekkel szemben a történeti regény csak elszigetelten, alig észrevehetően jelentkezik. Tanulságos bevezetés után a szerző pontos bibliográfiáját adja az 1772–1836. közötti évek németből eredő vagy német közvetítésű regény-fordításainak. Összeállításának irodalomtörténeti értékére jellemző az a körülmény, hogy 150-nél több olyan német eredetű regényt és novellát sorol föl, melyekről eddig sem a magyar irodalom, sem a német bibliográfusok nem szereztek tudomást.

Tanulmánya nemcsak egy letűnt kor szellemtörténetére vet világot, hanem a magyar-német szellemi kapcsolatok történetére nézve is tanulságos.

–nt.

Horváth Cirill: *Szent László-legendáink eredetéről.* Budapest, Pallas, 1928. 8-r. 57 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 31. sz.)

Irodalomtörténetünkben eddig az a vélemény járta, hogy a magyar László-mondakör tudatos átvétel; nem a tömeglélek spontán terméke, hanem hivatásos írók öntudatos egyéni műve vagyis azt szántsándékkal kötötték össze a szent király emlékével. Ezzel szemben a szerző fenti tanulmányában, mely r. tagsági székfoglalója volt a M. T. Akadémiában, kimutatja, hogy a Szent László hagyomány legendás elemei idegenből kerültek és utólag tapadtak a szent király emlékéhez. Közvetlen forrásukat ugyan megjelölni nem lehet, de az bizonyos, hogy nem régebbi forrásokból írták ki azokat, hanem a nép tette rájuk a kezét s tőle kerültek a följegyzőkhöz. Ez a rendkívül tanulságos megállapítás arra hívja fel figyelmünket, hogy a középkori mondák és legendák a maguk egészében nem tudós maradványok, melyeknek semmi köze a tömegekhez, hanem tartalmunknak kisebb-nagyobb része a középkori népszellemnek figyelemreméltó hagyatéka.

Gy.

Horváth Cyrill: *Ady Endre hite, erkölcse, magyarsága.* Budapest, 1928. 8-r. 79 l.

„Ady Endrét sokan a valódi vallásosság, egy új és jobb morál és az igazi magyar érzés költőjének, mások a hitetlenség, erkölcsi züllés és a nemzetáruslás apostolának tartják.” E két irány közt elvész az igazi Ady, akit Horváth Cyrill saját nyilatkozatain át próbál élénk állítani. Horváth munkája egyeztető mű. Elismeri Ady költői nagyságát s igyekszik tisztázni a vádak alól, amikkel hosszú időn át őt elhalmozták.

J. E.

Kárpáti Aurél: *A kételkedő kritikus.* Budapest, Franklin T. é. n. 8-r. 203 l. Kultúra és Tudomány 61. sz.

A szerző több kevesebb szellemeskedéssel arra az eredményre jut, hogy a „kritika a kételkedés művészete.” Egy másik tanulmányában azt a Hamletet keresi, amely minden idők minden emberében megvolt. A Hamlet problémát a kollektívizmus és az individualizmus harcába állítja s így igyekszik megoldást találni rá. Értékes tanulmánya még A rab Dolsztojevskij, A tragikus hős dualizmusa és Bánk-Bán.

Kékyl Jajos: Vajda János. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 32 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 24. sz.)

A Kisfaludy-Társaság 1927. okt. 5-én tartott ülésére centenárius megemlékezésül készült ez a rövidségében is gazdag színekkel pompázó költői arckép, amelyet a szerző aztán kiegészített a költő életének adataival, továbbá Vajda János műveinek és a róla szóló irodalomnak hasznos bibliografiájával.

Kundt Ernő: Az angol regény mesterei. Budapest, Franklin T. é. n. 8-r. 374 l. Kultúra és Tudomány 60. sz.

Annak az egyre jobban növekvő érdeklődésnek kielégítésére szolgál ez a könyv, amelyik újabban Magyarországon az angol irodalmat kíséri. Eleven és színes előadással Bulwer, Defoe, Goldsmith, Swift, Stevenson, Scott, Dickens, Thackeray és Kipling portréját vetíti elénk a szerző. Minden fejezet végén részletes bibliográfia jelzi az illető íróknak összes műveit és külön bibliográfia a magyarra fordított műveit. Tudósoknak és laikusoknak igen használható kézikönyv.

Liebhart, Otto: Die Ortsnamen des Seklergebietes in Siebenbürgen. Leipzig 1927. 97 l.

A háború után az etimologia, különösen az új politikai helyzetbe jutott területekre vonatkozólag, érthetően és örvendetesen újabb lendületet vett. Magyar részről kivált Melich János budapesti egyetemi tanár kutatásai keltek általános érdeklődést. A román tudósok közül Puscariu és Drăganu kolozsvári professzorok foglalkoznak az erdélyi helynevek eredetének kérdésével. S. Opreanu módszerelen, tájékozatlan és nyilvánvalóan tendenciózus műve (Contribuțiuni la toponimie din ținutul Săcuilor. Cluj 1926.) ide nem számítható. E munka fölött mind a hazai, mind a külföldi nyelvtudomány egyértelemmel napirendre tért. Érdekes, hogy az erdélyi szász nyelvészek is (Kisch, Huss R., Scheiner) állandóan foglalkoznak az erdélyi helynevek magyarázatával. Ebbe a csoportba tartozik Liebhart Ottó, kinek fenti műve doktori értekezés volt a lipcei egyetemen s először Weigand Balkan-Archiv-jában jelent meg.

Liebhart a Székelyföld 460 községnevének eredetét kutatta. Ebből szerinte 340 (74%) kétségtelenül magyar eredetű, 90 (19,5%) szláv, 14 magyar szláv hatással vagy fordítva, 14 bizonytalan. Német, helyesebben germán eredetűre egyre sem akadt, mert Liebhart nem fogadja el Karácsonyi Jánosnak azt a véleményét, hogy Rigmány, Váczmény és Ostormány germán (gepida) eredetűek volnának.

Elismeréssel kell adoznunk a fiatal szász tudósnak pontos, módszeres eljárásúart és megbízható tárgyi ismereteiért egyaránt. Kívánatos volna az eddigi kutatások eredményeinek felhasználásával egy kötetbe foglalva kiadni az erdélyi és bánsági községnevek etimológiai szótárát, ami első sorban a magyar tudományosság feladata lenne.

A.

Ludwig, Emil: Goethe. Budapest, Dick Manó, é. n. 8-r. 587 l.

A Goetheről szóló hatalmas irodalomba ez a könyv nem hoz sok újat. Mégis hasznos és értékes olvasmány, mert lelkiismeretes adatgyűjtésen és a Goetheről szóló források alapos áttanulmányozásán épült fel. Nagyszerűen állítja be Goethe kora társadalmába és az essay-író elevenségével jellemzi egyéniségét, műveit és költészetének jelentőségét. A sok felsorakoztatott adat azonban nem egyszer hátrányára van a könyv egységének. Ez egyik legjobban sikerült Goethe életrajz magyarra fordítását nyereségnek kell tekintenünk.

J. E.

Nagy Sándor: Ady Endre költészete. Budapest, 1927. 8-r. 129 l.

Ez a könyv szintén az egyeztető irányhoz csatlakozik. Mint írja, óvakodott az egyoldalúságtól. „Adyt kétségtelen genieje ellenére sem néztem bálványának, ki túl volna a jó és rossz határán; kit csak hódolat illet s nem bírálat; viszont nem tekintettem a magyar tragédia bűnbakjának sem, kire minden politikai és szellemi odiumot rá lehetne kenni. Nem az emberi példa képet kerestem benne, ami nem volt, hanem a költőt.” Minden jóakarát dacára fölöslegesnek érezzük ezt a könyvet. Századszor elmondja, amit már úgy is eleget hallottunk.

J. E.

Oláh Gábor: Csokonai. Budapest, Pallas, 1928. 8-r. 27 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 30. sz.)

Rokonszenves írói arckép Csokonairól, sok eredeti vonással és egyéni meglátással, amely röviden jellemzi a költő életét, érzésvilágát, képzeletét, nyelvét s meghatározza jelentőségét. Arra az eredményre jut, hogy Csokonai példaadója és útmutatója minden modern költőnek abban, hogyan kell a ma legfrissebb szavait költői szavakká csendíteni, a ma legújabb fogalmait költői fogalmakká avatni, a ma hétköznapi tárgyait költői témákká nemesíteni. Ő mindent be mert vonni költészetébe, amit az életben élt és látott ... Van benne valami szeretetreméltó: tekintete alatt minden feketeség színessé, minden komorság kedvessé, minden tompaság zengővé vált. A varázslók közé tartozik, akik forrást buggyantanak szaharai pusztaságon és bimbókat hívnak ki téli kopár fák ágaiból.

Gy.

Papp Ferenc: Kemény Zsigmond. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 46 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 21. sz.)

Papp Ferenc, akit az a vidék és felekezet adott a magyar irodalomtörténetírásnak, amely Kazinczy hívét és barátját, superintendens Kiss Jánost, ebben az élvezetes művében rövidre fogva dolgozza át mindazt a sok értékes anyagot, amit 2 kötetes nagyszabású Kemény-életrajzában felhalmozott. Mindazok, akik Kemény életéhez, egyéniségéhez, műveinek megítéléséhez a tudomány legutolsó szavait összegező rövidre fogott művészi bevezetőt akar- nak, haszonnal és épüléssel olvashatják ezt a szép tanulmányt, mielőtt a szerző nagy monográfiájának részleteiben el nem merülnek.

Bitay Árpád.

Papp Ferenc: Gyulai Pál és Pataki Emilia. Budapest, Pallas, 1928. 8-r. 22 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 26. sz.)

Megkapó rajza s Gyulai költészetében kimutatása annak az ábrándos szerelemnek, amely az ifjú Gyulai Pál diákszívében Pataki Dániel dézsi alispán szép leánya, Emilia (1827–1856) iránt 1843-ban lángra lobbant. Gyulai, aki Emilia egyik fivérével volt osztálytárs, mint az egyik kisebb Pataki fiú házi tanítója töltött több nyári, szüreti, karácsonyi, húsvéti és püsködsdi szünetet a dési Pataki-kurián. Emilia női gyöngédséggel látta, de nem viszonozta Gyulai érzelmeit. Tragikusan – nem viszonzott szerelem felett érzett bánatában – és ifjan halt meg ő is, mint Dész poéta-fia, Czákó Zsigmond.

Bitay Árpád.

Petelei István negyven levele Gyulai Farkashoz. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1928. 8-r. 17 l. (Különlenyomat az „Erdélyi Helikon” 1928. évi I. évf. 5. számából.)

Gyulai Farkas, aki eddig legtöbbet tett Petelei jelentőségének méltatására és az irodalmi köztudatba átvitelére meleg hangú szép életrajzával (Kolozsvár 1911), kisebb közleményeivel s két kötetes novellagyűjteményének sajtó alá rendezésével (Kolozsvár 1912). a fenti füzetben saját maga közli Peteleinek 1894 jul. 25 és 1908 dec. 21 között hozzá írt 40 levelét. Irodalomtörténeti szempontból is érdekes és értékes a Peteleire vonatkozó minden reliquia, s így hálásak lehetünk a közlőnek e levelek kiadásáért, amelyek írójának kedves egyéniségére, emberszerető meleg szívére napsugaras fényt derítenek. Nem hagyhatjuk azonban szó nélkül a kiadás módszerét: szokatlanul a szöveg közé szűrt magyarázatokat és felvilágosító jegyzeteket. E különben igen értékes tájékoztatásoknak egy bevezetésben vagy a lap alján lett volna megillető helyük.

Gy.

Pintér Jenő: Magyar irodalomtörténet. Budapest, Franklin T. 1926. 8-r. I–II. 389, 330 l.

Régi hiányt pótol Pintér Jenő hatalmas irodalomtörténete, mely az első kísérlet a 20-ik század magyar irodalmának összefoglaló irodalomtörténeti feldolgozására. Az első kötet 1900-ig vezeti le irodalmunk fejlődését, ezzel szemben a II. kötet egymagában a legutóbbi két évtized irodalmának van szentelve. A ma irodalmának megítélésében igyekszik objektivitását megőrizni, ezért legtöbbször csak a tények számbavételére szorítkozik. Teljes és hű képét adja minden irány minden képviselőjének. A magyarországi irodal-

mon kívül helyet ad az erdélyi, felvidéki, délvidéki, sőt az amerikai magyar irodalomnak is. Természetesen mindezt csak vázlatosan teheti, mert hiszen még tisztán nem láthatni annak az irodalomnak a jelentőségét, amelyik jórészt a szemünk előtt születik, fejlődik és pusztul el. Inkább a vázlatosság és az egységes szempont a könyv hiánya. Értékes adatgyűjteménye nem szélesedik szintetikus, átfogó képpé s így a jelenkor irodalmába futólagos bepillantást enged. Azonban e könyv feltétlenül értékes munka, melyet sem a nagyközönség, sem a tudós nem nélkülözhet.

J. E.

Rásonyi-Nagy, Ladislaus: Valacho-Turcica. Berlin u. Leipzig, W. de Gruyter et Co. 1927. 8-r. 29 l. (Sonderabdruck aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts u. des Collegium Hungaricum in Berlin. Dem Andenken Robert Gragers gewidmet.)

Tárgyát elég határozottan meg nem jelölő fenti címen a szerző tanulmányos szemelvényeket ad a román személynevek történetének török fejezetéből. A szerző nézetét, hogy a román etnikum fejlődését kutató vizsgálatok eddig kevés figyelmet fordítottak a török elemekre, mi magunk is teljesen osztjuk és régóta valljuk. A bojári osztály kialakulásán és az ókirályság toponymiaján kívül főleg a bánáti és fogarasföldi románság multjában, nyelvében, különleges jogi intézményeiben, onomasticájában és toponymiajában látunk és gyanítunk török (besenyő-kun s a Bánátban ezeken kívül még újabb oszmán-török) elemeket. A Fogaras név etymonját is ezen a téren sejtjük. A Melich János értelmezte Krassó < Kara su = Fekete Viz folyó- és vidék név valami megfelelőjét látjuk benne; első felét azonban még nem tudjuk értelmezni. Másodszor a Hátszeg-, Szamos- és Beszterce-Borgó-vidék románságára gondolunk az említett vonatkozásokban.

Szerzőnket, mint bevezető soraiban kiemeli, az is ösztökélte tanulmánya megírására, hogy az 1927-es romániai népszámlálásnál nem azt vették irányadóul, hogy ki milyen nemzethez tartozónak vallja és tartja magát, hanem a nevek hangzása, a külső forma alapján a faji eredet kérdését akarták eldönteni. Ez a nálunk jól ismert név-vegyelemzés, amelyről e sorok írója is irt egy tanulmányt a Magyar Kisebbség 1926. aug. kettős számában. Elismerve, hogy a név hangzásából nem lehet csálthatatlan bizonyossággal következtetni a névhordozó nemzeti, faji eredetére, a szerző jelen tanulmányával a török eredetű román személynevek kérdését világítja meg a régebbi román történelem okleveles emlékeiből vett adatokkal, amelyeket figyelmes utánjárással és szigorúan tudományos módszerrel gyűjtött egybe és dolgozott fel. Az újabb korból, a XVIII–XIX. századból már csak néha-néha hoz egy-egy adatot; a XX. századba mindössze kétszer-háromszor lép át, adatainak idáig lezuhódó szárait jelezzük.

Szép tanulmányának értékét hangsúlyozva, a részletekben a következő észrevételeket tesszük. A 2. lapon említett Bandinus püspök nem volt olasz, hanem bosnyák (délsláv). Moldvát sem 1648-ban utazta be, hanem 1646 végén és 1647 első napjaiban (V. ö. V. A. Urechia: Codex Bandinus. București 1895. p. V–VI. Bitay Árpád: A moldvai magyarság. EISZ. 1926. 141 l. A. Veress: Scrisorile Misionarului Bandini din Moldova. București 1926. p. 1–2.). Azt, hogy Virchow a mai románság közt sok mongolos tipust és vonást talált, nemcsak úgy magyarázom, ahogy a szerző a 2. lapon, hanem a török (Ozoman-török) uralom és hűbériség korában a török-tatár sereg folytonos erőszakos nemi promiscuitásával is. Az „Orheiu” név etymonját ez előtt magam is az „örhely”-ben láttam (M. Kisebbség említett sz.), mint szerzőnk a 4., 1., 2. jegyzetében. Most azonban a Várhely-t tartom helyes etymonnak. V. ö. várás > oraș etc. Ör hely-ből inkább Urheiu-t vagy Jurheiu-t váránk a román hangtan szerint.

Szerzőnk névadataihoz pótlólag felsoroljuk még a következőket. A (3. l-on idézett Koldor név mint román családnév is gyakori: Coltor. A Ciocan családnév ma is gyakori a románok közt (15 l.). Így hívták pl. a budapesti egyetem egyik román nyelv- és irodalom tanárát is (1898–1908). A 19–20. l-on jelzett Karaca néven ma is él egy előkelő diplomata és nemzetgazdaságtant művelő család (Karadja) Bukarestben, amelynek ősei a XVIII. sz. végén s a XIX. elején havasalföldi vajdák voltak. Nevüket Caragea, Caragiá alakban írták. Coman nevű vezére volt a moldvai segélyhadnak, amelyet Jó Sándor 1422-ben a lengyelek segítségére küldött (ad pp. 22–23.). A

nem említett, de sűrűn előforduló, hosszabb-rövidebb *multra* visszatekintő mai román családnevek közül jelezhetjük az alábbiakat: Bacaloglu – a céhbe tömörült fűszeresek céhmesterének a fia; Băsan – fűszeres; Burada – itt: Caragiale – barna, feketés; így hívták az ismert román társadalmi vígjátékíró is. A Caragiale név különben ugyanazt jelenti, mint a magyarból származó Bărnuțiu < barna. Így hívták az erdélyi románok 1848-as politikai szónokát és vendúrát. Cardaș – testvér; Catargiu – öszvérhajcsár; Comșa – szomszéd: Condurat, Condurache – cipész; Trufanda – zsenge.

Dr. Bitay Árpád.

Siklóssy László: A magyar Simplicissimus szerzője. Budapesti Szemle 1928. 608. sz. 117–127 l.

Az 1683-ban hely, nyomda és az író megnevezése nélkül megjelent, rendkívül kapósnak bizonyult, a Szép Mihál című regényében Jókaitól is felhasznált Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus szerzője Siklóssy László megállapítása szerint id. Bitchholtz György székesmegyei ág. ev. lelkész és predikátor (1643–1724) volt. Műve Breslauban jelent meg. Kimutatja továbbá, hogy a regényben olvasható simplicianus történetek az író családi eseményeiből formálódtak.

Gy.

Speneder Andor: Csiky Gergely a regényíró. Budapest, Pallas, 1928. 8-r. 20 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér 32. sz.)

Csiky Gergely, mint a magyar társadalmi dráma megalapítója él az irodalmi köztudatban. Regényeit eddig az irodalomtörténet sem tartotta számon. Oka ennek az, hogy Csikyt a regényírórt homályba borítja Csiky, a drámaíró. Pedig mély költői lélek volt, akinek e nemű munkái is figyelemre méltóak. Belőlük is az tűnik ki, hogy erős drámaírói tehetség volt, aki a regényben új formát keresett, hogy a társadalmat orvosló tendenciáját az eddiektől eltérő költői eszközökkel juttassa kifejezésre, öt regénye, amelyeknek első beható elemzését adja a fenti tanulmány, a kiegyezés és a millenium közé eső korszak regényeinek értékesebb csoportjába tartozik.

Gy.

Szerb Antal: A magyar újromantikus dráma. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 31 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 17. sz.)

Ezen a néven emlegeti irodalomtörténetünk drámánk fejlődésének 30 évre terjedő irányát a múlt század második felében (1866–1896). Ennek a szabadságharc után kibontakozó új magyar társadalom lelki alkotásával szorosan összefüggő drámatípusnak úttörője Ejszaki Károly Cydoni almá-ja (1855), de tulajdonképeni megteremtője Rákosi Jenő Aesopus-a (1866). Ide tartozik még Dóczi Lajos Csók-ja (1871), Rákosi Szeralem iskolája (1873), Csiky Gergely Jóslat-a és Ellenállhatatlan-a (1878), Bartók Lajos A legszebb c. darabja (1880) s másodvirágzásának bezárója, Dóczi Lajos Elinór-ja (1896). A szerző a drámának e válfaját sajátosságai alapján (tér, idő, sors. színpadi realitás, lélektan kikapcsolása) magyar mesedrámanak nevezi s fejlődése vázolója után keresi irodalmi gyökereit, hogy kellőképpen elhelyezhesse a magyar- és a világirodalom kontinuitásában. Arra az eredményre jut, hogy ez a másodlagos romantika nem egyéb, mint a gépkorszak első lecsapódása az irodalomban. E mozgalom, mely általános jelenség a 19-ik század közepén és második felében, nem vonult el nyomtalanul a magyar kultúra fölött sem, amely mindig nyitva állt a nagyobb nemzetek minden szebb áramlata számára.

Gy.

Szinnyei Ferenc: Kisfaludy Károly. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 43 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. Császár Elemér. 19. sz.)

Ennek a vállalatnak egyik célja, hogy szépen megírt és az apróbb részleteket is érintő írói arcképeket adjon azok kezébe, kiknek se módjuk, se idejük a terjedelmes monografiák és a részlettanulmányok feldolgozására. Gondol első sorban a tanuló ifjúságra és a vizsgájukra készülő egyetemi hallgatókra. De nem elég csupán ebből a szempontból értékelni és elismerni Szinnyei Ferenc rajzát, amely azonkívül is sok eredeti vonással hozza közelebb hozzánk irodalmunk e kiemelkedő egyéniségét. Már régóta érezzük,

hogy Bánóczi könyvének különösen a Kisfaludy műveire vonatkozó részletei elavultak. Megtaláljuk itt ennek a nélkülözött egységes képnek a pótlását is. Azonkívül függeléke igen hasznos bibliográfiát nyújt azoknak, akik Kisfaludyval és műveivel behatóbban akarnak foglalkozni.

Gy.

Tremf, L.: Die ungarischen Lehnwörter im Rumänischen I. (Ungarische Jahrbücher VIII. k. 1928. 25–51 l.)

E tanulmány a magyar kölcsönszavakat vizsgálja a románban. Bevezetésében az e téren végzett eddigi kutatásokra tekint vissza. Tremf megállapítása szerint „eddig még kísérlet sem történt arra nézve, hogy a román nyelv magyar kölcsönszavait a két nép történeti és művelődéstörténeti viszonya alapján vizsgáljuk meg és a kölcsönzés egyes rétegeit egymástól elhatárolják.” Kutatását azokra az indirekt forrásokra is kiterjeszti, melyek a korábbi kutatóknak nem állottak rendelkezésére vagy, melyeket figyelmen kívül hagytak (magyar és orosz levéltárakban őrzött emlékek). A magyarból kölcsönvett román szavak két rétegbe csoportosítandók. I. *Régibb réteg.* a) *Késő középkori kölcsönzések.* A szláv egyházi és hivatalos nyelv egyeduralmának korszaka. Indirekt nyelvemlékek. b) *Reformációkorbeli kölcsönzések.* A tulajdonképpeni román irodalom kezdetei a magyar vallásos mozgalmak hatása alatt. II. *Újabb réteg.* Legnagyobb részt időhöz és helyhez kötött tájnyelvi kölcsönzések. E két főréteg közül az első réteg két csoportja összefüggő egészet képez, amennyiben túlnyomólag olyan kölcsönszavakat tartalmaz, melyek az északi románban általános polgárjogot nyertek. Másik jellemző vonása az e rétegbe tartozó kölcsönszavaknak, hogy nem ritkán egész szócsalódokat fejlesztettek ki, továbbá az a körülmény, hogy alaki elemeikkel együtt vétettek át. A középkori és újkor eleji magyar kölcsönszavak kiirthatatlan gyökeret vertek a román nyelvtudatban. Az ozmán nyelvi befolyással szemben a magyar nyelvi hatás sokkal régibb multra tekint vissza, a szellemi életre is áttért és napjainkban is folyton tart. A magyar befolyás, mely legfontosabb mindazon hatások között, melyeket a román nyelv északról nyert, történelmi és földrajzi okokból az északi románra érte. Szerb-horvát, ill. bolgár közvetítéssel azonban a nyugati (isztriai) és déli románba is benyomult néhány magyar kultúrkifejezés. A magyar-román érintkezés kezdete összefügg a román őstörténet vitás problémáival. A folytonossági és bevándorlási elmélet más-más időpontot jelöl meg az érintkezés kezdetéül. A kettőt a kompromisszumos elmélet hívei igyekeznek egymással összeegyeztetni. A szerző e tekintetben ahhoz a nézethez csatlakozik, mely történelmileg is, a nyelvtörténeti kutatás kronológiai eredményeivel is egyaránt igazolható, s mely lényegében Sulzer, Roessler, Hunfalvy, Schwicker és Weigand nézetével is egybevágh: hogy a magyar-román érintkezés legvégső határa a 12. századra tehető. Földrajzilag az érintkezés nem csupán Erdélyre szorítkozik. A 13. században a havasalföldi magyar telepések révén a magyar-román érintkezés már megkezdődhetett a Déli Kárpátok és az Al-Duna között is. Még inkább Moldovában, hol a magyar a régibb telepés. A moldvai városi életbe még a 17. században is jó sokáig nagy szerepet játszott a magyarság, de vidéken is tekintélyes számú volt.

–nt.

Trencsény Károly: Arany János és az eposzi közvagyon. Budapest, Pallas, 1928. 8-r. 50 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 25 sz.)

Arany János irodalmilag legműveltebb költőink közé tartozik. Hat idegen nyelven olvasta és tanulmányozta a világirodalom remekét, vonzalmának megfelelően első sorban az epikai és drámai fajokat. Ezeknek tanulmányozásából vonta le magának az eposzi közvagyon tanulságát vagyis az epikai mesterséghez szükséges fogásokat. Ezeket a szerkezeti, tartalmi és stílusbeli kölcsönhatásokat vizsgálja a szerző Arany műveiben. Elcsodálkozunk költői műhelyének dús, gazdag berendezettségén s művészetének ritka öntudatos józanságán. E tanulmány is megerősíti Voinovich Géza megállapítását: „Alig van párja a világirodalomban, kinél annyi költői tanulmány nyoma látszanék, s még kevésbé van, kinél mindez oly erős nemzeti szellemmel, s oly teljes eredetiséggel párosulna.”

Gy.

192 l. *Vass Béla: Le roman francais des origines a nos jours.* Páris 1927.

Magyar írónak francia könyvet írni francia témáról, valóban merész feladat. Még merészebb vállalkozás, ha tekintetbe vesszük, hogy ezt a témát a francia irodalomtörténet már sokszor és igen alaposan feldolgozta. Újat mondani ezen a területen még nehezebb dolog. Vass Béla nem is ezt akarta. Egy kézikönyvet óhajtott csupán összeállítani, amelyik tisztán és világosan letárgyalja mindazt, amit a francia regényről tudnunk kell. Vass könyve a 16-ik századtól kezdve minden nevezetesebb irányt és író-t feldolgozott. Felosztásában és megállapításaiban is legtöbbször régi nyomokon halad. Minden író-ról rövid fejtegetést és életrajzot ad s pár lapos szemelvényt műveiből. Tudományos értéke a könyvnek nincs, de hasznos tájékoztatónak elfogadható. *J. E.*

Waldapfel József: Balassi költeményeinek kronológiája. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 43 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 15. sz.)

Filológiai akribiával készült munka, amely minden rendelkezésre álló adatot, következtetést és valószínűséget bevon vizsgálódása körébe. A 22. lap jegyzetben érintett lehetőséget nem tartom valószínűnek. A kérdéses kölcsönzés, aligha ment túl a ritmus kölcsönzésen. (V. ö. Kristóf György és Bitay Árpád nézeteit a kolozsvári Dacoromania III. 1924. évi kötetében.)

Bitay Árpád.

Zsigmond Ferenc: Mikszáth Kálmán. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 36 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 20. sz.)

Megkapó és színes jellemzés. Szellemesen és meggyőzően mutatja ki a romantikus és realista világszemléleti módok kompromisszumát Mikszáth egyéniségében, költői felfogásában, világnézetében. Tanulmányos fejtegetéseiben teljesen meggyőző arról, amit a bevezető sorokban tételként felállít: „Mikszáth költészete: a realiztikus és romantikus hajlamú hatásmód egymással való örökös sűrűlódásainak és folytonos kiegyezéseinek legjellegzetesebb, legvárásosabb, legtanulmányosabb példája talán egész irodalomunkban.”

Az élvezetes tanulmányt rövid, de a lényegest felölelő bio-bibliografiai jegyzék rekeszti be.

Bitay Árpád.

Zsigmond Ferenc: Jósika Miklós. Budapest, Pallas, 1927. 8-r. 39 l. (Irodalomtörténeti Füzetek. Szerk. és kiadja Császár Elemér. 22. sz.)

Dézi Lajos Jósika-monografiájának alapján, de élvezetes egyéni feldolgozásban és meglátásokkal készült Jósika-életrajz és jellemzés, amelyhez tartalmas bibliografiai jegyzék is csatlakozik. A 31–32 l. azon megjegyzését, hogy V. Hugo Spanyolországban töltötte gyermekkorát, csak ilyen megszorítással fogadhatjuk el: részben Spanyolországban...

Bitay Árpád.

Zsigmond Ferenc: Az Ady-kérdés története idézetekben. Mezőtúr 1928. 143 l.

Ez a könyv szintén abba az egyeztető irányba tartozik, amellyel az Ady-kérdés terén ma lépten-nyomon találkozunk Magyarországon. Sorra veszi az Ady-irodalom fő munkáit s a belőlük vett idézetekkel próbálja megoldani az Ady-kérdést. Megértéssel és jóakarattal igyekezik világosságot deríteni az Ady-harc körül felvetődött problémákra. Könyvét a következő szavakkal fejezi be: „Ady Endre költői tehetségének nagyságát és újszerűségét ma már legszigorubb bírálói esm tagadják. Kár volna, ha a konzervatív hajlandóságú kritika jövőben az eddiginél nagyobb részt nem kérne magának a nagy tehetség költészetével való foglalkozásból, hogy ne tekinthesse ezt az ellentábor továbbra is a maga privilégiumának.”

J. E.

Zweig, Stefan: Három mester. Budapest, Franklin T. é. n. 8-r. 232 l. Kultúra és Tudomány 54. sz.

Stefan Zweignak, a kiváló német kritikusnak, magyarul most jelentek meg először tanulmányai, A jelen kötet Balzacról, Dickensről és Dosztojevskijről szól. A szerző szerint ez a három író képviseli legjellegzetesebben a 19 ik századot. Balzac a társadalom, Dickens a család és Dosztojevskij az egyén és a mindenség írója. Nemcsak három képet kapunk, hanem három

író művén át mély és maradandó betekintést az emberi élet örök nagy problémáiba.

J. E.

Zweig, Stefan: *Tolsztojl.* Budapest, Franklin T. é. n. 8-r. 164 l. Kultúra és Tudomány 63. sz.

Kevés alakja van a világirodalomnak, aki körül a gyűlölet és a szeretet akkora hullámai csapdostak volna, mint Tolsztojl körül. Neve alig egy-két évtizede forradalmi zászló volt, amely mögé az emberiség jobb jövőjéért küzdők hatalmas táborra sorakozott. Tolsztojl író és próféta volt egy személyben. Művei társadalmi eszmék hordozói és minden írása mögött a javítás, az emberiség előbbrevitelének gondolata rejlik. Ezt a próféta és író Tolsztojt állítja élénk születésének száz éves évfordulója alkalmából Stefan Zweig, a kitűnő német író és esztetikus. Ő Tolsztojban első sorban az embert vizsgálja. Szerinte Tolsztojl a legtipikusabb példája a soha meg nem nyugvó, kutató emberi léleknek, amely egy egész életen át állandóan a tökéletesség felé tör. Méltán idézi műve előszavában Tolsztojl naplójának sorait: „Nem az erkölcsi tökéletesség a fontos, amit az ember elér, hanem maga a tökéletesedés processzusa.” Ez a könyv a Tolsztojl-irodalom legértékesebb termékei közé tartozik, magyarra fordítása érdemes és értékes munka volt.

J. E.

3. TÖRTÉNELEM. MŰVELŐDÉSTÖRTÉNET.

Bezdechi: Familia lui Nicolae Olahus. Cluj, Ardealul, 1927. Extras din Anuarul institutului de istorie națională.

Bezdechi, a kolozsvári egyetem professzora, ebben a kis tanulmányában Oláh Miklós román eredetét vitatja. Új adatot nem igen ad s forrásai is jórészt ismert magyar források (Ipolyi, Kollányi), csak részben románok. Oláh Miklós, szerinte, „származásánál fogva román”, de „kulturális működésénél, befolyásánál és királyának tett szolgálatainál fogva kétségtelenül Magyarországhoz tartozik.” Bezdechi tehát megelégszik az egyszerű tények megállapításával s munkáját is ezzel zárja: „A magyar kultúra tekintélyes része más népek fiainak köszönhető, akik munkásságukat Magyarország szolgálatába állították. Természetesen ez nem szállítja le Magyarország érdemét, sőt ellenkezőleg emeli, mert azt bizonyítja, hogy ez mindig igyekezett a vele együttlakó népekből egy csomó értékes elemet asszimilálni.”

J. E.

Czakó Elemér: *A királyi magyar egyetemi nyomda története. 1577–1927.* Budapest, Egyet. ny. é. n. 202 l.

Ma közvetlenül a vall. és közokt. minisztérium rendelkezése alatt álló 350 esztendő s kir. egyetemi nyomda főigazgatója, Czakó Elemér ny. államtitkár állította össze a rendelkezésére álló gazdag levéltári anyag alapján a magyar kultúrhistoriának ezt az értékes fejezetét. Még a reformáció korában Telegdi Miklós esztergomi nagyprépost alapította ezt a nyomdát Nagyszombatban, amelyet a következő évszázadban Pázmány Péter akadémiajához csatoltak. A jezsuita-rend eltörlése után Mária Terézia az egyetemnek ajándékozta a nyomdát s így került az 1777-ben Budára, majd 1925-ben Pestre. Nemcsak az ellenreformációnak, majd pedig a 19-ik század elején a magyar reformmozgalomnak volt hatalmas segítő eszköze, hanem a román és a szerb irodalom modern törekvései is innen indultak hódító útjukra. Történeti példája annak, hogy egy ilyen kultúrintézmény milyen nagy befolyással van a nemzeti műveltség emelésére.

Gy.

Dános Árpád – Kovács Gábor: *A szociális eszmék fejlődése a modern szocializmusig.* Budapest, Pantheon, 1925. 8-r. 388 l.

Régi hiányt pótol ez a munka, amely ismerteti a világtörténelem összes szociális mozgalmait. A tudós szerzők, kiknek Közgazdaságtana annak idején nagy feltűnést keltett, ezáltal kutatásuk területét kiterjesztették a szociológia egész problemakörére. Első sorban történeti jellegű művük az antik világ szociális mozgalmaitól kezdve a legújabb kor szocializmusáig mindazt a törekvést felemlíti, ami a századok folyamán az emberiség társadalmi és gazdasági helyzetének jobbítása érdekében felmerült. A könyv

nem követi a történelmi materializmus módszerét, mint az eddigi ilyen irányú munkák javarésze, de nem követi a tiszta idealizmusét sem. A szerzők a jelenségek vizsgálatánál megmaradnak a kritikus objektive eszmemagaslatán s ez adja meg könyvük igazi értékét is. A pártszellemtől irányított propaganda munkák nagy tömegével szemben ez az első magyar munka, amely a gyűlölet vagy a szeretet szubjektív eszközeinek félretevéseivel igaz megértéssel tárgyalja az emberiség egyik legnagyobb mozgalmát.

J. E.

J a k a b f f y Elemér: Az 1848. év eseményei Krassó vármegyében. Történelmi tanulmány. Boros János c. püspök, g. kath. nagyprépost levéltári kutatásai alapján sajtó alá rendezte. Lugos, Husvéth és Hoffer knyv. é. n. (1928). K. 8-r. 101 l.

Értékes és érdekes adatok tárulnak belőle elénk az 1848-as események bánáti csoportjának kiegészítésére. Az 1779–1880 közt Krassó, azután Krassó Szörény néven szereplő megye egyhangú lelkesedéssel induló, majd aggodalmasra és viharosra forduló 1848-iki eseményekre vonatkozó latin, magyar és német nyelvű tudósításokat a megye levéltárából, a lugosi minorita rendház diarimájából és több más helyről gyűjtötte össze Boros János, akit épügy, mint Jakabffy Elemér elismerés és köszönet illet meg fáradságukért.

A 48-as eseményekre és a bánáti nemzetiségi viszonyokra vonatkozó tanulságos adatok bősége mellett a magyar irodalomtörténetírás is kap két érdekes életrajzi adalékot e művecskében. A 13. lap arról tudósít, hogy a vármegye „1848. ápr. 6-án megtartott közgyűlésén lelkesedéssel fogadták el azt az indítványt, mely szerint a vármegye a magyar minisztérium elnöke útján üdvözlét küldi és köszönetét nyilvánítja Hugó Károlynak és Dopsa (sic!) Lajosnak, akik mint magyar hazafiak Franciaországban a köztársaság kikiáltásának mozgalmában tevékeny részt vettek.”

A pesti születésű, rendkívül különc Hugó Károly (1808–1877) és a makói születésű Dobsa Lajos (1824–1902) szereplése az 1848-iki párisi forradalomban ezek szerint Krassó megyébe is elhatott és elismerést váltott ki.

Bitay Árpád.

Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Budapest, A Magyar Pedagógiai Társaság kiadása, 1927. 8-r. 555 l.

Komis Gyula ebben a munkájában Magyarország közoktatásügyének utolsó tíz évét rajzolta meg, azt a tíz évet, mely a legküzdelmesebb, de talán legdiadalmasabb évtizede volt Magyarország nevelésügyének. Sorra veszi az egyes iskolatípusokat (kereskedelmi, polgári, elemi, reál, klasszikus gimn.) és mindenik multjának rövid ismertetése után rátér azokra a reformokra, amelyek az utóbbi tíz év alatt teremődtek meg és egészen átalakították a magyar művelődés területét. Majd adatszerűen bizonyítja, hogy a kis Magyarország az iskoláknak milyen óriási számát állította fel akkor, midőn a gazdasági nyomorúság legnyomasztóbb éveit élte. Kornis könyve és a benne foglalt számadatok erős bizonyosság a magyar faj óriási kulturális tevékenységéről és minden akadályon áttörő élniakarásról.

J. E.

A Magyar Tudományos Akadémia első évszázada. Az alapítás századik évfordulója alkalmából tartott ünnepi beszédek és előadások. Gróf Teleki Tiborné, gróf Széchenyi Alice és gróf Károlyi Lajosné gróf Széchenyi Hanna úrnók adományának felhasználásával kiadja a M. Tud. Akadémia, Budapest, Franklin T. 1926. 8-r. 461 l.

A Magy. Tud. Akadémia fennállásának századik évfordulójakor elhatározta, hogy szubjektive önkritika, tárgyilag pedig a fejlődés feltüntetése végett visszapillantva száz éves működésére, történeti összefoglalásban kimutatja, mi szerepe volt az Akadémiának szellemi életünk egyes ágainak gyümölcsöt is termő gondozásában. Ez ünnepi számba menő előadások egyik részét tartalmazza a fentírt hatalmas kötet. A másodikhoz még nem jutottunk hozzá. De ez első rész is, melyben 15 előadást olvasunk, a magyar tudományos ész és művészi szellem hatalmas teljesítményét hirdeti. Az első jubiláris előadás az elnöké, *Berzeviczy Alberté*, ki az Akadémia munkásságának nemzeti és nemzetközi jelentőségét összegezve, így végzi: „Szerény a mi részünk a nagy nemzetek által a tudomány és irodalom terén végzett alkotó munka

mellett, de feljogosít arra, hogy magunkat munkatársaikul felajánljuk...”

A következő 14 előadás részletező igazolása az elnöki beszéd konkluziójának. Szinyei József ismerteti az Akadémia tevékenységét és hatását a magyar nyelvtudomány fejlődésére. Aztán sorban jönnek a magyar irodalom és költészet (*Négyessy László*), a magyar jogtudomány (*Magyary Géza*), a filozófia (*Kornis Gyula*), a történettudomány (*Lukinich Imre*), fizikai tudományok (*Pogány Béla*), anatómia (*Lenhossék Mihály*), orvostudomány (*Marek József*), ásvány- és közettan (*Vendl Aladár*), technikai tudományok (*Zelovich Kornél*), Széchenyi és a Nagy Magyar Allföld (*Kaan Károly*), Széchenyi és a magyar közlekedésügy (*Zelovich Kornél*), az Akadémia és a kémiai tudományok (*Zemplén Géza*) s végül az utolsó száz év a matematika történetéből (*Kürschák József*.)

Az előadások címe és az előadók neve önmagában is jelzi, hogy külön-külön is éles és tiszta megvilágításban áll előttünk szellemi életünknek egy-egy jelentős ága. Együtt és egymás mellett pedig tudományos és irodalmi kultúránk nyugateurópai, tehát világitékét domborítják ki. Az Akadémia önérettel nézhet vissza százados múltjára s a magyarság nem hiú reménnyel és bizalommal számíthat jövőben is az Akadémia munkásságára. Ez a kötetnek főlemelő tanulsága.

– f – y.

Paizs Ödön: Magyarok Kanadában. Budapest, Athenaeum, é. n. 8-r. 218 l.

Szerző a kanadai magyarokról ad hű képet 33 kis fejezetben, melyekben a riporter éleveségével mindent feljegyez, ami csak megőrkítésre érdemes kint élő testvéreink életéről. A kanadai magyarok számát közel százezerre teszi. Megfigyeléseinek végeredménye, hogy Kanada a legjobban megfelelő terület a kivándorló magyar parasztság számára, de viszont átok minden más kivándorlónak. Leírja a magyar telepek életét és rövid történeti áttekintést ad mindenikről. Paizs Julianus barátként bejárta az összes magyar lakta vidékeket s ennek eredménye ez a munka, amely tudományos igényekre számot nem tarthat, de értékes adattár és lelkiismeretes kép egy most születő nagy ország magyarjainak jelenlegi helyzetéről.

J. E.

Takáts Sándor: Erdély Széchenyi Istvánja. Budapesti Szemle 1928. 612. sz. 172–186 l.

Titkos rendőrségi jelentések alapján gróf Kendeffy Ádámot nevezi Erdély Széchenyijének a szerző, jöllehet a mai köztudat gróf Mikó Imrének, az EME alapítójának, tartja fenn ezt az elnevezést. E páratlan népszerű embernek, a hazafias ellenzék vezető egyéniségének hatalmas alakja s egyszersmind a múlt század 30-as éveinek társadalmi és politikai közhangulata szemléletesen bontakozik ki Takáts Sándor élvezetes előadásából.

Gy.

Tóth Béla dr.: Edgar Quinet és a magyarok. Debrecen. 1928. 8-r. 10 l. Kny. a Debreceni Szemléből.

A szerző Edgar Quinet magyarokról szóló nyilatkozatait és leveleit gyűjtötte össze ebben a kis füzetben. E. Quinet a francia demokratáknak abba a csoportjába tartozott, akik a legmelegebb rajongással és szeretettel kísérték a 48-as magyar forradalom ügyét. Nézetei számunkra azért érdekesek, mert mint Tóth Béla mondja, „keresztmetszetet adják a francia közvélemény ama rétegének, mely függetlenségi harcunk idején kimondottan szolidaritást vállalt velünk s a magyar ügyben az európai szabadság ügyét hajlandó látni.”

Ez a tanulmány kitűnő kis kép a franciák hirtelen fellángolt magyar barátságáról s ezt a demokratikus alapon történt szimpátiát ügyesen hozza összefüggésbe a francia írók romanticizmusából fakadó humanizmusával. Kár, hogy csak egy íróra szorítkozik s nem öleli fel a korszak összes magyar vonatkozásait.

J. E.

Teleki Mihály levelezése. A széki gróf Teleki-család hozzájárulásával kiadja a Magyar Történelmi Társulat. Szerkeszti *Gergely Sámuel*. Nyolcadik kötet 1678-1679. Budapest, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, 1926. 8-r. 576 l.

A Magyar Történelmi Társulat Gergely Sámuel szerkesztésében még

1905-ben kezdette meg Erdély nagy államférfiának, Teleki Mihály levelezésének közrebocsátását. Hét kötet akadálytalanul meg is jelent; a háború és a forradalmak nyomában járó elszegényedés azonban mostanig halasztotta a 8-ik kötet kiadását. Még körülbelül 4 kötetre való anyag van hátra, aminek további megjelenését most már bizalommal várhatjuk. Ez a kötet 549 levélben két esztendő (1678–1679) eseményeit foglalja magában. Majdnem fele Teleki Mihálytól való, a többi pedig Thökölytől, Bethlen Farkastól, Wesselényi Páltól, Rhédey Ferentől, a török basától, a császári generálisoktól és a francia követektől. A hanyatló Erdély bel- és külpolitikai helyzetének rendkívül érdekes eseményeit világítják meg ezek a levelek, amelyek Béli Pál összeesküvése, Teleki Mihály fővezérsége és a bújdosók megsegítése köré fűződnek. A súlyos helyzetben Erdély ügyeit vezető Teleki Mihály hatalmas alakja vetődik belőlük élénk, s ez a kötet is mint a többi, rendkívül becses forrásanyagot szolgáltat a független Erdély utolsó éveinek megvilágításához. Nemcsak tárgyánál fogva áll közel hozzánk ez a gazdag publikáció, hanem az I. Apafy Mihály korát legalaposabban ismerő tudós szerkesztője révén is, akinek nagy jelentőségű csendes munkásságát jól esik a tudományos érkekben megfogyatkozott Erdély értékei közé számítanunk.

Gy.

4. MŰVÉSZET. MŰVÉSZETTÖRTÉNET. NÉPISMERET.

Dr. Hirschler József: A bronzkapuk mögött. Cluj-Kolozsvár, Lengyel S. könyvnyomdája, 1928. 8-r. 231 l.

A szerző szívesen jár vissza Rómába, különösen a Vatikán környékére, ahonnan sok felemelő művészi benyomást és már virágzó tettekben érő tervek hozott a mi életünk megszépítésére és támogatására. Még élénk emlékezetünkben van a *Vatikán művészete és élete* c. nagyszerű pompás munkája, amelyről örömmel halljuk, ami Erdélyben elég ritka jelenség, hogy teljesen elfogyott. Ez készítette arra, hogy annak egyik részét, a Vatikán életét, tetemesen megbővíve a fenti kötetben újra kiadja. Benne kinyitja a Vatikán bronzkapuit s az otthonos vendég jártasságával megmutatja a mögöttük levő komoly, felemelő, tanulságos életet. Halk lépésekkel követjük a szerzőt, hogy egyetlen szavát se zavarjuk meg, se el ne szalasszuk. Rendkívül sok történelmi és művészettörténeti ismerettel, kedves intimitással és derűs vonással gazdagodva zárni mögöttünk ismét a bronzkapu és sajnáljuk, hogy vége szakad a tudós kalauzolásnak, amely nem mindenkinek hozzáférhető színes és bensőséges világon vezetett át bennünket. Az elbeszélés élvezetes formája, könnyedsége s elegáns stílusa külön kiemelendő értékei a szép kiállítású könyvnek.

Gy.

Kós Károly: A lakóház művészete. Cluj-Kolozsvár, Minerva R.-T. 1929. 8-r. 16 l. és 16 sztl. lev.

Ez a gondosan kidolgozott és szépen megírt könyvecske Erdély leg-többoldalú művészenek tollából arra van szánva, hogy az olvasóban lakóházával szemben helyes szempontokat és művészi igényeket ébresszen. Alapvető gondolata, hogy a lakásnak családi otthonnak kell lennie. Mivel pedig igazi meleg otthona csak a falun lakó embernek van, tanulságért és mintáért a falusi lakóházra, a földműves ember otthonára, nemzeti művészetünk e fundamentomára, kell szemünket fordítanunk. A továbbiakban rámutat aztán arra, hogy mi teszi a falusi lakóházat a benne lakók igazi otthonává s mik azok az értékes tanulságok, amelyek mindnyájunk számára becses és felhasználható eredményeket adhatnak. Könyvének második részében a szerző az erdélyi falusi ház alaprajzát, felépítését, belső berendezését, eredetét és magyarságát vizsgálja meg. Míg egyrészt módozatát keresi annak, hogy a városi ember családi otthonát milyen úton-módon lehetne újjáteremteni, másrészt élénk állítja nemzeti szempontból azt a fontos gondolatot, hogy a falusi építkezésben is beálló természetszerű változást a multak tanulságainak figyelembevételével kell irányítanunk. A könyv értékét nagyban emeli a hozzácsatolt 15 illusztráció, amelyek részben régi épület- és bútortípusok felvételei, részben a szerző épülettervezései.

Gy.

Lázár Béla: Fadrusz János élete és művészete. Budapest, Athenaeum, é. n. 8-r. 207 l.

Ez a könyv Fadrusz születésének 70 éves évfordulójára készült. Az első alapos és részletes feldolgozása a nagy művész életének és műveinek. Élénken és színesen állítja eléink az embert és a művészt, amint az egyszerű lakatosinasból Európa egyik legnagyobb szobrásza lett. Mint díszmű is ez a könyv egyike az utóbbi évek legszebb termékeinek.

J. E.

Malonyai Dezső: A magyar nép művészete. Új kiadás. Budapest, Athenaeum, é. n. 342 l.

Régi hiányt pótol Malonyai nagy művének új kiadása. Régen kifogyott már s közben többször felmerült revíziójának szükséglete. Sajnos, ez utóbbi nem történt meg. Ugyanazokkal a hibákkal és hiányokkal jelent meg, mint az első kiadása. Egyelőre 3 kötet került belőle forgalomba, a többi előkészület alatt van.

J. E.

Röheim Géza: Magyar néphit és népszokások. Budapest, Athenaeum, é. n. 342 l.

Első összefoglaló nagy munka, amely a tudomány legújabb szempontjai szerint veszi revízió alá a magyar etnografia eddigi eredményeit. Foglalkozik a rontással és varázslással, a lidércekkal, a nap, hold és a többi égitestek szerepével néphitünkben, a halotti szertartásokkal, téli, tavaszi és nyári ünnepekkel, továbbá a mitikus lények, a tűz, a délibáb és a csodák szerepével. Kutatásaiban felöleli az egész magyar népterületet és állandó összehasonlításokat tesz a többi népek etnografiájával. Módszere a freudizmus föltétel nélküli követése. Minden népszokás lelki rugójának a sexualitást tekint, bármilyen távoli vonatkozásban is álljon tőle. Innen erényei és hibái. Mint kísérlet rendkívüli értékes, de megállapításai jórészt elfogadhatatlanok, mert egyetlen elmélet ma még vitatott kártyájára tesz mindent.

J. E.

Visky Károly, Bátky György és Győrffy István: Magyar népművészet. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tára megbízásából és anyagi támogatásával kiadja a Kir. Magyar Egyetemi Nyomda. Budapest, 1928. 4-r. XXIII. 1–240 l.

A népművészet egészét jellemző képsorozatokkal felölelő könyv még nem jelent meg. Malonyai Dezső könyve a népművészet területeinek alig fele részét foglalja magában. Ezen a hiányon segít e nagy mű, mely az eddigi kísérleteknél több kritikával s az egész tárgykört átfogó igyekezettel a magyar nép nemű tevékenységéről alapvetésnek elegendő összefoglaló képet nyújt. A bevezető magyarázatot, mely tájékoztat a könyv céljáról, terjedelméről, a tárgy irodalmáról, a hagyományörző társadalmi rétegekről, a magyar népművészet tájszólásairól és összetevőiről s a magyar díszítőmód néhány jellemzőjéről, 240 lapon követi kifogástalan színes illusztrációkban népművészetünk gazdag értékeinek bemutatása.

Gy.

BIBLIOGRAFIA

Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1926. év

Összeállította: DR. FERENCZI MIKLÓS

Az erdélyi magyarság szellemi életének egy újabb esztendejéről számolunk be az alábbiakban. Ez a bibliografiai összeállítás egy újabb jele annak, hogy az erdélyi magyarság él és kultúréletet él. Megelégedéssel tekinthetünk vissza ez év termelésére is, mert az életviszonyok fokozatos romlása ellenére sem mutatnak tulajdonképeni csökkenést a bibliografia alapján készült statisztikai adatok.

Ez évi összeállításunk 427 címszót tartalmaz és 27 gyűjteményes utaló-címszólevonásával 400 műről ad számot. Az 1925. évi összeredményhez képest mutatkozó csökkenés (15 mű = 3.75%) az 1925. év folyamán megszünt *Erdélyi Orvosi Lap* különnyomatainak (ezek az 1925. év bibliográfiáját 25 címszóval gazdagították) elmaradásával magyarázható. Ennek leszámításával tehát a látszólagos apadás egészen elenyészik.

E 400 mű tartalmilag a következőképen oszlik meg: szépirodalom 107 mű, mely az egész anyagnak 27%-át jelenti. Ebből prózai mű 59 (a szépirodalom 55%-a), verses mű 31 (29%), színdarab 17 (16%). Szembeállítva a mult évi adatokkal, a szépirodalom rovatba sorolt művek 4%-os emelkedést mutatnak; ez az emelkedés a verses kötetekre és színdarabokra esik, míg a szépprózai művek száma csökkent. A tudományos és ismeretterjesztő művek 90 darabbal (22.5%) szerepelnek, tehát az előbbi évhez képest némi csökkenés mutatkozik. Ez csak látszólagos, a már említett orvosi különnyomatok elmaradásának következménye; tulajdonképen némi emelkedést kell megállapítanunk. Jelentékeny gyarapodás tapasztalható a vallásos irodalomban, mely összeállításunkban 55 művel szerepel, ami a mult évi 8%-kal szemben 13.5%-ot jelent, jöllehet a tudományos jellegű theologiai művek, valamint az egyházi jellegű egyesületek jelentései és évkönyvei, egyházi jegyzőkönyvek s vallásos naptárak más rovatokban szerepelnek. Ez az örvendetes jelenség mindenestre annak bizonyítéka, hogy az erdélyi magyar egyházak céltudatos építő munkát végeznek és ez a munka hitéletünkre, sőt egész kisebbségi életünkre jótékony hatással van. A tankönyvek csoportja 25 művet (6%), a vegyeseké 123 darabot (31%) tüntet föl. Ez utóbbi csoport részletezése a következő: 15 zenemű, 9 törvény- és rendeletfordítás, 18 iskolai értesítő, 21 évkönyv és jelentés, 41 naptár és 19 egyéb nyomtatvány.

A megjelenési helyek szerinti statisztikai adatok a következő eredményt mutatják. Kolozsvár természetesen ez évben is megtartotta szellemi téren a hegemoniát. A 400 mű 45%-a (179 mű) kolozsvári kiadás s ebből 101 darab, a kolozsvári termelésnek 56.5%-a a Minerva r.-t. nyomása, illetőleg kiadása. Vagyis ebből az tűnik ki, hogy az erdélyi magyar könyvek

egyegyede a Minerva műhelyéből került ki. A többi városok meglepően elmaradtak Kolozsvár mögött. A második helyen álló Temesvár 24 (6%), Arad 23 művel (6%) szerepelnek, Szatmár 19 (5%), Brassó és Nagyvárad 18–18 munkával (4.5%) gyarapították az irodalmat, Bukarest és Torda nevét 12–12 mű (3%) címlapján találjuk. Emelkedett az erdélyi szerzők Románián kívül kiadott műveinek száma (23 mű = 6%), ami örvendetesen bizonyítja az erdélyi magyar irodalom előretörését, valamint azt, hogy az erdélyi írók földrajzi határainkon túl is megbecsülésben részesülnek.

Az előbbi évek kimutatásaihoz (*Dr. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. (1919–1924.) Kolozsvár, 1925. Dr. György Lajos: Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. Kolozsvár, 1926.*) hozzáadva a főntebbii eredményeket, számbavételünk az *1919–1926. évekről 1881 művet mutat**

1926.

Ágoston Ignác. Hazatérés. Falusi életkép. Megtalált boldogság. Karácsonyesti képek. Katholikus hívők számára való karácsonyi egyfelvonásos színdarabok. Cluj-Kolozsvár. 8°. 27 l. Minerva rt.

Albert Anna, Bordeaux Gézáné. A virágok bölcsődala. Zongorára két kézre szerzé: – Cluj. 4°. 2 lev. Tip. F. C. F.

**Áprily Lajos.* Rannüssen hajóján. Berlin. 8°. 62 l. Ludwig Voggenreiter Verlag. Magyar osztály. (Cluj–Kolozsvár. Minerva r.-t.)

Áprily Lajos. Vers vágy te is. Az elmerült harang. *G. Hauptmann* meséjátéka. Idegen költőkből. Antológia és új versek. *Kuncz Aladár.* Áprily Lajos költészete. Cluj–Kolozsvár. 8°. 156 l., 1 lev. Lapkiadó rt. (Erdélyi Szépmíves Céh 1. sorozat. 7. könyv.)

Árvák könyve. Az Erdélyi Zsidó Árvagondozó évkönyve. 1925–5685. *Antal Márk, Diamant Izsó és Dr. Kertész Jenő* közreműködésével szerkesztette *Schwarz Miksa.* Cluj. 8° 1 lev., 160 l. Bernát kny. (Az Er-

délyi Zsidó Árvagondozó Kiadványai. 2. sz.)

Aster. Arab örök időjós. Bölcs-Csizió. I. Simleul-Silvaniei, év n. k. 8°. 27 l. Tip. Reimlich.

Augustinus. Szemelvények – „Val-lomásai”-ból. (Cluj–Kolozsvár.) 16°. 32 l. Az „Ifjú Erdély” kiadása. Füssy József kny. Tordán. (Élő Könyvek. 3.)

Az Aviva-Barisszia kulturbizottságának kiadása. Cluj 8°. 5. *Szőnyi Géza dr.* Palesztina földrajza.

Bakk József. Az új tudomány. Elbeszélés. Cluj-Kolozsvár. 8°. 24 l. „Az Út” kiadása. Minerva r.-t. (Ünnepnapok.)

Bakkay Kálmán dr. Római katolikus katekizmus. Iskolai és magánhasználatra egységesítve. Satu-Mare. év n. 8°. 419. l. „Pallas”-nyomda.

Balogh Arthur dr. Széchenyi emlékezete. Irta és az Erdélyi Irodalmi Társaságnak 1925. dec. 20-án tartott ünnepi gyűlésén felolvasta –. Cluj-Kolozsvár. 8°. 18 l. Minerva rt.

Balogh Ernő dr. Az arany cipő.

* Lapozgatva az 1926. év irodalmi termésében, szembeötlök a legteljesebb anarchia a helyesírás terén. Sehol semmi egyöntetűség, következetesség. Mindenki úgy ír, ahogy akar. Tisztelet a csekély számú kivételnek! Ebben a tekintetben sajnos, még a tankönyvírók sem kivételek, ami pedig már komolyabb beszámítás alá esik. Ezen a dolgon segíteni *kell* és segíteni *lehet*. Nehány év óta Magyarországon megszűnt az a visszásság, hogy két-, sőt háromféle helyesírás volt különféle kategoriáknál érvényben; ma már mindenkire egyformán kötelező a Magyar Tudományos Akadémia 1922. évi helyesírási szabályzata, melyet elsajátítani és követni minden magyarnak kötelessége. Az írók és kiadók szíves figyelmébe ajánlom e pár sort megszívlelésül, forgassák a szabályokat és kövessék írásaikban.

Cluj, év n. k. 8⁰. 26 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza. 14.–19. szám.)

Balogh Ernő. Kvarc az Erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben. Németnyelvű kivonattal. Cluj–Kolozsvár. 8⁰. 26 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 1926. 6. sz.)

Balogh Ernő dr. A föld köpenyege. A levegő sajátságai és tüneményei. Cluj-Kolozsvár. k. 8⁰. 112 l. Minerva r.-t. (A Magyar Nép Könyvtára. 14.)

*Bányai János. A Hargita gázforrásai. Kny. a „Földrajzi Közlemények” 1926. évi I.–IV. füzetéből. Budapest. 8⁰. 55–58 l., 1 mell. Kir. m. egyetemi nyomda.

Barabás Miklós (árkos). Lángok és tüzek. Versek. Nagyenyed. 8⁰. 79 l. Ács Testvérek kny.

Baranyay István. Zene és morál. Arad. 8⁰. 50 l. Vasárnap irod. és ny. műintézet.

Bartalis János. Hajh, rózsafa. – versei. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 2 lev., 151 l., 1 lev. Lapkiadó rt. (Erdélyi Szépművészeti Céh I. sorozat. 9. könyv.)

Bástya Árpád. Tiszaparti halászkunyhó... – két magyar dala. Timişoara, év n. 4⁰. 2 lev. Edition Kálmán.

Ben Ami. Palesztina–Egyiptom. Útmutató (Törökországon, Olaszországon és Görögországon keresztül.) A legújabb adatok alapján – szerkesztette. Cluj. k. 8⁰. 128 l. Világutazás-kiadás. Fraternitas inst. de arte grafice.

Bencze Gyula, Dr. Dávid György és Bácsy Tibor. Egységes tankönyv (magyar olvasó- és nyelvtan, földrajz és történelem) a magyar tannyelvű népiskolák II. oszt. számára. Írták és szerkesztették: – Cluj–Kolozsvár, év n. 8⁰. 128 l. Minerva rt.

Bencze Gyula, Dr. Dávid György és Bácsy Tibor. Egységes tankönyv magyar olvasó- és nyelvtan, földrajz, történelem és természettudomány) a magyar tannyelvű népiskolák III. oszt. számára. Írták és szerkesztették: – Cluj-Kolozsvár, év n. 8⁰. 272 l.

Minerva r.-t.

Bencze Gyula, Dr. Dávid György és Bácsy Tibor. Egységes tankönyv (magyar olvasó- és nyelvtan, földrajz, történelem és természettudomány) a magyar tannyelvű népiskolák IV. oszt. számára. Írták és szerkesztették: – Cluj-Kolozsvár, év n. 8⁰. 336 l. Minerva r.-t.

Benedek Elek. Erdélyi népmondák. Cluj-Kolozsvár. k. 8⁰. 116 l. Minerva rt. (A „Magyar Nép” Könyvtára. 18.)

Berde Mária, B. Enyedi történetek. Oradea-Nagyvárad, év n. 16⁰. 64 l. Rigler J Szefer Ede r.-t. bizománya. Tipografia „Cele Trei Crişuri” (Az Én Könyvtáram. 3.)

Bilinszky Lajos dr. Magyar olvasókönyv középiskolák és polgári iskolák II. osztálya számára. Szerkesztette: – Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 163 l. Minerva r.-t.

Bilinszky Lajos dr. Világtörténet középiskolák és polgári iskolák II. osztálya számára. Az 1919. évi analitikai tanterv alapján. II. rész. Középkor. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 96 l. Minerva rt.

Biri néni szakácskönyve. A magyar konyha legjobban összeállított kézikönyve. Brassó. 8⁰. 254 l., 1 lev. Brassói Lapok könyvosztálya kiadása.

Bitay Árpád dr. Erdély jeles katolikus papjai. Cluj–Kolozsvár. k. 8⁰. 39 l. Szent Bonaventura kny. (A Katolikus Világ Könyvei. 12. füzet.)

Bitay Árpád dr. Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 13 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 3. sz.)

Bitay Árpád dr. A kolozsvári róm. kath. főgimn. szerepe a román szellemi élet multjában. Cluj-Kolozsvár, 8⁰. 6 l. Minerva rt. (Különleny. a Jó Barát 1926. máj. 15-i számából.)

Bitay Árpád dr. A moldvai magyarság. Történeti áttekintés. Cluj-Kolozsvár, 8⁰. 24 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 4. sz.)

Bitay Árpád dr. Nyelv- és névtörténeti tanulmányok. Lugos, év n. 8⁰. 24 l. Husvéth és Hoffer kny.

Biztonság, bizonyosság, öröm. Angol eredetiből fordítva. Cluj-Kolozsvár, 8°. 10 l. „Az Út” kiadása. Minerva rt. (Különleny. Az Út. VIII. évf. 4. számából.)

Bjelik Imre. Husvétai ajándék hívőknek. Nagyvárad, k. 8°. 8 l. Szent László nyomda.

* *Blaskó Mária*. Pityu. Elbeszélés gyermekek számára. Második kiadás. Budapest, év n. 8°. 116 l. Szent István-Társulat.

Botló Sanyi. Aranka és Rézike, a két ikertestvérke gyönyörű szép regénye. București, év n. 8°. 32 l. Tip. „Reforma Socială”.

Bodó Sanyi. Gyönyörök könyve. Az élet forrása. – illusztrált satirikus írása. București, év n. 8°. 20 l. Tipografia Victoriei.

Boga Lajos dr. Természetrajz. Nővénytán a magyar tannyelvű középiskolák II. osztálya számára. 176 ábrával. Cluj-Kolozsvár, 8°. 176 l., 2 lev. Minerva rt.

Bogdán Antalné dr. A feminizmus. Társadalmi tanulmányok. Fordította: *Bach Gyula*, I. kiadás. Timișoara, 8°. 94 l., 1 lev.; 39 mell.

Borbély István dr. Jókai: A kőszívű ember fiai. Ismerteti – Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 27 l. Minerva rt. (Irodalmi Kis Könyvtár. 1–2 sz.)

Borbély István dr. Jókai: Bálványosvár. Regényismertetés. Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 15 l. Minerva rt. (Irodalmi Kis Könyvtár. 3. sz.)

Borbély István dr. Molière. Cluj-Kolozsvár, 8°. 35 l. Minerva rt.

Brandstädter Károly. Játék a tüzzel. Nagyvárosi erkölcsregény. H. n. (Temesvár) 16°. 71 l. „Kaviár” magánkiadása.

Buffalo Billa vad nyugat hőse. Indián történetek. 99–105. sz. Nagyvárad, év n. 8° a 24 l. Sonnenfeld Adolf rt. Nagyvárad.

Búzás János. A székely ifjúság egyházi énekeskönyve. Róm. kath. elemi iskolák és ifjúsági egyesületek számára összeállította –. Mercurea-Ciuc-Csikszereda, 16°. 116 l., 1 lev. Vákár kny.

Bűnügyi Könyvtár. 1. sz. Timișoara,

év n. 4°. 14 l. A „Bűnügyi Könyvtár” kiadóhivatala. Ny. Auspitz A. Lugos.

Căba Agoston. Abc és olvasókönyv a magyar nyelvű elemi népiskolák I. osztálya számára. Fonomimikai módszer szerint szerkesztette: –. Képekkel. 4. kiadás. Oradea-Nagyvárad, év n. 8°. 100 l. Klein Gyula, könyv- és zenemű-kiadóhivatala. (Tipografia și Librăria Românească.)

Calderon de la Barca. A szentmise titkai. Ünnepi színjáték. Fordította: *Novák János*. Arad, 8°. 62 l. Vasárnap irod. és ny. műintézet.

Calderon. Ruth kálászai. Vallásos szindarab karénekekkel – után. Magyarra átdolgozta *Málnássy Tivadar*. Cluj-Kolozsvár, év n. 8°. 48 l. Providentia kny. (Különleny. a „Mária Kongregáció”-ból.)

Chesterton, Gilbert K. Assisi Szent Ferenc. Angolból fordította: *Reményi József*. Cluj-Kolozsvár, 8°. 135 l., arckép. Szent Bonaventura kny.

Chirvasie György és Apăteanu Demeter. Kivonat a Parasztpárt programjából és alapszabályaiból. Összeállították: –. Fordította: *Apăteanu Demeter*. Lugoj, év n., k. 8°. 23 l. Husvéth és Hoffer kny.

A *Cluj-Kolozsvári Iparos-Egylet* könyvtárának katalógusa. Cluj-Kolozsvár, k. 8°. VIII, 112 l. Corvin kny.

Conradi L. R. Isten csalhatatlan prófétái világórája! Bukarest, év n. 8°. 8 l. Nyomtatja és kiadja: „Cuvântul Evanghelic”.

Conradi L. R. Isten útjelzői a szent város felé. Bukarest, év n. 8°. 16 l. Nyomtatja és kiadja: Cuvântul Evanghelic”.

Csehov Antal. Mit ér az élet? Orosz elbeszélés. Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 20 l. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 12.)

Csermely Gyula. Napkeleti kaleidoszkop. Regényes történet. Régi krónikák után írta –. Brassó, 8°. 208 l. Brassói Lapok kny.

Csiki Gábor dr. Hiszek egy Istenben... Unitárius hitvallás. Az angol és amerikai unitárius társulatok által létesített Unitárius Misszió Ház kiadványa. Cluj-Kolozsvár, 8°. VII, 158 l.

Minerva rt.

Csiky István. „Jer és lásd meg!” (Ján. 1: 44–47.) Rövid elmélkedések bibliaolvasók számára a János evangéliuma mellé. (Cluj-Kolozsvár), 16⁰. 111 l. Az „Ifjú Erdély” kiadása. Füssy József kny. Tordán. (Élő Könyvek. 2.)

Czakó Ambró. Kereszténység és modem élet. Cluj-Kolozsvár, 8⁰. 24 l. „Korunk” kiadása. (Lapkiadó rt.) (Korunk Könyvtára. I.)

Czelnai Eszter. Konyhaművészeti receptek. Sibiu-Nagyszeben, év n. 8⁰. 56 l., 3 lev. Haiser György kny.

Czumbel Lajos dr. A kereszt útján. Nagybőjti elmélkedések. Satu-Mare-Szatmár, 8⁰. 81 l. Pallas ny.

A Dávid Ferenc Egylet Népies Kiadványa. Kolozsvár, k. 8⁰. 1. *Kálnoki Károly.* A nép barátja. A hívő és a hitetlen.

De Forest P. A. dr. Az egészség titka. Bukarest, év n. 8⁰. 15 l. Nyomtatja és kiadja: „Cuvântul Evanghelicilor”.

Derzsi Endre. Árva Julis karácsonya. Karácsonyfa ünnep a boldogfalvi árvaházban. A vasárnapiiskolás gyermekek számára 2 felvonásban. Cluj-Kolozsvár, k. 8⁰ 25 l. „Az Út” kiadása. Minerva rt. (Ünnepnapok. II. sorozat. 3. sz.)

Detektiv-Sorozat. Detektiv és kalandor történetek. Felelősszerkesztő: *Kocsis Béla,* Brassó. év n. 4⁰. 14. sz. *Landford, Richard.* Amig az álarc le hull.

Dézi Lajos dr. Erdélyi arcképek és képek. Cluj-Kolozsvár, 8⁰. 115 l. Minerva rt. (Minerva Könyvtár. 5-6. f.)

Directorium Szatmáriense. Anno Domini 1926. Jussu et auctoritate excellentissimi ac reverendissimi domini domini Dris Tiburtii Boromisza Dei et Sedis Apostolicae gratia episcopi Szatmáriensis. Szatmárini, 8⁰. 98 l. Typis Josephi Simon.

Dov Kimchi. Az aranygaras vándorlása. Kis történet, – erről mond mesét Jigál fiának s minden jó gyermeknek, akár ha felnőtt, vagy akár kicsi. Héberből fordította *Eckstein Béla.* Guttman Edith rajzaival. Cluj,

8⁰. 31 l. Kadima nyomda.

Éghy Ghyssa (Dr. Ungárné.) Testkultúra. 20 képpel. Arad, év n. 4⁰. 16 l., 8 lev. Kiadó: M. Klein jun.

Egy bukaresti rikkancsfü. Rózsika. Tragikomédia. (Bukarest, év n.) k. 8⁰. 31 l. Tip. „Victoriei”.

Egy névsor. Bizonyíték a Szatmárvidéki német nevű magyarok ügyében. A „Magyar Kisebbség” nemzetpolitikai szemle külön kiadása. Lugos, 8⁰. 23 l. Husvéth és Hoffer kny.

Egy székegy. Gyermekeinkért. Tárnavasânmártin-Dicsőszentmárton, 8⁰. 20 l. Erzsébet kny.

Élő Könyvek. Cluj-Kolozsvár, 16⁰. Az „Ifjú Erdély” kiadása. 1. *Fosdick H. E.* A második mértföld. 2. *Csiky István.* „Jer és lásd meg!” 3. *Augustinus.* Szemelvények – „Vallomásai”-ból. 4. *Kutter Hermann, D.* Pál apostol. 5. *Zengjen hálaének!* 6. *Williams György* az Ifjúsági Keresztyén Egyesületek alapítója.

Első szent áldozási imák. Odorheiu-Székeljudvarhely, k. 8⁰. 8 l. Könyvnyomda rt.

Emir Suleyman Ibn Inger Abdulah. A magyar és román nemzet östörténetéből és jövőjéről. Oradea, 8⁰. 31 l. Tip. și Libr. Românească S. A.

Emlékfűzet a romániai női Mária-kongregációk első kongresszusáról. 1926. jul. 4. Sajtó alá rendezte: *Csergő Benedek.* Cluj-Kolozsvár, 8⁰. 51 l. Providentia-kny.

Az Én Könyvtáram. Oradea-Nagyvárad, év n. 16⁰. 3. sz. *Berde Mária, R.* Enyedi történetek.

Az Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvkiadó-Vállalata. Kolozsvár, 8⁰. II. f. *Gáspár József.* A legelők és a rétek ápolásáról. 9. kiadás. III. f. (*Virág Elek*). A sertésenyésztés és sertéshizlalásról. 8. kiadás. XII. f. *Ritter Gusztáv.* A házi kert. 8. kiadás. XLVIII. f. *Nagy Endre dr.* A cukorrépa termelése.

Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza. Cluj, év n. k. 8⁰. 12–13. sz. *Steiner Max.* Város és falu. 14–19. sz. *Balogh Ernő dr.* Az arany cipő. 20–26. sz. *Fausztin.* Az elvarázsolt vendégszoba.

Az Erdélyi róm. kath. Státus fontosabb jogtörténelmi okmányai. Közli az Igazgatótanács. Cluj-Kolozsvár, 8°. 40 l. Minerva rt.

Erdélyi Szépmíves Céh. Cluj-Kolozsvár, 8°. I. Sorozat. 7. könyv. *Áprily Lajos.* Vers vagy te is. 8. könyv. *Nagy Dániel.* Cirkusz. 9. könyv. *Bartalis János.* Hajh, rózsafa. 30. könyv. *Tabéry Géza.* A tűzmadár.

Erdélyi Tudományos Füzetek. Szerkeszti: *Dr. György Lajos.* „Erdélyi Irodalmi Szemle” kiadása. Cluj-Kolozsvár, 8°. Minerva rt. 1. sz. *Rass Károly.* Reményik Sándor. 2. sz. *Párvan Bazil.* A dákok Trójában. 3. sz. *Bitay Árpád dr.* Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében. 4. sz. *Bitay Árpád.* A moldvai magyarság. 5. sz. *Szokolay Béla.* A nagybányai művésztel. 6. sz. *Balogh Ernő dr.* Kvarc az Erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben. 7. sz. *György Lajos dr.* Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év.

Az *Erdélyi Tudósító Könyvtára.* Brassó, k. 8°. IV. *Szalay Mátyás.* Noémi.

Az *Erdélyi Zsidó Árvagondozó Kiadványai.* Cluj, 8°. 2. sz. *Árvák könyve.*

**Ettinger J.* Ennek Jezreel, egy virágzó terület, annak pusztulása és újjáépítése. Jeruzsálem, 8°. 38 l. Keren Hajjeszód. (Kadima, institut de arte grafice, Cluj).

Az *ezeréves birodalom.* Bukarest, év n. 8°. 16 l. Nyomatja és kiadja: „Cuvântul Evanghelic”.

* *Faragó János dr.* A teremtett világ időbeli kezdetének metafizikai kérdése. Budapest, 8°. 37 l. Stephaneum ny. rt. (Különlenyomat a „Religio” 1926. évi 1–3. füzetéből).

Farcádi Sándor. Fenyő a Hargitán. Versek. Brassó. 8°. 75 l., 1 lev. Brassói Lapok kny.

Farkas Károly. János diák. Regény. Carei-Nagykároly, 16°. 32 l. Róth és Komáromy kny.

Fausztin. Az elvarázsolt vendégszoba. (Németből átdolgozta: –.) Cluj, év n., k. 8°. 26 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány

Színháza. 20–26. szám).

Fehér Márton dr. A zsidók és a zsidóság. Fejezetek az élet könyvéből. Oradea-Mare-Nagyvárad. 8°. 167 l. Tip. Kosmos nyomda.

Fejér Gerő. Az Alma Mater lábainál. (Gyulafehérvári vendiákok találkozója 1926. május 1-én). (Vers.) Gyulafehérvár, év n. 8°, 1 lev.

Fekete Miklós és Filep Andor. Ifjú lelkek (Novellák). Cluj-Kolozsvár, 8°. 46 l., 1 lev. „Corvin” kny.

Fejes Áron és Felméri Sándor. Új Ábéce. A jelképes, irvaolvasó és fonomimikai módszereket egyesítő ábécé és olvasókönyv. Az elemi népiskolák első osztálya számára. Szerkesztették: –. Illusztrálta: Dócziné Berde Amál. Cluj-Kolozsvár, 8°. 148 l. Minerva rt.

Finta Zoltán. Bort, búzát, békességet. – versei. Timișoara-Temesvár, 8°. 90 l., 3 lev. Gutenberg kny.

Forró Pál. Aki mindig csak vendég. Brassó, év n. 4°. 32 l. Brassói Lapok kny. (Népszerű Regények. 14. sz.)

Fosdick H. E. A második mértföld. (Cluj-Kolozsvár), 16°. 32 l. Az „Ifjú Erdély” kiadása. Füssy József kny. Tordán. (Élő Könyvek. 1.)

Földes Anna, Wégerné. Egy cselédleány története. Szent Zita élete. Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 27 l. Szent Bonaventura kny. (A Katolikus Világ Könyvei. 11. füzet.)

Földes Zoltán. Liziói kis Szent Teréz élete. Második kiadás. Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 118 l. Szent Bonaventura kny.

Franyó Zoltán. Hindu erotika. Az ó-ind irodalomból kiválogatta és kiadta: –. Koro Otei nyolc eredeti tollrajzával. Arad, év n. 8°. 95 l. Az „Új Genius” kiadása. Réthy L. és fia utó-dai műintézete.

Frisch Eufemia. Kis művészet a cukrászatban. Kivonat a „Művészet a konyhában és cukrászatban” című könyvből. Szerkeszti és kiadja: –. Cluj, k. 8°. 63 l. Nyomta a „Cultura” nyomdai műintézet.

Gaál Sándor. A haza becsületéről alkotott ideál. Cluj, év n. 8°. 2 lev. Tip. Albert.

Gagyhy Dénes. Dávid Ferenc. Cluj-

Kolozsvár, k. 8°. 20 l. Kiadja: Az Unitárius Irodalmi Társaság. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 6. sz.)

Gálfi Lőrinc. A jelenkor Jézusa. Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 26 l. Kiadja: Az Unitárius Irodalmi Társaság. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 8–9. sz.)

Gáspár István. A legszebb élő nővények könyve. Irta és kiadja: –. Cluj, 8°. 17 l. Lapkiadó rt.

Gáspár József. A legelők és a rétek ápolásáról. 9. kiadás. Kolozsvár, 8°. 41 l., 1 lev. Concordia kny. (Az Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvkiadó-Vállalatának II. füzeté.)

Gazdasági sérelmeink és kívánságaink. Az Országos Magyar Párt közgazdasági szakosztályának Gyergyószentmiklóson 1926. évi október hó 9-én tartott nyilvános üléséből. Dicsőszentmárton, 8°. 174 l., 1 lev. Erzsébet kny.

Gyárfás Elemér. Egyenes úton. 1901–1926. *Dr. Hirschler József* előszavával. Dicsőszentmárton, 8°. 313 l. Erzsébet kny.

Gyallay Domokos. Vaskenyéren. Történeti regény. Cluj-Kolozsvár, 8°. 381 l. Minerva rt. (Pásztortűz Könyvtár. 9. sz.)

Gyerkes Mihály. A népművelés vezérkönyve. Tanítók útmutatója. Népoktatásügyi tanácsadó. A legújabb törvények, rendeletek és szociális intézmények alapján szerkesztette: –. II-ik kiadás. Odorheiu, 8°. 207 l., 4 mell. Kiadó: A „Tanítók Lapja” könyvkiadó osztálya. Könyvnyomda rt.

* *György Lajos.* Az erdélyi magyarság szellemi élete. Budapest, 8°. 77 l., 1 lev. Pallas rt. (Irodalomtörténeti Füzetek. 12.)

György Lajos dr. Dr. Gyalui Farkas. „Pásztortűz” kiadása. Cluj-Kolozsvár, 8°. 12 l. Minerva rt.

György Lajos dr. Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1925. év. Irta és összeállította: –. Cluj-Kolozsvár, 8°. 26 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 7. sz.)

Győri Illés István. Géner Menci karrierje. Regény. Cluj-Kolozsvár, 8°. 127 l. Az Erdélyi Színházi Élet ki-

ladása.

Hajnal László. Magányos éjszaka. Versek. Műbarátok rt. kiadása. (Marosvásárhely), év n. 8°. 79 l. Bolyainyomda. Révész Ernő kiadása.

Haller Zs. (Dr. Szentpéteryéné) – Găzdac Mihail. Abc és beszéd- és értelemgyakorlatok. Intuiție. Az elemi iskolák I-ső osztályának kézikönyve, fonomimikai alapon, számos képpel. Az új tanterv szerint, román nyelven is. 2. javított és bővített kiadás. (Borítékon 3. kiadás). Összeállították: –. Deva, 8°. 129 l., 2 lev. Hirsch Adolf kny.

Haller Zs. (Dr. Szentpéteryéné) – Găzdac Mihail. Az elemi iskolák II-ik osztályának tankönyve. A legújabb miniszteri tanterv és utasítása szerint. „Gramatica, intuiție, geografia és istoria” román nyelven is. 2. javított és bővített kiadás. Összeállították: –. Deva, 8°. 142 l., 3 lev. Hirsch Adolf kny.

Haller Zs. (Dr. Szentpéteryéné) – Găzdac Mihail. A magyar tannyelvű elemi iskolák III. osztályának tankönyve számos képpel. 2. javított és bővített kiadás. Összeállították: –. Deva, 8°. 190 l., 3 lev. Hirsch Adolf kny.

Haller Zs. (Dr. Szentpéteryéné) – Găzdac Mihail. A magyar tannyelvű elemi iskolák IV-ik osztályának tankönyve, számos képpel. 2. javított és bővített kiadás. Összeállították: –. Deva, 8°. 233 l., 8 lev. Hirsch Adolf kny.

Haller Zs. (Dr. Szentpéteryéné) – Găzdac Mihail. A magyar tannyelvű iskolák V-ik osztályú könyve. Összeállították: –. Deva, 8°. 214 l., 5 lev. Hirsch Adolf kny.

Hankó (János). A régi Kolozsvár. 10 drb. tollrajz. Cluj. év n. 4°. 10 lev. „Akcidencia” kny.

Hamas József dr. Első segélynyújtás kézikönyve és a betegápolás ismerete. 11 ábrával. Első ezer. Cluj. k. 8°. 40 l. Fraternitas kny.

* *Heves Ferenc és Erg Ágoston.* Grotteszk plakát. – versei. Wien. 8°. 2 lev., 21 l., 11 lev. Fundamentum kiadása. Tip. Wizner és Dávid Sighet.

Hirschler József dr. A Vatikán művészete és élete. Cluj. 4°. 199 l., 1 lev.; 7 képmell. „Providentia” kny.

Hoffmann, E. T. A. Scudéri kisasszony. Timișoara. 8°. 91 l. A Temesvári Hírlap kiadása.. (Hunyadi-ny.)

Iritz Mancu, Tarnóczyné. Mesél a csönd. Arad. 8°. 109 l., 1 lev. Réthy L. és fiai utódai ny.

Irodalmi Kis Könyvtár. Szerkeszti: *Dr. Borbély István.* Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 1–2. sz. *Borbély István dr.* Jókai: A köszívű ember fiai. 3. sz. *Borbély István dr.* Jókai: Bálványosvár.

* *Irodalomtörténeti Füzetek.* Budapest. 8°. 12. *György Lajos.* Az erdélyi magyarság szellemi élete.

Iskolai értesítők.

Dicsőszentmárton. A dicsőszentmártoni ref. polgári leányiskola értesítője az 1925–26. iskolai évről 7-ik tanév. Az iskolaszék megbízásából szerkesztette: *Fankovich Lászlóné.* Diciosánmartin-Dicsőszentmárton. 8°. 7 l. Erzsébet kny.

Gyulafehérvár. Az Erdélyi róm. kath. Státus alba-iuliai-gyulafehérvári „Majláth” főgimnáziumának értesítője az 1924–25. iskolai évről. Közrebocsátja *Kárpiss J.* Alba-Iulia, év n. 8°. 38 l. Püsp. lyc. kny. (S. Solomon.)

Gyulafehérvár. Az Erdélyi róm. kath. Státus alba-iuliai-gyulafehérvári „Majláth” főgimnáziumának értesítője az 1925–26. iskolai évről. Közrebocsátja *Kárpiss J.* Alba-Iulia, év n. 8°. 46 l. Püsp. lyc. kny. (S. Solomon.)

Kolozsvár. Az Erdélyi Református Egyházkerület teológiai fakultásának értesítője az 1925–26. tanévről. Szerkesztette: *Dr. Tavaszy Sándor.* Cluj-Kolozsvár. 8°. 43 l. Minerva rt.

Kolozsvár. A Magyar Unitárius Egyház teológiai akadémiájának értesítője az 1925–26. iskolai évről. Szerkesztette: *Dr. Kiss Elek.* XXX. évf. Cluj-Kolozsvár. 8°. 20 l. „Corvin” kny.

Kolozsvár. A kolozsvári Marianum tan- és nevelőintézet értesítője az

1925–26. iskolai évről. Közzéteszi az igazgatóság. Cluj-Kolozsvár, év n. 8°. 43 l. „Providentia” kny.

Kolozsvár. A kolozsvári református kollégium – fiú-főgimnázium, fiúbennlakás, leány-középiskola és elemi iskola – értesítője az 1925–26. iskolai évről. Kiadja: Az előljáróság. Cluj-Kolozsvár. 8°. 52 l. Concordiar nyomda.

Kolozsvár. Az Erdélyi róm. kath. Státus kolozsvári főgimnáziumának 1925–26. tanévi értesítője. Közli *Dr. Biró Vencel.* Cluj-Kolozsvár. 8°. 49 l. Providentia kny.

Kolozsvár. A kolozsvári unitárius kollégium értesítője az 1925–26. iskolai évről. Szerkesztette: *Dr. Borbély István.* XLVII. évfolyam. Cluj-Kolozsvár. 8°. 66 l. Minerva rt.

Marosvásárhely. A marosvásárhelyi református kollégium (főgimnázium, elemi iskola, internátus és konviktus) értesítője az 1925–26. iskolai évről. Az előljáróság megbízásából szerkesztette *Nagy Endre.* LXIX. folyam. Új folyam LXV. Tg.-Mureș. év n. 8°. 41 l., 1 lev. Tip. Benkő.

Marosvásárhely. Az Erdélyi róm. kath. Státus marosvásárhelyi főgimnáziumának értesítője az 1925–26. iskolai évről. Közzéteszi: *Szlávik F.* Târgu-Mureș. év n. 8°. 37 l. Tip. Samuila Nagy.

Marosvásárhely. A marosvásárhelyi róm. kath. elemi (170. évf.) és polgári (28. évf.) leányiskola értesítője az 1925–26. iskolai évről. Tg.-Mureș. év n. 8°. 18 l. Tip. S. Nagy.

Nagyvárad. A nagyváradi református tanítónőképző-intézet és polgári-vagy középiskola XX-ik, 1924–25. évi értesítője. Szerkeszti és közli: *Gálbory Erzsébet.* Oradea-Nagyvárad. 8°. 25 l. Béres Károly kny.

Székykeresztúr. A székykeresztúri unitárius főgimnázium értesítője az 1925–26. iskolai évről. Szerkesztette: *Gálfalvi Samu.* Cristurul Săcuesc, év n. 8°. 34 l. Szabó Kálmán.

Székyudvarhely. A székyudvarhelyi református kollégium értesítője az 1925–26. iskolai évről. Szerkesztette: *Szabó András.* Odorheiu-Szé-

kelyndvarhely. 1926. 8°. 50 l. Könyvnyomda r.-t.

Székelyudvarhely. Az erdélyi róm. kath. Státus székelyudvarhelyi főgimnáziumának 1925–26. tanévi értesítője. Közrebocsátja: *Tamási Albert*. Odorheiu. év n. 8°. 33 l. Könyvnyomda r.-t.

Székelyudvarhely. A székelyudvarhelyi róm. kath. polgári leányiskolának 1925–26. tanévi értesítője. Közrebocsátja) az Igazgatóság. Odorheiu. 8°. 22 l. Könyvnyomda r.-t.

Temesvár. A temesvári kegyestanítórendi róm. kath. főgimnázium értesítője az 1925–26. iskolai évről. Közveteszi *Brach József*. Timișoara., év n. 8°. 32 l. Csendes Testvérek kny.

Az 1922. évi július hó 30-án Sighișoara-Segeșvárt tartott országos *iskolaiügyi kongresszus* naplója. A kongresszusi iratok alapján összeállította: *Biró Lajos*. Odorheiu-Székelyudvarhely. 8°. 28 l., 2 lev. Könyvnyomda rt.

Istrati, Panait. Kyra Kyralina. (Zograffi Adorján elbeszéléseiből). *Romain Rolland* előszavával. Franciából fordította *Horvát Henrik*. Brassó. 8°. 171 l. Grünfeld Vilmos és Társai kiadása.

Jakabffy Elemér dr. Adatok Krassó vármegye multjából. A közgyűlési jegyzőkönyvekből közveteszi: -. Lugoj. k. 8°. 40 l. Husvéth és Hoffer kny.

Jakabffy Elemér dr. Az 1790–91-iki magyar országgyűlés előzményei Krassó vármegyében. Lugoj, év n., k. 8°. 63 l. Husvéth és Hoffer kny.

Jámbor László. örök igazságok. Missió-émlék. Satu-Mare. k. 8° 63 l. Nyomatott a „Pallas” nyomdában.

Jancsó Lajos, Fejes Áron, Felméri Sándor. Népiskolai református vallásoktatás az I–II-ik osztályban. (Tizenegy képpel.) 6. átdolgozott kiadás. Turda-Torda. év n. 8°. 45 l., 1 lev. Füssy József kny.

Jancsó Lajos, Fejes Áron, Felméri Sándor. Népiskolai református vallásoktatás a III–IV-ik osztályban. (Huszonhat képpel.) 6. átdolgozott kiadás. Turda-Torda, év n. 8°. 82 l., 1 lev.; 1 térkép. Füssy József kny.

Jancsó Lajos, Fejes Áron, Felméri Sándor. Népiskolai református vallásoktatás az V–VI–VII-ik osztályban. (Huszonnégy képpel.) 6. átdolgozott kiadás. Turda-Torda, év n. 8°. 128 l., 2 lev. Füssy József kny.

Jánossy Béla, P. Liziói Kis Szent Teréz Rózsasője képekben és versekben. Francia eredeti után átdolgozta: -. Cluj-Kolozsvár. 8°. 144 l. Szent Bonaventura kny.

Jegyzőkönyvek, jelentések.

A bánáti református egyházmegye 1926. évi június hó 1. napján Telnesvárott tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Összeállította: *Zöld Mihály*. A bánáti ref. egyházmegye hivatalos kiadványa. Timișoara. 8°. 18 l. Csendes Testvérek kny.

A bánáti református egyházmegye 1926. évi november hó 9. napján Temesvárott tartott közgyűlésének jegyzőkönyve. Összeállította: *Zöld Mihály*. Timișoara, 8°. 32 l. Csendes Testvérek kny.

Beszámoló a Romániai Magyar Kisebbségi Nők Központi Titkárságának 1926. évi működéséről. Cluj-Kolozsvár. 8°. 11 l. Corvin-kny.

Az Erdélyi Református Egyházkerület Cluj-Kolozsvárt 1926. április hó 17-én tartott rendkívüli, 1926. június 19–20. napjain tartott rendes és 1926. augusztus hó 27-én tartott rendkívüli közgyűléseinek jegyzőkönyve. Cluj-Kolozsvár. 8°. 18, 16 l., 1 lev., 106, 14 l. Minerva rt.

Az Erdélyi róm. kath. Státus igazgatótanácsának jelentése az 1926. évi november hó 25-ére összehívott státsűgyűlés részére. Cluj-Kolozsvár. 8°. 95 l. Minerva rt.

Az Erdélyi római katolikus Státus 1925. november hó 19-én Kolozsvárt tartott évi rendes közgyűlésének jegyzőkönyve. Cluj-Kolozsvár. 2°. 24 l. Minerva rt.

Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség VII. konferenciája. Az Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség, Palesztina Hivatal, Keren Hajjeszód, Keren Kajemet Löjiszráél jelentése 5686. évi működéséről. Cluj. év n. 8°. 84 l. Ka-

dima-nyomda.

Erdélyi Zsidó Nemzeti Szövetség. Szatmári Csoport. Munkánk és feladataink. 1926.–5686. Negyvenedik semester. Satu-Mare. év n. 8°. 24 l. Tip. Boros.

Jegyzőkönyv a brassói ág. hitv. ev. magyar egyházmegyének a bácsfalui ev. templomban 1926. évi július hó 27-én megtartott ötvenhetedik (57-ik) rendes közgyűléséről. H. n., év n. 8°. 56 l., 1 lev.

Jelentés az Erdélyi Bankszindikátus 1925. évi működéséről. Dicsőszentmárton, év n. 8°. 120 l. Erzsébet kny. (Kézirat gyanánt.)

Jelentés az Erdélyi Református Egyházkerület Nyugdíj- és Özvegy-Árva-Gyámintézetének állapotáról. Cluj-Kolozsvár. 2°. 8 l. Minerva rt.

Jelentés a Kereskedelmi és Iparkamara területének 1925. évi közgazdasági viszonyairól. Cluj. év. n. 8°. 131 l. Dr. Bornemisa Sebestyén kny.

Kolozsvári Magyar Zenekonzervatórium jelentése az 1925–26. iskolai évről. Cluj-Kolozsvár, év n. k. 8°. 7 l. „Corvin” kny.

Joánovics Pál. A rádió alapvető ismeretei. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 180 l., 1 mell. „Providentia” kny.

Jósika Miklós. Abafi. (1836.) 12. kiadás. A regénjáró unokájának, özv. báró Jósika Sámuelné, született báró Jósika Irén Ónagyméltóságának kegyes támogatásával. Cluj-Kolozsvár. 8°. 221 l., 1 lev.; 1 arck. Minerva rt. (Klasszikus Erdélyi Regények. 1.)

Jubileumi imádságos könyvecske. Oktatások és imádságok 1926-iki jubileumi évre. Közrebocsátja az „Órszem”-vállalat. Oradea. k. 8°. 32 l. Szent László nyomda.

Juhl dr. A Röntgensugarak szerepe az emberi megbetegedések felismerésében és gyógyításában. Orvosok, orvostanhallgatók és az érdeklődő nagyközönség részére összeállította –. Timișoara. 8°. 72 l., 8 mell. „Cartea Româneasca” kny.

* *Juhász Kálmán.* Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében. Kiadja: A Szent István Akadémia. Budapest. 8°. 182 l., 1 lev.

Kabos Ármin. Levelek a fiamhoz. Közgazdasági és társadalmi problémák. A Temesvári Kereskedők Egyesületének kiadása. Timișoara. 8°. 205 l., 1 lev. Uhrmann-nyomda.

Kádár Géza. Mit vár az egyház tagjaitól? Zălau-Zilah. 8°. 14 l. Seres Samu kny.

Kádár Géza. A zsidóknak is született a Megváltó. Németből fordította: –. Zălau-Zilah. k. 8°. 11 l. Seres S. kny. (Komoly Órák. 16. sz.)

Kálmán Andor. Síró violák. Szövegét és zenéjét szerzette: –. Timișoara, év n. 4°. 2 lev. Edition Kálmán.

Kálmán Andor. Virágos nyár, most megsiratlak... Szövegét és zenéjét írta: –. Timișoara, év n. 4°. 2 lev. Edition Kálmán.

Kálnoki Károly. A nép barátja. A hívő és hitetlen. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 32 l. „Corvin” kny. (A Dávid Ferenc Egylet népies kiadványa. 1.)

Karácsonyi János dr. A magyar nemzet áttérése a nyugati kereszténységre. 997–1095. 1 térképpel. Oradea-Nagyvárad. 8°. 200 l. Szent László-nyomda rt.

* *Karácsonyi János.* Szentkláray Jenő l. tag emlékezete. (Felolvasta a M. T. Akadémiának 1926. október 25-én tartott összes ülésén.) Budapest. 8°. 1 lev., 14 l. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. (Pápa, Főiskolai kny.) (A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek. XIX. kötet. 10. szám.)

* *Karácsonyi János dr.* Szt. László király élete. Budapest. 8°. 129 l. Szent István-Társulat. (Szent István Könyvek. 36. sz.)

Karácsonyi Könyv, a szent Karácsony békéjét szomjazó ember testvéreknek küldi a Szent Kereszt Hadsege. Cluj-Kolozsvár. 8°. 77 l., 1 lev. Szent Bonaventura kny.

Károly József. Magyar miniatűrök. A szerző saját kiadása. Arad, év n. 8°. 1 lev., 145 l. Réthy utódai nyomdai műintézet.

Karg Cassian, P. Egy kis kiválasztott. Életkép napjainkból. Fordította: *Gálffy Sándor.* I. füzet: Klára

élete. Oradea, év n. k. 8⁰ 70 l., 1 lev. Szent László-nyomda.

Kassák Lajos. Az új művészet él. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 18 l. „Korunk” kiadása. Lapkiadó rt. (Korunk Könyvtára. II.)

A Katolikus Világ könyvei. Cluj-Kolozsvár. k. 8⁰. Szent Bonaventura kny. 10. f. *Molnár Miklós.* Ne káromkodjál. 11. f. *Földes Anna, Wéger-né.* Egy cselédleány története, Szent Zita élete. 12 f. *Bitay Árpád dr.* Erdély jeles katolikus papjai. 13. f. *Lukács Mansvét, P.* Kegyhelyeink. 14. f. *Szász József.* Hősavatás. 15. f. *XI. Pius Pápa* és Szent Ferenc.

Katolnay László. Szivek harca. București, év n. 8⁰. 2997 l. (187 füzet.) Ig. Hertz könyvkiadóhivatala.

Kecskeméthy István dr. Josija király törvénykönyve. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 71 l. Lyceum kny., Lengyel & Co.

Kempner Magda, Radoné. Integrállények. (Regény.) Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 50 l. „Korunk” kiadása. (Lapkiadó rt.). (Korunk Könyvtára. IV.)

Keresztessy Ágica, K. Uj hajtások. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 72 l., 1 lev. Lapkiadó rt.

Keresztury Sándor. Szlávok la háboru után. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 29 l. „Korunk” kiadása. (Lapkiadó rt.) (Korunk Könyvtára. II.)

Kibédi Sándor. Tengerzúgás. (Versek.) Cluj. 8⁰. 63 l. Fraternitas ny.

Kiss Arisztid. Szerafikus. Oktató imakönyv a szentferencrendi testvérek számára. A rendi előljáróság megbízásából szerkesztette: -. 3. kiadás. Cluj-Kolozsvár. 16⁰. 432 l. Szent Bonaventura kny.

Kiss Elek dr. Teendőink az egyházi élet körében. Cristur-Székelykeresztur. 8⁰. 45 l. Szabó Kálmán. (Különleny. az Unitárius Egyház című lapból.)

Kiss Elek dr. A vallás és erkölcs unitárius nézőpontból. Pályadíjat nyert az Unitárius Irodalmi Társaság 1922. évi pályázatán. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 35 l. Minerva rt. (Különleny. a Keresztény Magvető 1926. évi LVIII. évf. 1. és 2. számából.)

Kiss József. A Szívgyárda könyv-

tára. Füstbement bosszú. Teréz. Karcsi szívgyárdista lesz. Gárdaszínművek. Satu-Mare, k. 8⁰. 51 l. „Corvin” ny.

Klasszikus Erdélyi Regények. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 1. *Jósika Miklós.* Abafi. 12. kiadás.

Kleits József. Katolikus egyházi énekes könyv. Összeállította a temesvár-gyárvárosi plébánia templom 25 éves felszentelési évfordulójának ünnepe alkalmából a gyárvárosi templomhoz tartozó jámbor magyar hívek számára -. Timișoara. 8⁰. 17 l., 1 lev. Tipografia „Der Landbote”.

Kleits József. Ünnepi irat az anyák számára, összeállította: -. Kiadja az „Erzsébet” leányklub. Timișoara”. 8⁰. 16 l. „Der Landbote” kny.

Komáromi János. Az idegen leány. Egy magános ember följegyzései. Regény. A Pásztortűz kiadása. Cluj-Kolozsvár. (Borítékon 1927.) 8⁰. 115 l. Minerva rt.

Komáromi János. Régi legények. Válogatott elbeszélések. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 131 l. Minerva rt. (Pásztortűz Könyvtár. 6. Sz.)

Komoly Órák. Zălau-Zilah, k. 8⁰. 16. sz. *Kádár Géza.* A zsidóknak is született a Megváltó.

Korunk Könyvtára. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. „Korunk” kiadása. I. *Czakó Ambro.* Kereszténység és modern élet. II. *Kassák Lajos.* Az új művészet él. III. *Keresztury Sándor.* Szlávok a háboru után. IV. *Kempner Magda, Radoné.* Integrállények. (Regény.) V. *Ligeti Ernő.* A páneurópai mozgalom.

Kosztá Dezső. Asszonyom! Asszonyom! Óh Asszonyom! Szövegét és zenéjét írta: -. Cluj-Kolozsvár, év n. 4⁰. 2 lev. Minerva rt.

Kosztá Dezső. Kis házikó nádfedellel... és El-elnézem a hervadó hulló leveleket... Két magyar dal. Szövegét és zenéjét írta: -. Cluj-Kolozsvár, év n. 4⁰. 2 lev. Minerva rt.

Kosztá Dezső. Emlékszik még?... Szövegét írta: *Keller Iván.* Zenéjét szerezte: -. Kolozsvár, év n. 4⁰. 3 l. Minerva rt.

Kovács Károly. Misztérium. Költemények. 1924–25. Déva. 8⁰. 89 l. Laufer Vilmos kiadása és kny.

Kozma Ida, Riszneré. Négy erdélyi magyar dal. Szerző: –. Cluj-Kolozsvár. 4°. 2 lev. Minerva rt.

König Károly. Az ondoláció. (A haj hullámosítása.) Szerkesztette: –. Tg.-Mureş. 8°. 15 l. Tip. Benkő.

Kövér Erzsébet. Magamban. Versek. Arad. 8°. 92 l, 1 lev. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

Kristóf György dr. Három jellemzés. Vörösmarty rózsái. Madách emlékezete. Jókai lelke. Cluj-Kolozsvár. 8°. 86 l., 1 lev. Minerva rt. (Minerva-Könyvtár. 7 f.)

Kugel István. Dalok a messzeségből. Versek. Deva-Déva, k. 8°. 83 l., 2 lev. Hirsch Adolf kny.

Kún Gyula. Dr. Radnai Béla egyszerű gyorsírása kereskedelmi iskolák részére. Autografálta *Klein Mihály*. II. kiadás. Függelékül: Stenográfia româneasca. Partea. I. Irta és autografálta: *Kún Gyula*. Oradea. 8°. 40 8 l. Szerző kiadása.

Kutter Hermann, D. Pál Apostol. – „Az Isten képeskönyve” c. művéből. Cluj-Kolozsvár. 16°. 39 l. Az „Ifjú Erdély” kiadása. Füßy József kny. Tordán. (Élő Könyvek. 4.)

Laji bá, (Szini Lajos). Az özöllő s más küsdeg nyüszkölések. Szopos Sándor rajzaival. Gheorgheni-Gyergyószentmiklós. 8°. 128 l. Sándory Mihály kny.

Lakner Ernő. Ave Mária. Szöv. Dr. Rézbányay Józseftől. (Zenemű.) Cluj, év n. 8°. 20 l. Lit. Baga.

Lampérth Géza. Egy hold föld és más történetek. Elbeszélések la magyar nép számára. Cluj-Kolozsvár. 80 l., 1 lev. Minerva rt. (A Magyar Nép Könyvtára. 16. sz.)

Látni akarjuk Jézust. Bukarest, év n. 8°. 15 l. Nyomtatja és kiadja: „Cuvântul Evanghelicii”.

Lázár László, Cs. Egy természet-törvény és az emberiség jövője. 2. bővített kiadás. Cluj-Kolozsvár. 8°. 145 l., 1 lev. Minerva, rt.

Le az oligarchiával!!! Kiáltvány a dolgozó magyarsághoz, városi és falusi munkásokhoz és parasztokhoz, alkalmazottakhoz és tisztviselőkhöz, iparosokhoz és kiskereskedőkhöz, intel-

lektüellekhez, nyugdíjasokhoz és rokkantakhoz, nemzeti kisebbségekhez. Bucureşti. 8°. 16 l. Tip. „Munca Grafică”.

Léstyán József. Katolikus szertartástan. Alba-Iulia-Gyulafehérvár, év n. 8°. 64 l. Püspöki Lyceumi kny. (Solomon Sabin.)

Levine Jenő. Elvtárs! a levelet nem bírom átvenni... Egy kis tévedés. Németből fordította: *Dormudt Antal*. Timişoara, k. 8°. 11 l. Kiadja: Munkáskönyvkereskedés. Tip. Adolf Aupspitz, Lugoj.

Ligeti Ernő. A páneurópai mozgalom. Cluj-Kolozsvár. 8°. 17 l. „Korunk” kiadása. (Lapkiadó rt.) (Korunk Könyvtára. V.)

Lőfi Ödön. Az unitarizmus alapelvei. Kiadja az Unitárius Irodalmi Társaság. Cluj-Kolozsvár, k. 8° 16 l. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 13.)

Lőrinczi Ferenc. Tananyagbeosztás a magyarnyelvű elemi iskolák I–IV. osztályai részére. Szerkesztette a 2244–1925. sz. magas királyi dekrétummal szentesített elemi iskolai analitikus tanterv alapján –. Sighişoara, év n. 4°. 31 l. Tip. Markus.

Lőrinczi Ferenc. Tananyagbeosztás a magyarnyelvű elemi iskolák V–VII. osztályai részére. Szerkesztette a 2244–1925. sz. magas királyi dekrétummal szentesített elemi iskolai analitikus tanterv alapján –. Sighişoara, év n. 4°. 28 l. Tip. Markus.

Lukács Mansvét, P. Kegyhelyeink. Cluj. k. 8°. 26 l. Szerz. Bonaventura kny. (A Katolikus Világ Könyvei. 13. füzet.)

Lapu György dr. A lawn-tennis művészete. 193 fényképmelléklettel. Arad. 8°. 62 l., 2 lev. A szerző kiadása. „Helikon” ny. Timişoara.

Mael Ferenc. Pirkad szent égalj... Versek. Cluj-Kolozsvár. 8°. 78 l. Minerva rt.

Mael Ferenc. Missa solemnis. Versek. Arad. 8°. 62 l. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

A Magyar Ifjuság Könyvtára. Szerkesztik: *Dr. Imre Lajos–Dr. Rajka László*. Cluj-Kolozsvár. 8°. 6. sz. *Récssei Ede*. A diák Jókay. 7. sz. *Storm*

Tivadar. Bábjátékos Pali. 8. sz. *Westermann F. Percy.* Li Fan bosszuja.

A Magyar Nép könyvtára. Szerkeszti: *Gyallay Domokos.* Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 14. sz. *Balogh Ernő dr.* A föld köpenyege. 15. sz. *Maksay Vince.* Műsor falusi műkedvelő előadás számára. 16. sz. *Lampérth Géza.* Egy hold föld és más történetek. 17. sz. *Nagy Péter.* Három egyfelvonásos szindarab. 18. sz. *Benedek Elek.* Magyar népmondák.

* *A Magyar Tudományos Akadémia* elhunyt tagjai fölött tartott emlékszemlékek. XIX. kötet. 10. sz. *Karácsonyi János.* Szentkláray Jenő 1. tag emlékezete.

* *Makkai Sándor dr.* Aratás, Előadások. – *Ecclesia militans.* – Beszéddek. – Feltámadunk. – Művészet és irodalom. Lucenec-Losonc. 8°. 236 l., 2 lev. „Kultura” könyvkereskedés kiadása. (Losonczi Sándor kny.)

Makkai Sándor dr. Öntudatos kávinizmus. A református magyar intelligencia számára. 2. kiadás. 3. ezer. Cluj-Kolozsvár. 8°. 78 l. „Az Út” kiadása. Minerva rt.

Maksay Vince. Műsor falusi műkedvelő előadás számára. Összeállította: –. Cluj-Kolozsvár. 8°. 32 l. Minerva rt. (A Magyar Nép Könyvtára. 15. sz.)

Maksay Vince. Térjetelek meg. Versek. Şimleul-Silvaniei. 8°. 41 l., 1 lev. Tip. Alexandra Heimlich.

Márkos Albert. Nagyajtai Kovács István. Kiadja az Unitárius Irodalmi Társaság. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 35 l. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 14–17. sz.)

Medveczky István, M. Az én anyám. Versek. (A szerző kiadása.) Sighet, k. 8°. 62 l., 1 lev. „Gutenberg” kny.

Minerva Könyvtár. Szerkesztik: *Dr. Tavasz Sándor* és *Rass Károly.* Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 4 f. *Széli Kálmán dr.* Az anyag szerkezete. 5–6 f. *Dézsi Lajos.* Erdélyi arcképek és képek. 7. f. *Kristóf György dr.* Három jellemzés.

Molnár Miklós. Ne káromkodjál. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 28 l., 1 lev. Szent Bonaventura kny. (A Katholikus Világ Könyvei. 10. füzet.)

Molnár Sándor. Ilyen a szívem. Versek. Arad, év n. 8°. 64 l. Az „Új Genius” kiadása. (Nyomta a Tipografia S. N. R. Petroşeni.)

Molnár Sándor. A tisztaság himnuszai. Versek. Arad. 8°. 80 l., 1 lev. A szerző kiadása. (Réthy L. fia utódai.)

Holter Károly. Özvegyország. Vigjáték 3 felvonásban. Târgu-Mureş. 8°. 99 l. Kiadja: Révész Ernő. Bolyainyomda.

Monay Ferenc dr. Kis imakönyv. Összeállította: –. 2. kiadás. Arad. k. 8°. 317 l., 1 lev. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

Monostori Kamilló. Múltak nyarak, telek. Versek. Cluj-Kolozsvár. 8°. 96 l. Minerva rt.

Moravetz közismert kiadványai népzeneikarra. 1. *Győri Emil.* La Barcelona. Timişoara, év n. 8° 8 lev. Moravetz-kiadás.

Moravetz Album. A legdivatosabb táncok, népszerű dalok, legszebb magyar nóták, kedvelt operák és kiválogatott zongoradarabok gyűjteménye. IV. kötet. Timişoara, év n. 4°. 64, 42 l. Moravetz-kiadás.

Moravetz Album. Violon solo. II. Timişoara, év n. 4°. 26 l. Edition Moravetz.

Musnai László. János evangéliumának és leveleinek magyarázata. Turda-Torda. 8°. 152 l., 1 lev. Füssy József kny.

Musnai László. Az Újszövetség. Jézus evangéliumának és a keresztyén vallás irott okmányainak történeti ismertetése. Cluj-Kolozsvár. 8°. 155 l. Minerva rt.

Musset, Alfred de. Gamiani vagy a kicsapongás két éjszakája. Lugoj 4°. 46 l. Auspitz.

Muzsnay Kálmán, szőkefalvi. Fehér hullámok. Költemények. *Benedek Elek* előszavával. Dicsőszentmárton. 8°. 264 l. Erzsébet kny.

Nagy Dániel. Cirkusz. Regény. Cluj-Kolozsvár. 8°. 116 l. Lapkiadó rt. (Erdélyi Szépmíves Céh. I. sorozat. 8. könyv.)

Nagy Endre dr. A cukorrépa termelése. Cluj-Kolozsvár. 8°. 74 l., 1 lev. Minerva rt. (Az Erdélyi Gazdasági

Egylet Könyvkiadó Vállalatának XLVIII. füzeté.)

Nagy Endre dr. A gazdakörök szervezéséről és vezetéséről. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 80 l. Minerva rt. (Különleny. az „Erdélyi Gazda” 1926. évi 5., 6., 7. és 8. számaiból.)

* *Nagy Gyula, Sz.* Végesbe nem projiciálható síkgörbékről. Különlenyomat a „Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítője” XLIII. kötetéből. Budapest. 8°. 260–279 l.

* *Nagy Gyula, Sz.* Gömbi görbéről. Különlenyomat a „Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítője” XLIII. kötetéből. Budapest. 8°. 280–289 l.

* *Nagy Gyula, Sz.* Maximális osztályindexű síkgörbék jellemző számairól. Különlenyomat a „Magyar Tudományos Akadémia Matematikai és Természettudományi Értesítője” XLIII. kötetéből. Budapest. 8°. 290–306 l.

Nagy Imre, T. Cirkálások. Szeredai emlékeimből. 1885–1925. Kéziratképen. I. kötet. Mercurea-Ciuc-Csikszereda. 8°. 138 l. Tip. Szvoboda Miklós.

Nagy Károly püspök emlékezete. Az Erdélyi Református Egyházkerületi közgyűlés által 1926. április 18-án a kolozsvári belvárosi templomban tartott gyászünnepélyen mondott imádság és beszéd. Imádságot mondotta *Vajda Ferenc*. A beszédet mondotta: *Jancsó Sándor*. Cluj-Kolozsvár. 8°. 16 l. Minerva, rt. (Különleny. a „Református Szemle” 17-ik sz.-ből.)

Nagy Péter. Három egyfelvonásos szindarab. Cluj-Kolozsvár. 8°. 69 l. Minerva rt. (A „Magyar Nép” Könyvtára. 17. sz.)

Nagy Lajos, Dálnoki. Karnevál. Farsangi praeludium egy felvonásban versben. Arad. 16°. 77 l. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

* *Nagy Péter.* Ó, kedves Kolozsvár! *Beményik Sándor* bevezető soraival. Tóth István festőművész rajzaival. Berlin. 8°. 176 l. Ludwig Voggenreiter Verlag, Magyar osztály. Minerva rt. Cluj-Kolozsvár.

Naptárak.

Aradi legújabb kalendárium, Krisztus urunk születése után 1927-ik közönséges esztendőre. (78. évf.) Arad, év n. 8°. 24 lev. Ny. Réthy Lipót és fia utódai.

Csángó naptár az 1927. közönséges évre. Szerkesztik és kiadják: *Dr. Papp Endre, Nikodémusz Károly, Bodiczky Pál, Bálint András, Argai György*. Brassó, év n. 8°. 128 l. (Brassói Lapok kny.)

Az *Egészség naptára* az 1927. évre. „Cuvântul Evangheliei” Societate Cooperativă de Editură. Segesvár, év n. 8°. 112 l. Markus-nyomda.

Az *Erdélyi gazdák zsebnaptára* az 1927-ik közönséges esztendőre. Szerkeszti: *Török Bálint*. 58. évf. Cluj-Kolozsvár, év n. k. 8°. 152 l., 1 mell. Minerva rt.

Erdélyi kalendárium az 1927. évre különös tekintettel az erdélyi vásárok hibátlan kiadására. XXX. évf. Kiadótulajdonos: *Füßy József, Torda*, év n. 8°. 4 l., 6 lev., 76 l. *Füßy József* kny.

Erdélyi magyar naptár az 1927-ik közönséges évre. VII. évfolyam. Cluj-Kolozsvár, év n. 8°. 138 l. Minerva rt.

Erdélyi magyar református naptár az 1927-ik közönséges évre. „Az Út” kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 168 l. Minerva rt.

Az *Erdélyi Munkás naptára* 1927. Kiadja az Erdélyi Szocialista Párt Cluj. Cluj, év n. 8°. 58 l. Gutenberg kny.

Erdélyi szent család naptár az 1927. évre. II. évf. Kiadja a szatmári „Szabad Szó” szerkesztősége. Satu-Mare. év n. 8°. 192 l. „Pallas” kny.

Az *Év. Keresztélyensellemű naptár* az 1927. évre. Kiadja: A Romániai Baptista Szövetség Magyar Osztálya. Oradea-Nagyvárad, év n. 8°. 65 l., 7 lev. Mercur kny.

Földmivelők nagy képes naptára az 1927-ik évre. XXII. évf. 1. kiadás. Satu-Mare-Szatmár. 8°. 128 l. „Pallas” kny.

Hangya naptár 1927. közönséges esztendőre. Szerkeszti és kiadja: A „Hangya” Központ Nagyenyeden.

Cluj-Kolozsvár, év n. 8°. 168 l., 8 mell. Minerva rt.

„*Jó Barát*” naptár az 1926–27. iskolai évre. Szerkeszti: *Dr. Rózsa József*. Kiadja a „*Jó Barát*” szerkesztősége. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 157 l. Minerva rt.

Katholikus naptár az 1927. esztendőre. IV. évf. Szerkesztette: a „*Katholikus Világ*” szerkesztősége. Tulajdonos: Az Erdélyi Szentferencrend. Cluj-Kolozsvár. 8°. 253 l. Szent Bonaventura kny.

Képes családi kalendárium az 1927. évre. Kiadja: a Szociális Nővérek Társulata Timișoara-Temesvár. VIII. évf. Timișoara, év n. 8°. 106 l. Csendes Testvérek kny.

* *Képes keresztyén naptár* az 1927. közönséges esztendőre. Wien, év n. 8°. 104 l. Glöckner Verlag. Romániai kiadó: Pallas, Cluj.

Keresztyén élet nagy képes naptára az 1927-ik évre. XXII. évf. I. kiadás. Satu-Mare-Szatmár. 8° 128 l. „Pallas” kny.

Keresztyén naptár az 1927. évre. Kiadásért és szerkesztésért felelős: *Thiesz Jakab*. H. n. év n. 8°. 128 l., 10 lev.

Kis családi naptár az 1927. közönséges évre. Brassó, év n. 8°. 112 l. Brassói Lapok kiadása.

Közhasznu nagyenyedi Lócsey Sp. Lajos-féle naptár az 1927-ik évre. 66. évf. Aiud, év n. 8°. 87 l. Kiadó: Lingner.

* *Magyar családi naptár* az 1927. közönséges esztendőre. Wien, év n. 8°. 136 l. Glöckner Verlag. Romániai kiadó: Pallas, Cluj.

Magyar gazda naptára az 1927. közönséges évre. Brassó, év n. 8°. 192 l. Brassó Lapok kiadása.

Máriapócsi nagy képes naptár az 1927-ik évre. XXII. évf. I. kiadás. Satu-Mare-Szatmár. 8°. 128 l. „Pallas” kny.

Mesemondó naptár az 1927-ik évre. XXII. évf. I. kiadás. Satu-Mare-Szatmár. 8°. 128 l. „Pallas” kny.

Munkás rokkantegyleti naptár az 1927. évre. II. évf. Összeállította: *Dobos János*. Timișoara, év n. 8°. 105 l.

Pilger & Polatsek.

Nagy képes naptár az 1927-ik évre. XXII. évf. I. kiadás. Satu-Mare-Szatmár. 8°. 128 l. „Pallas” kny.

Nagy regélő naptár az 1927. közönséges évre. Brassó, év n. 8°. 240 l. Brassói Lapok kiadása.

A Nagyvárad Friss Újság Naptára az 1927. évre. Nagyvárad, év n. 8°. 80 l.

A Négy Évszak, keresztyén népnaptár az 1927. évre. Kiadja: A Romániai Első Szabad Baptista Szövetség Nașfalău-Szilágynagyfalú. Zălau-Zilah, év n. 8°. 80 l., 9 lev. Seres Samu kny.

Országos képes magyar naptár az 1927-ik évre. Az Országos Magyar Párt jóváhagyásával, az aradi Magyar Párt határozatából összeállította és kiadta a „*Magyar Újság*” szerkesztősége. Arad, év n. 8°. 208 l. Réthy utódai ny.

Őrszem naptár az 1927. évre. VI. évfolyam. Oradea-Nagyvárad. 8°. 80 l., 10 lev. Kiadja az „*Őrszem*” könyvkereskedés. Szent László-nyomda.

Pázmány képes naptár az 1927-ik évre. XXII. évf. I. kiadás. Satu-Mare-Szatmár. 8° 128 l. „Pallas” kny.

Református árvaházi képes naptár. 1927. Kiadja: A Protestáns Jótékony Egyesület Oradea-Nagyvárad, év n. 8°. 116 l. Béres Károly kny.

* *Regélő bácsi kis naptára* az 1927. közönséges évre. Wien, év n. 8°. 72 l. Glöckner Verlag. Romániai kiadó: Pallas, Cluj.

* *Regélő bácsi naptára* az 1927. közönséges esztendőre. Wien, év n. 8°. 136 l. Glöckner Verlag. Romániai kiadó: Pallas, Cluj.

Romániai gyógyszerészek zsebnaptára. 1927. Szerkeszti: *Nagy Samu*. IV. évf. Cluj, év n. 8°. 206 l., 1 lev. (Tip. „Aurora” A. Todoran, Gherla.)

Székely családi kalendárium az 1927. évre. Összeállította és kiadta a „*Hargita*” újság szerkesztősége Odorheiu-Székelyudvarhely. Odorheiu. 8°. 96 l. Tipogr. „Minerva”.

Szent családi naptár az 1927. közönséges évre. Brassó, év n. 8°. 144 l. Brassói Lapok kiadása.

Szilágysági református naptár az 1927. évre. Szerkesztették: *Bereczky József, Fodor Béla, Kádár Géza, Dr. Tapsony Endre*. Zălau, év n. 8⁰. 128 l. 9 lev. Seres-nyomda.

Unitárius keresztény népnaptár. 1927. év. Kiadják: Az „Udvarhely-köri” unitárius lelkészek. A Lelkész-kör megbízásából szerkeszti: *Báró József*. Odorheiu-Székelyudvarhely, év u. 8⁰. 96 l. Globus kny. (Csiki Albert.)

* *Vidám mese naptár* az 1927. községes esztendőre. Wien, év n. 8⁰. 104 l. Glöckner Verlag. Romániai kiadó: Pallas, Cluj.

Népszerű Regények. Felelősszerkesztő: *Kocsis Béla*. Brassó, év n. 4⁰. 13. sz. *Szász Béla, Sz. Az öreg zsoldár titka*. 14. sz. *Forró Pál*. Aki mindig csak vendég.

Nic Carter az amerikai detektív király, a világ legnagyobb detektívje. 202–203. szám. Nagyvárad, év n. 8⁰. a 24 l. Sonnenfeld Adolf rt.

Nyomdász Évkönyv – Almanahul Tipografilor – Buchdrucker Almanach 1926. Szerkeszti és kiadja: *Coloman Krizsó*, Cluj, év n. k. 8⁰. 207 l. Helicon Timișoara.

Olasz Péter, P. A mai férfi életútja. Püspöki konviktus kiadása Satu-Mare-Szatmár. Satu-Mare. 8⁰. 130 l. „Corvin” műnyomda.

Olasz Péter, P. A mai férfi életútja. 2. bővített kiadás. Püspöki konviktus kiadása Satu-Mare-Szatmár. Satu-Mare 8⁰. 149 l., 1 lev. „Corvin” műnyomda.

Olosz Lajos. Égő csolnakon. Versek. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 123 l., 2 lev. Minerva rt.

Orient Gyula dr. Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 263 l. Minerva rt.

Ormos Iván. ökrökkel és csillagokkal. – versei. „Új Genius” kiadása. Arad. k. 8⁰. 47 l. Réthy L. és fia utódai műint.

Országos Almanach. Szerkeszti: *Szigethy József*. III. évf. 1926. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 428 l. Lyceum kny.

Öreg diák visszanéz... Szerkeszti: *György Lajos*. Kiadják a kolozsvári róm. kath. főgimnázium öreg diákjai.

Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 186 l., 1 mell. Minerva rt.

Paál András. Ősi földön. Versek. Brassó. 8⁰. 101 l., 1 lev. Brassói Lapok kny.

Paál Elek. Májusi ének. Szövegét és zenéjét szerzte: –. Cluj-Kolozsvár, év n. 4⁰. 3 l. Minerva rt.

Pakocs Károly. Hazafelé. Novellák. A Szatmári Katolikus Élet kiadása. Careii-Mari-Nagykároly. 8⁰. 95 l. Róth és Komáromy nyomda.

Pál István. Szenátorai beszámoló. Irta és közrebocsátja: –. Odorheiu. 8⁰. 14 l. Könyvnyomda rt. (Különnyomat a Székely Közélet 15-ik számából.)

Palugyay Zoltán. Tatárok. Regény. Kézdivásárhely. 8⁰. 14 l. Turóczi István kny.

Pán-Könyvtár. Szerkeszti: *Brázay Emil*. Timișoara. 8⁰. 19. sz. *Sajó Sándor*. Pan Optikum.

Párvan Bazil. A dákok Trójában. Románból fordította *Ferenczi Sándor*. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 12 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 2. sz.)

Pásztortűz Könyvtár. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 6. sz. *Komáromy János*. Régi legények. 7. sz. *Szabó Mária*. Magamtól másokig. 9. sz. *Gyallay Domokos*. Vaskenyéren.

Péter Lajos. Kereszturi vendiákok albuma. Az 1926. május 29–30-iki vendiáktalálkozó emlékére kiadta a székelykereszturi unitárius főgimnázium előjárósága. Székelykeresztur. 8⁰. 77 l., 1 lev. Könyvnyomda rt. Odorheiu.

XI. Pius pápa és Szent Ferenc. Fordította: *Dr. P. Ferencz Vilmos*. Cluj-Kolozsvár, év n., k. 8⁰. 39 l. Szent Bonaventura kny. (A Katolikus Világ Könyvei. 15. f.)

Platz Jancsi. Irén. Szövegét írta: –. Zenéjét szerzte: –. Lengyel Irén művésznőnek ajánlva. Cluj-Kolozsvár, év n. 2⁰. 4 l. Bauer V.

Rajka László dr. Német nyelvkönyv. III. rész. Szerkesztette: –. Cluj-Kolozsvár. 8⁰. 100 l. Minerva rt.

Rass Károly. A párisi irodalom 1925-ben. Cluj-Kolozsvár, év n. 334–351 l. (Minerva rt.) (Különleny. az

Erdélyi Irodalmi Szemle 1926. évi 3–4. füzetéből.)

Rass Károly. Reményik Sándor. Cluj-Kolozsvár. 8°. 16 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 1. sz.)

Récei Ede. A diák Jókay. Életkép 5 felvonásban. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 82 l. Minerva rt. (A Magyar Ifjúság Könyvtára, 6. sz.)

Református egyházi énekeskönyv. Az erdélyi református egyházkerület használatára. Kizárólagosan kötelező használatra megállapított kiadás. Az erdélyi református egyházkerület 7960/1923. számú hivatalos kiadványa. Második kiadás. Cluj-Kolozsvár. 8°. XV, 376 l. Minerva rt.

Reményik Sándor. Gondolatok a költészetéről. Arad. k. 8°. 62 II Vasárnap irod. és ny. műintézet.

Ritter Gusztáv. A házi kert. 12 képvel. 8. bővített kiadás. Cluj-Kolozsvár. 8°. 51 l. Minerva rt. (Az Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvkiadó-Vállalntátnak XII. füzete.)

A romániai okl. tánctanárok sindicátusa 1926. évi képzőtanfolyamának tananyaga. I. rész. Sft. Gheorghe-Sepsiszentgyörgy. k. 8°. 117 l. Jókai-nyomda.

A romániai szakszervezeti mozgalom az 1923–1926. évben. Az Országos Szaktanács jelentése az 1926. évi aug. 29–31-iki bukaresti országos kongresszushoz. Visszapillantás a mozgalom helyzetére az 1919. évtől 1923. évig. Cluj-Kolozsvár, év n. 4°. 16 l. „Gutenberg” kny.

Roska Márton dr. Az ősrégészet kézikönyve. I. A régibb kókor. Cluj-Kolozsvár, 8°. 351 l. Szerző kiadása. Minerva rt.

Russell. Hitpróbák. Szemelvények – műveiből. Kiadja *Páncél László*. I–III. Tg.-Mureş, év n. 4°. 32, 16 l. Tip. Concordia.

Ruth Klára. Ó Caesar! kis gladiátorod köszönt, – versei. Oradea. 8°. 72 l. Sonnenfeld Adolf rt.

Sajó Sándor. Pan Optikum. Timișoara karikatúrában. (Második sorozat.) Timișoara. 8°. 344 sztl. lev. Pán Könyv- és Lapkiadóvállalat kiadása. „Gutenberg” ny. (Pán-Könyvtár. 19.

sz.)

Salamon László. Végtelen élet. Oradea, év n. 8°. 86 l., 1 lev. Parnassus kiadás. (Béres Károly.)

Sandford, Richard. Amig az álarc lehull. Angol bűnügyi regény. Brassó, év n. 4°. 32 l. „Brassói Lapok” kny. (Detektiv-Sorozat. 14. sz.)

Sándor Imre. Katholikus ifjúsági imakönyv. Összeállította: –. Dicsőszánmártin-Dicsőszenmárton. k. 8°. 449 l., 1 mell. Erzsébet kny. (Kiadja az Erdélyi Tudósító, Brassó.)

Scheffler János dr. A szatmári egyházmegye statutumai. A főtiszt. egyházra, hatóság megbízásából összegyűjtötte: –. Satu-Mare-Szatmár-Németi. 8°. XV, 227 l. Pallas kny.

Scheffler János dr. Szatmártól Chicagóig. Uti élmények és tapasztalatok. Satu-Mare-Szatmár. 8° 120 l., 1 lev. Pallas-nyomda.

Sherlock Holmes detektiv kalandjai. H. n., év n. k. 8°. 1. sz. Az utazó börend titka, 24 l. 2. sz. Ártatlanul halálra ítélve. 24 l. 3. sz. Camorra fiai. 24 l. 4. sz. Az opálkarkötő titka. 24 l. 5. sz. A hallgatás tornya. 24 l.

Schück Berachjó (Bernát). A zsidó családi otthon. Lugoj, év n. 8°. 154 l., 3 lev. Inst. de arte grafice firmei Adolf Auspitz, propr. I. Schlinger.

Sebess Pál. Erkölcsi szabályok. A Dávid Ferenc-Egylet 3-ik kiadása. Cluj-Kolozsvár, év n. k. 8°. 7 l. Corvin nyomda.

Siculus. Vizitáció az orbai református egyházmegyében. Anno MCMXXIV–MCMXXVI. Jegyzőkönyvre vette: –. Covasna, év n. 8° 22 l. „Patria”-nyomda.

Sólyom Béla. Példák a katekizmus-hoz. Összeállította: –. Târgul-Secuesc Kézdivásárhely. 8°. 194 l., 1 lev. Turóczi István kny.

Somlyó Zoltán. Műéva. Egy szűz fel szabadulásának története. – erotikus versciklusa. Kora-Korbor Nándor illusztrációival. Timișoana. k. 8°. 61 l. Az „Én, Te Ő” kiadása. Tipografia firmei Auspitz, Lugoj.

Soó Rezső dr. Növényföldrajz. (Geobotanica). Különlennyomat, Cluj-Kolozsvár, 8°. 16 l. Minerva rt.

Soó Rezső dr., berei. Növénytan. Tankönyv a romániai magyar nyelvű középiskolák VI. osztálya részére. 494 ábrával és 2 térképpel. Cluj-Kolozsvár. 8°. 273 1 lev. Minerva rt.

Storm Tivadar. Bábjátékos Pali. Fordította: *Rajka László.* Cluj-Kolozsvár. 8°. 80 l. Minerva rt. (A Magyar Ifjúság Könyvtára. 7. sz.)

Steiner Max. Város és falu. Bohózat. Fordította: *Fausztin.* Cluj, év n. k. 8°. 8 l. Providentia kny. (Erdélyi Magyar Lányok Leány Színháza. 12–13. szám.)

Szabó Imre. A házmesterleány. Színházi kisregény. Másol. Az Erdélyi Színházi Élet kiadása. Gutenberg kny.)

Szabó Mária. Appassionata. Regény. A Pásztortűz kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 220 l. Minerva rt.

Szabó Mária. Magamtól másokig. Elbeszélések. Cluj-Kolozsvár. 8°. 146 l., 1 lev. Minerva rt. (Pásztortűz Könyvtár. 7. sz.)

Szalacsy-Rácz Imre. Két jegenyenyárfa. Regény. Az „Erdélyi Magyar Lányok” kiadása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 133 l. Providentia kny.

Szalacsy-Rácz Imre. A nagykoru. Vig regény. Šimleul-Silvaniei-Szilágyosmlyó. 8°. 92 l. „Lázár”-kny.

Szalacsy-Rácz Imre. Hulló csillagok, kuruc csillagok. Regény. Arad. 8°. 190 l. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

Szalay Máttyás. Noémi. Bibliai színmű 3 felvonásban. Brassó. k. 8°. 112 l. Az Erdélyi Tudósító kiadása. Erzsébet kny. Diciosánmartin-Dicsőszentmárton. (Az Erdélyi Tudósító Könyvtára. IV.)

Szántó György. Bábeltornya. Regény. Brassó. 8°. 303 l. „Brassói Lapok” kny.

Szász Béla, Sz. Az öreg zsolttár titka. Regény. Brassó, év n. 4°. 28 l. Brassói Lapok kny. (Népszerű Regények. 13. sz.)

Szász József. Hősavatás. Keresztény ifjak számára. *Szilgen Hardy* nyomán írta: –. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 48 l. Szent Bonaventura kny. (A Katolikus Világ könyvei. 14. sz.)

A *Szatmárvármegyei Lorántffy Zsu-*

zsanna Egyesület negyedszázados jubileumi ünnepélyének emlékkönyve. Összeállította: *Boros Jenő.* Satu-Mare, év n. 8°. 40 l., 1 lev. Északkeleti kny.

Székely János, Z. Kölcsönkönyvtári könyvjegyzék. Odorheiu. 8°. 24 l. Könyvnyomda rt.

Székelly Károly. A sepsiszentgyörgyi róm. kath. egyház életéből 1766–1926-ig. Emlékfüzet az 1926. március 28. harangszentelési ünnep alkalmából. Összeállította: –. Sft. Gheorghe-Sepsiszentgyörgy. 8°. 66 l., 1 lev. Jókai-nyomda.

Széll Kálmán dr. Az anyag szerkezete. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 83 l., 1 lev. Minerva rt. (Minerva Könyvtár. 4.)

* *Széll Kálmán.* A két- és többatomú gázok entrópiája. Kny. a Matematikai és Fizikai Lapok XXXII. kötetéből. Budapest. 8°. 140–149 l. Franklin-Társulat nyomdája.

* *Széll Kálmán.* A két- és többatomú gázok rotációs entrópiája. Különlenyomat a Matematikai és Természettudományi Értesítő 1926. évi XLIII. kötetéből. Budapest. 8°. 30–49 l. Franklin-Társulat.

Széll Kálmán dr. Mi a fény? Cluj Kolozsvár. 8°. 425–431 l. Minerva rt. (Különleny. az „Erdélyi Irodalmi Szemle” 1925. évi 9–10. számából.)

* *Szent István Könyvek.* Budapest. 8°. 36. sz. *Karácsonyi János dr.* Szent László király élete.

A *Szeplőtelen Fogantatás* kis zsolozmaja. A kalocsai Mária Kongregáció egyházilag jóváhagyott kézikönyvéből. Cluj-Kolozsvár. 8°. 16 l. Szent Bonaventura kny.

Szilágyi M. Dózsa. Szent keresztúti imakönyvecske. Arad. 16°. 31 l. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

Szilágyi M. Dózsa. A husvétii fenyvesek közt. Arad. 8°. 42 l., 1 lev., 12 mell. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

Szilágyi M. Dózsa. Az újjászületés útja. Előadta és írta: –. Arad. k. 8°. 190 l. „Vasárnap” irod. és nyomdai műintézet.

Szilveszter Ferenc dr. Filozófia propeudeutika középiskolák számára. Targul-Săuceș–Kézdivásárhely. 8°. 116

1. Turóczi István kny.

Szokolay Béla. A nagybányai művésztelep. Cluj-Kolozsvár. 8°. 22 l. Minerva rt. (Erdélyi Tudományos Füzetek. 5. sz.)

Szőcs Mihály. Francia kiejtés és olvasás. A grenoblei és párisi egyetemek hangtani előadásai, hangtani laboratóriumi kísérletek és a legújabb elméletek alapján rajzokkal. Székelyudvarhely. 8°. 104 l., 1 mell. Könyvnyomda rt.

Szőnyi Géza dr. Palesztina földrajza. Cluj. 8°. 64 l., 2 lev. Kadima institut de arte grafice. (Az Aviva-Barisszia kultúrbizottságának kiadása. 5.)

Tabéry Géza. A tűzmadár. Regény. Cluj-Kolozsvár. 8°. 151 l. Lapkiadó rt. (Erdélyi Szépművészeti Céh. I. sorozat 10. könyv.)

Tarczynski Kázmér. Muskátli virágok. 14 magyar dal. Szövegét, zenéjét írta: -. Cluj, év n. 4°. 15 l. Lit. Baga & Co.

Teleki Árvéd, gróf. Növényeink hasznáról. A címlapot és képmellékleteket gróf Teleki Ralph rajzolta. Cluj-Kolozsvár. 4°. 199 l., 9 mell. Lapkiadó rt.

* *Teleky Dezső.* Erdélyi regék. A képeket rajzolta Reithofer Jenő. Berlin. 8°. 90 l., 1 lev. Ludvig Voggenreiter Verlag. Magyar Osztály. Minerva rt. Cluj-Kolozsvár.

Tildy Zoltán. Mózes perbe száll az Úrral. Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 14 l. „Az Út” kiadása. Minerva rt. (Ünnepnapok. II. sorozat. 4. sz.)

Tilea V. Viorel dr. Románia diplomáciai működése 1919. novembertől 1920. márciusig. Fordította: *Botos János.* Lugoj ,év n. 8°. 160 l. A „Magyar Kisebbség” kiadása. Ny. Husvéth és Hoffer.

Torday Lajos. Számolókönyv a romániai magyar tannyelvű elemi népiskolák II. osztálya számára. Második, teljesen átdolgozott kiadás. Cluj-Ivolszvár. 8°. 106 l., 1 lev. Minerva rt.

Torday Lajos. Számban és mértan könyv. A romániai magyar tannyelvű városi és falusi elemi népiskolák IV. oszt. számára. A legújabb miniszteri

rendeleteknek és az új tantervnek megfelelően összeállította: -. Cluj-Kolozsvár. 8°. 96 l. Minerva rt.

Tóth István. A kultúrfeleskendő. Auxent álma. Két részben, nyolc képből. Cluj. 8°. 97 l. „Providentia” kny.

Törvények, rendeletek.

Az *állami elemi oktatás* (kisdudvók, elemi iskolák, felnóttek iskolái és tanfolyamai, külön iskolák és osztályok gyengeelméjű és rendellenes felldésű gyermekek számára) és a tanítóképzés törvényének végrehajtási szabályzata. Magyarra fordította és kiadta: ia „Hargita” hetilap szerkesztősége Odorheiu-Székelyudvarhely. Odorheiu. 8°. 153 l., 1 lev. Globusnyomda.

Az *állatok tenyésztése* és egészségének védelmére vonatkozó törvény. Cluj, év n. k. 8°. 14 l. Minerva rt.

Kivonat az egészségügyi és szociális védelmi minisztérium megszervezésére és az egészségügyi törvény egyes cikkeinek módosítására vonatkozó törvényből. (Román-magyar címmel és szöveggel.) Sft. Gheorghe. 8°. 9 l., 1 lev. Jókai-ny.

A *magánoktatási örvény.* Lege asupra învățământului particular. A Monitorul Oficial 1925. évi december 22-iki számából közli és magyar fordítással kíséri: *Dr. Bitay Árpád.* Cluj-Kolozsvár. 8°. 40 l. Minerva rt.

A *magánoktatási törvény* végrehajtási utasítása. Regulament pentru punerea în aplicare a legii învățământului particular. A magyar egyházak megbizásából a Monitorul Oficial 1926 márc. 10. számából közli és magyar fordítással kíséri: *Dr. Bitay Árpád.* Cluj-Kolozsvár. 8°. 80 l. Minerva rt.

A *magánoktatási törvény* végrehajtási szabályzata. Magyarra fordította és kiadta a „Hargita” hetilap szerkesztősége. Odorheiu-Székelyudvarhely. 8°. (65 l. Könyvnyomda rt.

Az *osztatlan közlegelők* kezelésére és használatára vonatkozó szabályrendelet. A Monitorul Oficial 1926. évi június 11-i 128. számában megjelent Regulament privitor la modul de administrare și exploatare a izlazurilor

comunale și a pășunelor particulare indivize 99–146. §§-ai Birtokosságok számára fordította: *Csiky Attila*. Odorheiu, év n. 8°. 24 l. Könyvnyomda rt.

Törvény az automobilon közlekedéséről és a végrehajtási szabályzat. 1921. Fordították: *Dr. Oct. G. Comanicu* és *Ioan I. Torna*. Brassó. 16-28 l. „Brassói Lapok” kny.

Utasítás a községi legelők kezelésére és kihasználására nézve, Erdélyre, Bánátra, Körösvidékre és Máramarosra vonatkozó érvénnyel. H. n., év n. 8°. 14 l.

Trefán Leonárd, P. Élő vizek mellett. Cluj-Kolozsvár. 8°. 2 lev., 536 l. Szent Bonaventura kny.

Trefán Leonárd. Szent Ferenc Harmadik Rendjének Fölvételi és Szabálykönyvecskéje. Összeállította: -. Cluj-Kolozsvár. 16°. 153 l., 1 mell. Szent Bonaventura kny.

Trefán Leonárd, P. A Szent Kereszt Hadserege szabályai és fölvételi könyve. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 29 l. Szent Bonaventura kny.

Új-testamentomi nyugalomnap. Bukarest, év n. 8°. 16 l. Nyomtatja és kiadja: „Cuvântul Evangheliei”.

Unitárius Könyvtár. Szerkeszti: *Dr. Borbély István.* Cluj-Kolozsvár. k. 8°. 6. sz. *Gagyhy Dénes.* Dávid Ferenc. 7. sz. *Vári Albert.* Miért vagyok én unitárius? 8–9. sz. *Gálfi Lőrinc.* A jelenkor Jézusa. 10–11. sz. *Vári Albert.* Borde Mózsa. 12. sz. *Csehov Antal.* Mit ér az élet? 13. sz. *Lőfi Ödön.* Az unitarizmus alapelvei. 14–17. sz. *Márkos Albert.* Nagyjaitai Kovács István.

Ünnepnapok. „Az Út” kiadása. Cluj-Kolozsvár. k. 8°. II. sorozat. 3. sz. *Derzsi Endre.* Árva Julis karácsonya. 4. sz. *Tildy Zoltán.* Mózes perbe száll az Úrral.

Ütő Lajos. Megnyilatkozásunk helye. (Urvacsoraosztási agendák.) Cristur (Székelykeresztúr). 8°. 78 l., 1 lev. Szabó Kálmán.

Utmutató. Marosvásárhely és Marosvármegye telefonnévsora, falvai és városai, utcái magyarul, románul, nyári- és téli menetrend, térkép. Szerkeszti

és kiadja: *Tarkányi Gusztáv.* Tg.-Mures k. 8°. 72 l. Tip Concordia.

Vadnai Hermin (Fischné). A boldogság szigete s egyéb elbeszélések a serdültebb ifjúság számára. Cluj-Kolozsvár. 8°. 174 l. Minerva rt.

Vállásos versek gyűjteménye. „Az Út” kiadása. Turda, év n. 8°. 50 l., 1 lev. Füssy József kny.

Vári Albert. Berde Mózsa. Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 35 l. Kiadja: Az Unitárius Irodalmi Társaság. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 10–11. sz.)

Vári Albert. Miért vagyok én unitárius? Cluj-Kolozsvár, k. 8°. 20 l. Kiadja: Az Unitárius Irodalmi Társaság. Minerva rt. (Unitárius Könyvtár. 7. sz.)

Vásárhelyi János. Egyházunk és a reverzálisok. Cluj-Kolozsvár. 8°. 13 l. Minerva rt.

Vásárhelyi János. Magyar-utcai templomunk renoválása. Cluj-Kolozsvár. 8°. 30 l., 1 lev. Minerva rt.

Vásárhelyi János. „Megvizsgáztatva vizsgálatni.” Temetési beszédek és imák. Torda. 8°. 248 l. Füssy József kny.

Vasváry Béla. 32 vallásos karének ref. egyházi énekkarok számára. Vegyeskarra írta és kiadta: -. Cluj-Kolozsvár. 8°. 32 l. Minerva rt.

Váth János. A Bambino kis zarándokai. Arad. 8°. 39 l. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

Veress Ernő. Erdélyi imádságos könyv. 3. bővített kiadás. Brassó. Szerző kiadása. 8°. 451 l., 1 mell.

Verlaine, Paul. Jézus lábainál. – La sagesse „A bölcsesség” ciklusából. Fordította: *Dálnoki Nagy Lajos.* Arad. 8°. 15 l. „Vasárnap” irod. és ny. műintézet.

Veszprémy Sándor. Ünneporák. Szemelvények – volt beregi főesperes hátrahagyott egyházi és társadalmi beszédeiből. Közrebocsátják testvérei. Satu-Mare. 8°. 147 l. Nyomtatja a „Pallas” nyomda.

Vintilă, Dr. A vérbaj. Jó tanácsok a nép számára. Sft. Gheorghe, 8°. 18 l. Móricz István tip.

Virág Elek. A sertésstenyésztés és a sertéshizlalásról. Tenyésztési résszel

bővített 8. kiadás. 7 képpel. (Kibővítette *id. dr. Szentkirályi Ákos*.) Cluj-Kolozsvár. 8°. 46 l., 1 lev. Minerva rt. (Az Erdélyi Gazdasági Egylet Könyvkiadó-Vállalatának III. füzeté.)

Westermann F. Percy. Li Fan boszszuja. Cluj-Kolozsvár. 8°. 89 l. Minerva rt. (A Magyar Ifjúság Könyvtára. 8. sz.)

Williams György az Ifjúsági Keresztyén Egyesületek alapítója. Az „Ifjú Erdély” kiadása. Torda. k. 8°. 24 l. Füssy József kny. (Élő Köny-

vek. 6.)

White E. G. Krisztus szenvedései az emberiség megváltásáért. Bukarest, év n. 8°. 35 l. Nyomtatja és kiadja: „Cuvântul Evangheliei.”

Zágoni István dr. Készüljünk a választásokra! Tudnivalók a városi, falusi és megyei választások lefolyásáról. Kolozsvár, év n. 4°. 4 l. Minerva rt.

Zengjen hálaének! Énekeskönyv. Kolozsvár. 8°. 63 l. Az „Ifjú Erdély” kiadása. Minerva rt. (Élő Könyvek. 5.)

Erdélyi Tudományos Füzetek

Szerkeszti: Dr. György Lajos

Az „Erdélyi Irodalmi Szemle“ kiadása

1. <i>Rass Károly:</i>	Reményik Sándor — — —	40—	Lej
2. <i>Párvan Bazil:</i>	A dákok Trójában — — —	30—	„
3. <i>Dr. Bitay Árpád:</i>	Gyulafehérvár Erdély művelődéstörténetében — — —	30—	„
4. <i>Dr. Bitay Árpád:</i>	A moldvai magyarság — — —	40—	„
5. <i>Szokolay Béla:</i>	A nagybányai művésztelep —	40—	„
6. <i>Dr. Balogh Ernő:</i>	Kvarc az erdélyi Medence felső mediterrán gipszeiben —	40—	„
7. <i>Dr. György Lajos:</i>	Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája 1925. év —	50—	„
8. <i>K. Sebestyén József:</i>	A brassai fekete templom Mátyás-kori címerei — —	40—	„
9. <i>Dr. Karácsonyi János:</i>	Új adatok és új szempontok a székelyek régi történetéhez	50—	„
10. <i>Dr. Gál Kelemen:</i>	Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen — — —	50—	„
11. <i>Dr. Tavasz Sándor:</i>	Erdélyi szellemi életünk két döntő kérdése — — —	40—	„
12. <i>Dr. György Lajos:</i>	Két dialogus régi magyar irodalmunkban — — —	60—	„
13. <i>K. Sebestyén József:</i>	A Becse-Gergely nemzetség, az Apafi és a Bethleni gróf Bethlen család címere —	50—	„
14. <i>Dr. Ferenczi Miklós:</i>	Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1926. év —	50—	„

Erdélyi Irodalmi Szemle

Tudományos és kritikai folyóirat

Alapította :

Dr. Borbély István és Kovács Kálmán

Erdély egyetlen tudományos folyóirata, a mai körülmények közt az erdélyi magyar tudományosság egyedüli megnyilatkozása.

Feladatát elsősorban a magyar tudományos szellem fõntartásában, az erdélyi életünkkel kapcsolatos szellemi tudományok mûvelésében, multunk szellemtörténeti szempontból jelentõs adatainak feltárásában, a magyar és külföldi tudományosság eredményeinek ismertetésében, a román és az erdélyi német tudományos irodalom magyar vonatkozásainak figyelemmel kísérésében, illetõleg a magyar tudományossághoz való közvetítésében, s végül az erdélyi magyar szellemi élet kritikai és bibliográfiai számontartásában látja.

Erdélyi jelzõje nem elkülönülést jelent a magyar tudományosságtól, csupán azt a törekvést fejezi ki, hogy fõképpen azoknak a feladatoknak organizálására és megoldására törekszik, amelyek a magyar tudományosság speciális erdélyi feladatai.

Az

Erdélyi Irodalmi Szemle

megjelenik negyedévenként, április, július, október és december hónapokban, számonként 7—8 ív terjedelemben.

Elõfizetési ára számonként 100 lej (5 pengõ), egész évre 400 lej (18 pengõ).

Magyarországi bizományos :

Studium R.-T. Budapest, IV. Múzeum-körút 21.

Elõfizetési díjak, megrendelések és a lap szétküldésére vonatkozó reklamációk a kiadóhivatalhoz intézendõk :

Erdélyi Irodalmi Szemle Kiadóhivatala

Cluj-Kolozsvár, Str. Baron L. Pop (Brassai-ucca) 5.

A folyóiratnak szánt közlemények (lehetőleg gépirással), könyvek, folyóiratok, cserepéldányok stb. a szerkesztőség címére küldendõk :

Erdélyi Irodalmi Szemle Szerkesztősége

Cluj-Kolozsvár, Str. Universitãtii (Egyetem-ucca) 10. I. 7.

Erdélyi Irodalmi Szemle

Felelõs szerkesztõje :

Dr. György Lajos.

Kiadója :

A kiadóbizottság.

Kiadóhivatali igazgatója :

Kovács Kálmán.

LAPKIADÓ ÉS NYOMDAI MŰINTÉZET RT. NYOMÁSA, CLUJ-KOLOZSVÁR.